

Ulувутно дизутненко

RNDOMO BERŠESKO RAPORTI

VAŠ 2011. BERŠ

**Beograd
2011**

- ANGLUNO SVATO KOTAR ULUVUTNO DIZUTNENGO SAŠA JANKOVIĆ THAJ REZIME RAPORTESKO .....Error! Bookmark not defined.
- H A R N I K A N E S V A T J A .....Error! Bookmark not defined.
- I ANGLUNO SVATO .....Error! Bookmark not defined.
- 1.1. Juridikako rami thaj keripaskotruj e bukjako Uluvutnesko dizutnengo (Ombudsmanesko).....Error! Bookmark not defined.
- 1.1.1. Juridikako rami bukjako e Uluvutnesko dizutnengoError! Bookmark not defined.
- 1.1.2. Keripaskotruj bukjako Uluvutno dizutnengoskoError! Bookmark not defined.
- 1.1.3. Manglipe vaš pharuvipe juridikako rami vaš buti Uluvutno dizutnengo .....Error! Bookmark not defined.
- 1.2. Barjaripe kapaciteti thaj putardipe e Uluvutno dizutnengosko ano 2011.
berš.....Error! Bookmark not defined.
- 1.2.1. Formiripe lokalno kancelarie ano Preševa, Bujanovci thaj Medvedja Error! Bookmark not defined.
- 1.2.2. Elektronsko pašaripe Uluvutno dizutnengo ....Error! Bookmark not defined.
- 1.2.3. Projektja save siton vaš zoralipe kapaciteti thaj promocia instituciako Uluvutno dizutnengo .....Error! Bookmark not defined.
- II DIKHLARIPE PREKAL UMALJA / RESORJA .....Error! Bookmark not defined.
- 2.1. UMAL ULUVIPE HAKAJA PERSONENGE CIDIME TROMALIPASTA..Error! Bookmark not defined.
- 2.1.1. Deskripcia problemeski ani specialistikani unal kotar aspekti kompetencie Uluvutno dizutnengoske.....Error! Bookmark not defined.
- 2.1.2. Statistika anglodaviengo dizutnengo ani umal uluvipe hakaja personengo cidime tromalipasta.....Error! Bookmark not defined.
- 2.1.3. Reslime rezultatja ano 2011. berš ani umal uluvipe hakaja personenge cidime tromalipasta .....Error! Bookmark not defined.
- 2.1.4. Nacionalno mehanizmi vaš prevencia torturakoError! Bookmark not defined.
- 2.2. ULUVIPE HAKAJENGO E NACIONALNO MINORITETJENGO .....Error! Bookmark not defined.
- 2.2.1. Diskripcia problemesko ani spcjalistikani umal kotar aspekti kompetenciengo save sile Uluvutno dizutnengo .....Error! Bookmark not defined.

- 2.2.2. Statistika anglodavieng e dizutnengo ani umal uluvipe hakaja nacionalno minoritetjengo.....**Error! Bookmark not defined.**
- 2.2.3. Reslime rezultatja ano 2011. ani umal uluvipe hakajengo nacionalno minoritetjengo.....**Error! Bookmark not defined.**
- 2.3. HAKAJA ČHAVORESKE .....**Error! Bookmark not defined.**
- 2.3.1. Deskripcia problemeske ano specialistikani umal kotar aspekti komeptencie Uluvutno dizutnengo .....**Error! Bookmark not defined.**
- 2.3.2. Statistika anglodavieng dizutnengo ani umal hakaja čhavoreske .....**Error! Bookmark not defined.**
- 2.3.3. Reslime rezultatja ano 2011. berš ani umal hakaja čhavoreske.....**Error! Bookmark not defined.**
- 2.4. JEKH-JEKHYPE POLJENGKO .....**Error! Bookmark not defined.**
- 2.4.1. Deskripcia problemeski ani specijalistikani umal kotar aspekti Uluvutno dizutnengo.....**Error! Bookmark not defined.**
- 2.4.2. Statistikako dikhlaripe bukajko pedo anglodikhlaripe ano umal polesko jekh-jekhipe thaj hakaja LGBT.....**Error! Bookmark not defined.**
- 2.4.3. Reslime rezultatja ano 2011. berš ani umal jekh-jekhipe poljengo .....**Error! Bookmark not defined.**
- 2.5. HAKAJ PERSONENGO E INVALIDITETA .....**Error! Bookmark not defined.**
- 2.5.1. Deskripcia problemeske ani specijalistikani umal kotar aspekti Uluvutno dizutnengo.....**Error! Bookmark not defined.**
- 2.5.2. Statistikako dikhlaripe bukjako pedo anglodavie ano umalja personenge e invaliditetea.....**Error! Bookmark not defined.**
- 2.5.3. Reslime rezultatja bukjake ano 2011. berš.....**Error! Bookmark not defined.**
- 2.6. LAČI DIREKCIA .....**Error! Bookmark not defined.**
- 2.6.1. Resori manušikane hakaja, raštraki direkcia, lokalno korkorodirekcia, dendutne bukja lokalno korkorodirekciake thaj Kosovo thaj Metohia .....**Error! Bookmark not defined.**
- 2.6.2. Resori edukaciako thaj skieniaki, ternengo thaj sportesko, kulturako, informišibasko thaj informaciako amalipasko thaj intelektualno manginesko.**Error! Bookmark not defined.**
- 2.6.3. Resori bukjako .....**Error! Bookmark not defined.**
- 2.6.4. Resori socialno uluvipasko .....**Error! Bookmark not defined.**
- 2.6.5. Resori sastipasko .....**Error! Bookmark not defined.**
- 2.6.6. Resori andrunikane bukja .....**Error! Bookmark not defined.**
- 2.6.7. Resori juridikakokrisipe .....**Error! Bookmark not defined.**
- 2.6.8. Resori avrune bukjengo.....**Error! Bookmark not defined.**
- 2.6.9. Resori arakhipasko.....**Error! Bookmark not defined.**
- 2.6.10. Resori urbanizmi, lačardipe thaj katastari, elementarno bilačipe thaj restitucia .....**Error! Bookmark not defined.**

2.6.11. Resori porezeska direkciake .....Error! Bookmark not defined.

2.6.12. Resori agroekonomiako, trgovinako, vešutnipasko thaj pajneskoekonomiako, djivdipasko maškaripasko, infrastrukturako, energetikako thaj rudaripasko, dromutnengo, hidrometeorologiako thaj šejenge rezerve ....Error! Bookmark not defined.

2.6.13. Resori finansiako, ekonomiako thaj regionalno barjaripasko, privatizaciako, direkciako vaš mangin, Nacionalno servisi vaš khuvipe pi buti, bankrotiripe thaj Direkcia vaš publikake kinipe .....Error! Bookmark not defined.

Devipe bičačikane informacie dizutnenge kotar reslige hakaja pedo lovo thaj bilačaripe mukhlipe ani buti.....Error! Bookmark not defined.

2.7. Statistika anglodaviengo ani umal resori lači direkciaError! Bookmark not defined.

III MAŠKARIPE ULUVUTNO DIZUTNENGO.....Error! Bookmark not defined.

3.1. Maškaripe e orgajnenca publikaka thagarutnake....Error! Bookmark not defined.

3.2. Maškaripe e civilno amalipenca thaj akademiaka kupatnaError! Bookmark not defined.

3.3. Maškarthemutno maškaripe thaj projektja.....Error! Bookmark not defined.

3.3.1. Aktivipe Uluvutno dizutnengo sar Nacionalno institucia vaš uluvipe thaj promocia manušikane hakaja (NHRI).....Error! Bookmark not defined.

3.3.2. Projektja .....Error! Bookmark not defined.

3.3.3. Organizacia thaj leipe kotor ano maškarthemutne kedipeError! Bookmark not defined.

3.4. Maškaripe e medijenca .....Error! Bookmark not defined.

IV KLIDUTNE DIKHLARIE

4.1. Sa o gendo thaj klasifikacia anglodaviengo prekal soj thaj čhalavdipe hakajengo .....Error! Bookmark not defined.

4.1.1. Klasifikacia anglodaviengo prekal čhalavdipe hakajengoError! Bookmark not defined.

4.2. Propozalja thaj kanunipaske iniciatiive Uluvutno dizutnengo thaj bahamja vaš nota ačhimoipasko .....Error! Bookmark not defined.

4.2.1. Propozalja Uluvutno dizutnengoske .....Error! Bookmark not defined.

4.2.2. Kanuneske iniciatiive .....Error! Bookmark not defined.

ANGLUNO LAFI KOTAR ULUVUTNO DIZUTNENGO

SAŠA JANKOVIĆ THAJ REZIME RAPORTESKO¹

Pačivale,

Anglo tumende sito beršesko raporti Uluvutno dizutnengo vaš 2011.berš, paluno ano moro pondjeberšengo mandati.

Akava raporti, ano rami e Kanunea, Themutne parlamenteske thaj aver orgajnenge thaj oragnizacienge, medijenge, ekspertjenga thaj majbuflarda publikake dela gendja kotar aktivipe akale organesco ano nakhlo berš, informišinela kotar dikhlarde minusja ani buti orgajnengo raštrake direkciake, orgajnengo kompetentno vaš juridikako uluvipe manginesko hakaj thaj interesja Republika Srbiake, sar ini aver orgajnengo thaj organizaciengo, firmengo thaj instituciengo savenge dendile publikake bukja (ano podur teksti: orgajna thagarutnake) thaj dela bahamja vaš lačaripe pašloipe dizutnengo ani relacia prekal orgajna thagarutnake.

Ini kaj Serbia lačargja buflardo juridikako rami vaš uluvipe manušikane hakaja, si biharmonia maškhar uče normativno standardja thaj praksa. Nane kultura pačavipe manušikane hakaja thaj orgajna thagarutnake na dikhlarena but principja „šukhar direkcia“. Kotar dujto rig, sa pobut si informišime dizutne save rodena resipe pere hakajengo thaj so pobut djana ko bipangle kontrolno orgajna, sar sito Uluvutno dizutnengo. Gendo rodipe ko Uluvutno dizutnengo bairilo kana dikharelape raporti e nakhle beršesko vaš prekal 40%!

Ano disave umalja kerdile disave pozitivno badjakja kotar semnipe vaš barjaripe reslibasko manušikane hakajengo, sar savo sito tīknaripe institucionalno thaj dizutnipaski tolerancia po pedozoralipe, barjardilo regionalno maškharipe, definitivno keripe normativno čhinadipenge vaš restitucia, pobaro dikhlaripe thaj formalno garancie vaš leipe kotor djuvlengo ano publikako djivdipe, startuibe te pačavinolpe hakaj pedo jekha-jekhipe thaj hakaj pedi intima (ini kaj Ačimosko krisi pobut kotar jekh berš na delarišingape kotar Bahami Uluvutno dizutnengo thaj Pačavutnesko vaš informacie kotar publikako semnipe thaj uluvipe gendjengo vaš personenge kotar ačhavutnipe disave djenutnengo Kanunesko vaš elektronsko komunikacie thaj Kanuni vaš askeriake servisja arakhibaske).

Numa, odola badjakja ni duripasta nane kobor manglape vaš te phaglaren bičalardiipe dizutnengo save zumavinena bikanunipe thaj biregulimate save ano but

---

¹ Sa gramatikake polesko alosarde svatja ano Raporti semninena thaj siton pedo jekha-jekh djene, jase djenutne solduj poljengo.

thana iklona prekal korupcia, partiake grupacie, bidjevapiibe, biorganizacia, bikvalifikacia thaj biinteresuope vaš keripe publikake bukja thaj keripe publikako mandati prekal dizutnenge ano rami grafema thaj iloa kanunesko.

Ulavdo po pharikano maškharipe sitoj phari ekonomikani situacia, barjaripe čorolipasko thaj bibučaripasko, save kotar majbut gendo ekonomikane, socialno thaj kulturno hakaja kerena „hakaja pedo lil“. But djenenge sito bipendjardo kaj odola hakaja raštra musaj te resol „ano majbare šaipeske napja“ so ani praksa šaj te ovol paše khonik thaj vaš savo disave juridikake sistemja lungo vakhti na adikharde olen sar „čačikane“ hakaja. Odola hakaja ni jekh organi publikaka thagarutnake majbut drom formalno na „phagela“, hema baro gendo dizutnengo olen na istemalkerela. Uzo gendo po tikne hema but agresivno misalja e kontra rigata kote si barvalipe, subjektivno hačaripe vaš socialno bičačipe ko dizutne ovela po baro.

Kotar natura bukjaki e Uluvutno dizutnengo, ano akava raporti palem ka ovol po but lafi kotar problemja, ze kotar anglunipe.

Kotar aktivipe

Ano 2011. berš lungardilo te bajrol gendo thaj gabariti aktivipasko Uluvutno dizutnengo. Hramisale 12.130 kontaktja e dizutnenca (ano 2010. berš sine 8.553), dizutne dende 3.428 formalno anglodavie (ano 2010. Berš sine 2.647), Uluvutno dizutnengo kergja 212 procedure pedi piri iniciativa (ano 2010. berš sine 90). Agorisale 2.546 procedure (ano 2010. berš 2.363), kerdile neve 1084 procedure kontrola buti orgajnenje publikaka thagarutnake (ano 2010. berš 930) thaj andile 214 individualno rekomandacie (ano 2010. berš 152). Orgajna thagarutnake cidinde minusja kotar legaripe procedurako (adjahar kaj rekomandacie na trubul) ano 218 situacie (ano 2010. berš 308).

Tabela 1. Sa reslime kontaktja e dizutnenca ano 2010. thaj 2011. berš

R. gn.	Reslime kontaktja Uluvutno dizutnengoske e dizutnenca - 2010-2011.	2010.	2011.	Baripe%
1.	Lelutne anglodavie	2649	3640	37,41
2.	Lelutne kanunipaske iniciative	75	101	45,97
3.	Lelile dizutne ano vakheribe	2865	4182	34,67
4.	Telefonesko vakheripe e dizutnenca	5058	7312	44,56
5.	Aver-aver dendutne lila avri anglodavia	571	547	-4,20
Sa		11.218	15.782	40,68

But sig baripe gendosko kontaktjengo, anglodaviengo thaj lelutne procedure kotar baripe gendosko agorisime procedure verifikuinela, ani amari dukh, zorakhardipe savo dendilo ano nakhlo beršesko raporti kaj kapaciteti akale orgajnesko ano avdisutne normativeske thaj čačikane čhinadipengo astargja maksimumi, a kaj

manglipo thaj adjukharipe dizutnengo ini podur bajrona, so kerela presia te aravol akaja institucia talo pharipe bukjengo save olake dendile thaj talo zoralo adjukharipe dizutnengo save našti savakht thaj dji po agor te pherol.

Vaš odoleske manglape e Themesko parlamenti te bajakharol kanunesko rami vaš buti Uluvutno dizutnengo thaj te resol barjaripe kvalifikimo kapaciteti ano servisja ano akava organi. Palem, pana po šukhar ovela te sine kaj orgajna thagarutnake sig pharuvinena čhane para bukjako adjahar kaj dizutne nanolen manglipo pedo olende te rovenpe. Odova, numa, nane realno te adjukharolpe ano disave so avena raportjenje periodja soske kultura pačavipe manušikane hakajengo thaj hakaja dizutnengo sasutno, na kerelape prekalo rat.

But pobaro gendo kontaktjengo thaj anglodavieng rezultati sito pobaro pašaripe Uluvutno dizutnengo ani buflardi Srbia. Ano biblioteke deš dizjenge thaj komunenje, uzo ažutipe Thagaripe Norveškako, putardile „elektronsko“ kancelarije akale orgajnesko. Dizutne ani Bačka Palanka, Šidi, Užice, Kruševaci, Novi Pazari, Prijepolje, Svilajnaci, Bor, Dimitrovgradi thaj Leskovaci šaj, uzo ažutipe bibliotekarjengo, audio-video linia prekal Interneti te vakharen e bučarnenca ano lelutne servisja Uluvutno dizutnengo thaj, te sine kaj manglape, dena anglodavia save legarelape ani centrala organeski. Odova ekonomikano thaj multilateralno mištipasko, but orginalno čhane komunikaciako e dizutnenca, kergja te den ušardipe but maškarthemutne thaj kherutne akterja, sar ini beršesko todin kotar Amalipe bibliotekarjengo Srbiako. Putardile, uzo ažutipe Organizaciako Khedutne naciengo, kancelarije Uluvutno dizutnengo ani Preševo, Bujanovci thaj Medvedja, sa duj bučarnenca. Duj bujkake dive ano kurko on kerena buti ani Preševa, duj ano Bujanovci thaj jekh dive ani Medvedja.

Uluvutno dizutnengo, oleske javerutne thaj bučarne ani ekspertsko servisja vizituinde ano 2011. berš prekal 100 dizja thaj komune ani Srbia legaripa kontrolno, preventivno jase edukativno aktivive.

Ano jekh kotor Republika Srbiako, Kraina Kosovo thaj Metohia (KiM), Uluvutno dizutnengo na sine ano šaipe te resol pere kompetencie ano čhane save hramimo ano Ačimos thaj Kanuni. Kotar operativno paragrafi 11(j) Rezoluciako 1244 (1999) Konsili arakhipasko, UNMIK sito ani obligacia te uluvinol thaj te bajakharol manušikane hakaja ano KiM. Prekal informacie save siamen thaj pedo fundo phenibasko ano anglodavie, dizutne ano KiM, po ulavdipe odola naalbajnenge nacionalipaske save djivedinena ano enklave, siton taocja avdisutne politikake procesjengo thaj arakhenape e phagipa hakajengo save našti te halovenpe ano aver kotora ani avdisutni Evropa.

Uluvutno dizutnengo kergja buti pedi anglidavia dajaki, savako tikneberšengo čhavo o dat thaj nakhlo rom lela thaj legargja ano Kosovo thaj Metohia. Krisi juridikakozoralipa e čhave dengja e dake, o dat pherdo cidipa sito kotar bijandutnipaske hakajenda thaj oleske dendile napja uluvipaske kotar pedozoralipe prekal o čhavo thaj daj; opipe dadeske dendilo anglophandipe ano došalipaski procedura thaj hramisalo rodipaskolil; andile ini agorisibaske lila vaš pedozoralipasko

keripe. Raštrake orgajna Republika Srbiake siolen indicia kote ani teritoria Kosovo thaj Metohia čhavoro thaj dat arakhenape, hema ni jekh organi, adjahar ni Uluvutno dizutnengo, našti te resol keripe juridikakozoralipaske thaj egzekutivno krisipaske pratsavja.

Uluvutno dizutnengo dengja 40 iniciative thaj bahamja vaš pharuvipe kanunjengo thaj aver aktja save sine barijera vaš te resolpe hakaja dizutnengo. Pedi amari dukh numa trin lelile, saren kotar direktno djivdipasko semnipe vaš dešutne milje dizutne, a ini vaš interesi e sa amalipasko.

Uluvutno dizutnengo ikalgja *Ulavdo rapporti kotar kerde kontrole ano institucie socialno dikhlaripaske* vaš bešipe phure personengo², savo kerdilo palo dikhlaripe situaciako ano 13 institucie socialno uluvipaske, gerontologiate centarja thaj khera vaš penzionerjenje thaj phurenge. Lelilo te kerolpe agorisipe problemesko vaš pharo pašaripe e bankengo thaj finansijengo serviseske e personenje save siolen invaliditeti.

Uluvutno dizutnengo dengja dumo pere gndipa anglo Themutno parlamenti pharuvipe kanunesko savea reselape te ovol majhari jekh trito kotor pohari reprezentuimo poli ani struktura Themutne paralamenteske. Ikaldile siton duj ulavde rapportja ani umal jekh-jekhipe poljengo: *Ulavdo rapporti kotar situacia familiako pedozoralipe pedo djuvla ani Srbia*³ thaj *LGBT populacia ani Srbia - situacia kotar manušikane hakaja thaj amalikano pašloipe*⁴.

Lungardili buti vaš gatisaripe projekti kanunesko kotar hakaja čhavorenge, pedo savo ačhola pana but buti. Lačhardile ini duj Ulavde rapportja ano 2011. berš⁵, save siton vaš čhavorikano mangipe ano mahale thaj uluvipe čhavorenge kotar pedozoralipe. Paneli terne turvinutnengo ko Uluvutno dizutnengo kergja rodipe vaš pedozoralipe ano skole, angluno generaciako rodipe adjahar tipesko ani Srbia, save Uluvutno dizutnengo ikalgja thaj promovišingja.

Ikaldilo prekal 200 procedure kontrola pačavipe hakaja nacionalno minoritetjengo thaj adikhاردile dešutne bešipe e djenenca kotar olenge nacionalno konsilja thaj aver relevantno orgajnenca thaj organizaciencia, savenda iklola kaj kaba normativno sistemi uluvipe hakaja nacionalno minoritetjengo na dengja pherdo djevapi pedo kompleksno maškharetnikake relacie ani Srbia, ni kergja rezultati praktikake napjenca vaš efikasno te zumavinen amalipaski integracia minoritetjengi thaj te resolpe arakhipe etnikake, čhibjenge thaj kulturake ulavdipe minoritetjenge kupatnене.

Ano jekhvakhti, problemja si ano disave maškharipe ano savo butipasko, srbikano them sito tiknoripasko, a ano dikhipe hakaja pedo istemalkeripe čirilica sar

---

² Sito pedo: <http://www.ombudsman.rs/attachments/Domovi%20za%20stare.doc>

³ <http://www.ombudsman.rs/index.php/lang-sr/component/content/article/1563>

⁴ <http://www.ombudsman.rs/attachments/Izvestaj%20LGBT.doc>

⁵ „Dečeje prosjačenje u Republici Srbiji“ thaj „Zaštita dece od nasilja u školama“

administrativno lil, mukhlipe si ano regiojna ani sasutni raštra. Rekomandacie save dendile vaš te lačarenpe akala problemja but phare, e bara rezistencia legarenape.

Sikhavdilo pedo problemja ani buti raštrake orgajnengo thaj trupjengo save organizuinena forma legaripaski religiako sikhlovipasko thaj dendili olenge adekvatno propozalo, pedo savo na dendilo amboldipe.

Reslipe hakajesko pedo uluvipe identitetesko po ulavdipe phare resena Roma, vaš but bilačo socialno-ekonomikano pašloipe. Propozalo akale orgajnesko sebepi dislokacia dizutnengo romane nacionalitetesko save bešte ano bilegalno bešipaskothan ano Bloki 72 ano Novi Beograd, manglape sine te ačhavolpe praksa biorganizuimaski dislokacia bilegalno thaj bihigjenake romane bešipaskethana. Diz Beograd sig kergja korekcie ano mukhlipe bukjako thaj pašardilo e majuče standardjenje, hema dislokacia save ali palo odova, vaš savi sar investitori djevaptuni Republika, lelape jekha - jekh problemenca.

Kotar jekh rndo procedure thaj propozalja lačardilo realizuipe hakaj pedo registruiibe personalno anav nacionalno minoritetjengo prekal olengi čhib thaj lekhipe thaj ano jekhkotoripe pharuvdili praksa orgajnengo publikaka direkciak phandipa e reslipa hakajesko pedo administrativno istemalkeriipe čibnjego thaj lilengo nacionalno minoritetjengo, a po ulavdipe praksa centralno servisesko vaš registruiibe personalno anav pi čhib thaj lil nacionalno minoritetesko.

Uluvutno dizutnengo iniciringja pharuvipe Kanunesko vaš personalno karta thaj Kanunesko vaš savakhtuno bešipe thaj jekhvakhtuno bešipe vaš odola persone save bi šaipasko te den piri adresa si šaipe te denpe personalno dokumentja, a e ekspertsko amalipenca thaj relevantno maškharthemutne organizaciencia thaj agenciencia kergja pedo bahami pharuvipe Kanunesko vaš vanparnično procedura, veš te resolpe kaj anglo krisi te delpe ispati vaš faktja save si musaj vaš registruiibe ano centralno pustikja thaj adjahar agorisinelape problemi milja „juridikake bidikhavne“.

Republika Srbia 28. julea 2011. berš, sar dela Opciono protokoli uzi Konvencia opipe tortura thaj aver brutalno, bimanušikane jase manušikaneuškavipaske sankcie thaj procedure, kergja Nacionalno mehanizmi vaš prevencia torturako (NPM). Kanunea vaš ratifikacia Opciono protokoli⁶ phendilo kaj Uluvutno dizutnengo kerela bukja Nacionalno mehanizmeske vaš prevencia torturako thaj ano anglune šov maseka istemalkerdile vaš organizuibe lelutno kompleksno modeli Nacionalno mehanizmesko vaš prevencia torturako ani Srbia thaj legaripe musaj gatisaribaske bukja. Ano keriipe akala neva kompetenciako, Uluvutno dizutnengo ulavdo kerela maškharipe e Krainake ombudsmanea Autonomno Kraina Vojvodina thaj 9 amalipenca savenca phandilo halovipe vaš maškharipe pedo sistematikano dikhlaripe pašloipe personengo save siton phande thaj dikhipe torturako ano disave umalja. Ano maškharvakhti, kerdile 53 kontrolno thaj preventivno vizite ano institucie ano save siton persone phande. Dikhlardile problemja savenca arakhenape mentalno nasvalutne ano

---

⁶ „Sl. list SCG - Međunarodni ugovori“, gn. 16/2005 i 2/2006 thaj "Sl. Glasnik RS- Međunarodni ugovori", gn. 7/2011

institucie, po ulavdipe prekalnapja jase bimandatesko limitiribe olengo tromalipe thaj cidipe olengi juridikaki kvalifikacia.

Savakhtune maškharipa e žurnalistenge thaj medijenge amalipenca, mediatoripe ani situacia leibe došalipasko rodipe žurnalistesko thaj redaktoresko kotar rig raštraki vaš iklovipe pačavutno dokumenti savo sine kotar baro interesи vaš publikake (a nane pendjardi škodra kotar olesko iklovipe), mediatoripa thaj devipa dumо ano keripe medijaki strategia, insistiriba pedo manglipe te uluvutnolpe arakhipe žurnalistjengo save siton orjentišime vaš rodipaski buti hema ini barjaripe žurnalistjengi etika, thaj savakhtuno pašutnipe žurnalistjengo, Uluvutnolpe dizutnolpe mangla te zorakharol medijenge tromalipe sa vaš hakaja dizutnolpe pedo informišibe.

Po bari sama Uluvutnolpe dizutnolpe, prekal procedure kontrola bukjaki sastipaske instituciengi thaj kompetentno raštrake orgajnolpe, dengja ano problemja vaš reslipe hakaj kotar sastipasko siguripe. Palo so ano nakhutnolpe raportesko periodi zorakhardile biregulimate ani buti jekha bara sastipaska instituciace, ano akava raportesko periodi kontrolisalo buti jekhe klinikako centresko thaj pobut tikne sastipaske kherengo. Zorakhardile biregulimate thaj bilačo istemalkeripe ani organizacia thaj realizuipe djipherdipaski buti, pedo škodripe hakaja nasvalengo, kerdili bari medijaki pačiv pedo odova thaj dendile propozalja save, palo angluno rezistencia, dende rezultati ano barjaripe bukjako thaj inaripa bikanunipasko lelimo lovo kotar dizutne.

Uluvutnolpe dizutnolpe sine ano Beogradski kherutnolpe, thaj khupatne e Ženevake centrea vaš demokratikani kontrola bandukane zoralipolpe, organizatori Trito maškharthemutni konferencia ombudsmanjengi vaš bandukane zoralipe, savi khedingja 48 oficielno djenutnen kotar 20 raštne ani lumia.

Djenutne instituciace lele kotor ano prekal 50 kherutne thaj maškharthemutne ekspertjenge khedipe kotar umal manušikane hakaja, a Uluvutnolpe dizutnolpe pedo akharipe maškharthemutne organizaciengi thaj kolegengo kotar avrijalutnipe ano but droma legargja empirie ano lačharipe thaj buti instituciako ombudsmani save šaj te ažutinen ano aver raštne.

Ano evropako bešipe Organizaciako Khedutne Naciengi ani Ženeva, Uluvutnolpe dizutnolpe lela Sertifikati kotar „A“ statusi nacionalno institucia vaš uluvipe thaj promocia manušikane hakaja savo, tana sine kotar daj aver sebepi cidimo, ka ovol dji ko 2015. berš. Odova rangi Maškharthemutno kordinaciono komiteti nacionalno instituciengi dela orgajneske savesko normativno rami vaš bukjake thaj praktikako keribe ano majučo napi pherela standardi „biphanglipe“ savo dendilo ano Parisko principja, sar majrelevantno maškharthemutno dokumenti kotar odoja soj.

Vaš realizuime aktivibe ano 2011. Berš, Uluvutnolpe dizutnolpe lela todin „Persona bešeski“ savo tradicionalno dela Misija Organizaciako vaš evropako arakhipe thaj maškharipe ani Srbia, sar ini Pačavipe vaš ulavdo reslipe ano afirmišipe hakaj pedo tromalutnolpe pašaripe informaciengi kotar publikako semnipe thaj transparentnipe

ani buti, savo dela kompetentno kherutno Pačavutno. Uluvutno dizutnenge dendili ini angluni barikani djeneski karta Biphanglo amalipe žurnalistjengo Srbiako. Bithagarutni organizacia Prva evropska kuća dengja todin „Najevropljanin“ e uluvutno dizutneske Saša Janković vaš projekati afirmacia thaj barjaripe instituciako Uluvutno dizutnengo.

Ini uzo gendune sertifikatja thaj pačavipe, aktivipe akale orgajnesko sito potikno ze so manglape te sine kaj si ano dikhipe avdisutno čhane bukjako orgajnengo thagarutnake thaj olengi relacia prekal hakaja dizutnenge, a pobaro ze so sito olesko avdisutno kapciteti thaj uće čhivde rodipe kvaliteti bukjako objektivno reselape ano polungo periodi.

*Kotar minusja ani buti orgajnengo thagarutnako ano dikhlaripe
pačavipe hakaj dizutnengo*

Majbut mukhlipe ani buti orgajnengo thagarutnako save Uluvutno dizutnengo zorakhargja ano raportesko periodi siton:

- biažurno keripe pedo rodipe dizutnengo bazirimo pedo kanuni, so vaš sebepi si phagipe jekh rndo garantuime hakaja, sar savo sito hakaj vaš istemelkeripe juridikake medikamentja;
- dikhlarido došalipasko realizuipe matrialno hakajesko, kotar bidjanipe jase djanipa, pedi škodra majbuflardo spektri hakaja dizutnengo,
- bikeripe thaj pasivno buti prekal juridikakozoralipaske pratsavja kompetentno orgajnengo, ano odova ini krisjengo, savenca zorakarenape hakaja dizutnenge jase uluvinelape olengo legitimno interes;
- anibe thaj legaripe bireseske administrativno procedure save dizutnenge bimanglipa pharipe kerena vaš reslipe hakajesko;
- pasivibe ano keripe publikake mandatja pedi škodra reslipe jase uluvipe hakaja thaj interesja dizutnenge;
- selektiribe ano keripe publikako mandati thaj aver-aver keripe prekal dizutne bi sebepesko fundo, pi škodra hakajesko pedo jekha-jekhipe;
- arbitriribe ano pratsavipe (nanipe šuže thaj poangle pendjarde regulimate ani buti) pedi škodra hakajesko po juridikako siguripe;
- formalizmi thaj „šablonsko“ buti savo na pačavinela specifika konkretno juridikaki thaj faktikani situacia ano savi arakhelape dizutno thaj legarela ano bireseke, bičačikane thaj bigndipaske rezultaṭja.

Sa phendutne mukhlipe ani buti sikhavena phagipe principesko „lači direkcia“ savi ano baro kotor sitoj ani thaj fundutni pedo Kanuni hramutne principja sasutni direkciaki procedura, hema pedo savi administracia but drom dikhela sar pedo dekorativno, a na sar obligatorno thaj vastalutno.

Već lepardilo kaj baro gendo dizutnengo rovelape vaš bireslipe ekonomikane, socialno jase kulturake hakaja, po misal hakaj pedo *čačikano* masekesko pokhipe, jase hakaja pedo *adekvatno* socialno devipe kotar thaj palo khamnipe⁷. Adjahar, bučarno dela nota kaj pokipe nane „*čačikano*“ soske olesta našti te egzistirinol (jase beršenca na lela), a daj vaš ažutipe savo lela vaš čavoro nane „*adekvatno*“ hardjipaske save objektivno siola. Nane, numa, but pendjardo kaj odola nane absolutno hakaja, već raštra olen garanutinela „dji maksimumi so si resursja⁸“. Vaš odova kotar majbaro rodipe dizutnengo, ini kaj Uluvutno dizutnengo ano but situacie olenca ulavela bičalardipe, našti te ovol identifikimo konkretno organi thagarutnipasko ano saveski buti si „minusja“, jase te zorakarolpe biregulipe jase bikanunipe ani buti.

Odolea so Uluvutno dizutnengo šaj suksesea te kerol buti siton situacie kana dizutne ano reslipe pere hakajengo save siton ano samatrende „resursja so si“, maladineneape adjahar administrativno regulaminanca, procedurena thaj praksa, save ano djivdipe na mukhena, kerena pharipe jase cidena olen kotar reslipe odole hakajengo.

Sar misal šaj te ovol kanunea hramimo regula kaj recepti e nasvaleske šaj te dol numa alosardo doktori, a na ini doktori specialisti savo ole kotar konkretikano nasvalipe saslarela. Odova ani praksa semninela kaj nasvalo musaj te lol termini thaj te adjukharol dikhlaripe ko alosardo doktori, savo ole ka dol ko doktori specialisti, kote nasvalo manglape popale te lol data thaj te adjukharol specialistikano dikhlaripe. Palo odova so specialisti dela terapija, nasvalutno musaj te lol nevo termini ko alosardo doktori (but drom ano aver kotor dizjako, daj drom ini ano aver kotor raštrako, a pacienti šaj te ovol pharo invalidi), vaš odova kaj alosardo doktori te hraminol recepti pi direkcia savi dengja kolega specialisti. Ovela, but drom, kaj medikamenti savo dengja specialisti nane ani lista e organizaciako sastipasko siguripasko, thaj pacienti musaj popalem te kerol sa o ciklusi, jase te cidolpe thaj ani apoteka te kinol odova medikamenti ano pherdo moldipe ini kaj pokinela sastipasko siguripe. Uluvutno dizutnengo iniciringja ko Ministribe sastipasko te lokharolpe administrativno procedura, a Ministribe sastipasko lela te kerol bahami napjengo savengi realizacia adjukharelape ano avutno raportesko periodi.

Jekh kotar problemja save bajrona save šaj te oven sebepi birealizube jekh rndo hakaja sitoj tendencia te limitirinolpe pašaripe juridikake prekal čhivipe neve čhinadipe thaj vazdipe lovengo e dizutnenge save djana ano krisi, poulavdipe ani situacia kana sistemi bipokhibasko juridikako ažutipe nane paše odolenge savenge manglape. Kanunea dendilo hakaj sakaske kaj *biphanglo, binisavorigutno thaj kanunea već formirimo krisi, čačikane thaj ano halovipasko roki, publikano diskutuinela thaj anela pratsav kotar oleske hakaja thaj obligacie* thaj odova našti te ovol pharutno čhinadipenca save, ani praksa, socialno majuškavde dizutnen cidena kotar odova hakaj. Efikasibe bukjako našti te astarolpe tiknaripa gabariti bukjako, već po šukhar organizimo thaj kvalitetno bukja. Intervencia Uluvutno dizutnengoski ano paluno momenti čhingja kaj pharuvipa kanunesko e dizutnenge na delape te čhiven rovibasko lil ano krisi direktno, već numa prekal poro advokati. Ano gatisaripe kanunesko na dikhlardilo djenipe

---

⁷ Kotar djeno 10 Maškarthemutno pakti vaš ekonomikane, socialno thaj kulturake hakaja.

⁸ Kotar djeno 2 Maškarthemutno pakti vaš ekonomikane, socialno thaj kulturake hakaja.

Kanunesko kaj *sako siole hakaj pedo rovibasko lil jase aver juridikako vastušaja opipe pratsav sava anelape decizija kotar olesko hakaj, obligacia jase pedo kanuni formirimo interesu*, thaj fakti kaj kanunea našti te čhivenpe neve čhinadipe vaš reslige Ačhimoa garantuime hakaja. Ano juridikako režimi, palem, khuvena aver djenutne savencia hakaj dizutnengo te djanano krisi limitirinela jase olesko reslige kerena te ovol po phare.

Propozalja vaš lačharipe pašloipe dizutnengo prekal orgajna thagarutnake

Kotar konkretno procedure kontrolake, preventivno aktivibe thaj djanipe save lelide ano aver čhane, iklona disave propozalja vaš lačharipe pašloipe dizutnengo kana odova dikholape prekal orgajna direkciake. Ano ulavdo kotor raportesko odola propozalja dendile po buflarde, a dji ano akava denape numa majsemne thaj majkarakteristikake. On siton vaš gatisaripe thaj anibe neve norme thaj dokumentja thaj lačharipe thaj zoralipe kapacitetja instituciake thaj mehanizma vaš olengi realizacia. Manglape:

- te lačharolpe ano sa orgajna thagarutnake bipokhipaske thaj putarde andrune mehanizmja dikhlaripaske anglodavie dizutnenge pedo olengi buti savo poro keripe ka harmonizuinol e praksa Uluvutno dizutnengo,
- te lačharolpe normativno thaj praktikako rami vaš uluvipe bučarnengo ano orgajna thagarutneke save sikhavene pedo biregulimate thaj bikanunipe pi škodra hakaja dizutnengo thaj publikako interesu,
- te vazdolpe institucionalno mehanizmi vaš efikasno reslige pratsavjengo maškharthemutne orgajnengo thaj trupjengo vaš individualno lila dizutnengo opipe Republika Srbia vaš phagipe olenge manušikane hakaja,
- pharuvipa ano edukaciake programja, kontinuirima bukja sa orgajnengo thagarutnake thaj edukacia administratorjengo thaj dizutnengo te kerolpe klima pačhavipaske aver averipe thaj manušikane hakaja save, maškhar aver, te ciden manglipe vaš ulavdo bajo kotar arakhipe djenengo save marenape vaš manušikane hakaja thaj žurnalistja thaj te resolpe arakhipasko kedipe LGBT personengo,
- te lačharolpe, prekal publikaki diskusia te dikhlarolpe, te bajakharolpe thaj te lolpe Kanuni vaš hakaja čhavorenge;
- te lačharolpe thaj te realizuinolpe nacionalno strategia vaš uluvipe čhavorenego savengo djivdipe thaj/jase buti sito ani mahala („čhavore mahalake“);
- ano edukaciake institucie principielno te istemalkerolpe thaj te kontrolišinelpe sar realizunolpe Regulimatori vaš protokoli keripasko ano institucie kana delape djevapi vaš pedozoralipe, uškavipe thaj bidikhlaripe, sar ini napja vaš devipedumo thaj rehabilitacia sıkljovnengo so siton viktima thaj oleski/olaki reintegracia
- te zorakharolpe hakaj pedo ulavdo matrialno ažutipe thaj devipedumo dajake/dadeske dji direktno kerena bajo vaš čhavoreske saveske vaš nasvalipe,

invaliditeti jase pharipe ano barjaripe musaj savakhtuno dajako/dadesko dikhlaripe;

- palem te lačharolpe po angle astardo, a palo odova tiktardilo niveli satipasko uluvipe čhavorengo e psihofiziologiake problemenca thaj/jase patologia vakharibaski,
- te lungarolpe buti pharuvipe Došalimasko kanunipe savea bajakarelape došalimaskojuriduikako uluvipe viktjmjengo ano familiako pedozoralipe thaj te zorakharolpe došalimaski politika ani akaja umal,
- te bajakarolpe putardipe thaj pašaripe publikake servisja thaj alosaribaske thana e personenge e invaliditetea,
- te anolpe kanuni savo sasutno ka lačharol uluvipe mentalno sastipasko,
- te lačharolpe sistemi devipe sastipasko thaj socialno uluvipe vaš personenge save na saslarenape veke ano psihijatriske dukhavnekhera thaj institucie,
- te intezivirinenpe napja avriinstitucionalno uluvipe phureng, barjaripa kherutno dikhlaripe thaj ažutipe ano kherutnipe odole manušenje (bi olengo cidipe kotar naturalno maškharipe),
- te pharuvinolpe thaj te pherolpe Kanuni vaš nacionalno konsilja nacionalno minoritetjenje,
- te pharuvinolpe thaj te pherolpe Kanuni vaš khagirja thaj religiake kupatne,
- te lačarenpe putarde pučipe kotar organizacia religiako siklovipe thaj statusi religiakosikhavnengo,
- te pharuvinolpe Kanuni vaš administrativno istemalkeriipe čhibjeno thaj lilengo,
- te barjarenpe napja savenca nacionalno minoritetja ani centralno Srbia resena jekha jekh šaipe thaj čhinadipe vaš barjaripe thaj adikharipe identiteti save siolen nacionalno minoritetja ani AP Vojvodina,
- te pharuvinolpe Kanuni vaš avriparnicaki procedura, vaš te resolpe registrube ano centralno pustikja e „juridikake bidikhavne“,
- ani praksa te realizuinolpe Strategia vaš anglunisaripe pašloipe Romengo thaj te dolpe trupo savo ka ovol vaš dikhlaripe olaka realizaciako,
- te zorakharolpe kadrjengo kapaciteti Direkciako vaš manušikane thaj minoritetjenje hakaja ano Ministribe vaš manušikane thaj minoritetjenje hakaja, raštraki direkcia thaj lokalno korkorodirekcia;
- te lačharolpe sistemi pedodikhlaripe policiako anglophanglipe thaj te lačarenpe neve objektja ani funkcia keribe došalimaske sankcie, ano sa prekal lelutne standardja.

Saša Janković, uluvutno dizutnengo

H A R N I K A N E S V A T J A

AMO- The Association of Mediterranean Ombudsmen/ Amalipe mediteraneske Ombudsmajna

CCPR- The Human Rights Committee UN/ Komiteti vaš manušikane hakaja KN

CEB- The Council of Europe Development Bank/ Barjarpaski banka Konsili Evropako

CERD- The Committee on the Elimination of Racial Discrimination UN/ Komiteti vaš eliminacia rasno diskriminacia KN

CPT- The European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment/ Evropako komiteti vaš činavipe tortura thaj bihumanipe jase degradiripasko keripe jase sankcionišipe uzo Konsili Evropako

CRDA- The Center for Research of Democratic Alternatives/ Centri vaš rodipe demokratikane alternativengo

CRONSEE- The Children's Rights Ombudspersons Network in South and Eastern Europe/ Mreža ombudsmajnengi vaš hakaja čhavoreske ano Mersmer thaj Javinutni Evropa

DCAF- The Geneva Centre for the Democratic Control of Armed Forces/ Ženevako centri vaš demokratikani kontrola bandukane zoralipengo

EAR- The European Agency for Reconstruction/ Evropaki agencia vaš rekonstrukcia

ECRI- The European Commission Against Racism and Intolerance/ Evropaki komisia opipe rasizmi thaj bitolerancia Konsili Evropako

ENOC- The European Network of Ombudspersons for Children/ Evropaki mreža Obudsmajnengi vaš čhavore

EOI- The European Ombudsman Institute/ Evropako instituti Ombudsmajnengo

HRC- The Human Rights Council UN/ Konsili vaš manušikane hakaja KN

IAN- The International Aid Network/ Maškarthemuni mreža vaš ažutipe

ICC- The International Coordinating Committee of National Institutions for the Promotion and Protection of Human Rights/ Maškarthemutno koordinaciono komiteti vaš nacionalne institucie vaš promocia manušikane hakaja

IOI- The International Ombudsman Institute / Maškarthemutno instituti Ombudsmajnengo

NHRI- National Institution for Promotion and Protection of Human Rights/ Nacionalno institucia vaš ažutipe thaj promocia manušikane hakajengo

NPM- The National Prevention Mechanism against Torture/ Nacionalno preventivno mehanizmi opipe tortura

ODIHR- The OSCE Office for Democratic Institutions and Human Rights/ Biro vaš demokratikane institucie thaj manušikane hakaja uzo OEAM

OHCHR- The Office of High Comissioner for Human Rights/Kancelaria uče komesaresko vaš manušikane hakaja KN

PBILD- The UN joint programme for Peacebuilding and Inclusive Local Development / Programi KN "Zoralipe kapacitetesko vaš adikharipe tehnipasko vaš thaj inkluzivno lokalno barjaripe ani Mesmer Srbia"

SIDA- The Swedish International Development Cooperation Agency/ Švedskaki agencia vaš maškarthemutno barjaripe

UN WOMEN- The United Nations Entity for Gender Equality and the Empowerment of Women/ Jekhutni KN vaš polesko jekh-jekhutno thaj zoralikanipe djuvljengo

UNDP- The United Nations Development Program/ Program Khedutne nacionengo vaš barjaripe

UNICEF- The United Nations Children's fund/ Fondi vaš čhavorenge Khedutne naciengo

UPR- The Universal Periodic Review/ Univerzalno periodikako dikhlaripe

USAID- The United States Agency for International Development/ Amerikaki agencia vaš maškarthemutno barjaripe

VAS - Viktimoljengo amalipe Srbiako

UKK- Učo konsili krisipasko

GSA- Gej Strejt Aliansa

IKT- informaciaki-komunikaciaki tehnologia

SLF – sanciako – lačharipasko fondi

LGBT- lezbejsko - gej - biseksualno - transpoljenge persone

MDRI-S- Iniciativa vaš hakaja personenge e mentalno invaliditeta Srbiako

MOČS- Mreža organizaciengo čhavore Srbiako

OEAM (eng. OSCE)- Organizacia vaš evropako arakhipe thaj maškaripe / The Organization for Security and Co-operation in Europe

RP - regionalno phanglipe

PS - policiaki stanica

PD - policiaki direkcia

RFSS- Republikako fondi vaš sastipasko siguripe

RFS- Republikako fondi vaš statistika

RFPIS - Republikako fondi vaš penziako thaj invalindjengo siguripe

KE (enq. CoE)- Konsili Evropako/ The Council of Europe

CSB- Centri vaš socialno buti

I ANGLUNO SVATO

1.1. JURIDIKAKO RAMI THAJ KERIPASKOTRUJ E BUKJAKO ULUVUTNESKO DIZUTNENGO (OMBUDSMANESKO)

1.1.1. *Juridikako rami bukjako e Uluvutnesko dizutnengo*

Uluvutno dizutnengo Republika Srbiako sito biphanglo thaj korkorutno raštrako organi, čivdo ano juridikako režimi Republika Srbiako 2005. berš Kanunea vaš Uluvutno dizutnengo⁹ (ano podur teksti: Kanuni) thaj, palo odova, zorakardilo Ačhimoa Republika Srbiako¹⁰ (ano podur teksti: Ačhimos). Kompetencie Uluvutno dizutnengoske sito te kontrolišinol kanunipe thaj regulaminipe bukjako orgajnengo direkciake phande e reslipa individualno thaj kolektivno hakaja dizutnenge, te uluvinol thaj te bajakarol manušakne thaj minoritetjnege tromalipe thaj hakaja dizutnenge.

Biphanglipe Uluvutno dizutnengo sito jekh kotar fundone principja ani buti instituciako, savo lelilo kotar maškarthemutne dokumentja vaš ombudsmani thaj savo talohaljovela kaj Uluvutno dizutnengo organizaciono thaj funkcionalno ulavdo kotar orgajna direkciake¹¹, savengi buti kontrolišinela. Kotar principi vaš biphanglipe iklola ini principi korokorutnipe e Uluvutno dizutnengoski, savo talo haljovela kaj korkorutno kerela bukja kotar pere kompetencie, jase save stopirinena sakaske savo mangela te kerol presia pedi oleski buti thaj procedure.

E Uluvutno dizutnengo alosarela Parlamenti thaj ov vaš piri buti, prekal Ačhimos thaj Kanuni, dela djevapi e Parlamenteske. Uluvutno dizutnengo kerela buti ano rami Ačhimosko, kanunesko, aver decizije thaj sasutne aktja, sar ini po ratifikuime maškarthemutne kontraktja thaj sasutnolelutne regule maškarthemutne juridikako.

1.1.2. *Keripaskotruj bukjako Uluvutno dizutnengosko*

Uluvutno dizutnengo kontrolišinela buti orgajnengo raštrako direkciako, orgajnengo kompetentno vaš juridikako uluvipe, manginesko hakaj thaj interesi

---

⁹ Kanuni kotar Uluvutno dizutnengo („Službeni glasnik Republike Srbije“, gendo 79/05 thaj 54/07)

¹⁰ Pratsav vaš todinipe Ačhimos Republika Srbiako ikaldo ano „Službeni glasnik Republika Srbija“, gendo 83/06 thaj 98/06 (Pondjo kotor - Lačharipe thagarutnako, kotor 5 „Uluvutno dizutnengo“, djeno 138).

¹¹ Kanuni kotar Uluvutno dizutnengo (djeno 1) čivdilo harno svato prekal savi orgajna raštrake direkciake, orgajna kompetentne vaš juridikako uluvipe mangipaske hakaja thaj interesja Republika Srbiake, sar ini aver orgajna thaj organizacie, firme thaj institucie savenge dendilo publikako mandati, phenenape ano teksti Kanunesko sar „orgajna direkciake“. Ano reso cidipe kotar bimanglipasko pharipe teksti Raportesko, phendutne harne svatja istemalkerenaope ini ano akava reporti.

Republika Srbiako, sar ini aver orgajnengo thaj organizaciengo, firmengo thaj instituciengo savenge dendile publikako mandati. Uluvutno dizutnengo nanole kompetencie te kontrolišinol buti Parlamentesko, presidentesko Republikako, Thagarutnako, Ačimosko kriesko, krisjengo thaj publikako davijutnipasko.

Uzo hakaj vaš iniciribe thaj legaripe procedure kontrola buti orgajnengo publikaka direkciake, Uluvutno dizutnengo šaj te dol šukar servisi, maškaripa maškar dizutne thaj orgajna direkciake thaj devipa turvinutnipe thaj gndipe kotar pučipe kotar piri kompetencia, kerela buti preventivno, ano reso barjaripe bui e orgajnengo direkciake thaj barjaripe uluvipe manušikane tromalipe thaj hakaja.

Uluvutno dizutnengo siole ini hakaj kanunipaski iniciativa. Adjahar šaj te dol bahami vaš kanunja kotar piri kompetencia, te dol iniciative vaš pharuvipe jase anibe neve norme te sine kaj adikharla kaj dji ko čalavdipe hakaja dizutnengo avela vaš olengo minusja jase te sine kaj sito semno vaš reslige thaj barjaripe hakaja dizutnenge. Uluvutno dizutnengo siole kompetencie kaj ini e Thagarutnake RS thaj Parlamenteske dela gndipe kotar aktja ano gatisaripe. Adjahar, Uluvutno dizutnengo sito kompetentno te lol procedura anglo Ačimosko krisi vaš nota e ačimosko thaj kanunipasko kanunjengo, aver norme thaj sasutne aktja.

Ano relativno sig procedura tromalutno kotar disave formalnostja, Uluvutno dizutnengo kontrolišinela pačavipe hakaja dizutnenge, zorakharela čalavdipe kerdime aktjenca, bukja jase bikeripe bukjako orgajnengo direkciake, te sine kaj svato kotar čhalavdipe republikake kanunjengo, aver normengo thaj sasutne aktjengo. Uluvutno dizutnengo rodelo (Ačimos thaj Kanuni phenena – kontrolišinela) raštrako organi publikaka direkciako kaj kanunipa thaj čačikane keroj buti savo sito phando e hakajenca, tromalipa jase pedo kanunipe fundome e interesja dizutnenge. Te sine kaj nane odoja situacia, Uluvutno dizutnengo konstatuinela mukhlipe ani buti thaj dela propozalo sar te cidelpe odova ano odoja thaj ano aver situacie.

But pobut ze formalno pačavipe kanunesko, Uluvutno dizutnengo rodelo kobor si etika, džanglipe, birigutnipe, kvalifikuipe, resokeripaskipe, efikasipe, pačavipe barikanipe djenesko thaj aver karakteristike save manglape te karakterišnen publikake direkcia savo dizutno e perde hakajea adjukarela odolenda save sar poresko obligatori pokinela.

Propozalja, pozicie thaj gndipe Uluvutno dizutnengoske nane juridikako obligatorno. Buti Uluvutno dizutnengoski nane te truminol, već e zoralipa argumentjengo, hema ini institucionalno thaj personalno autoritetea, sikavela kaj musaj te cidenpe muklipe ani buti thaj barjaripe čhane bukjako.

Orgajna direkciake, palem, siolen kanunipaski obligacia te keren maškaripe e Uluvutnea, te resolpe oleske pašaripe sa kancelarienge thaj te dolpe sa gendja save siolen, bidikhipa pedo stepeni garavipasko (kana sito odova kotar interesi vaš procedura savi legarelape). Bipačavipe akale kanunipaske obligacie fundo sito vaš te lolpe adekvatno disciplinake thaj aver procedure.

Uluvutno dizutnengo šaj te kerol propozalo vaš mukhlipe bukjata e funkcioneresko save adikharela djevaptuno vaš čalavdipe hakaja dizutnengo, te inicirinol leipe disciplinaki procedura opipe bućarnengo ano orgajna direkciake, te dol rodipasko lil, jase registraciako lil vaš leipe došalipasko, phagipe regulengo jase aver adekvatno procedura.

1.1.3. Manglige vaš pharuvipe juridikako rami vaš buti Uluvutno dizutnengo

Pedo fundo empirie ano nakhle diso pobut kotar 4 berš keripaske, dikhjardile sebepja vaš pharuvipe Kanunesko vaš Uluvutno dizutnengo. Kanuni kotar momenti pere anibasko, 2005. berš, pharuvisalo jekhdrom (2007. berš), hema anglo alosaripe Uluvutno dizutnengo thaj ani situacia kana institucia faktikane na sine egzistirimi, adjahar kaj pharuvipe save kerdile ano odova momenti našti sine te len ano dikhipe empirie save lelide ani buti. Ano raportesko periodi verifikuisalo poangle pozicie kaj disavo gendo problemengo ano keripe kanunea zorakharde mandatja ovela vaš fakti kaj disave pučipe nane lačharde pedo adekvatno čhane, jase vaš odova kaj dij akana na sine lačharde. Odova majbut sito pedo pučipe kana thaj talo save čhinadipe Uluvutno dizutnengo čhinea procedura kontrola bukjaki vaš kanunipe thaj čačikanipe sebepi angli davia, lačharela ulavde napja uluvipaske vaš dendutno anglodaviako, dikharelala anglidavia ano organi savo kerela publikako mandati thaj rapportiribe Uluvutno dizutneske kotar on, sar ini hramipasko devipe sankciake djenutnipe vaš bikeripe obligcie save hramime akale kanunea.

Uzo odova, ano reso po racionalno thaj efikasno istemalkeripe so si matrialno, vakhteske thaj manušikane resursja, a ano fundo dji avdisutne empirije ani buti, dikhlardile thaj precizno dendile sebepja save vaš olengo egzistiribe Uluvutne dizutnengo na ka lol procedura kontrola bukjaki orgajnengo direkciake. Dende propozalja vaš pharuvipe rodelape te astarolpe reso hramipasko devipe thaj pherdo efikasipe kanunea zorakhardo mandati kaj Uluvutno dizutnengo Thagarutnake, jase Parlamenteske inicirinela pharuvipe jase djipherdipe kanunesko, aver normengo thaj sasutne aktjengo te sine kaj adikharela kaj dji čhalavdipe hakaja dizutnengo avela vaš minusja ano norme, sar ini te inicirinol anipe neve kanunjengo, normengo thaj sasutne aktjengo, kana adikharela kaj odova sito kotar semnipe vaš reslipe thaj uluvipe hakaja dizutnenge, savea poagor ov kerelape sar efikasno vastušea vaš barjaripe juridikako rami ani umal reslipe thaj uluvipe manušikane thaj minoritetjenje tromalipe thaj hakaja.

Pačavipa phendutne manglige Ministribasko vaš manušikane thaj minoritetjenje hakaja, raštrake direkcia thaj lokalno korkorodirekcia, ano maškaripe e Uluvutno dizutnengoa, gatisargja Skica kanunesko vaš pharuvipe thaj djipherdipe Kanunesko vaš Uluvutno dizutnengo. Palo odova, Thagarutni Republika Srbia kotar februari 2012. berš zorakargja Propozalo kanunesko vaš pharuvipe thaj djipheridpe

kanunesko vaš uluvutno dizutnengo thaj dengja e parlamenteske Republika Srbiako
ano leibe.

1.2. BARJARIPE KAPACITETI THAJ PUTARDIPE E ULUVUTNO DIZUTNENGOSKO ANO 2011. BERŠ

Uluvutno dizutnengo ano reso vazidpe kapaciteti instituciako, polokhe putardipe instituciako dizutnenge kotar sa e Srbia, sar ini pobaro informišipe dizutnengo kotar kompetencie thaj buti Uluvutno dizutnengosko, korkoro jase ano maškaripe e avrijalutne partnerjenca legargja jekh rndo projektja ano raportesko periodi.

Tabela 2. Sikavela procentualno leibe kotor dizutnengo kotar aver-aver regiojna ano kancelarie

Beogradi	5880	54,52%
Aver kotora Srbiate	1820	16,88%
AK Vojvodina	1071	9,93%
Pomoravsko	404	3,75%
Jablanicako regioni (Bi Medvedjako)	314	2,91%
Raškako regioni	254	2,36%
Zlatiboresko regioni	229	2,12%
Rasionsko regioni	214	1,98%
Nišavako regioni	202	1,87%
Komuna Preševo, Bujanovac thaj Medvedja (Lokalne kancelarie UD)	324	3,00%
AK Kosovo thaj Metohia	59	0,55%
Avrijalutni raštra	14	0,13%

1.2.1. Formiripe lokalno kancelarie ano Preševa, Bujanovci thaj Medvedja

Pedo fundo Kanuesko vaš Uluvutno dizutnengo („Sl. glasnik RS“, gendo 79/05 thaj 54/07) thaj Sasutno akti vaš organizacia thaj buti Ekspertjengo servisi, Uluvutno dizutnengo angja Pratsav vaš formiripe lokalno kancelarie Uluvutno dizutnengo ano komune Preševa, Bujanovci thaj Medvedja („Sl.glasnik RS“ gendo 91/09). Kancelarie formirisale vaš barjaripe putardipasko instituciako Uluvutno dizutnengo thaj reslige efikasno uluvipe thaj barjaripe manušikane thaj minoritetjenge tromalipe thaj hakaja dizutnenge ano odova regioni.

Bešutripe kancelariengo siton:

1. ani Preševa, ano baro kher Koordinaciono centresko vaš komuna Preševa, Bujanovci thaj Medvedja, mahala Sava Kovačević 12;

2. ano Bujanovci, ani adresa Karadjordjesko Trgi bb, kancelaria ano baro kher fundono krisi ano Vranje, krieski kancelaria Bujanovac. Kancelaria kotar 6.12.2011.berš, palo jekhvakhtuno bešipe ano baro kher komunako Bujanovac, ani sala Pres-centresko Koordinaciono trupo vaš komune Preševo, Bujanovci thaj Medveđa, dislocirimi ano nevo than savo lelilo e avazipa Ministribasko juridikako.
3. ano Medvedja, ano baro kher Kulturako centresko komuna Medvedja, mahala Jablanicaki 63.

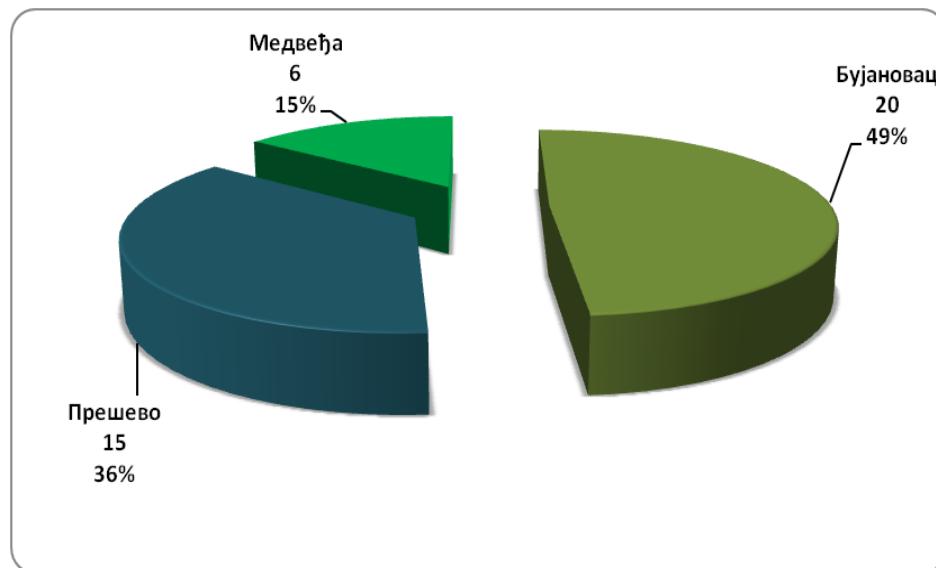
Ano Kancelarie kerena buti duj raštrake administratorja. Leibe strankjengo kerelape pedo akava rndo: luja thaj marci - komuna Bujanovac, tetraidj thaj žoja - komuna Preševo, thaj paraštuj - komuna Medvedja.

Kancelarie lele oficielno te kerent buti 28. juni 2011. berš.

Kancelarije siolen kancelariako mobili, kompjuterjenge thaj komunikacijenge aparatja kotar vastušeja donacia UNDP ano rami projektesko PBILD programi „Zoralipe kapacitetesko vaš inkluzivno lokalno barjaripe ano Mesmer kotor Srbiako“.

Gendo thaj mothovdipe anglodavieng save Uluvutno dizutnengo lela kotar akava regioni, sikhavela kaj akaja pratsav sinole sebepi. Atoska, ano lokalno kancelarije Uluvutno dizutnengosko ano komune Preševo, Bujanovac thaj Medvedja, kotar 2011. berš lelilo sa 41 anglidavia so sikhavela 1,13% kotar sa gendo lelutne anglodavie ano 2011. berš.

Grafikon 1. – Gendo anglodavieng kotar dizutne ano komune Preševo, Bujanovci thaj Medvedja

Uluvutno dizutnengo, javerutne e Uluvutno dizutnengo, sar ini bučarne ano ekspertjengo servisi, pedo poangle zorakhardo plani jekh drom ano masek djana ano lokalno kancelarie ano reso devipe ekspertjengo suporti bučarnengo ano akala

kancelarie. Ano odova kerelape ini vakheripe e dizutnenca thaj lenape olenge anglodavie, hema ano jekh vakhti kerenaope ano vakheripe e djenenca ano lokalno orgajna direkciake save kerena dende mandatea bukja ano realizuipe republikake decizie.

1.2.2. Elektronsko pašaripe Uluvutno dizutnengo

Uluvutno dizutnengo kotar 2011.berš lela te realizuinol pilot projekti *Elektronsko pašaripe Uluvutno dizutnengo* (ang. *Online Ombudsman*), ano maškaripe e Bibliotekarjengo amalipe Srbiako, bibliotekjenca thaj orgajnenca korkorkodirekciake ano deš alosarde komune ani Serbia, a uzo finansisko suporti Thagarutni Kraljeski Norveška. Planirimo sito kaj akava projekti ovela dešušov maseka, kotar juni 2011. dji april 2012. berš. Reso projektesko sito te resolpe pobaro dikhlaripe thaj pašutnipe instituciako dizutnenge save djivdinena ano potikne diza thaj komune ani Serbia.

Kotar 01. juni 2011. berš, kana lelape realizacia Projektesko *Elektronsko pašaripe Uluvutno dizutnengo*, akaja institucia rodinde 480 dizutne prekal video link, dji kotar kompetencie Uluvutno dizutnengo ano dizake biblioteke informišisalo 816 dizutno. Reslilo suksesno maškaripe e lokalno thagarutnenca thaj medienca, a kontaktja lačhardile ini e 33 bithagarutne organizaciencia vaš manušikane hakaja. E duj bithagarutne organizaciencia kotar Leskovci mašakripe formalisuisalo hramipa Memorandumi vaš haljovipe savo definišinela avutne kupatne aktivibe pedi promocia thaj uluvipe manušikane hakaja.

Dizutnenge kotar alosarde komune (Bačka Palanka, Šidi, Užice, Kruševaci, Novi Pazari, Prijepolje, Svilajnaci, Bori, Dimitrovgradi thaj Leskovaci) reslilo kaj uzo adekvatno aparatja - kompjuterja e programea vaš videokomunikacia savi instalirimi ano biblioteke ano phendutne komune, kerena poloko kontakti e Uluvutno dizutnengoa, lena ažutipe kana hraminena anglodavia, a te sine kaj akaja institucia nane čaćikani adresa vaš agorisibe olenge problemja, lena ekspertjengo phendipe save orgajne on te roden.

1.2.3. Projektja save siton vaš zoralipe kapaciteti thaj promocia instituciako Uluvutno dizutnengo

Ano dujto kotor 2011.berš agorisaiso Twinning projekti suporti zoralipaske instituciako Uluvutno dizutnengo savo kerdilo ano maškaripe e Ombudsmanea Greciako thaj Holandiako thaj Evropake centrea vaš publikako hakaj, a talo vast Evropako uniako. Ano vakhti projektesko kerdile but aktivipe vaš zoralipaske kapaciteti bućarnengo ani institucia Uluvutno dizutnengo thaj promocia instituciako ani publika, uzo leibe kotor baro gendo maškarthemutne ekspertja thaj djenutne pendjarde maškarthemutne thaj kherutne organizaciengo thaj instituciengo save kerena buti kotar manušikane hakaja, sar ini djenutnenca republikake, krajinake thaj lokalno thagarutripaske. Kotar agorisipe projektesko dendili sama ani konferencia kotar rola Ombudsmaneski ano vakhti tranziciako ani Evropa ani savi sikavdile ini majsemne reslipe thaj rezultatja projekteske, a uzo leipe kotor djenutnengo relevantno

kherutne thaj maškarthemtune organizaciengo thaj instituciengo save kerena buti vaš manušikane hakaja.

Ini kotar 2011. berš, Misia OEBS-eski ani Srbia lungargja te bajakarol kapacitetja instituciako Uluvutno dizutnengo. Maškar majsemne aktivipe sitoj buti pedo keripe brošura lače praksengo ano reslige hakaja personengo e invaliditeata sar ini rodipe kotar pozicie dizutnengo prekal institucie Uluvutno dizutnengo savo legargja Ipsos Strategic Marketing. Odova rodipe sikavga kaj Uluvutno dizutnengo siole učo niveli pačavipe e dizutnengo save adikarena kaj institucia resela te kerol promocia thaj uluvipe manušikane hakaja. OEBS-i dengja suporti ini te kerolpe propozalo neva sistematizaciako bućarne thanengo ani ekspertjengo servisi uluvutno dizutnengo sar ini buti pedo pharuvipe thaj dji pherdipe kanunesko vaš uluvutno dizutnengo save poagor beršesko sikavdile ani ekspertjengi diskusia ano save lele kotor djenutne Parlamenteske, kompetentno ministribjenge, bithagarutne organizacienge, medie thaj akademiaki kupatni.

Ano raportesko periodi lungardilo te legarolpe projekti Suporti bukjake kancelariako Uluvutno dizutnengo ano mesmer kotor Srbiako, save sito kotor pobare kupatne programesko Khedutne naciengo talo anav „Adikharipe tehnipasko thaj inkluzivno lokalno barjaripe“. Projekti legarelape uzo finansisko suporti Švedskako agenciako vaš maškarthemutno barjaripe (SIDA), ano maškaripe e Programea Khedutne naciengo vaš barjaripe (podur UNDP). Kotar 2011. ano rami projektesko legardile ini aver-aver aktivipe save sine vaš promocia instituciako ano komune ano mesmer kotor Srbiako, zoralipe kapaciteti bućarnengo ano kancelarie ano mesemer kotoro ini ano Beograd prekal treningo thaj realizuime studiake vizite Parlamentarno ombudsmaneske ani Švedska thaj Ombudsmaneske ano Portugali. Renovirisale thaj pherdile mobilanca kancelarie ani Preševa thaj Medvedja, a lošardo putardile ini neve kancelarie Uluvutno dizutnengo ano Bujanovci.

II DIKHLARIPE PREKAL UMALJA / RESORJA

2.1. UMAL ULUVIPE HAKAJA PERSONENGE CIDIME TROMALIPASTA

2.1.1. Deskripcia problemeski ani specialistikani unal kotar aspekti kompetencie Uluvutno dizutnengoske

Kotar 2011. berš Uluvutno dizutnengo ano procedure prekal anglodavie thaj korkorutni inciativa kontrolišingja pačavipe hakaja personengo cidime tromalipasta, jase kanunipe thaj čačikanipe bukjako instituciengo ano save arakhenape persone cidime tromalipasta: policijake direkcje/ stanice, institucie vaš keripe došalimaske sankcie, psihijatriake dukhavne khera, institucia socialno uluvipe thaj lelutne thana vaš avrijalutne manuša. Uzo odova, Uluvutno dizutnengo kontinuirimo kergja monitoring vizita ano phendutne institucie ano reso čhinipe tortura thaj aver forme bimanušikano procedura thaj sankcionišipe prekal persone savenda cidisalo tromalipe, sar ini vaš barjaripe pašljoipasko personengo savenda cidisalo tromalipe ano rami e validno normenca thaj standardjenca. Ulavdi pačiv dendilo vaš rodipe fenomeni torturako, rodipe materialno činadipe thaj tretmani personengo cidime tromalipasta, olenge sastipaske uluvipe thaj socialno suporti.

Uluvutno dizutnengo sito ani pozicia kaj ani Republika Srbia ano institucie ano save bešena persone cidime tromalipasta nane tortura sar sistemesko buti, hema si disave individualno situacie torturake sar ini aver forme bikanunipasko jase bičačikanipasko keribe administrativno personengo thaj aver personengo save olen dikhlarena. Uzo odova, bilačhe materialno čhinadipe, biadekvatno tretmani, nanibe ano sastipasko uluvipe thaj nanibe socialno suporti personenge cidime tromalipasta ano poro kontinuiteti šaj te anen dji ki procedura savo lela karakteri bimanušikano jase uškavibasko keribe.

Nanibe ani umal hakaja personengo cidime tromalipasta ano disavo napi siton sebepi sar nanibe normengo, adjahar ini nanibe normengo save siton, sar ini negativno tendencia ani praksa bukjaki raštrake orgajnengo. Ano dikhipe hakaja personenge save bešena ini institucie vaš e keripe došalipaske sankcie nanipe sito ini talokanuneske norme save nane andile ano kanunea anglodikhlaro roki. Ano dikhlaripe hakaja personengo e mentalno pharipa problemi sito so ani Srbia nane Kanuni vaš uluvipe mentalno sastipe, jase kanuni savea regulišinelape sastipasko thaj juridikako uluvipe odole personengo, sar ini olengo adikharipe ano psihijatrijenge dukhavne khera thaj olengo dikhlaripe thaj bajo ano lokalno kupatnipe palo iklovipe dukhavno kheresta. Pedo pučipe hakaja personenge save siton ano institucie socialno uluvipaske stacionarno tipeske, problemi sito ano olengo adikharipe ano odola institucie kotar sebepi nanipe činadipe vaš olengo socialno dikhlaripe ani lokalno khupatni. Poulavdipe siton negativno efektja kana cidelape bukjaki kvalifikacia savi barjola ano vastušea vaš cidipe tromalipe bešipa ano psihijatrijako dukhavno kher thaj ano

socialno institucie pedo fundo avazesko vaš sasljaripe jase bešipe save ano anav odole personengo dende olenge devutneuluvipaske.

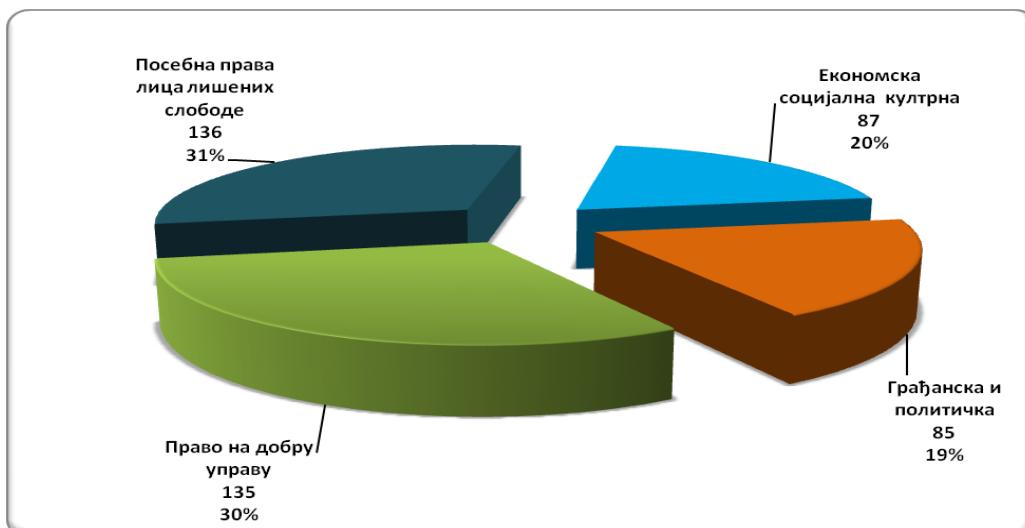
Srbiake ano periodi savo avela ačhola te astarolpe čačikane e problemea pašljoipe thaj uluvipe hakaja manušenge cidime tromalipasta, jase leibe thaj realizuipe standardjengo savenca rodelape kaj limitribe hakaja personengo cidime tromalipasta manglape te oven minimalno, musaj thaj proporcionalno legitimno resoske.

2.1.2. Statistika anglodaviengo dizutnengo ani umal uluvipe hakaja personengo cidime tromalipasta

Uluvutno dizutnengo kotar 2011.berš kergja buti pedo 384 anglodavie ani umal uluvipe hakaja personengo cidime tromalipasta, thaj odova pedo 357 hramime anglodavie dende kotar rig dizutnengi, a ano 27 situacije lela procedura prekal piri iniciativa. Gendo lelutne anglodaviengo ano 2011. berš bajrilo vaš paše 106% kana dikhelape poangle berš.

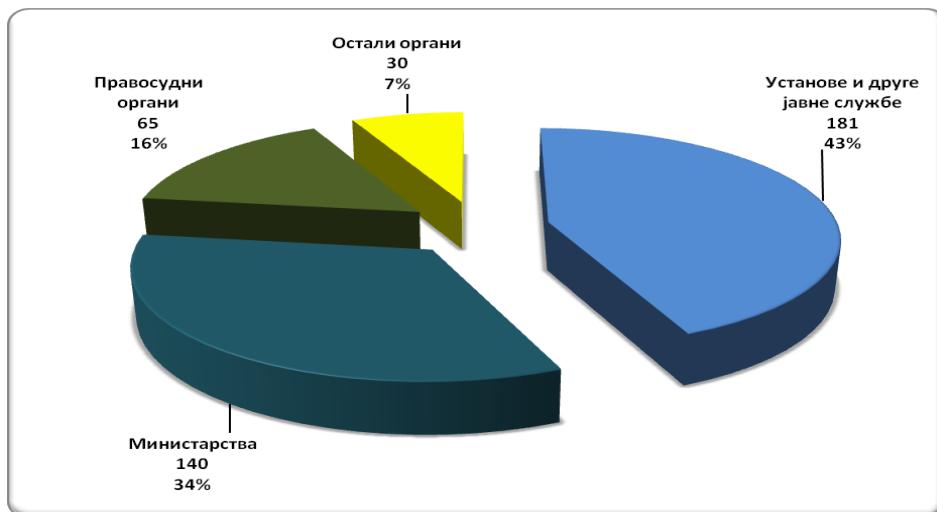
Kotar sa 384 anglodavie kotar 2011.berš kotar umal hakaja personengo cidime tromalipasta, agorisalo buti pedo 232 anglodavie (60%) a pana kerelape pedo 152 procedure (40%). Majbaro gendo anglodaviengo sito pedi buti instituciengo ani umal keripe došlipaske sankcie thaj policia.¹²

Grafikoni 2. Čalavdipaske hakaja, gendo thaj procenti kana dikhelape gendo anglodaviengo ano umalja hakaj personengo cidime tromalipasta

¹² Anglodavie sineton pedo biadekvatno sastipasko uluvipe, bilače bešipaske činadipe, higijena thaj habe, hakaj pedo bešipe ano šužo aero, gruvišipe, pharuvipe bešipasko, hakaj pedo informišipe thaj juridikako ažutipe, bičačikano legaripe procedurako thaj bifundono cidipe tromalipasta thaj aver. Kotar 2011. berš ano 32 anglodavie sikavdilo pedo tortura thaj aver forme maltretiripe thaj bimanušikano thaj bihumano keripe jase sankcionisipe, so sikavela semno barjaripe kana dikhelape pedo nakhlo berš thaj aver.

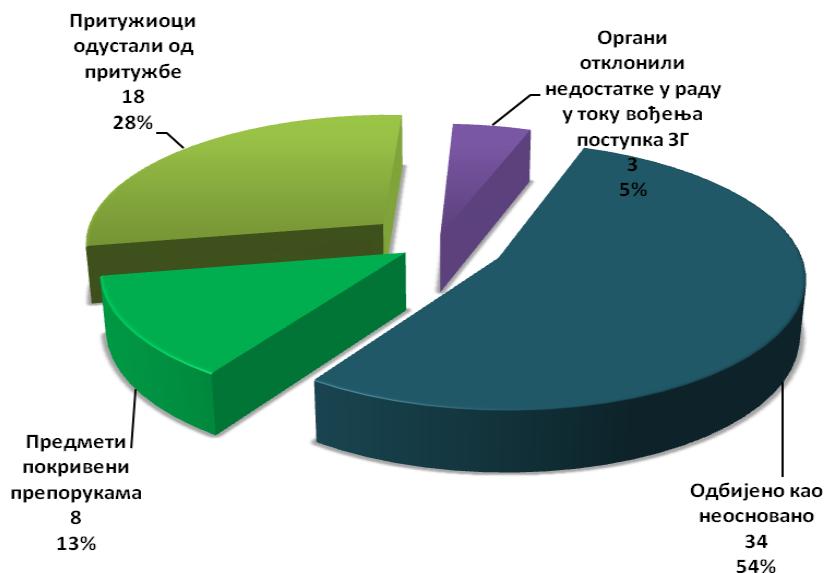
Grafikoni 3. – Anglodavie prekal orgajna pedo savengi buti siton

Leparnipe: Gendo orgajnengo sa vakht sito pobaro kotar gendo anglodaviengo, soske individualno anglodavie dajdrom sikhavena pedo čalavdipe hakaja dizutnengo kotar rig pobut kotar jekh organi.

Ulувутно dizutnengo iniciringja 68 procedure kontrola buti orgajnengo direkciake thaj kergja 53 kontrolno thaj preventivno vizite orgajnenje, majbut ano institucije vaš keripe došalimaske sankcie thaj policia. Ko anglodavie save lelili procedura agorisali e procedura ano 63 situacie.

Grafikoni 4. – E čhane ano savo agorisalo procedura pedo situacie ano 2011.

Kotar 2011. berš ano umal persone cidime tromalipasta fuljisalo 169 anglodavie kotar 2011. berš, jase sebepi akala anglodavie e anglodavijutnenje dendili informacija kotar kanuneske sebepja vaš save pedo olenge anglo davie našti te legarolpe procedura kontrola buti orgajna direkciake: vaš biistemalkeripe juridikake vastušea (73), bikompetencia Uluvutno dizutnengo (57), biažurno anglodavie (19), bivakhtesko dende anglodavie (13), anonimno anglodavie (5) thaj anglodavie dende kotar

bimandatno persona (2). Adjahar, agorisalo buti ini ano 43 anglodavie kotar poangle berša, savengi procedura agorisali pedo adjahar čhane: bikompetencia Uluvutno dizutnengo (13), bifundono anglodavia (18), ande propozalja (6), orgajna cidinde minusja (3) thaj cidipe kotar procedura (3).

2.1.3. Reslime rezultatja ano 2011. berš ani umal uluvipe hakaja personenje cidime tromalipasta

Uluvutno dizutnengo kotar 2011. berš kergja 53 kontrole pedo budi thaj preventivno vizite ano institucie ano save bešena persone cidime tromalipasta.¹³ Kotar vizita ano institucia ano save bešte persone cidime tromalipasta, administratorja kerde pherdo maškaripe e Uluvutno dizutnengoa thaj dende oleske te kerol mukhlo piri buti, pašaripe ano sa kancelarie, poulavdipe ano odola ano save arakhenape persone cidime tromalipasta, bikontrolako vakheripe odole personenca, sar ini e sa bućarnenca. Sa rodime gendja čhivdile ano dikhipe thaj istemalkeripe.

Uluvutno dizutnengo kotar 2011. berša dengja sa 24 propozalja, sar ini prekal 70 propozalja napjengo vaš cidipe muklipe ani buti.¹⁴ Orgajna direkciake prekal save Uluvutno dizutnengo lela procedura kontrola kanunipaski thaj čaćipaski bukjaki, resle ano kanunesko dendo vakhti e koperacia. Propozalja thaj bahamja napjengo save dendile e orgajnenje direkciake vaš cidipe minusja ani umal hakaja personenje cidime tromalipasta butipa sistematikane karakteresko, adjahar kaj on siton pedo baro gendo situaciengo, jase anglodaviengo save dendile ko Uluvutno dizutnengo. Orgajna direkciake savenge dendile propozalja ano vakhti informišinde e Uluvutno dizutnenge kaj lele, jase kaj ka len sa musaj aktivipe thaj napja ano reso keripe prekal propozalja. Uluvutno dizutnengo ano periodi save avela ka dol ulavdi paćiv vaš keripe orgajnengo pedo dende propozalja.

Akana sikava fundone dikhlaripe kotar pačavipe hakaja personengo cidime tromalipasta thaj resle rezultatja bukjake e Uluvutno dizutnengoske:

---

¹³ Regionalno phanglipe Beograd, Regionalno phanglipe ano Kruševci, Regionalno phanglipe ani Kraljevo, Regionalno phanglipe ano Smederevo, Regionalno phanglipe ano Novi Pazar, Edukaciako lačhardipasko kher vaš tikneberšutnengo Kruševac, Policiaki direkcija Kragujevac, Policiaki direkcija Novi Pazar, Regionalno phanglipe Beograd - ulavdo biro vaš organizuimo kriminali thaj marebaske mudardutne, Specialno psihijatriaki dukhavnokher "Dr Laza Lazarević", Beograd, Specialno psihijatriaki dukhavnokher Kovin, Specialno psihijatriaki dukhavnokher "Dr Laza Lazarević - paviljoni "Padinska skela", "Male Pčelice" - Kragujevac, Policiaki direkcija Pirot, Regionalno phanglipe ano Užice, Policiaki direkcija Dimitrovgrad, Policiaki direkcija Užice, Sankciako-lačhardipaskokher Niš, phanglipaski jekhutni Pirot, Sankciako-lačhardipaskokher Sombor, Regionalno phanglipe ani Subotica, Regionalno phanglipe ano Leskovci, Sankciako-lačhardipaskokher Sremska Mitrovica, Sankciako-lačhardipaskokher Ćuprija, Regionalno phanglipe ano Vranje, Regionalno phanglipe ano Novi Sad.

¹⁴ Direkcija vaš keripe došlimaske sankcie ano Ministribe juridikako, Ministribe andrune bukjengo, Policiaki stanica Smederevo, Sankciako-lačhardipaskokher ano Poža revac - Zabela, Sankciako-lačhardipaskokher ano Niš, Sankciako-lačhardipaskokher ani Ćupria, Sankciako-lačhardipaskokher ano Sombor, Regionalno phanglipaske ano Beograd, Regionalno phanglipaske ano Novi Sad, Regionalno phanglipaske ano Zrenjanini, Regionalno phanglipaske ano Šabaci, Regionalno phanglipaske ano Pančevo, Regionalno phanglipaske ani Subotica, Regionalno phanglipaske ano Novi Pazari, Regionalno phanglipaske ano Leskovci thaj Regionalno phanglipaske ano Prokuplje.

Policiake ačhavipe

Pedo fundo dikhlaripasko kotar vizita Policiake direkciengē/stanicenē ani Srbia Uluvutno dizutnengo zorakhargja semne minusja bešipaske kapacitetesko vaš policiako ačhavipe. Ano propozalja¹⁵, raportja kompetentno orgajnengo¹⁶ thaj but informacie vaš publikake, sikavdilo kaj musaj te barjarenpe čhinadipe vaš policiako ačhavipe. Nanipe bešipaske kapacitetja siton konstatacia ini ano rapportja Evropako komitetesko vaš čhinavdipe tortura¹⁷. Kompetentno policiake orgajna na kerena negacia zorakharde nanipe, ni musaj te kerolpe adekvatno bešipaske čhinavdipe, hema phenena kaj vaš phendutno nane reslile manglutne matrijalno vastušea.

Ulavde thana vaš policiako ačhavipe nane ano baro gendo policiake stanice. Persone cidime tromalipasta ačhavenape ano kancelarie, jase pedo fundo Regulatorno lil kotar policiake kompetencie¹⁸, pedo direkcia publikake davijutnesko, čhivenape ano phanglipaske thana¹⁹. Uluvutno dizutnengo phenela kaj sig manglape te čhinolpe adjahar praksa butesatengo, poulavdipe sadivesko policiako ačhavipe personengo ano kancelarie thaj ano aver bičinadipaske thana. Ačhavipe personengo ano kancelarie policiake stanicake sito biadekvatno te sine kaj sito pobut kotar disave sati²⁰. Bešipe personengo savenge dendilo policiako ačhavipe ano phanglipaske thana kerelape sebepi so odote siton pošukar bešipaske čhinavdipe. Legaripe thaj bešipe ačhavutne personengo ano phanglipaske thana policiake kherela but sar organizaciono, adjahar ini arakhipaske problemja. Uzo odova pharipe kerelape e kapacitetjenje ano phanglipo thaj kerelape pharipe bukjako na barogendo phanglipaske administratorjengo²¹.

Ano disave policiake stanice si ulavde thana vaš policiako ačhavipe, hema on, ja ano baro ja ano tikno napi, na pherena minimalno standardja. Bešipe ano adjahar thana šaj te karakterišinolpe sar uškavibasko keripe, a ano disavi situacia ini sar tortura. Pedo fundo vizita policiake stanicenē, but minusja thanengo vaš policiako ačhavipe zorakharde Uluvutno dizutnengo²² thaj Evropako komiteti vaš čhinavipe torturako²³, thaj dende propozalja kaj o thana vaš policiako ačhavipe adaptirinenpe prekal validno standardja²⁴.

Kompetentno orgajna ani Republika Srbia musaj bi nisavo trumipe vakhtesko te len efikasno napja thaj aktivipe ano reso keripe bešipaske čhinadipe vaš policiako ačhavipe ano policiake stanice ani Srbia ano rami e validno standardjenca. Thana vaš policiako ačhavipe musaj te oven bufljarde. Musaj te ovel olen majhari 6 kvadratno

¹⁵ Uluvutno dizutnegno, Propozalo 12 - 2619 / 10;

¹⁶ Beršesko Raporti Uluvutno dizutnengo (2009), rig. 101; (2010), rig. 66;

¹⁷ CPT, Report to Serbia (2004), 42; jekha-jekh CPT, Report to Serbia (2007), 35, 36; CPT, Prel. Report to Serbia (2011);

¹⁸ Službeni glasnik RS, gn. 54/06;

¹⁹ Uluvutno dizutnengo, Raporti kotar vizita PD Sombor; PD Novi Pazar; PS Bujanovci; PS Preševo;

²⁰ CPT, Report to Serbia (2007), 35; ano dikhipe CPT, Second General Report (1991), 43.

²¹ Uluvutno dizutnengo , Raporti kotar vizita RP Novi Pazar; RP Vranje;

²² Uluvutno dizutnengo , Raporti kotar vizita PS Čukarica, PS Savski Venac, PS Novi Beograd, PS Ruma thaj PU Kragujevci;

²³ CPT, Report to Serbia (2011) – preliminaro

²⁴ Uluvutno dizutnengo , Propozalo 12 - 2619 / 10; CPT, Report to Serbia (2007), rig. 36.

metarja te sine kaj siton vaš bešipe jekha personako, jase majhari 4 kvadratja metreske pedo persona te sine kaj siton vaš bešipe pobut personengo²⁵. Ulavdipe maškar duvarja musaj te ovol majhari 2 metre, učipe kotar podi dji plafoni majhari 2,5 metre, a te sine potikne dimenzie šaj te istemalkerolpe numa te sine bešipe ando olende nane pobut kotar disave satja²⁶. Thana musaj te oven šuke thaj te ovol ventilacia, musaj te avol šužo aero, sar ini te oven dudljarde sar naturalno, adjahar ini elektrika, tate ano rami e klimatsko situacia, te ovel olen pato, dušeko thaj čebja, te ovel olen pani, pijibasko pani thaj sanitarno aparatja, e alarmea/taster te akharolpe straža, thanea vaš vakhti ano šužo aero, e kontrola prekal video thaj bi elementjengo save šaj te istemalkerenpe vaš korkoro čalavdipe e personako savo sito ačhavdo²⁷.

Keripa pedo anglodavie dizutnengo thaj kotar direktno kontrola pedo buti policiako thaj olake relacia prekal phandutne thaj persone ano policiako ačhavdipe, Uluvutno dizutnengo na zorakhargja semne mukhlipe ani buti save siton vaš reslige hakaj pedo arakhipaskokrisutno, istemalkeripe dajaki čhib, telefonsko akharipe familiake, sastipasko dikhlaripe, sar ini devipe e kompetentno kriseske ano roki kotar 48 satja kotar cidipe tromalipasta.

Ini kaj na dikhlargja tortura sar sistematikano keripe, Uluvutno dizutnengo zorakhargja disave situacie torturake thaj manušikanouškavipaski procedura, sar ini aver forme bikanunipasko jase bičačikano procedura policiake administratorjeno.

TORTURA KOTAR POLICIAKO AČHAVDIPE

Uluvutno dizutnengo lela anglodavia ano savi anglodavijutno, persona cidimo tromalipasta, phengja kaj fizikane thaj psihikane uškavdo kotar rig policiako administratori PD Smederevo. Phengja kaj oleske kerdile trupeske čalavdime kana ole phande, a palo odova ini ani PD Smederevo, ani savo legardilo direktno palo cidipe tromalipasta. Adjahar phengja kaj ano odova dive e dikhavne trupeske čalavdimanca lelilo ano anglophanglipaski jekhutni Regionesco phanglipe ani Smederevo. Ani legardutni procedura Uluvutno dizutnengo zorakhargja kaj PD Smederevo phagla hakaj anglodavijutnesko pedo fizikano thaj psihikano integriteti, manušikani procedura thaj pačhavipe barikanipe oleska personake, soske oleske ano periodi kotar phanglipe dji legaripe ano anglophandipaski jekhutni Regionesco phanglipe ani Smedereva kerdile trupeske čalavdime. Uzo odova, zorakhardilo kaj bičačikano sikavdile faktja kotar keripe trupeske čalavdime, kotar deklaracie policijsko administratorjeno, sar ini kotar doktoreske analize. Uluvutno dizutnengo e PD Smederevo dengja propozalo te dikhlarolpe individualno mukhlipe ani buti save kerdile kana kedisali dokumentacia vaš trupeske čalavdime anglodavijutnesko save ule ano periodi kotar phanglipe dji legaripe ano anglophandipasko jekhutni Regionesco phanglipe ano Smederevo, sar ini ano avutni buti legarelate ažurno dokumentacija kotar trupjengo čalavdime²⁸.

²⁵ CPT, Report to Serbia (2007), ctp. 36.

²⁶ CPT, Second General Report (1991), ctp. 43.

²⁷ Uluvutno dizutnengo , Propozalo 12 - 2619 / 10; ano odova gndipe thaj CPT, Serbia (2007), rig.36.

²⁸ Propozalo Uluvutno dizutnengosko 12-1782/10

PREKALBADJAKIPE POLICIAKO MANDATI THAJ BIFUNDONO THAJ PEDOZORALIPASKO CIDIPE TROMALIPE DIZUTNENGO

Ani anglidavia khedipe dizutnengo IM phenelape kaj policijake administratorja PS Stari Grad, PD vaš diz Beograd, cidinde tromalipe ina olenge djenenge kotar rat maškharo 31. marti thaj 1. aprili 2010. berš, sebepi hramipe svato e senatorjenge ano trotoari anglo Parlamenti. Phendilo kaj bi nisavo mothovdipe cidisalo olenda tromalipe thaj legardile ani policijaki stanica ani savi olenca kerdilo vakheripe ano reso kedipe informacie kotar dizutne. Ani legardutni procedura zorakhardilo kaj dežurno davijutno Angluno fundono publikako davijutnipe ano Beogradi dengja direkcija policijake administratorjenge PS Stari Grad kotar aktivistja IM lena deklaracie ani forma informacie kedime kotar dizutne, a on opipe akaja direkcija, cidime tromalipasta anglo Parlamenti thaj pedozoralipa andile ani PS Stari Grad, ini kaj na sine buti kotar persone save manglape te anenpe vaš te zorakharolpe olenge identiteti, ni na sine persone palo save hramimi rodipasko lil jase persone save manglape te ačavenpe pedo dj. 53 thaj 54. Kanuni vaš policija. Uluvutno dizutnengo sito ani pozicia kaj PS Stari Grad kergja mukhlipe ani buti vaš čhane istemalkeripe policijako mandati, soske phendutne persone pedozoralipa angja dji oficielno kancelarije vaš te kedol informacie kotar dizutne. E PS Stari Grad dendilo propozalo kaj mandateske oficielno persone ani piri avutni buti pedozoralipa na anena dizutnen save mujiba akharena ano oficielno kancelarije vaš kedipe informaciengo, kaj savakht mothavena sebepi akharipasko, sar ini kaj policijake automobilea legarena dji oficielno kancelarije numa uzo olenge manglape. Uzo odova, dendilo propozalo kaj PS Stari Grad kerela jeftisaripe e phendutne personenge²⁹.

Anglophanglipse

Aktuelno reforma juridikanokrisipasko kotar 2011. berš na angja dji po efikasno buti krisjengo ano stph. anglophandipaske predmetja. Egzistirinela gndipe kaj o napja anglophandipaske but lokhe čhineneape thaj kaj siton but vakhti. Uluvutno dizutnengo popale phenela kaj čhinadipe save siton vaš keripe napjengo anglophandipaske but drom sikhavena jekhsoj sankcie anglo krisipe³⁰.

Anglophandipaske thana ano phanglipse ani Srbia nane but vaš bešipe gendosko anglohandutnengo ano rami e validno normanca thaj standardjenca. Ano anglophandipe si paše 3000 persone, a kapaciteti anglophandipaske thanengo sito po hari kotar 2000 persone. Kanunea dendilo kaj thana ano save anglohandutne bešte musaj te oven adjahar bufle kaj pedo sakova anglohandutno avela majhari ofto kubikake metrja thaj štar kvadratno metrja than, so ano čhinadipe enormno but djenengo ano anglophandipaske thana našti te resolpe. Si situacie kaj dešutne anglophandutne bešte ano than kotar 25 m², jase trin djene ano than kotar 8 m², jase duj djene ano than kotar 5m², so semninela kaj pedo jekh anglohandutno avela paše 2,5 m², jase but po hari kotar kanunea anglodikhlaro minimumi³¹. Putardo dikhola kaj akala bešipaske kapacitetja anglophandipaske thanengo manglape te buflarolpe vaš paše 5000 m².

²⁹ Propozalo Uluvutno dizutnengosko 17-730/10

³⁰ Beršesko Raporti Uluvutno dizutnengosko (2010), crp. 67;

³¹ Uluvutno dizutnengo , Raporti kotar vizita SLF Niš, RZ Pančevo, RZ Novi Sad

Kanunea dendilo kaj sakova so krisisalo siole hakaj pedo ulavdo soibasko than. Palem, kotar vizita, arakhlide anglophandutne kaj nanolen poro pato, već sovena pedo dušekja – stph. kocke, save anglo sovipe čhivenape pedo podi sovipaskothanesko. Uzo odova, situacia kaj pato čhivelape pedo trin katja ruminela idea kotar ulavdo sovipasko than.

Ini so Kanunea dendilo kaj anglophandutne siolen hakaj pedo bešipe save si adekvatno e moderno higijenake čhinadipa thaj thaneska klimaka situacia, kaj thana ano save bešena anglophandutne musaj te oven šuže, šuke thaj tate, save siolen sanitarno aparatja thaj šeja vaš personalno higijena, thana ano save siton anglophandutne majbut na pherena po angle phendutne čhinadipe. Bešipaske thana butipa siton ruinirime, majbut bimalavdime, tatipe e bare gendo bešipaske thanengo sito bičalardo, si pani po duvarja (sar sebepi bilači izolacia, jase bilači pajneski instalacia) but drom dikholače kaj ano sanitarno thana savakht nakhela pani kotar haniga thaj WC thaj adjahar hačarelape memla.

Kanunea dendilo kaj thana ano save siton anglophandutne musaj te ovelolen ventilacia thaj dud, sar naturalno, adjahar ini elektrikako savea reselape drabaripe thaj buti bi problemi akhjako dikhipasko. Palem, ano but thana nane direktno avipe šuže aerosko thaj naturalno dud. Odova si majbut ano anglophandipaske thana ano Regionesko phanglipe ano Beograd i save ano proseko si paše 1300 anglophandutne (paše 50% kotar sa gendo anglophandutnengo ani Srbia), ano save anglophandutnenge thana nanolen pendjeravja, a šužo aero thaj naturalno dud numa avela prekal sita kotar kupatno koridori.

Ini kaj prekal validno norme anglophandutne siolen hakaj sakova dive te oven avri phandutno than majhari duj satja, sito normalno kaj odova reselape talo jekh sati ano dive. Phiribaske thana save si majbut nanolen adekvatno učharipe vaš uluvipe kotar atmosferako peripe.

Ulavdi pačhiv dendilo vaš pašloipe anglophandutnengo. Atoska, but var si situacia kaj ano anglophandipaske thana si numa jekh djuvli, jase te sine pobut ano rami direkcia kriesko, ano interesи procesesko, musaj te oven ulavde, thaj adjahar kotar keripe napi anglophandipasko praktikiane ano korkoripe, jase ani izolacia. Akava phendutno but phari kerela olengo pašloipe.

Bidiskusiako sito kaj but gendutne aspektja bešipaske čhinadipengo anglophandutnengo ani Srbia ano baro napi bimisalutno, opipe pozitivno norme thaj maškharthemutne standardja, so šaj te sikhavol bimanušikano thaj uškhavipasko keripe.

Phanglipe

Keripa pedo anglodavie thaj pedo fundo monitoring vizite save kerdile ano 2011. berš Uluvutno dizutnengo zorakargja but mukhlide ani buti, jase nanipe bešipaske kapacitetja thaj aver djivdipaske čhinadipe ano phanglipe.

Atoska, ano 29 institucie vaš keripe došalipaske sankcie ani Srbia čhivena te bešen krisime thaj lokhodošalipaske sankcionišime persone ano keripe sankcia phanglipaski, personenge savengi dendili sankcia tikne beršengo phanglipe, napi arakhibasko obligaciako psihiatrijako sasljaripe thaj garavipe ano sastipaske institucie, obligaciako sasljaripe narkomanjengo, obligaciako sasljaripe alkoholičarjengo, edukaciako napi čhivipe ano edukaciako lačharipasko kher, sar ini ano anglodaviutne. Ano palune deš berš gendo odole personengo duj drom bairilo, maškar aver, sar rezultati zorali sankcionišipaski politika thaj intenzivno istemalkeripe napi anglophanglipasko. Ini uzo sa odova, ačhilo te kerolpe proporcionalno lačharipe manglipaske bešipaske kapacitetja. Si nota kaj momentalno kapacitetja akale instituciengo vaš keripe došalipaske sankcie ani Srbia paše 7.500 persone. Kotar 2011. berš sine ano proseko maškar 11.000 thaj 11.500 persone, so sikavela kaj nane bešipasko than vaš paše 4.000 persone. Uluvutno dizutnengo sikavela čaljardipe so poagor 2011. berš mukhlilo ani buti nevo lačhardo KPZ Beograd ani Padinsko skela, kapaciteti vaš paše 450 krisime manuša. Numa, sar phenena validno norme thaj standardja save hraminenca kaj ano sovibaske thana pi persona manglape majhari štar kvadratno metrja, ani Srbia musaj pana te bufljarenpe phanglipaske kapacitetja vaš paše 20.000 kvadratno metrja.

Problemi phanglipaske kapacitetesko, majangle, ano odova so disave lačhardile ano starti nakhlo šelberšutnipasko, but olenda siton ano centralno kotorja dizake thaj našti te adaptirinenpe e validno standardjenca. Baro gendo sovipasko thanesko sito ruinirimo, sanitarno kombja siton kiflime³², ano disave nane direktro avipe aerosko ni naturako dudi, već avela prekal kupatno koridori, a elektrikako dudi nane but. Baro gendo personengo save cidime tromalipasta na reselape but vakhti ano šužo aero, bešipe avri sito kvašo sahati ano dive, ini kaj norme sar minimumi duj sahatja. Odova majangle sito sebepi nanipe adekvatno than vaš phiripe. Phirutnipaske thana so si vaš krisime manuša nanolen adekvatno učharipe savo šaj te uluvinolol kotar atmosferake peripe³³.

Uluvutno dizutnengo ulavdo siole bajo vaš kaj nane but individualno thaj kolektivno tretmaneski buti edukatorjeno e krisime personenca. Uzo odova, kotar vakheripe e edukatorjenca thaj vastalutnenca phanglipaske, lelape impresia kaj pedo sistemi savo si vaš ulavipasko grupengo, si bimisalutno restriktivno šajipe kaj davijutne pere šukar keripa nakhena ano pošukar edukaciaki grupa. Regula kaj davijutne kotar keripe sankciako pedo metodologia savi si ulavipaski pharipa nakhena ani pošukar edukaciaki grupa, anela dij sebepi kaj davijutne kotar phanglipasko paviljoni bi nakhipe kotar bilačhi ani pošukar grupa, mukhelape kotar phanglipe.

Ano odova gndipe, problemi sistemi keripe došalipaske sankcie sikavela ini odova so ano phanglipe nane ulavde mukhlipaske paviljojna.

---

³² Propozalo Uluvutno dizutnengosko 12-3675/11, 12-3666/11, 12-3694/11

³³ Propozalo Uluvutno dizutnengosko 12-2612/10,

Socialno devipe dumo personenge cidime tromalipasta paše kaj na egzistirinela, olengo pašloipe pana pharipa kherelape e na but devipe socialno suporti familienge personako cidimo tromalipasta a poulavdipe čavorenge. Programja save kerena pevač devipe socialno suporti ažutipe davijutnenge palo mukhlipe siton paušalno, davijutne palo mukhlipe avri ačhona korkore, so bajakarela riziko kaj, sar persone save nane adekvatno adaptirime djivdipaske avri phanglipaske činadipe, ano majharno roki popale kerena došalipasko keripe.

Paćiv mangalpe te dolpe ini personenge cidime tromalipasta save siton ulavde haćarutne persone. Persone e invaliditeta majbut nanolen bešipe savo sito adekvatno olenge manglipaske. Ano disave phanglipe thana thaj sanitarno kombja nane adaptirime, nane rampe, vudara siton but uže vaš nakhipe kolicako³⁴. Majbut drom nane šuže zorakardilo asistencia odole personenge.

Uluvutno dizutnengo kotar 2011. berš dengja ulavdi paćiv pi tortura thaj aver forme brutalno, bimanušikano keripe thaj sankcionisipe prekal persone cidime tromalipasta. Klidutnipe sito kaj ano phanglipe ani Srbia nane tortura sar sistematikani buti, hema kaj si individualno situacie torturake thaj bilačho keripaske.

Atoska sebepi jekh rndo informacie kotar sistematikani tortura ano VII paviljoni Sankciako - lačharipaski institucia ano Požarevci - Zabela, Uluvutno dizutnengo 5. decembrea 2011. berš kergja pilot vizita ano odova paviljoni. Ano timi, ko savo legarela javerutno uluvutno dizutnengo vaš uluvipe hakaja personengo cidime tromalipasta, sine bućarne ano Ekspertsko servisi Uluvutno dizutnengo, jekh psihiyatari thaj duj doktorja forenzičarja, sar ini djeno amalipasko Helsinkesko šerutnipe ani Srbia. Vizita poangle nane phendili, a pedo avipe ano VII paviljoni administratorjenje phendilo kaj khonik našti te ikalen kotar o paviljoni, sar ini tana khuven ani kelija bi djenipe kotar monitoring timi. Djene timeske ulavde ano trin grupe, vizituinde sa 90 kelije, sar ini aver thana ano paviljoni. Doktorja djene timeske kerde harne bikontrolake intervjuja e sa 240 phanglutne ulavde sakasa ano reso te kedenpe informacie kaj akala djene ano nakhlo šov masek sine jase tali tortura jase talo aver daj forma bilačho keripe. Phanglutne save phende kaj kerdilo olenge truposko čhalavdipe ano than dikhlardile kotar e rig doktori forenzičari, a olenge čalavdipe fotografišisale.

Uluvutnodizutnengo ano rami dikhladutni situacia, Sankciako - lačhardipaska instituciakane ano Požarevci - Zabela dengja disave propozalja vaš cidipe zorakarde minusja ani buti, maškar aver ini odova kaj ano sutereni VII paviljoni te čhivolpe video kontrola thaj te čhivolpe dud ano koridiori³⁵, sar ini kaj phanglipaske doktorja jekh drom ano masek kerena vizita e sa krisutnen save odote bešena³⁶.

---

³⁴ Propozalo Uluvutno dizutnengosko 12-2615/10

³⁵ Propozalo Uluvutno dizutnengosko 12-3693/11

³⁶ Propozalo Uluvutno dizutnengosko 12-3670/11

FIZIKAKO THAJ PSIHIKAKO TORUTRA PHANGLE MANUŠENGO

Misal: Palo poangle mothavde vizite e Uluvutno dizutnengoske anglodavia kergja krisimo savo phengja kaj ano VII paviljoni Sankciako – lačharipaski institucia Požarevac – Zabela sine talo kontrajuridikake bukja kotar e rig administratoresko. Uluvutno dizutnengo 27. decembrea 2011. berš vizituingja anglodavijutne, thaj zorakardilo kaj 24. decembrea 2011. berš ov sinole baro gendo trupeske čalavdipe, a kaj soj thaj čhane čalavdipaske bidondo dena klidutnipe kaj vaš te denpe trupeske čalavdipe istemalkerdili gumako pendreko, thaj trupeske čalavdipe kerdile kotar e rig djenesco ano servisi vaš arakhipe.

Prekal gndipe Uluvutno dizutnengo akava so phendilo sikavela akti torturako, savo angja dji čalavdipe psihikano thaj fizikano integriteti anglodavijutnesko, a situacia kaj trupeske čalavdipe kerdile nane evidentirisale ano administrativno evidencia, ni kotar odova na informišisalo direktori instituciako, sikavela bikanunipasko thaj bičačikano keripe. Uzo odova, odolea so palo čalavdipe anglodavijutnesko nane legardilo ano dihlaripe ko doktori, čalavdilo ini olesko hakaj pedo sastipasko uluvipe.

Uluvutno dizutnengo dengja propozalo Sankciako – lačhardipaska instituciake Požarevac – Zabela, te lol sa napja save sile ano reso te zorakarolpe djevaptunipe administratorjengo vaš pedozoralipe savo kerdilo prekal anglodavijutnesko, vaš muklipo bukjako te evidentirinolpe trupeske čalavdipe thaj muklipo ani buti te informišinolpe direktori instituciako, sar ini mukhlipe kaj o anglodavijutno nane legardilo ano dihlaripe ko doktori³⁷.

Uluvutno dizutnengo kotar 2001. berš dendja semni paćiv devipe sastipasko uluvipe ano phanglipe, pedo savo si majbaro gendo anglodaviengo. Dikhlardilo kaj doktorjenge dihlaripe pedo avipe ano phanglipe upralutno, kaj nane jekhutno protokoli thaj kaj ov sito aver-aver kotar o phanglipe dji phanglipe. Ano majbaro gendo phanglipasko na kerenape rndomo doktorjengo dihlaripe krisutjengo ano intervalja poharne kotar trin maseka. Ano baro gendo phanglipaske nane nasvalipaske livne³⁸, a ano disave ambulantake thana siton biadekvatno, a ano disave siton ini koridorja³⁹. Ano but institucie e doktorjengo vakhti tiktardilo numa pedo duj saatja ano dive, a kotar o vikendi thaj festa doktorja ano institucie naneton. Normalno sito kaj terapija dela bimedicinako personali. Si situacia kaj bimedicinako personali sito ano doktorjenge dihlaripe ini kana odova na rodelo sastipasko bućarno, savea čhalavlape privatipe krisutnesko thaj hakaj pedo garavipe gendjengo kotar olesko sastipaski situacia⁴⁰.

Dendili konstatacia kaj ano disave phanglipe, po ulavdipe ano bešipe talo zoralikani kontrola, but pharo sito avipe davijutnesko ko doktori. Akala pharipe, maj angle, kerenape vaš specifikane čhane keripe sankciengo, sar ini faktja kaj po misal ano

³⁷ Propozalo Uluvutno dizutnengosko 12-3630/11

³⁸ Propozalo Uluvutno dizutnengosko 12-2614/10

³⁹ Raporti OZ Pančevo; Sebepja propozaljengo Uluvutno dizutnengo 12-3695/11

⁴⁰ Propozalo Uluvutno dizutnengosko 12-3695/11

VII paviljoni Sankciako - lačardimaski institucia Požarevac – Zabela, krisime ini po 23 saatja ano dive phande ano thana – sovipaske thana thaj olengo kontakti e djenenca ano phanglipasko servisi telilo ano majtikno šajipesko napi, so si konsekvenca ini pharipasko kontakti e doktorea. Uluvutneno dizutnengo dengja propozalo Sankciako - lačhardipaski institucia Požarevac – Zabela kaj phanglipasko doktori jekh drom ano masek vizituiol sa persone cidime tromalipasta save arakhenlape ano VII paviljoni, ini ano odoja situacia te khuvol ano sakova sovlipasko than thaj ano vakheripe e personenca cidime tromalipasta zorakarla savo manglipe si vaš doktoresko dikhlaripasko⁴¹.

Uluvutneno dizutnengo kotar vizita ano phanglipe zorakargja kaj ano disave phanglipe beſte jekh gendo krisnarutne e phare mentalno čhalavdipa⁴² (nasvale kotar kronikako psihotonikako mentalno čalavdipe kotar grupa F20 - F29 Lumiake sastipaske organizacia), a ano save nane adekvatno činadipe vaš olengo tretmani thaj sasljaripe. Olengo beſipe ano rndomo režimi keripe sankcie phanglipasko talohaljovela bišajipe te oven čaljarde olenge fundone manglipe kana dikholape olengo adekvatno saslaripe, so šaj te anol dji rumipe olengo sastipasko statusi. Uzo odova, olengo psihikano statusi ano jekhvakhti kerela olen ulavde čalavdime, jase kerela rizik te oven tali tortura thaj maltretiri. Vaš cidipe akala biregulimate Uluvutneno dizutnengo e Direkciake vaš keripe došalimaske sankcie dengja propozalo kaj o krisnarutne odole čalavdimenca bi nisavo trumipe vakhtesko denape ano Specijalno phanglipasko dukhavno kher jase ano aver adekvatno sastipaski institucia⁴³.

Stacionirime socialno thaj psihijatrijsko institucie

Uluvutneno dizutnengo kotar 2011. berš lela kontinuirimo procesi monitoringesko ano psihijatriake dukhavne khera thaj institucie socialno uluvipaske so siolen stacionarno tipi. Timi vaš vizita, save uzo juristja kerena psihijatrija, doktorja forenzičarja thaj psihologja, nakhle ani Specialno dukhavnokher vaš psihijatriake nasvalipe "Dr Laza Lazarević" ano Beograd, ulavdo paviljoni odole dukhavnokheresko ani Padinska Skela, Specialno dukhavnokher vaš psihijatriake nasvalipe Kovin thaj "Male pčelice" ano Kragujevci. Dikhlardilo jekh rndo sistematikane minusja. Uluvutneno dizutnengo ano procedure podur kontrola kanunipasko thaj čačipasko bukajko odole instuticengo, sar ini prekal maškaripe e komeptentno orgajnenca, ka sīkavol pedo zoralikane minusja ani buti thaj ka dol propozalo vaš čhane olengo cidipasko, a poulavdipe sistematikano reguliſipe akala umalako.

Uluvutneno dizutnengo sito ani pozicia kaj binisavo vakhtesko trumipe manglape te anolpe kanuni savea ka lačharolpe uluvipe mentalno sastipasko, saslaripe thaj pašloipe personengo e mentalno čalavdipa. Ano nanipe odole sistematikane

---

⁴¹ Propozalo Uluvutnengosko 12-3670/11

⁴² (nasvalile kotar hronikako psihotonikako mentalno disfunkcia kotar grupe F20 - F29 SSS)

⁴³ Propozalo Uluvutnengosko 12-3698/11

kanunesko problemi sito ini biharmonia normengi⁴⁴ save regulišinena bešipe mentalno nasvale personengo pedo saslaripe biolengo avazi, thaj ano periodi savo avela manglape te harmonizuinenepe thaj adjahar te cidenpe bišužipe save zumavinena kana on realizuinenape. Uzo odova, validno norme kotar jekh rig resena kaj o mentalno nasvale persone, pedo fundo deciziako psihijatresko thaj registruibe ano krisi, bi pratsav kriesko, pedo zoralipa adikharela 33 dive pedo saslaripe ano psihijatrijsko dukhavnokher, a kotar dujto rig si ini normalno praksa kaj krisnari ani procedura ni na šunela, pa ini nadikhela persona kotar savesko pedozoralipasko bešipe anela pratsav. Vaš ulavipe kotar mentalno nasvale persone, pedo validno norme persona saveske delape policiako ačhavipe musaj bi nisavo trumipe vakhtesko, a majdur ano roki kotar 48 satja, ovela dendo kompetentno krieske, a ano opipe mukhelape ano tromalipe. Phendutni diskriminacia mentalno nasvale personengo ano dikhipe prekal e potencialno kerutne došalimaske keripaske sitoj but bimisalutni, thaj musaj ola so posig te cidolpe ano neve pharuvipe normengo.

Dikhlardile ini mukhlipe kana kerelape dokumentacia sava konstatuinelpo avazipe personako e mentalno čalavdipa pedo stacionarno saslaripe ano psihijatriake duhavnokhera. Phendutno avazipe majbut nane kerdile ano rami e validno normenca, a bešipe odole personengo ano phande thana jase te oven phandikane anela ano dondo autentika olengo mangipasko. Ano artiklo akalesko so phendilo vakharela ini putardo mothovdipe jekh kotar doktorja kaj ani dokumentacia but drom na čačikano sikavelape kaj o pacijentja dende poro avazipe pedo saslaripe vaš te cidenpe kotar o formalipe kotar pedozoralipasko ačhavipe.

Problemi procedurako prekal mentalno nasvale persone ano psihijatrijake dukhavne khera thaj institucie socialno uluvipe stacionarno tipi sitoj but var situacia olengo fizikano ačhavipe. Phandipe pedo validno standardja thaj propozaljengo paluno si vastušej savo manglape te istemalkerolpe vaš te ačhavolpe mentalno nasvalengo save sikavena agresivno keripe prekal peske thaj/jase maškaripe. Mukhlo sito numa ano ulavde disave situacie vaš save si šuže medicinake faktja kaj kontrola agresiaki našti sine te lačharolpe pedo nisavo aver medicinako sebepesko čhane. Ov musaj te ovol vakhtea limitirimo, a timi Uluvutno dizutnengo ano nakhle vizite direktno dikhle persone save sine phande ini pobut kotar 10 satja. Fizikane ačhavutne persone musaj te oven kontrolišime, a ano evidencie so si na dikhlardile hramipe kotar olengo periodikako putardipe, ni kontrola kotar e rig doktoresko. Phanadipe musaj te kerolpe adekvatno vastušea, a na uzovasteske vastušea, sar so siton trake jase kanapja.

Ano institucie savo ano nakhlo periodi vizituingla timi Uluvutno dizutnengo dikhlardile ini but bilačhe bešipaske čhinadipe. Objektja ano save bešte persone e mentalno pharipenca siton majbut phurane, ruinirime, bimalavdime, but drom kiflime. Sanitarno kombja siton butipa ano but bilačho statusi, kiflime. Ano thana si jekh but bilačho sungav. Bilačhe bešipaske čhinadipe jekha-jekh khuvena ini medicinako personali.

---

⁴⁴ Kanuni kotar avriparnicaki procedura thaj Kanuni kotar sastipasko uluvipe

Bućarne ano institucie socialno uluvipaske stacionarno tipi sikavena kaj baro gendo konzumentjengo bisebepesko ačhola ano odola institucie, ini odova numa so nane čhinadipe vaš olengo socialno bajo avri instituciata, adjahar kaj psihijatriake dukhavnekhera but drom sikavenape sar socialno institucie. Atoska, pedo olenge alavja but drom si situacia ačhavipe mentalno nasvalengo ano dukhavnekhera bimedizinake indikaciencia. Prekal phenipe doktorjengo akutno statusi odole mentalno nasvale personengo nane adjahar seriozno te rodol saslaripe thaj bešipe ano psihijatriake dukhavnekhera, već ano olende ačhona kotar socialno sebepja, pml. soske nanolen pašutne ani familia, jase te sine kaj siolen olenge kotar familie nome interesuime te den olenge dikhlaripe thaj pačiv, jase šaj te mangen odova numa na nolen objektivno šajipe.

Republika Srbia musaj ano periodi savo avela binisavo vakhtesko trumipe bufljarela sistemi devipe sastipasko thaj socialno uluvipe pedo lokalno niveli vaš persone savenge ačhilo manglipe vaš saslaripe, jase bešipe ano psihijatriake dukhavne khera thaj institucie socialno uluvipe stacionarjengo tipi.

Uluvutno dizutnengo sito ani pozicia kaj diskutabilno manglipe djenengo save dikhlarena persone cidime kotar bukjaki kvalifikacia pedo savo odola persone čhivenape ano psihijatrijake dukhavnekhera thaj institucie socialno uluvipaske stacionarjengo tipi, thaj odolea čhivenape ano pašloipe persone cidipe tromalipasta.

Problemi sito ini limitiripe tromalipe phiribasko phurane personengo save bešte ano publikake thaj privatno institucie, stopiriba te mukhen institucia, phanglipa ano sovibasko than thaj aver. Eventualno avazipe familiako, personalno avazipe, thaj ni avazipe djeno savo dikhlaresa persona save site cidimo kotar bujkake kvalifikacia na sikavela juridikako fundo vaš savakhtuno adikharipe odole personengo ano phanglutno than, jase ano čhinadipe cidipe tromalipasta. Uzo sa halovipe manglipasko kaj ano disave situacie disave phurane persone, ano olengo majšukar interesi, adikharenape ano odola institucie, musaj te dolpe konstatacia kaj si juridikako biažuripe adjahar situaciako thaj manglipe oj te lačharolpe.

2.1.4. Nacionalno mehanizmi vaš prevencia torturako

Republika Srbia 28. julea 2011. berš, ano rami e Opciono protokolea uzi Konvencia opipe tortura thaj aver brutalno, bimanušikane jase manušikano degradaciace sankcie thaj procedure (ano podur teksti Opciono protokoli), dengja Nacionalno mehanizmi vaš prevencia torturako (NPM-a). Kanunea vaš ratifikacia Opciono protokoli⁴⁵ dendilo kaj Uluvutno dizutnengo kerela buti Nacionalno mehanizmeske vaš prevencia torturako, sar ini kaj ano keripe ano odole bukjengo maškaripe kerela e ombudsmanea autonomno krajinako thaj amalipenca savenge statutea anglodikhlardilo reso amalipasko barjarpasko thaj uluvipe manušikane hakaja thaj tromalipa.

---

⁴⁵ „Sl. list SCG – Međunarodni ugovori“, gn. 16/2005 thaj 2/2006 i "Sl. glasnik RS - Međunarodni ugovori ", gn. 7/2011

But sebepja si save e kanunodevutne orjentišinde te hraminol kaj bukja Nacionalno mehanizmeske vaš prevencia tortura kerela Uluvutno dizutnengo. Majangle, Kanunea vaš Uluvutno dizutnengo hramisalo kompetencia Uluvutno dizutnengo savo maškar sa astarela ini kompetencia Nacionalno mehanizmeske vaš prevencia torturako anglodikhlaro e Opciono protokolea⁴⁶. Podur, dikhlardile but vizite ano institucie ano save bešena persone cidime tromalipasta, preventivno karakterea, save Uluvutno dizutnengo kerdoj ano nakhlo periodi⁴⁷. Uzo phendutno, definitivno sebepi sito ini odvova so Uluvutno dizutnengo pendjardilo sar organi save pere procedure bazinirela pedo Parizeske principja, a vaš saveske ano april 2010. berš ano „A“ statusi akredituimo sar Nacionalno institucia vaš manušikane hakaja ano sistemi Khedutne naciengo.

Sebepi vaš hramutni direkcia maškaripaski Uluvutno dizutnengo e ombusmanea autonomno krainako thaj amalipenca ano keripe bukja Nacionalno mehanizmeske vaš prevencia torturako sito ano fakti kaj e Krainako Ombudsmani AK Vojvodinako thaj but amalipe dizutnenge ake but berša but aktivno ano uluvipe hakaja personengo cidime tromalipasta thaj prevencia torturako, sar ini kaj siolen bar djanipe thaj empiria monitoringesko ano institucie ano save bešte persone cidime tromalipasta thaj olengo uluvipe kotar tortura jase daj aver forma maltretiripaski.

Palo odova so dendilo te kerol bukja Nacionalno mehanizmeske vaš prevencia torturako, Uluvutno dizutnengo na lela sig te kerol vizite ano institucie ano save bešte persona cidime tromalipasta, već ano anglune šov maseka istemalkergja vaš organizuipe lelutno kompleksno modeli Nacionalno mehanizmeske vaš prevencia torturako ani Srbia thaj reslige musajutne gatisaripaske bukja vaš efikasno keripe monitoring vizite, vaš saveske kerdilo ulavdo raporti⁴⁸.

Ano reso popaše lačharipe maškaripasko save ka resolpe ano keripe bukjengo Nacionalno mehanizmeske vaš prevencia torturako, Uluvutno dizutnengo thaj Krainako ombudmani AK Vojvodina 12. decembrea 2011. berša klidutninde Memorandumi vaš maškaripe, savea vakhardilo aktivno leipe kotor Krainake ombudsmanesko ano vizite monitoring timesko ano institucie ani teritoria AK Vojvodina ano save bešte persone cidime tromalipasta, te keren raportja, propozalja, gndipja thaj aver aktja Nacionalno mehanizmeske thaj prevencia torturako.

---

⁴⁶ Hakaj pedo bibarijerako, biphendipasko thaj sakodivutno pašaripe institucienghe thaj sa kancelarienge ano save siton persone cidime tromalipasta kaj korkore vakharena odole personenca, e administratorjenca (save siolen obligacia te keren kooperacia kotar odova) thaj sa aver personenca save šajte ovelolen informacie semne vaš procedura prekal persone cidime tromalipasta, pašaripe sasutna dokumentaciako, bidikhipa pedo stepeni garavipasko; kaj kompetentno orgajnenge dena propozalo ano reso lačharipe čhanesko vaš keripe prekal persone cidime tromalipasta thaj anglunisaripe čhinadipengo ano save on ačhavenape jase phenenape.

⁴⁷ Ekspertsko timi Uluvutno dizutnengosko „Preventivno mehanizmi“, ano save siton ini doktorja forenzičarja thaj psihijatrja, duj berš kontinuirimo kerde vizite ano policiake stanice, anglophanglipaske jekhutne, phanglipe, institucie socialno uluvipaske stacionarjengo tipi, psihijatrijake institucie, lelutne thana vaš azilantja thaj aver.

⁴⁸ Pašutno pedo http://www.lls.rs/attachments/148_Izvestaj%20NPM.pdf

Ano reso leipe-deipe gndipjengo vaš majšukar modeli maškaripasko ano keripe bukjengo Nacionalno mehanizmeske vaš prevencia torturako e amalipenca savenge statutea anglodikhlardilo reso amalipasko vaš barjaripe thaj uluvipe manušikane hakaja thaj tromalipa, Uluvutno dizutnengo kergja publikaki diskusia, uzo leipe kotor but amalipengo, maškarthemutne organizaciengo, akademiaki publika thaj medie.

Uluvutno dizutnengo poagor decembresko 2011. berš ikgalgja Publikako akharipe vaš alosaripe amalipengo savenga ka resol maškaripe ano keripe bukjengo Nacionalno mehanizmesko vaš prevencia torturako⁴⁹, ano savo piri registracia dende 9 amalipe. Ulavdo formirimi Komisia ano maškaripe januaresko 2012. berš e Uluvutno dizutnenge dengja bahami te lačharolpe maškaripe e sa amalipenca save dende piri registracia, soske saren on pherena sa čhinadipe anglodihlarde ano Publikako akharipe thaj dengja propozalo, kaj ano haljovipe vaš maškaripe disave amalipe lena obligacia vaš sistematikano te dikhlaren pašloipe manušengo cidime tromalipasta thaj tortura ano disave umalja⁵⁰.

Ano rami Ekspertsko servisesko Uluvutno dizutnengo manglape te forminirolpe ulavdi organizaciono jekhutni Nacionalno mehanizmi vaš prevencia torturako, savo ka ovelola štar bućarne. Fundono buti akala organizaciono jekhutnako si preventivno keripe ano reso čhinipe tortura thaj ini aver daj forma maltretiripaski thaj barjaripe pašloipe personengo cidime tromalipasta. Odoja proaktivno jekhutni ka ovol sa funkcionalno ulavdi kotar so si organizaciono jekhutne vaš uluvipe hakaja personengo cidime tromalipasta, savi siole reaktivno funkcija. Momentalno ano jekhvakhti pi buti siton trin konsilutne, savenga dendilo te istemalkeren ulavdi kancelaria⁵¹. Vaš manglape vizitjengo ani institucie, kotar budžeti Uluvutno dizutnengo, po agor 2011. berš kindilo kombi sar transportno automobili. Ano lelutno budžeti Uluvutno dizutnengo vaš 2012. berš anglodihlardless ulavde, resoske vastušea vaš keripe bukja Nacionalno mehanizmeske vaš prevencia torturako ano učipe kotar 7.670.000 dinarja⁵². Finansisko planea vaš 2012. berš precizno phendilo reso vaš vastušea save dendile⁵³.

Čivdili ulavdi internet rigutni⁵⁴, ano savo leparenape aktivipe Nacionalno mehanizmeske vaš prevencia torturako, majangle informacie kotar vizite, propozalja

---

⁴⁹ „Sl. glasnik RS“ gn. 100/2011 ini ano sajt Uluvutno dizutnengo

⁵⁰ Beogradesko centri vaš manušikane hakaja - ano policiake stanice thaj anglophandipaske jekhutne, Helsinkesko šerutnipe vaš manušikane hakaja ani Srbia - ano phanglipe, Iniciativa vaš hakaj personengo e mentalno invaliditatea (MDRI-C) - ano institucie socialno uluvipaske stacionarno tipja, Maškarthemutno mreža ažutipe (IAN) - ano psihajatriake dukhavnekhera, Dijalogi thaj Šerutnipe hakaja Valjevo - pašloipe tikneberšutne davijutne thaj anglophandutne persone, a Víktimologiako amalipe Srbiako - pašloipe djuvljengo ano phandutne institucie, a palo vakhti te denpe ulavde bukja vaš Komiteti juristjengo vaš manušikane hakaja (YUKOM) thaj Centri vaš manušikane hakaja - Niš

⁵¹ Čivdilo mobili, telefojna, kompjuterja thaj internet linia thaj aver

⁵² Nane kontosarile vastušea vaš masekesko pokipe thaj kontribucie vaš štar bujkake thana ano ulavdi organizaciaki jekhutni

⁵³ Vaš dromutno hardjipe, divesko lovo, lovo vaš ekspertiza thaj djenenge amalipengo vaš leipe kotor ano vizite thaj keripe Raporti, vastušea, benzini, keripe publikaciako, nakhavipe dokumentja.

⁵⁴ Pašutno ano www.npm.ombudsman.rs

save dendile orgajnenge, publikacie thaj aver⁵⁵. Ano odoja internet rigutni ka oven sa relevantno kherutne thaj maškarthemutne norme thaj standardja.

Ano rami e vakheripa Uluvutno dizutnengo, Krainako Ombudsmani thaj alosarde amalipe save lele buti te dihlaren pašloipe personengo cidime tromalipasta ano ulavde umalja, ano 2011. berš andilo Plani vizitako Nacionalno mehanizmesko vaš prevencia torturako vaš 2012. berš. Nakhipa kotar o manglipe kaj ano štar berš save avena te vizituinenpe sa institucie ano save arakhenlape persone cidime tromalipasta, anglodihlardilo kaj kotar 2012. berš kerenaape paše 80 vizite, kotar odova paše 50 ano policiake stanice, 8 ano phanglipe, 3 ano psihiatriake dukhavnekhera, 4 paviljojna psihiatriake, 6 institucie socialno uluvipaske stacionarno tipi, lelutne vaš strancja thaj 10 khera vaš phurane persone.

Kerdilo ini plani vaš Metodologia keripe vizitengo e Nacionalno mehanizmesko vaš prevencia torturako ano institucie ano save bešte persone cidime tromalipasta, savo ka forminirolpe pedo poangle andi metodologia Preventivno mehanizmesko Uluvutno dizutnengo⁵⁶.

Ano nakhlo periodi organizuisale but aktivipe ano reso promocia rolaki e Nacionalno mehanizmesko vaš prevencia torturako. Ano oktobri 2011. berš adikhardili konferencia „Reslipe činadipengo vaš efikasno keripe Nacionalno mehanizmesko vaš prevencia torturako ani Srbia⁵⁷, a ano decembri 2011. berš, adikhardilo trujalutno astali ano savo sikavdilo Nacionalno mehanizmi vaš prevencia torturako ani Srbia⁵⁸.

Semno devipe dumo Nacionalno mehanizmesko vaš prevencia torturako ani Srbia dela OEBS – Misia ani Srbia, Kancelaria Uče komesaresko vaš manušikane hakaja ani Srbia, Evropaki mreža Nacionalno mehanizmjengo vaš prevencia torturako Konsili Evropako, sar ini Asociacia vaš prevencia torturako.

Lačhardilo ini maškaripe e Talokomitetea vaš prevencia torutrako thaj aver brutalno, bimanušikano jase manušikano degradiribaske sankcie thaj procedure, saveske ano januari 2012. berš dendilo raporti kotar realizuime aktivipe ano 2011. berš⁵⁹. Reselape maškaripe ini e aver Nacionalno mehanizmenca vaš prevencia torturako⁶⁰.

---

⁵⁵ Ani srbikani čhib, ano gatisaripe ini verzija pi anglikani čhib.

⁵⁶ Preventivno mehanizmi vaš monitoring instituciengo ano save bešena persone cidime tromalipasta, savo kerdilo pratsava Uluvutno dizutnengo ano juli 2009. berš

⁵⁷ Uzo leipe kotor themutne senatorjengo, djenengo ministrbjengo, djenengo kotar Asociacia vaš prevencia torturaki, Švajcarskako Nacionalno mehanizmi vaš prevencia torturako, Španiako ombudsmanesko, djenutne Evropako komisiako, Konsili Evropako, OEAM thaj but djene civilno amalipaske.

⁵⁸ Uzo leipe kotor themutne senatorjengo, djenutne ministribjengo, sar ini djenutne maškarthemutne thaj regionalno organizacie, amalipe dizutnenge, akademiaki publika thaj medije, a sine sama ini leipe kotor ani diskusia nakhle davijutnengo

⁵⁹ Pašutno pedo http://www.lls.rs/attachments/139_Izvestaj%20SPT.pdf

⁶⁰ Slovenia, Špania, Makedonia, Čekia, Litvania, Švajcarija, BB, Albania thaj Azerbejdžani.

2.2. ULUVIPE HAKAJENGO E NACIONALNO MINORITETJENGO

2.2.1. Diskripcia problemesko ani spcijalistikani umal kotar aspekti kompetenciengo save sile Uluvutno dizutnengo

Ini uzo zoralikano Ačimosko thaj kanunipasko uluvipe individualno thaj kolektivno hakaja nacionalno minoritetjengo, si problemja save činadikarena juridikako thaj amalikano bisiguripe thaj bijekhipe nacionalno minoritetjengo. Pobaro juridikako siguripe vaš uluvipe identiteti nacionalno minoritetjengo reslili vaš djenutne nacionalno minoritetjenge save bešena ano AK Vojvodina. Ano aver kotorak Srbiakodova nane situacia soske instituciake, organizaciakod, finansiakod thaj normativno činadipe vaš reslige hakaja nacionalno minoritetjengo e Albancejingo, Bošnjakjingo, Bugarjingo, Vlahjingo, Grkjingo, Romengo thaj aver djenengod ačhola pale kotar e situacia savi si ani Vojvodina.

Disave problemja phande e reslipa hakaja nacionalno minoritetjengo iklona ini vaš čhane pedo savo lačhardilo sistemi alosaripasko thaj reslige kompetencie nacionalno konsiljengo nacionalno minoritetjengo. Kanuni vaš nacionalno konsilja nacionalno minoritetjengo kotar 2009. berš⁶¹ sito sistemi reslipasko, uluvipasko thaj barjariipasko kulturake (grupake) hakaja nacionalno minoritetjengo dendilo minoritetjenge korkorodirekciakod (nacionalno konsiljenge) save alosarenape numa pedo nacionalno nivel. Ini kaj ano komprativno juridika thaj praksa ano regioni sistemi uluvipe nacionalno minoritetjengo gndisalo adjahar kaj majangle te resolpe efektivno uluvipe identiteti minoritetjengo ani lokalno kupatni, a palo odova pedo regionalno thaj nacionalno nivel thaj te resolpe bufljardo leipe kotor dizutnengo djenengod nacionalno minoritetjengo ano pratsavipe phando e pačavutne grupake hakajenca, ano amaro juridikako sistemi thaj amalikani organizacia kerdilo modeli uluvipasko savo resela minoritetjenge korkorodirekcieng centralno direkcia ani umal kulturno autonomia kupatnaki savi reprezentuinela. Uzo odova, agorisipa ano Kanuni kerena mištipe politikake partieng save siolen semno presia pedo alosaripe minoritetjenge korkorodirekcie thaj pedo olengi buti.

Adjahar normativno alosaripe ano situacie nacionalno minoritetjenge ano save si pobut politikake partie save siolen dumo kotar djenutne nacionalno minoritetjenge legarela politikake tenzie thaj interesja ani umal kulturaki autonomia, so šaj te pharikerel alosaripe minoritetjenge korkorodirekcie, reslige hakajengo, nakhavipe kompetenciengo, balansi minoritetjenge korkorodirekcieng e lokalno thagarutnenca thaj odolea kerelape uškavipe resosko vaš kulturaki autonomia jase uluvipe identitetesko. E akale problemenca phande e organizipa bukjako thaj reslige kompetenciengo arakhenape tikne gendune nacionalno minoritetja thaj nacionalno minoritetja savenge djenutne bešena ani bufljardi Srbia, soske Kanunea zorakarde

---

⁶¹ „Službeni glasnik RS“, gn. 72/2009

agorisipe deno dumo amalikana situaciake but gendune thaj etnikane homogeno bešutne nacionalno minoritetja.

Reslipe hakajengo vaš uluvipe identiteti Romengo reselape pharikane vaš but bilačho socialno-ekonomikano pašloipe. Butipa Roma arakhenape e strukturalno čorolipa thaj nane disave djanipe kotar odova pedo save čhane šaj te resen fundone hakaja - pedo socialno thaj sastipasko uluvipe, buti, edukacia thaj aver. Maškar olende si ini persone, adikharelape kaj si paše 6.500, save, vaš minusja ano norme thaj juridikake procedure, „juridikako bidikhavne“, jase save nane registruime ano bijandipaske pustikja thaj vaš odoleske nane olenge pačavimo dizutnengo statusi. Thagarutni RS lela Strategia vaš anglunisaripe pašloipe Romengo thaj Akciono plani olako realizuibasko⁶², hema ini uzo odova so astardilo disavo anglunipe ani umalja edukaciako thaj sastipasko uluvipe, pana nane kerdile fundone normativno, institucionalno, kadrovjengo thaj matrijalno činadipe vaš reslipe resjengo save dendile Strategia. Indikatori odolesko sito gendo kaj maškar 500 djene so pučljile save astardile rodipa Uluvutno dizutnengo vaš realizuipe Strategia⁶³ informacie kotar odova dokumenti nanolen 62,3% djene so pučlide, a kaj 82% olenda nane haćarde nisavo barjaripe statusesko ano palune pondj berš kobor e strategia legarelate. Malavdipa adjahar problemenca, butipe djenutnengo akala nacionalno minoritetesko, savo šaj te semninolpe sar specifikani „etno-klasa“ nane ano amalikano pašloipe ano savo efikasno šaj te resen grupake-specifikane „kulturake“ hakaja.

Poagor, birealizupe propozaljengo save siton phande e reslipa thaj uluvipa kolektivno hakaja nacionalno minoritetjeno sito problemi save sikavelape beršenca. Svato sito kotar birealizuipe propozaljengo save Uluvutno dizutnengo dendoj kompetentno orgajnenge phande e arakhipa činadipengo vaš istemalkeripe kanunesko, normengo thaj pratsavjengo Thagarutnako thaj aver raštrake orgajnengo. Adjahar, nanipe kontrola pedo reslipe hakajengo nacionalno minoritetjnega sito jekh baro minus publikaka direkciako.

2.2.2. Statistika anglodaviengo e dizutnengo ani umal uluvipe hakaja nacionalno minoritetjengo

Ani umal hakaja nacionalno minoritetjeno Uluvutno dizutnengo 2011. berš legargja 221 procedure, kotar odova 51 kerdilo pedi piri iniciativa. Uluvutno dizutnengo pherdo agorisingja buti ano 84 anglodavie (38%) a 137 anglodavie (62%) siton pana ani procedura.

Kotar 58 situacie save siton phande kotar čhalavdipe ulavde individualno thaj kolektivno hakaja nacionalno minoritetjenge, majbut siton odola vaš administrativno istemalkeripe čhibjengo thaj lilengo - 21, stopiripe diskriminaciako pedo nacionalno fundo - 17, hakaj pedo kulturako keripe - 6, edukacia pi dajaki čhib - 4 thaj jekhipe ano legaripe publikake bukja - 3.

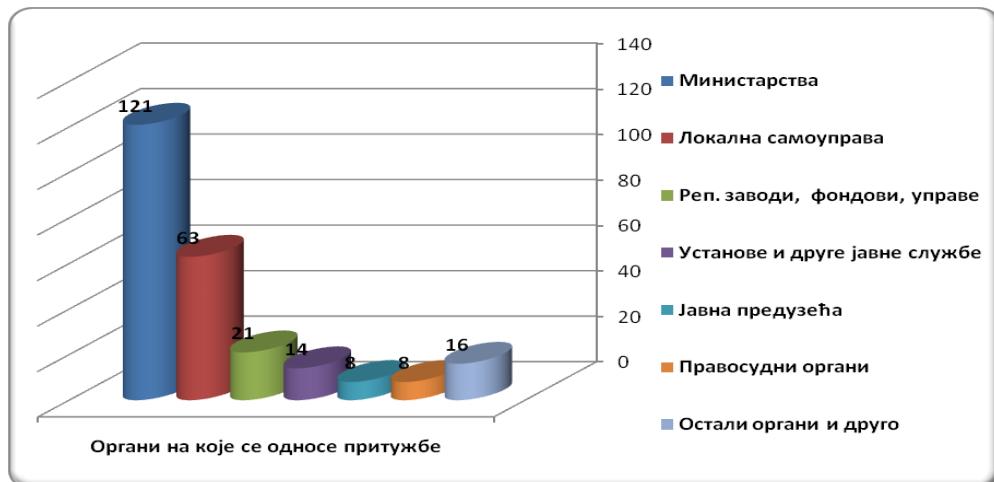
---

⁶² „Službeni glasnik RS“, gn.27/2009

⁶³ Raporti kotar rodipe nane ikaldilo ano sajtí Uluvutno dizutnengo kotar 2011.berš, hema ka ovol ano 2012.berš

Majbut gendo procedurengo phando sito e bukja ministribjengo, olenda 121 thaj odova: Ministribe andrune bukjengo - 51, Ministribe vaš manušikane thaj minoritetjenge hakaja, raštraki direkcia thaj lokalno korkorodirekcia - 25 thaj Ministribe edukaciako thaj skieniak - 31. Uzo ministribja ini aver raštrake orgajna sinolen semno gendo anglodaviengo ano raportesco periodi ano umal uluvipe hakajengo nacionalno minoritetjengo (Grafikoni 5):

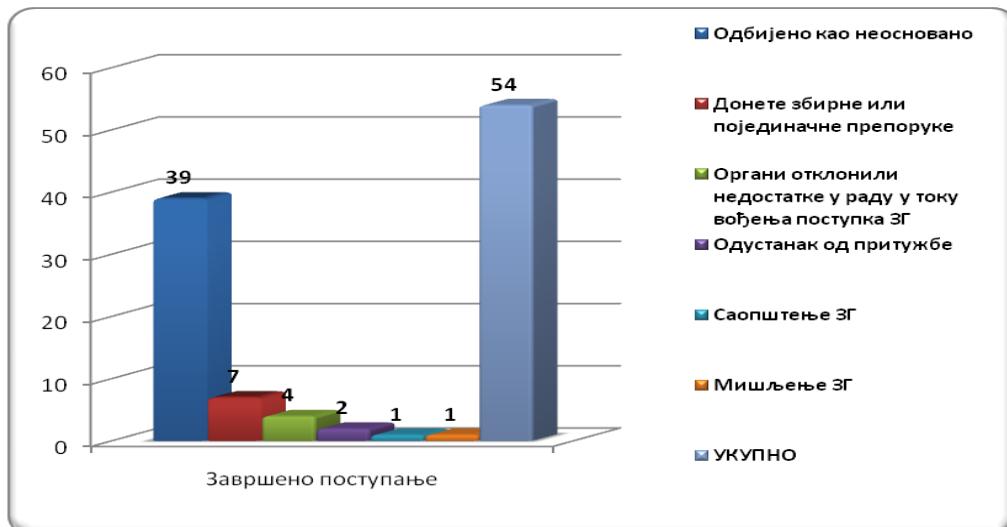
Grafikoni 5. – Anglodavije prekal orgajna pedi savengi buti siton

Leparnipe: Gendo orgajnengo savakht pobaro kotar gendo anglodavijengo, soske individualno anglodavie daj drom sikavena pedo čalavdipe hakaja dizutnengo kotar rig pobut ze jekh organi.

Ano 2011. berš Uluvutno dizutnengo lela 89 procedure kontrola bukjaki e orgajnengi direkciake. Ano jekh vakhti kerdilo ini 10 direktne kontrola buti orgajnengo. Palo realizuime procedura kontrola agorisardilo buti pedo 54 procesja kotar 2011. berš.

Grafikoni 6. Agorisutni procedura ani umal hakaja djenutnengo nacionalno minoritetjengo

Ano 2001. berš fulisale 30 anglodavie vaš: bikompetencie – 14, biažuripe – 8, biistemalkeripe juridikake vastušea – 8 thaj jekh anglidavia sine anonimno.

Lungardilo buti pedo situacia kotar 2010. berš thaj agorisalile 11 procedure ini odova: ano 3 procedure zorakardile muklipe bukjako thaj dendile propozalja, fulisale 2 anglodavie, ano 2 procedure anglodavijutne informišisale thaj dendilo olenge turvinutnipe, jekh anglodavijutno na lungargja procedura thaj fulisale 3 anglodavie vaš bikompetencia (2) thaj biažuripe (1).

2.2.3. Reslime rezultatja ano 2011. ani umal uluvipe hakajengo nacionalno minoritetjengo

Dendilo 10 propozalja thaj 1 gndipe kompetentno orgajnenge publikaka direkciake savenda realizuisalo 4. Kotar 221 legarde procedure cidipa minusja ano procedure publikaka direkciako agorisalo olenda 94. Vaš odova kaj sito svato kotar kolektivno hakaja, save ano amaro juridikako sistemi ini ani praksa orgajnengo publikaka direkciako nanolen piri baza, e gendoa procedurengo agorisimi ano interesi dizutnengo thaj realiuime propozaljengo šaj te ova činadipa čaljarde. Numa, sar fundono reso Uluvutno dizutnengo sito te kerol kaj publikaki direkcia ani sa nivelja thagarutnake lačharela sistemi thaj čhane vaš reslipe manušikane, minoritetjenge thaj aver hakaja, a gendo birealizuime propozaljengo pobaro kotar 50% reslime rezultatja sikavena pedo odova kaj orgajna publikaka direkciake musaj te bajakaren pana disave kapacitetja vaš pere kompetencie te keren ano majšukar interesi dizutnengo.

Buti ano romane bešipaske thana

Direktno leipe anglodavijengo thaj zorakharipe faktjengo kotar problemja dizutnengo ano 55 romane bešipaske thana, ano 37 lokalno korkorodirekcie, jekhutno si misal bukjako phando e uluvipa thaj barjaripa hakaja Romenge. Tikno gendo anglodavijengo dende kotar o Roma thaj djanipa kotar olengo pašljoipe thaj problemja savenca arakherlape kana manglape te resen manušikane thaj dizutnenge hakaja kergja kaj Uluvutno dizutnengo organizuingja čhane bukjako savo resla dizutnenge romano nacionalipjengo kaj direktnej binisavo matrialno udžilipe dena anglodavia Uluvutno dizutnengoske, hema ini te oven informišime kotar procedura savi manglape te lol vaš te resolpe individualno hakaj anglo aver-aver direkciake thaj krisipaske orgajna thaj akana thaj sar šaj te roden e Ombudsmane.

„Juridikano bidikhavne“ thaj persone bi dokumentjengo

Pedo fundo procedurengo savo legardoj, rodipa thaj informaciencia save leloj kotar dizutne ano romane bešipaskethana, Uluvutno dizutnengo inciringja pharuvipe Kanunesko vaš personalno karta thaj Kanunesko vaš savakhtuno bešipe thaj jekhvaktuno bešipe, a kotar kompetentno ministribja rodingja te lačharolpe statusi „juridikane bidikhavnengo“. Direktno dikhipe problemjengo thaj sebepjengo save činadikarena kaj pašljoipe personengo savenge nane pačavimo dizutnengo statusi na pharuvinelape beršenca reslilo kaj Uluvutno dizutnengo, ano maškaripe e bitagarune organizaciencia gatisarinela bahami agorisipasko savo, te sine kaj kompetentno

ministrisbla na dena polačho agorisipe, ka bičhalen Thagarutna Republika Srbiake thaj Parlamenteske ano starti 2012. berš.

Pedi iniciativa Uluvutno dizutnengo Ministribe andrune bukjengo dengja propozalo vaš pharuvipe thaj djipherdipe Kanunesko vaš personalno karta thaj Kanunesko vaš savakhtuno bešipe thaj jekhvahtuno bešipe dizutnengo, a Parlamenti lela akala propozalja. Akava problemi but vakhti pharikergja reslipa manušiakne thaj aver hakaja soske registracia bešipasko thanesco sine činavdipe vaš leipe personalno dokumenti. Dizutne save nasinolen kote te registruinen poro bešipasko than sinolen problemja vaš te ikalen jase lungaren personalno karta, pasaporti, naštisine te khoven pi buti, te resen hakaj pedo daj soj socialno ažutipe. Uzo dizutne romano nacionalnipaske save majbut drom astarenape sine akale problema Uluvutno dizutnenge pačiv astargja ini jekh dizutne savo vaš odova so nasinole registracia bešipasko thanesco sine trumimo te kerol štrajki bokha. Agorisipe savo Uluvutno dizutnengo iniciringja anglo Ministribe andrune bukjengo sine kaj sa persone save nanolen bešipasko than jekh vakhtuno bešipasko than ovensa centrja vaš socialno buti, a pedo fundo dokumentjengo save dela olenge akava organi šaj te den Ministribaske vaš andrune bukjengo rodipasko lil vaš personalno karta savo šaj te ikalolpe ini pedo limitirimo periodi, jase pedo duj berš.

Propozalja phande e dislokacia bihigenake bešipaskethanengo

Bidondo suksesi sito odova so aktivipe thaj Propozalja Uluvutno dizutnengo ačhavde praksa birndosko thaj pedo dizutne škodrako čhane dislokacia bilegalno thaj bihigenake romane bešipaskethanengo. Atoska dji Propozalo savo e kompetentno orgajnenje publikaka direkciako dendilo phande e dislokacia dizutnengo romane nacionalnipe bešutne ano bilegalno bešipasko than ano Bloki 72 ano Novo Beograd, dislokacia adjahar bešipasko thanengo realizuisalo biplanesko, napačavisale principja thaj dokumentja savi lela Thagarutni Republika Srbiako phande e humano dislokacija. Lepardo propozalea, kotar kompetentno ministribja thaj aver djene so legarena napja vaš realizuipe Strategia Thagarutna Republika Srbiako vaš barjaripe pašloipe Romengo, Uluvutno dizutnengo rodelate zorakarolpe thaj hraminenpe čhane procedurake kompetentno orgajnengo kana kerelape dislokacia bihigenake bešipasko thana.

Administrativno istemalkeripe čhibjengo thaj lilengo nacionalno minoritetjengo

Palo kupatno propozali Uluvutno dizutnengo thaj Krainako ombudsmani AK Vojvodina, saveske dende dumo nacionalno konsili nacionalno minoritetjenge lačhardilo istemalkeripe hakajesko pedo hramipe personalno anav djenutnesko nacionalno minoritetesko prekal oleski čhib thaj lekhipe thaj ano jekhkotor pharuvisali praksa orgajnengo publikaka direkciako phande e reslipa hakaj pedo administrativno istemalkeripe čhibjengo thaj lilengo nacionalno minoritetjengo, a poulavdipe praksa kancelariengo phande e hramipa personalno anav pedi čhib thaj lil nacionalno minoritetesko.

Propozalo savo realizuindo Ministribe vaš manušikane thaj minoritetjenge hakaja, raštraki direkcia thaj lokalno korkorodirekcia thaj Ministribe andrune bukjengo kergja pharuvipe praksako ano disave lokalno korkorodirekcie, hema palo odova e praksa thaj anglodavie save kerdile sikavde kaj disave pučipe phande e istemalkeripa hakaj pedo administrativno istemalkeripe čibjengo thaj lilengo nacionalno minoritetjengo nane agorisalile, adjahar kaj Ministribaske vaš raštraki direkcia thaj lokalno korkorodirekcia dendili nevo propozalo sava kotar o Ministribe rodelape te kerol pharuvipe Kanunesko vaš administrativno istemalkeripe čibjengo thaj lilengo, vaš te resolpe pherdo realizuope hakaj nacionalno minoritetjengo pedo administrativno istemalkeripe olenge čibjengo thaj lilengo.

Propozalo dela e Ministribaske te lol napja kotar piri kompetencie vaš te resolpe: a) obligaciako čivipe ano jekha-jekh administrativno istemalkeripe čibjengo thaj lilengo nacionalno minoritetjengo pi teritoria lokalno korkorodirekciako kana procenti djenuutnengo odola nacionalno minoritetesko ano sa gendo dizutnengo pedi olaki teritoria astarela 15% prekal rezultatja paluno registruipe dizutnengo; b) obligaciako hramosaripe anava orgajnengo save kerena publikako mandatno buti, anava jekhutnenge lokalno korkorodirekciake, bešutnipaske thana, trgja thaj mahale thaj aver toponimja prekal tradicia thaj lekhipe čibjako nacionalno minoritetesko savo sito ano administrativno istemalkeripe pi teritoria lokalno korkorodirekciako thaj v) te resolpe sa manglipaske činadipe vaš realizacia Kanunesko kotar administrativno istemalkeripe čibjengo thaj lilengo thaj efikasno keripe kontrola pedo olesko realizuope. Akale Ministribaske dendilo ini propozalo te lenpe napja vaš sar o pharuvipe Kanunesko kotar administrativno istemalkeripe čibjengo thaj lilengo lačhardili administrativno istemalkeripe srbičana čibjako thaj čirilicako lilesko, vaš saverenge save siton ani publikaki komunikacia, sar ini te lačharolpe čhane kontrolako realizuope srbičana čibjako thaj olesko lilesko thaj čibjengo nacionalno minoritetjengo thaj olengo lilengo. Propozalo na kerdilo. Numa, kerdile propozale save dendile dizaka direkciake ano Novi Pazari savo sine vaš te cidenpe minusja save namukhena sine e kancelaria vaš bijandimaske lila kotar centralno pustikja ikalenape ini pedo čirilicako lili.

Religiako sikavipe thaj statusi religiakosikavnesko

Ani procedura savo legargja, Uluvutno dizutnengo zorakhargja kaj cidipe djenesco Islameska khupatnako ani Srbia kotar buti Komisiako vaš religiako sikljovipe, sebepi odova so norma nane lačhardilo procedura anavipasko thaj mukhlipe bukjata djenengo ani Komisia religiako siklovipe ano fundone thaj maškarutne skole. Palo deš berš organizuope religiako siklovipe ano publikake skole ini pana si putarde jekh rndo pučipe phande e bukjake statusea siklavnesko religiake siklovipasko, sar ini pherdipe kanunea zorakharde činadipe phande e stepenea thaj soj kvalifikaciako gatisaripa. Ulavdo problemi phando e nanipa norme savenca manglape te regulišinelpe procedura thaj kriterijumja formiripe jekhutno bahami lista siklovnengo, savo ministri edukaciako zorakharela sakova skolako berš.

Akava problemi majbut dikhola ani situacia organizuipe religiako sikavipe vaš čhavorenge muslimansko religiake soske bahamja dena trin Mešihatja. Nanipe normengo kerela kaj ano zorakhardi lista na arakhenape sikavne religiake sikavipaske save pherena čhinadipe stepenesko thaj soj kvalifikaciako gatisaripaske, a kaj pedo fundo bahami religiaka kupatnako alosarde persone biadekvatno kvalifikaciako gatisaripe. Propozaljenca Uluvutno dizutnengo sikavgja kaj musaj e pharuvinenca thaj djipherdipa validno normengo reselape kanunipe thaj čačipe phendutne procedurengo, sar ini te agorisinenpe sa konfliktno pučipe vaš organizuipe thaj realizuipe religiako sikavipe.

2.3. HAKAJA ČHAVORESKE

2.3.1. *Deskripcia problemeske ano specialistikani umal kotar aspekti komeptencie Uluvutno dizutnengo*

Ini uzo jekh rndo ande norme, strategiake dokumentja⁶⁴ thaj protokolja kotar čhane procedurako relevantno raštrake orgajna vaš uluvipe čavorengko kotar pedozoralipe, tortura thaj ignorišipe⁶⁵, čavore ani Srbia siton talo učo stepeni pedozoralipasko (fizikako, psihologiako, socialno, prekal informaciengokomunaciengo tehnologie), ani skola thaj maškaripe olako, hema pi amari dukh ini ani familia. Stepeni pedozoralipasko ano skole sito alarmantno uče. Kotar odova ispati sito ini rodipe Uluvutno dizutnengo thaj Paneli terne konsilutno manušengo vaš uluvipe čavorengko kotar pedozoralipe ano skole.⁶⁶

Ano familiako juridikako uluvipe čavorengko, čavoreske savo sito talo familiako pedo zoralipe ini pana na pačavinelpe statusi viktimi pedozoralipasko, torturako thaj ignorišipe, ni akale fakteske na delape adekvatno semnipe kana anlape pratsav vaš interesja čavoreske. Kontra, čavore majbut siton talo prolongirimo presia traumatjenge keripa save si but ano disfunkcionalno partnersko relacia daj/dadesko, ano odova ini konfliktno ulavipe e daj/dadesko. Trupesko sankcionišipe ani Republika Srbia sito pana dominantno čhane disciplinuipe čavorengko, a iniciativa vaš kanunesko stopiripe trupesko sankcionišipe arakhelape pedo rezistencia jekh kotor publikako, saveske reslipe kerela ini mediako sikavipe akala temako keripa binaturalno ulavipe ani publika, pa ini maškar profesionalca.

Hakaj čavoresko pedo djivdipe e daja/dadea, sar ini kontakti e daja/dadea savenca na djivdinela ini pana čalavlape ano semno napi, soske kompetentno orgajna nane ani situacia te realizuinen egzekucia juridikake zoralipaske thaj egzekutivne krisipaske pratsavja, a olengi musajutni koordinacia thaj leipe deipe informacie majbut drom ačholape, jase dji po olate avelape palo vakhti jase tali presia, so ano disave situacie kergja Uluvutno dizutnengo.

---

⁶⁴ Nacionalno plani akciako vaš čavore, Sasutno protokoli vaš uluvipe čavorengko kotar malretiripe thaj ignorišipe, Ulavdo protokoli vaš uluvipe čavorengko kotar malretiripe thaj ignorišipe, Nacionalna strategia vaš prevencia thaj uluvipe čavorengko kotar pedozoralipe, Strategia vaš barjaripe sastipe ternengo, Strategia vaš mareba opipe droga ani Republika Srbia vaš periodi kotar 2009. dji 2013. berš, Nacionalno programi preventivno sastipasko uluvipe čavorengko e psihofiziologiake problemenca thaj vakheribaska patologia, Strategia mareba opipe bikinipe manušengo ani Republika Srbia, Strategia vaš anglunisaripe pašloipasko Romengo ani Republika Srbia, Strategia barjaripe socialno uluvipasko; Strategia anglunisaripe pašloipe personengo e invaliditetea ani Republika Srbia; Strategia barjaripaski sastipasko ternengo thaj podur.

⁶⁵ Sasutno protokoli vaš uluvipe čavorengko kotar maltretiripe thaj ignorišipe, Ulavdo protokoli vaš uluvipe čavorengko kotar pedozoralipe, maltretiripe thaj ignorišipe ano institucie edukaciake thaj siklovipaskobarjaripe, Regulatorno lilo vaš protokoli keribasko ano institucie ano amboldipe pedo pedozoralipe, maltretiripe thaj ignorišipe.

⁶⁶ Nešić, Jović „Uluvipe čavorengko kotar pedozoralipe ani skole“, Uluvutno dizutnengo, 2011. Pašutno ini pedo <http://www.zastitnik.rs/> thaj <http://www.pravadeteta.rs/ci/aktivnosti/publikacije.html>. Prekal rezultatajā rodipasko savo legargja Uluvutno dizutnengo kotar Paneli terne konsilutjengo, 73% čavore arakhile e generaciake pedozoralipa ano skole, ano savo generaciako pedozoralipe semno sikavdo ano fundone ze ano maškarutne skole – paše 90% pučlutne siklone ano fundone sinolen direktno jase indirektno empirie e generaciake pedozoralipa. Paše jekh štartuno pučlutne siklovne fundone thaj maškarutne skoljengo sine dikhutne daj forma pedozoralipasko e sikavnengo prekal čavore. Teluno stepeni informišipasko siklovnengo kotar preventivno thaj (interventno) napja devipedumosko ani situacia pedozoralipaski; numa 2% siklovne siolen pherdi informacia so si skolako Timi vaš uluvipe kotar pedozoralipe, maltretiripe thaj ignorišipe, oleska rolako thaj čhane ano savo siklovne šaj te roden Timi.

Pašljoipe čhavorengo e mentalno problemenca thaj invaliditetea nane ano semnipe pharuvisalo kana odova dikholape pedo nakhlo berš, so ini nane biadjukardo soske kaj Srbia ini podur nanola gendja kotar odova kobor čhavore e mentalno problemenca thaj invaliditetea djivdinela ani Srbia thaj kotar save si problemja/invaliditetja sitoj e buti - so siton gendja save siton *sine qua non* čhinadipe vaš te lolpe sasavo seriozno planiripe napjengo vaš devipe dumo thaj ažutipe. Ulavdo sito bilačho pašloipe akale čhavorengo ano gavenge thana, soske djivdinena ano čorolipe, izoluime kotar lokalno khupatni thaj but var siton talo učo stepeni stereotipjengo, nane olenge paše sastipasko uluvipe, but hari siton čhivde ano sistemi socialno uluvipasko thaj na djana rndomo ani skola.⁶⁷

Ano 2011. berš, lelilo Kanuni vaš socialno uluvipe⁶⁸ pedo bahami Ministribasko bukjako thaj socialno politikako, savo numa mukhla te resol kvalitetno thaj povakhtuno suporti familienge save direktno kerena bajo vaš čhavorenge e mentalno problemenca thaj invaliditeta thaj čhavorenge save nasvale kotar phare nasvalipe. Ini podur ani Srbia si paradoksalno situacia kaj habaske arakhutne thaj „specijalizuime“ habaske arakhutne (odola save kerena bajo vaš čhavore e problemenca ano barjaripe thaj invaliditetea) lena lovo vaš dikhļaripe, ano odova ini love vaš penziako thaj invalidjengo siguripe, dji daj/dat save cidindepe kotar hakaj pi buti (ini kotar o love) vaš te dikhłaren pere čhavoren, na delape nisavo ažutipe thaj suporti ano aktuelno situacia, već oj anglodikhłarelape kana daj/dat pherena čhinadipe vaš phurikani penzia!⁶⁹

Kotar gendo čhavorengo save siton tali eksplatacia thaj majbilačhe forme čhavrikano bukjako, adjahar nane nisave gendja. Raporti Uluvutno dizutnengo kotar čhavrikano mangipe ano mahale ani Republika Srbia, kerdilo palo rodipe kotar 2011. berš, šužo sikavela ini nanipe haljovipasko vaš sebepi djivdipasko thaj bukjako čhavorengo ani mahala thaj faktorja save odoja situacia zorakharena. Ani buti akala grupa čhavorengo, participacia čhavorengi sitoj cidimi, a semnipe intervenciako ano tikne berša olenge thaj semnipe bukjako e familia adjahar ignorišimo. Nane butipe terenesko bukjako thaj napja save siton vaš te tiknarolpe škodra, a pana malavdina ini juridikako bidikhavne čhavoren, save uzo nanipe dokumentjengo cidime siton kotar sa sistemja (edukacia, socialno uluvipe, sastipasko uluvipe, thaj aver).

Edukacia čhavorengi ini podur sito phari jekh rndo problemenca, savenda e majdikhavno sito pasivno reakcia školake kana dikholape pedo pedozoralipe, tortura thaj ignorišipe čhavoresko bidikhipa kote odova kerelape. „Mareba“ školako thaj

⁶⁷ Prekal rodipe savo ano periodi 2009 – 2011. legargja BTO „Amity“ prekal buti pere mobilno timjengo thaj devipe dujeberšengo suporti vaš 500 čhavore e problemenca ano barjaripe kotar 458 familie ano 141 gav Šumadiako regioni thaj diz Kraljeva zorakardilo kaj ano sistemi socialno uluvipasko siton numa 23%, a ano sistemi edukaciako 50% čhavore.

⁶⁸ „Službeni Glasnik RS“, gn. 24/2011

⁶⁹ Kotar khuvipe Kanunesko kotar socialno uluvipe pedo zoralipe, po hari kotar 100 daj/dat lele akava ažutipe, hema olenge čhavore akana siolen pobut kotar 18 berš jase, ani dukh veke nane djivde. Gendja pašutne ano <http://www.glas-javnosti.rs/clanak/drustvo/glas-javnosti-07-01-08-01-2012/roditeljima-dece-sa-invaliditetom-12-200-dinara-naknad>

daj/dadesko, savesko molipe „ani pherdi cena“ pokinela čhavoro, nane binormalno situacia; ano oleste solduj riga, pi amari dukh, ignorišinenape principja savea manglape te vastalinenpe - principi majšukar interesi čhavoresko. Čhane pedo savo pustikja vaš fundone thaj maškarutne skole mukhenape pharipa siton but mukhlipa bukjake thaj problemenca save mukhena than vaš korkoro manglape thaj bilačho istemalkeripe. Procedura publikako arakhipe bipokhibaske pustikja objekti sito rodipasko Uluvutno dizutnengo, savo lelilo ano dujto kotor 2011. berš, vaš but sugestie save dendile pedo odoja procedura, na numa kotar dizutne, već ini kotar raštrake orgajna.

Pharuvipe Kanunipesko vaš fundo sistemesko edukaciako thaj barjaripaski edukacia teljarde standardi uluvipe hakaja čhavoreske, kana dikholape pedo edukaciaki-disciplinaki procedura prekal siklovne save kerde čhalavdipe siklovnipaske obligacie thaj stopiripe diskriminiacia, tortura thaj ignorišipe, mukhilipa juridikaki har ano dikhipe procesno djenutnengo save ano akaja procedura ka istemalerenpe⁷⁰, a putarelape bufljardo o vudar sigpotezesko agorsipe pedi škodra čhavoresko/siklovnesko.

2.3.2. Statistika anglodaviengo dizutnengo ani umal hakaja čhavoreske

Ani umal hakaja čhavoreske Uluvutno dizutnengo ano 2011. berš lela 307 anglodavie, a pedi piri iniciativa rodingja 84 situacie - sa 391, so kerela 10,7% anglodavie Uluvutno dizutnengo ano 2011. berš. Kotar akava gendo, **buti agorisalilo ano 237 situacie (61%) a 154 anglodavie (39%) siton pana ani procedura.**

Legardutne procedure agorisalile pedo adjahar čhane: **ano 80 situacie zorakhardile muklipe bukjake thaj dendile propozalja;** ano duj situacie dendilo gndipe; ačhavdile 22 procedure; fuljipa, jase nota kaj na sine čhalavdipe hakaja čhavoreske agorisalile 48 situacie; pondž dendutne anglodaviengo cidisalo kotar procedura.

---

⁷⁰ Po angle djenutnipe kaj edukaciako-disciplinako procedura legarelate istemaleripa regule sasutno direkciake procedurake koslisale pharuvipa thaj djipherdipa Kanunesko kotar fundo sistemesko edukaciako thaj siklovipasko barjaripe .

Grafikoni 7. - Agorisimo procedura Uluvutnengo ani umal čavoreske

Prekal internet rigutne vaš čavorenge (www.pravadeteta.rs) lelilo 78 pučipe čavorengo jase barengo so sikavena bajo vaš pašloipe čavorengo thaj on majbut sine vaš: hakaj čavoresko kvalitetno edukacia (27):

Pučipe:

Sima 14 berš thaj oftongo sim klasa. Mande interesuinela šaj mi o sikavno te dol kontrolni 15 minutja anglo agor skolakosati? Thaj siole mi sikhavno hakaj te degradirinel sikljovne? Nais!

thaj hakaj pedo uluvipe kotar pedozoralipe, tortura thaj ignorišipe (11):

Pučipe:

Sima amalin savi djivdinela ani habasko arakhutni familia thaj ola na kerena šukar buti. Po misal, oj na iklola avri, našti te čhalavol kompjuteri, vaš sa savo tikno šej savo čhalavela jase kerela čhingarena pedo olate, a oj sitoj numa čhavoro savo mangela te khelol. Me sa akava šaj te phenav manušenge kotar centri save ola vizituinena, hema odoja familia lela krediti thaj tana sine kaj lena love soske oj djivdinela olende on but phare ka pokinen o krediti. Na djanava so te kerav thaj vaš odoleske ruidjisarav tumen te den turvinutnipe.

Anglodavie sineton vaš (na)procedure akale orgajnenge direkciake: institucie edukaciakе thaj edukaciako barjaripe (166), institucie socialno uluvipaske (111), orgajna lokalno korkorodirekciake (35 – kotar odova pedo orgajna dizaka Beogradi thaj olenge dizake komune 15), Ministribe andrune bukjengo (31), Ministribe edukaciako thaj skieniako (27), Ministribe bukjako thaj socialno politikako (17). Pedo juridikakokrisutne orgajna siton 26 situacie, a 24 pedo aver orgajna raštrake direkciake⁷¹.

⁷¹ Ministribe vaš infrastruktura thaj energetika, Ministribe sastipe, Ministribe kulturako, informišipe thaj informaciakо amalipe, Ministribe arakhipasko, Ministribe juridikako, Ministribe avrune bukjengo, Republikako fondi vaš sastipasko siguripe, Direktorati civilno aeroplajnengo Republika Srbiako thaj aver.

Sebepja vaš fulipe sa 80 anglodavie kotar 2011. berš siton akala: biažurno anglodavia (34), biistemalkeripe juridikake vastušea (18), bikompetencia Uluvutno dizutnengo (18), bivakhtuno devipe anglodaviako (5) thaj anonimno anglodavia (3).

Ano majbaro gendo situaciengo (334), sine dondo pedo butrigutne čhalavdipe hakaja čavoreske. Majbut gendo situaciengo astarela čhalavdipe akala hakaja čavoreske (Tabela 3):

Tabela 3: Soja čhalavdipe čavrikane hakaja

Hakaj pedo pačavipe majšukar interesja čavoreske	282	72.12%
Hakaj vaš uluvipe kotar pedozoralipe, maltretiripe thaj ignorišipe	164	41.94%
Hakaj pedo edukacia thaj siklovipasko barjaripe	159	40.66%
Hakaj pedo čačikano barjaripe čavoresko	70	17.90%
Hakaj čavoresko pedo adikharipe pedo personalno relacie e daja/dadea savea na djivdinela	48	12.28%
Hakaj pedo ažutipe daj/dadeske ano reslipe bijandutnipe	42	10.74%
Hakaj čavoresko pedo poro gndipe	34	8.70%
Hakaj čavoresko e problemenca ano barjaripe pedo kvalitetno djivdipe thaj pedo ulavdo uluvipe raštrako	33	8.44%
Hakaj pedo kupatno djivdipe e daj/dadea	22	5.63%
Hakaj pedo adekvatno djivdipasko standardi	15	3.84%
Hakaj pedo ažutipe familiako ano reslipe hakaja čavoresko pedo adekvatno djivdipasko standardi	17	4.35%
Hakaj pedo bičhalavdipe fizikako thaj psihikako integriteti	16	4.09%
Hakaj pedo sastipasko uluvipe	14	3.58%
Hakaj pedo socialno uluvipe	12	3.07%
Hakaj pedo psihološko saslaripe	12	3.07%
Hakaj pedo dikhlaripe čhanesko vaš bajo čavoresko talo kontrola raštrako	12	3.07%
Hakaj pedo uluvipe kotar daj/dadesko kidnapuipe	11	2.81%
Aver čhalavdipe hakaja čavoreske	10	2.56%

Uzo buti pedo situacie formirime ano 2011. berš, Uluvutno dizutnengo ani umal hakaj čavoresko kergja buti ini ano situacie save lelide ano 2009. thaj 2010. berš

(sa 143).⁷² Procedura agorisali ano 99 situacie a pana siton ani procedura 44 situacie. Procedure agorisalile ano adjahar čhane: bifundono anglodavia (46), orgajna cidinde minusja (29), bikompetencia Uluvutno dizutnengo (13) thaj andile propozalja e orgajnenge (11).

2.3.3. Reslime rezultatja ano 2011. berš ani umal hakaja čhavoreske

Uluvipe čhavorengo ano pedozoralipe ano skole

Ano 2011. berš, problemi pedozoralipe pedo thaj maškar čhavore ano skole čhivgja sar prioriteti, sar prekal buti pedo konkretne situacie, adjahar ini prekal rodipe Uluvutno dizutnengo thaj Paneli terne konsilutnengo⁷³.

Ano rodipe istemalkerdile anonimno anketa e tehnika kedipe gendjengo savo formirisalo pedo bahamja čhavorenge. Konstruisalo pučutno e 11 pučipa, adaptirime čhavorenge, a anketirisalo sa 1257 siklovne ano 72 skole (37 fundono thaj maškarutne skole) kotar 13 e sa 15 skolake direkcie. Pedo fundo rezultatjeno akale rodipasko kerdilo *Raporti Uluvutno dizutnengo thaj Paneli therne konsilutnengo „Uluvipe čhavorengo kotar pedozoralipe ano skole“*, savo sikavgja kaj stepeni pedozoralipasko ano skole ini pana but učo. Stepeni pendjaripe pedozoralipe ano skole (poulavdipe oleske bifizikake forme) sito tele, jase minimizirime thaj sebepipe pedozoralipesko but var kerelape. Napja save kerenape siton birndomo, biplajnesko thaj biorganizuime, startno forme pedozoralipaske majbut drom ignorišinenape, a reakcia skolaki majbut var perela pedo represivno napja prekal siklovno savo kerdoj pedozoralipe. Timja vaš uluvipe kotar pedozoralipe, tortura thaj ignorišipe nane formirime ano sa skole, a odote kote si olengo aktivipe but drom sito but hari jase aktivipe nane. Maškaripe skolengo e aver institucienca nane but thaj biefikasno, a dji olate majbut avela palo so problemi pedozoralipasko semno eskalirinela.

Anketiribe jekha-jekhberšenge kotar rig djene Paneleske, dela učo stepeni autentikanipe e lelutne rezultatjenje, so si pana jekh sebepi vaš bajo thaj mangliple planirime bukjako pedo tiktaripe thaj cidipe sa forme pedozoralipaske ano skole.

Dji jekha-jekh rezultatja Uluvutno dizutnengo alo ini ano procedure save legarela sebepi anglodavie, jase informacie kotar jekha-jekhberšesko pedozoralipe. Duj situacie save agorisialile propozaljenca save dendile skolenge, palo odova so zorakardilo kaj siklovne sine talo pedozoralipe, tortura thaj ignorišipe, a skole mukhle e čhavorenge te resen adekvatno thaj efikasno uluvipe.

Uluvutno dizutnengo dikhlargja sistematikane mukhlipe bukjengo ano pašaripe kompetentno servisjengo thaj orgajnengo ano situacie save sikavena kaj si familiako pedozoralipe jase pedi olaki istoria.

---

⁷² Ini pana siton akana procedure ano 44 situacie. Procedura agorisali ano 99 situacie, pedo adjahar čhane: 13 anglodavie fulisalo (vaš bikompetenciako 5, vaš biažuripe 5, vaš bivakhtesko devipe 1 thaj kotar aver sebepja 2); propozalenza agorisalili buti ano 11 situacie; ačhavdili procedura ano 29 situacie, a anglodavia fulisali sar bifundomi (jase dendilo nota kaj nasine mukhlipe ani buti organeski) ano 46 situacie.

⁷³ Kotar angluno kvašipe 2011. berš, djene Paneleske terne konsilutne legarde rodipe kotar pedozoralipe ano skole, e resoa te keden gendja kotar keripe fundone thaj maskarutne skolengo ani Srbia ani prevencia thaj uluvipe čhavorenge kotar pedozoralipe, palo anibe Ulavdo protokoli vaš uluvipe čhavorenge thaj siklovnengo kotar pedozoralipe, maltretiripe thaj ignorišipe ano edukaciake-barakanipaske institucie thaj Regulatorno lil kotar protokoli keripasko ano institucie ano amboldipe pedo pedozoralipe, maltretiripe thaj ignorišipe.

PEDOZORALIPASKE METODE THAJ VASTUŠEA ANO RESO ARAKHIPE DISCIPLINAKO ANI SKOLA SITON STOPIRIME

E siklovneske teluno klasako fundono skolako e sikelvni stopiringja te mukhol skolako sati vaš te djal ano toaleti, došalipa kerdimi nota kaj rodipe čavoresko nane autentikano thaj kaj ruminela bukajki disciplina sar ini kaj vaš siklovne telune klasjengo nane arakhipasko phiribe ani skola kana adikerolpe siklovipe. Siklovno mutargja ano siklovipasko than, ano pere šeja. Vaš but škodrake sebepja pedo čavoro thaj vaš mukhlipe bukajko skolako, Uluvutno dizutnengo dengja propozalo skolake, savo sito vaš tiktarenpe konsekvence e pedozoralipasko so lela papeste o siklovno, pedo malavdipe skolako e kerdime mukhlipe, barjaripe bukajko skolako thaj činipe kaj ano avipe adjahar mukhlipe bukjako na keranape palpale.

Uluvipe čavorengko kotar zoralipe thaj seksualno maltretiripe ani familia

Rodipa situacie save sine phande e pašlioipa čavoresko ani familia, majbut ano situacie konfliktno ulavipe dajako thaj dadesko, jase ulavipe partnerengo, Uluvutno dizutnengo dikhlargja sistematikane mukhlipe ano pašaripe e kompetentno servisjengo thaj orgajnengo ani situacie save sine mothavena pedo odova kaj si familiako pedozoralipe jase pedo oleski istoria.

Fakti familiako pedozoralipe sine zanemarivana, čavoreski nane pačavisalo statusi viktime pedozoralipasko, maltretiripasko thaj ignorišipe ini uzo šuže instrukcie thaj standardja *Sasutno thaj ulavdo protokoli vaš uluvipe čavorengko kotar maltretiripe thaj ignorišipe*.

ČAVORO SAVO SITO KANA KERELAPE FAMILIAKO PEDOZORALIPE SAVAKHT SITOINI VIKTIMI MALTRETIRIBASKO THAJ ZANEMARIVANJE

Efta aver aver situacie ani buti CSB Novi Beograd bidujegndipasko sikavela pedo sistematikano mukhlipe ani buti orgajnesko savo dikharel, savo kotar but beršesi buti pedo odola situacie, na lela napja uluvipaske kotar familiako pedo zoralipe čavoreske viktimi ano tiknipaske berša, poro aktivipe legargja numa ano rami krisipasko procedura, minimiziriba problemja, mukhlipe te dol nota si mi ignorišipe thaj maltretiripe čavoresko ani familia, trumingja te lol napja ano rami pere kompetencienca, delegiriba pere kompetencie aver orgajnenje. Pali procedura savo legargja Uluvutno dizutnengo, vastalutno Centresko pharuviloso.

Ini kaj ani Srbia sa po putarde vakharelape kotar seksualno maltretiripe čavorengko ani familia, malavdinahape e gendjenca kaj kompetentno orgajna thaj ekspertja ando olende, na numa kaj na dena ažutipe thaj suporti čavoreske so si viktimi, već viktime inarena ani familie thaj ano kher e djeneske so maltretirinela, bidevipe ulavdo semnipe odoleske so vakhrela o čavo, thaj adjahar mukhena te len ini odola elementarno aktivipe save siton anglodikhlarde thaj hramime vaš situacia dondo pedo seksualno maltretiripe čavoresko.

DONDO PO SEKSUALNO PEDOZORALIPE RODELA SIGUTNO REAGUIBE

Ini kaj kotar organi devutnouluvipasko pašutna komunako lela informacia kotar seriozno dondo pedo seksualno maltretiripe dešudujeberšenga čhajora, Centri vaš socialno buti Trgovište na uluvingja čhavore, ni na dikhlarga informacia, već trin drom inargja čhavore ani familia e personake vaš saveske si dondo kaj kerela maltretripe. Duj berš sine agonia čhavoresko, dji e situacia na pendjardilo Uluvutno dizutnengo thaj dengja propozalo organeske devutnouluvipasko te zorakarol djevapibe vaš mukhlipe bukjako kvalifikuime bućarnengo thaj te kerolpe nota kotar olenge kompetencie thaj djanipe.

Konsili Evropako lela trineberšengi kampanja vaš te uluvinol čhavore kotar seksualno maltretiripe thaj istemalkeripe, talo anav „Jekh kotar pondž“.⁷⁴ Republika Srbia ratifikuingja Konvencia Konsili Evropako vaš uluvipe čhavorengo kotar seksualno istemalkeripe thaj seksualno maltretiripe⁷⁵, a Uluvutno dizutnengo dengja Iniciativa e Ministribaske juridikake vaš harmonizacia Došalipasko kanunipasko Republika Srbiako e akala Konvencia thaj standardjenca savi oj čhivdi ano uluvipe čhavorengo kotar seksualno istemalkeripe thaj seksualno maltretiripe.⁷⁶

Čhavore e hendikepea ano barjaripe

Čhavore e hendikepea ano barjaripe thaj invaliditetea arakhenape ini podur e but barijerenca ano reslipe hakaj pedo edukacia, a interresorno komisie but drom „muli grafema pedo lil“, soske nanolen elementarno čhinadipe vaš buti, soske lokalno korkorodirekcie nane resli vastušea vaš olengi buti, so sito pana jekh misal bikoordinirimo thaj bisinhronizimo buti e kompetentno orgajnengo.

Kotar 2011. berš putardilo pana jekh aspekti reslipe hakaja akala grupako čhavorengo: olengo hakaj pedo djivdipe ani familia thaj hakaj vaš olenge majangle averenda bajo kerena olengo daj/dat. Baro gendo daj/dat e čhavorengo e invaliditetea, čhavorengo e hendikepea ano barjaripe thaj čhavore nasvale kotar phare (thaj ini letalno) nasvalipe, rodinde kotar Uluvutno dizutnengo pučipe sar te cidenpe kotar pharipasko alosaripe maškar buti (thaj musajutne love) thaj čhavoro savo rodeda bišuštare satjengo dikhlaripe thaj soske e raštra na dela ažutipe thaj suporti olenge ?

⁷⁴ Jekh kotar pondž čhavore ani Evropa sito viktimi kotar seksualno maltretiripe jase sekslualno istemalkeripe.

⁷⁵ Kanuni vaš ratifikacia Konvenciako Konsili Evropako kotar uluvipe čhavorengo kotar seksualno istemalkeripe thaj seksualno maltretiripe (Sl. gl. RS - Maškarthemutne kontraktja gn. 1/10)

⁷⁶ Ano vakhti keribe akale Raportesko Thagarutni RS lela jekh kotar bahami kotar Iniciativa Uluvutno dizutnengo kaj phurikanipe vaš došlimaske keripe opipe polesko tromalipe čhavoresko lelape kotar pherdo beršipasko.

AŽUTIPE FAMILIENGE SITOJ MUSAJ AKANA THAJ SIG...kotor kotar anglidavia:

„...daj si čhajoraki savi nasvali sitoj kotar fatalno, bisaslibaski thaj na but var nasvalipasta... Mi čhaj merela poloke, dukha thaj phare sakova dive. Kana ka ovol odova paluni thaj agorutni amaro kupatno momenti odova khonik na djanela... Prekal kanuni akala raštrako...sima hakaj pedo nasvalipasko bešipe dji čhavoresko agorisimo pondžto berš, uzo adjahar darakano nasvalipe kote čhavoro naka saslol, već e situacie ka ovol bilačhi thaj šaj te merol sakova dive. Miri princeza phergia pondž berš... manlape te djav pi buti, a palo odova me našti te kerav bajo vaš moro bimobilno thaj phare nasvalo čhavoro.“

Uluvutno dizutnengo dengja e Parlamenteske Iniciativa vaš te delpe amandmani pedo Bahami kanuneske vaš socialno uluvipe, sava kergja propozalo kaj daj/dat save dikhlarena pere phare nasvale jase butrigutno hendikepirimo čhavoro pačavinelape statusi „daj/dat - **dikhlardutno**“ thaj hakaj vaš ulavdo lovesko devipe, sar vaš te resolpe adikharipe familiako thaj e lelutno procesesko deinstitucionalizaciako thaj te lačharelpe absolutno situacia kaj raštra stimulišinela dikhlaripe kotar čhavore save bešte ano habaske arakhutne familie, kaj anglodikhlaresa te bajarol love hraniteljeske savo dikhlaresa čhavore e invaliditea, a biologiak daj/dadeske na dela adjahar jase jekha-jekh soj ažutipasko, ini kaj ano but baro gendo situaciengo daj/dat odola save siton majkompetentno thaj majuče stepenea motivaciako te dikhlaren pe čhavore. Pi amari dukh, kompetentno Šerutnipe Parlamentesko ni na dikhlargja Iniciativa Uluvutno dizutnengo, a lelili djenutnipe Kanunesko vaš socialno uluvipe (dj. 94. paragraf 6. Kanunesko)⁷⁷ so sikavela jekh soj (na numa) juridikako cinizmi.

Ano 2011. berš telardilo reslimo niveli sastipasko uluvipe čhavorengo e psihofiziologiak problemenca, jase vakheribaska patologia, kana dikhlarlape pedo anglune berša, ini uzo nota kaj maškar 20% thaj 30% čhavore ani Srbia siolen pharipe e vakheriba, so kerela presia pedo olengi edukacia thaj socijalizacia, ini kaj Thagarutni Republika Srbiaki 2009. Berš angla *Direkcija vaš Nacionalno programi preventivno sastipasko uluvipe čhavorengo e psihofiziologiak problemenca thaj vakheribaska patologia*.⁷⁸ Pedo adjahar čhane anelape ano pučipe reslipe resjengo save Thagarutni čhivgja e *Nacionalno programea preventivno sastipasko uluvipe čhavorengo e psihofiziologiak problemenca thaj vakheribaska patologia*. Nane ni nivelirimo ekspertsko gendo kotar propozalutno gendo, dinamika thaj lugipe tretmanesko ano saslaripe psihofiziologiak

⁷⁷ Jekh kotar daj/dadesko savo nane ani buti, a savo majhari 15 berš direktno dikhlaresa pere čhavore savo resla hakaj pedo barjaripe kotoresko vaš ažutipe thaj dikhlaripe aver personako ano gndipe par. 1. Thaj 2. Akale djenesko, siole hakaj pedo ulavdo lovo ani forma djidjivdipasko masesko lovo ano učipe majteluna penziako ano siguripe bućarnengo, kana agorisinela sasutno phuripasko čhinadipe vaš reslipe penziako prekal regule kotar penziako thaj invalidjengo siguripe, te sine kaj na resla hakaj pedi penzia (Kanuni vaš socialno uluvipe, „Sl. glasnik RS, gn. 24/2011, dñ. 94. prg. 6)

⁷⁸ „Sl. glasnik RS“ gnd. 15/2009

thaj vakheribaske patologie. Ulavdo bajo sito kaj ano 2011. berš niveli sastipasko servisesko savo delape čhavorenge e psihofiziologiake problemenca thaj patologia vakheribaski pedo pharipe budžetesko Republika Srbiako, potele kana dikholape poanglutne berša.

Uluvutneno dizutnengo dengja Gndipe e Ministripaske sastipasko, Republikake fondesko vaš sastipasko siguripe thaj Instituteske vaš publikako sastipe Srbiako „Dr Milan Jovanović Batut“, e propozalienca te inarolope astardutno nivo servisesko sastipasko uluvipe vaš čhavore e psihofiziologiake problemenca thaj/jase patologia vakheribaski, te kerolpe čačikani evidencia sa čhavorenji thaj sastipaski servisjengi save olenge dendile, sar ini te inicinolpe procedura inkluzia kapacitetja aver sistemjengo (edukacia, socialno uluvipe) ano pendjaripe, prevencia thaj saslaripe psihofiziologiake thaj vakheribaske problemja čhavorenge.

Čhavore save djivdinena thaj kerena buti ani mahala („Čhavore mahalake“)

„Odova sine andlo 6 berš, sinema 6 berš, khore na sinamen ni jekh dinari“

čhavoro, Beograd

Uluvutneno dizutnengo legargja ano jekhto kotor 2011. beršesko rodipe kotar čhavrikano mangljaripe ani Republika Srbia⁷⁹ - angluno sasutno rodipe akale fenomenesko ani Srbia. Rodipe sikavgja kaj resja so si čhavrikano manglipe ani mahale (thaj aver aktivipe čhavorenge ani mahala) na haljovelape kbor manglape. Stepeni uluvipasko akale čhavorenge nane kbor manglape, sar vaš pharipe e identifikacia, nanipe personalno dokumentja adjahar ini vaš bipačavipe statusi viktimesko akale čhavorenge. Juridikako sistemi na pendjarela ano napi kbor manglape fakti kaj čhavrikano manglipe ani mahale eksploracija čhavorenge thaj olengo maltretiripe thaj ignorišipe, thaj vaš odoleske akala čhavore – palo astaripe disave berša – astarena kvalifikacia kerdutne sankcionispasko keripe.

Dendipa propozalja orgajnenje thagarutnake, save siton kotor Raportesko Uluvutnesko dizutnengo „Čhavrikano manglipe ani mahale ani Republika Srbia“⁸⁰, Uluvutneno startuingja kotar o fakti kaj djevapibe vaš čhavrikani buti thaj čhavrikano manglipe ani mahale pedo sarenende – numa na po čhavore, thaj djevapibe raštrako butvar a kaj akala čhavore savorengi djivdipe thaj/jase buti phando e mahala, savakht thaj binisavo ulavipe, viktima eksploracijske, maltretiribaske thaj ignorišipasko.

Edukacia čhavorenge

Uluvutneno dizutnengo jekh kotar majgilno vakherutno inkluziako ani edukacia thaj dela dumo e Ministrivaske vaš edukacia thaj skienca kaj kerena buti pedo inkluzivno edukacia savi bitrumibe vakhtesko te lelpe 2010/2011. berš, thaj sine direktno leloj kotor ano procesi edukacia djenengi maškar komunake komisie vaš pana daj edukacia, socialno thaj sastipasko suporti čhavorenge, save kompetentno

⁷⁹ Rodipe legardilo ano maškaripe e Amalipe dizutnengo „Centar vaš integracia ternengi“ kotar Beograd

⁸⁰ Jović, Nešić, Birčanin, Čolić „Čhavrengi manglipe ani mahale ani Republika Srbia“, Uluvutneno dizutnengo , 2011. Pašutne ini pedo <http://www.zastitnik.rs/> u <http://www.pravdeteta.rs/ci/aktivnosti/publikacije.html>

ministrisbla legarde ano jekhto trinmasekjengo 2011. berš. Akaja piri orjentacia, Uluvutno dizutnengo principielno legargja ano procedure pedo anglodavie daj/dad e čavorenge save silen hendikepi thaj invaliditeti, jase kaj silen daj barjaripasko hendikepi. Uluvutno dizutnengo dela nota kaj angažipe Bukjaka grupako vaš hakaj čavoresko ano Parlamenti ano semno napi ažutingja vaš inkluzivno edukacia te ovol ireverzibilno procesi.

HALJOVELA MI E SKOLA SAVAKHT SAVE SI MAJŠUKAR INTERESJA ČHAVORESKE?

But lačhi siklovni eftato klasako, savi vaš čhalavdipe na sine ano siklovipe kotar sa dujto kvašoberšipe, dendili te djal pedo klasako testi, a palo odova ini popale te djal ani odoja klasa, ini kaj kotar odova periodi kheresko saslaripe djala sine ani skola te dol djevapja kotar skolaki materia thaj kotar odova periodi majhari leli jekh nota kotar sa predmetja. Kana kerdilo kontrola, Uluvutno dizutnengo zorakardoj but mukhlipe bukjake ani skola, ano odova ini fulipe skolako te kerol buti pedo direkcia republikaka edukaciaka inspekciako. But gendutne propozalja save skolake dengja Uluvutno dizutnengo dendile po drom pedo odova kaj siklovnake te resolpe adekvatno pratsavipe kotar olako edukaciako statusi, uzo pačavipe kanunesko, konstruktivno pašaripe skolako, a te ovolpe ano dikhipe majšukar interesi čavoresko.

Hakaj čavoresko pedo kvalitetno edukacia na ačhavelpe numa pedo pučipe sar so sito čhane prezentuipe siklovipasko, siklovipasko programi jase pustikjengo, već bufljarelape pedo sa aktivipe save skola organizuinela, čhane pedo save skola legarela logari kotar interesja siklovnengo, relacia bućarnengo thaj siklovnengo, kanunipe bukjako skolako thaj pačavipe obligacia skolaki kaj kana anlape pratsav vaš hakaja, obligacie thaj interesja vastalutninenape e majšukar čavoreske interesjenca.

Uluvutno dizutnengo kergja davia e praksa organizuimo bičhalipe čavorengeo, ano vakhti save sito vaš rndomo siklovipe, te len kotor ano keripe save pedi piri natura naneton vaš čavorenge berša, ni naneton kotor siklovipasko planesko thaj programesko, ni siton dromutne vaš te resolpe reso edukaciako thaj odolea o institucie edukaciake istemalkerena vaš te arakholpe adekvatno gendo siklovnengo pedo „amalikano manglutni“ manifestacia. Poulavdipe gndilape pedo MAB, saveske Uluvutno dizutnengo ini poangle sebepenge mothavgja kaj sakova aktivipe thaj manifestacia policiako thaj aver oficielno orgajnengo ano save organizuimo lena kotor čavore musaj ano pherdipe te adaptirinenpe čavorenge, a na te ovol kontra.

Procedura dikhlaripe kvaliteti pustikjengo thaj olengo šukharipe sito pharo vaš jekh rndo bičačikanipe thaj mukhlipe bukjako, ano odova ini korkoromanglipe, juridikako bilačhardo thaj opipe kanunipasko keripe vastalutnengo odole orgajnengo direkciakte savengi sitoj buti te resen vaš o siklovne te ovelolen kvalitetno pustikja.

2.4. JEKH-JEKHIPE POLJENGO

2.4.1. Deskripcia problemeski ani specijalistikani umal kotar aspekti Uluvutno dizutnengo

Jekh-jekhipe poljengo

Ini kaj normativno rami paše trujalutno phando, Uluvutno dizutnengno ini podur sikavela pedo nanipe kapacitetesko vaš realizacia kanunjenge norme thaj praktikake napja. Siamen sebepja ini vaš čalardipe ini vaš bajo kana da nota vaš odova so kerdilo ani promocia rola djuvljaki ano amaro amalipe thaj realno šajipe olake pašloipasko.

Pozitivno trendi thaj pherdo sebepipe so siamen sa pobut djuvlja pedo uče pozicie ano amalipe ano kanunipasko, egzekutivno thaj krisipasko thagarutnipe, sa pobut djuvlja si ani Askeria Srbiaki, thaj adjahar ini maškar oficirjengo kadari. Kotar 2011. berš promovišisali jekhto generacia oficirja, palo agorisipe studijengo ani Askeriaki akademia, hema ini ano sar phenlape štarto rovlik thagarutnako - biphanglutne trupja. Manglape o djuvlja te oven so pobut, leiba ano dikhipe olengo kotor ano gendo dizutnipasko thaj edukaciaki struktura⁸¹.

Alavja polesko jekh-jekhipe ano majbufljardi publika pana pedo aver-aver čhane interpretirinelape. Butipe djene so pučlile alosargja: cidipe kikesta pedozoralipe pedo djuvlja - 64%; jekha-jekh finansijsko zor solduj poljengo (47%); astaripe balansirimo reprezentuype ano vastalutne pozicie ani politika thaj ekonomia (44%); balansirimo ulavipe bukjako ano kherutnipe (41%). Numa, akava procenti dramatikano perela ko akala amboldipe: cidipe kikesta stereotipja prekal djuvlja ano dizutnipe (37%), astaripe balansirimo reprezentuype djuvljengo ano programja pustikjenge, skolake programja thaj medie (10%), istemalkeripe čibjako savo pačavinela djenipe djuvljake poleske - polesko senzitivno čib (6%).⁸²

Vaš odova realno si te phenolpe kaj te ove djuvlji avdive ani Srbia nane privilegia: djuvlja kerena pedo pohari pokime thanende ani jekha-jekh kvalifikaciake grupa, bajo e čavorengo primarno sitoj olengi misia, trpinena familiako pedozoralipe, daj drom e meribaske rezultatea, a odola so kerena na lena adekvatno sankcie.

Orgajna publikake thagarutnake, prekal organizaciakie struktura thaj čhane bujkake ini pana but var istemalekerena stereotipja vaš poleske relacie, a familiako pedozoralipe tretirinena sar privatno relacia muršeski thaj djuvljaki, jase daj/dadeski thaj čavorengi.

Pana nane šukhar šuže definišisale procedure thaj napja sph. „standardno procedure“ a administratorja save kerena procedura siolen buflardo, diskreciako

---

⁸¹ http://www.gendernet.rs/files/RR_u_brojkama/ZeneIMuskarci.pdf rig. 31

⁸² Dizutna thaj dizutne Srbiake kotar polesko jekh-jekhipe, Centri vaš politikologiakie rodipe thaj publikako gndipe, Beograd 2010, rig. 8

hakaj, te pratsavinen kotar čhane procedurake ano konkretikane situacie. Akala problemja manglape ano badjakja te nakhavenpe aniba ulavde sektorjenge protokolja kotar procedura kompetentno orgajnengo, ano rami e *Generalno protokolea kotar procedura thaj maškharipe instituciengo, orgajnengo thaj organizaciengo ano situacie pedozoralipe pedo djuvla ani familia thaj ano partnjerjenge relacie.*

Situacie familiako pedozoralipe ani Srbia sine ini kotar 2011. berš vaš bajo. Atoska, dji novembari 2011.berš mudardile 44 djuvla kotar rig pere muršengo, poangle muršengo, avdisutne jase poanglune partnerjengo⁸³.

Raštra musaj pere dizutnenge te garantuinol hakaj pedo djivdipe thaj djivdipe bi pedozoralipasko, a odolea pere dizutnenge djuvljenge te resol uluvipe kana familia nane majsigurno than vaš djivdipe.

Ulувутно dizutnengo dikhlargja kaj kompetentno orgajna poro aktivipe majbut kerena kabinetsko, ano kancelarie. Vaš odova musaj o aktivipe „iklola“ pedo tereni. Akava siton kotar baro semnipe ani buti e but rigutno diskriminišime djuvljenca, a ano angluno rndo Romanicenca, invalidno djuvljenca, phure djuvljenca thaj djuvljenca ano ruralno maškaripe.

Po misal, rodipe Romano djuvljengo centresko „Bibija“, kotar 2010. berša, save kerdilo pedo 150 djenutne (berša kotar 17 dji 50) save majbut djivdinena ano štar biformalno romane bešipaskethana ani teritoria Beogradeski thaj Kruševaceski. Rezultatja rodipaske sikavde kaj sa djenutne ano rodipe sine talo daj forma pedozoralipaski ani familia - majbut fizikano (save sito dominantno forma pedozoralipasko pedo djenutne so pučlile ano sa djivdipasko baripe). Ano dujto than sito psihikako, a palo odova ekonomikano (save sito majsikavdo ani beršeski grupa 40-45 berša) thaj seskualno pedozoralipe, a 90% pučljutne phende kaj sine čhavore jase pana siton ispatja pedozoralipasko. Empiria amalipasko Romanicengo „Osvit“ kotar Niš verifikuinela kaj si stereotipja kotar Roma ano amalikani kupatni. Rodipe sikavga pedo sebepja vaš save maškar romane djuvla pedozoralipe but hari registruinena ko kompetentno orgajna thaj servisja, atoska 90% pučljutne adikharena kaj Romanica - viktima pedozoralipaske na rodona kompetentno orgajna thaj servisja vaš daraipe kaj na ka len adekvatno uluvipe.⁸⁴ Rezultatja rodipaske sikavena kaj manglape te realizuimenpe aktivipe vaš senzibilizacia administrativno personengo vaš buti e viktima pedozoralipaske, poulavdipe djuvljenca kotar minoritetjenje grupe.

Autonomno djuvljengo centri prekal analiza hardjipe budjetjengo konzumentja save kerena ano rami pere kompetenciencia ano situacie pedozoralipe ani familia (direktno hardjipe), zorakargja kaj minimalno budjeteske hardjipe pedozoralipe prekal djuvla, save lena numa hardjipe bućarnengo ani policia juridikako krisipasko sistemi,

---

⁸³ Gendja lele kotar mothovdipe Snežana Lakićević ano Šerutnipe vaš jekh-jekhipe poljengo Themesko parlamentesko RS, 25. 11. 2011. berš

⁸⁴ Nacionalno strategia vaš čhinavipe thaj cidipe pedozoralipasko pedo djuvla thaj pedozoralipe ani familia, rigutni 14

sistemi socialno thaj sastipasko uluvipe (hema na ini organizaciako-administraciako hardjipe akale servisjengo) ano 2009. berš, sine maškar 204,8 thaj 535,9 miliojna dinarja. Delape nota kaj čačikano hardjipe pedozoralipasko ani familia but pobut soske astarena ini odola bidikhavne thaj garavde hardjipe - našaldo ekonomikano profiti, hardjipe so sine talo dukh thaj bibahtalipe, aravduni sastipaski situacia thaj aver. Adjahar kana dikholape hardjipe pedozralipasko prekal djuvlja vaš sasutno srbikano amalipe ano 2009. berš ovena sine maškar 1,6 thaj 4,1 milijarde dinarja.⁸⁵

Čhivipe SOS telefoni sito semno, hema nane pašutno sa potencijalno konzumentjenge. Manglape te resolpe jekha-jekh pašaripe orgajnenge sa dizutnenge, ano rami olenge manglipa. Ano odova reso Uluvutno dizutnengo lela bahami Mrežako „Žene protiv nasilja“ thaj dengja iniciativa lokalno korkorodirekcienge kaj ano pere budjetja anglodihlaren vastušea vaš buti adjahar soj suporti djuvljenje, ano savo uzo SOS telefoni siton ini Sigurno khera, soske on, pi amari dukh, poloke ačhavena e bukja, a nane sar ulavdo instituti čhivde ano Kanuni vaš socialno uluvipe, savea sine kerelape obligacia vaš olengo formiripe thaj egzistiriipe.

Kanuni vaš socialno uluvipe nane precicno definišimo formiripe thaj buti sigurno kherengo vaš bešipe djuvljengo thaj čhavorengo viktima familiako pedozoralipasko, adjahar kaj ačhilo putardo pučipe integrisibasko ano sistemi socialno uluvipe akala so si sigurno khera thaj finansiripe olengo bukjako kotar budjeti. Dikhlardilo kaj baro gendo sigurno kherengo ačhilo para bukja, a organizacie civilno amalipaske save formirinde sigurno khera arakhenape e nanipa finansisko vastušea vaš podur buti, palo agorisipe projektesko finansirimo donatorjenge vastušejenca.

Uluvutno dizutnengo adikharela kaj ulavdi pačiv musaj te dolpe phure personenge, poulavdipe djuvljenje, save bešena ano institucie socialno uluvipaske, soske on kerena duj tritune konzumjenta serviseske ano institucie socialno uluvipaske.

Uluvutno dizutnengo dikhlargja ini kaj nane interesuipe amalipasko vaš te dol pačiv djuvljenje davijutne pedo adikharipe sankcia phaglipaski, jase palo inaripe ano maškaripe palo adikhardi sankcia. Pašljoipe personengo cidime tromalipasta jekha-jekh sikavela pedo sistematikane mukhlipe, jase barjaripe pašljoipasko akale personengo, hema bi dikhlaripa specifikano presia napjengo pedo murša, kotar jekh rig, thaj djuvlja cidime tromalipasta, kotar dujto rig.

Sastipaske servisja nane jekha-jekh putarde sa djuvljenje. Objektja ano savo legarelape primarno uluvipe, khera sastipaske, a daj drom ini objektja save siton vaš sekundarno thaj terciarno uluvipe, nane jekha-jekh putarde vaš sa grupe djuvljenje. Tikno gendo instituciengo sastipasko uluvipasko siolen ginekologiako astali adaptirimo vaš dikhlaripe djuvljengo e invaliditetea, kašuke djuvlja siolen pharipaske

---

⁸⁵Pašutno pedo

http://www.womenngo.org.rs/images/publikacijedp/2011/Koliko_nas_kosta_nasilje_prema_zenama_u_porodici.pdf

čhinadipe vaš bijanipe soske but tikno gendo medicinako personali istemalkerla semnengi čhib thaj aver.

Hakaja djenutnenge seksualno minoritetjenge

Palo adikharipe Parada barikanipaski 2010. berš, Srbia ano pačavipe hakaja LGBT populaciako inardili badžako pale, čhinipa hakaja akala populaciake pedo tromalipe publikako khedipasko ano 2011.berš, thaj problemja personalno arakhipe organizatorjenge Paradake thaj djenutnenge LGBT populaciake, sine ano fokusi Uluvutno dizutnengo kotar 2011. berš.

Uluvutno dizutnengo ano 2011. berš adikhargja bešipe e djenutnenca organizaciako „Prajd 2011“ kotar zumavipe thaj barijere ani organizacia Parada barikanipasko ano 2011.berš thaj lepargja poro devipe dumo organiztorjenge, dikhlaripa ano jekh vakhti ini buti kompetentno raštrake orgajnengo save sineton vaš reslige čhinadipengo te adikharolpe Parada. Ano but droma, ani komunikacia e raštrake orgajnenca thaj ano publikake, mediake iklovipe Uluvutno dizutnengo phengja kaj reslige garantuime hakaja djenutnenge LGBT nane pi škodra daj aver kaske.

Kotar 2011. berš pharuvipa Kanunesko vaš sastipasko siguri⁸⁶ čhivdilo ini hakaj vaš operacia pharuvipe polesko kotar hardjipe Republikako fondesko vaš sastipasko siguri, so sito anglunisaripe hakaja transpoljengo personengo.

Adjahar, kotar 2011. berš Uluvuipe dizutnengo agorisingja, ano nakhlo periodi lelutne aktivipe vaš kedipe gendja kotar uluvipe manušikane hakaja LGBT persone, palo savo kerdilo ini ikaldilo *Ullavdo rapporti kotar situacie manušikane hakaja LGBT populaciako ani Srbia*⁸⁷, pedo fundo savo ka dol bahami vaš napja thaj aktivipe kotar piri kompetencia ano raportesko periodi savo avela.

Uluvutno dizutnegno dikharelala nanipe intersektorjengo maškaripe thaj multidisciplinarno pašaripe ano sakoja umal amalikano djivdipasko, ano situacie kana manglape te arakholpe reslige thaj uluvipe hakaja djuvljengo thaj LGBT personengo. Relacia prekal LGBT persone pana sito pharutno ini učo stepenea bitoleranciako thaj sikavde stereotipjenca, dji but bufljardi homofobia.⁸⁸

Uluvutno dizutnengo leparela kaj edukaciake thagarutne ini pana na sikavena pherdo gatisaripe te astarenpe e jekha-jekhberšengo pedozoralipa thaj diskriminacia pedo fundo seksualno orijentacia ano edukaciake institucie. Si na tikno gendo

⁸⁶ „Službeni glasnik RS“ gn. 57/2011

⁸⁷ <http://www.ombudsman.rs/attachments/Izvestaj%20LGBT.doc>

⁸⁸ Gej strejt alijansa, „Badjako po badjako – Raporti kotar situacie manušikane hakaja LGBT persone ani Srbia 2010.,“ Beograd, 2011 ano www.gsa.org.rs Prekal rodipe save 2010. kerde GSA thaj CeSID, publikako gndipe ini podur „na delape“ fakteske kaj homoseksualipe but poangle cidisalo kotar oficielno lista nasvalipaske, thaj adjahar 67% dizutne phenena kaj homoseksualipe nasvalipe. Maškar but bajo siton rezultatja rodipaska, maškar aver, odola save vakharena kaj kvašipe manušengo ani Srbia phenena kaj fulinenca pere familiake djene ani situacie te haljoven kaj siton homoseksualcja, sar ini kaj 90% dizutne dikhela aver seksualno orijentacia sar bari barijera vaš amalikanipe.

pustikjengo ano savo ikalenape homofobiake pozicie thaj nane rariteti kaj edukaciakе bućarne ani komunikacia e siklovnenca ini podur reprodukuinena adjahar pozicie. Hari rodipe pedi akaja tema sikavena učo stepeni homofobiako ko maškarutne skolake siklovne.⁸⁹ Odoleske resela ini fakti kaj *Kanuni vaš fundono sistemi edukaciako thaj edukaciako barjaripe ani Republika Srbia*⁹⁰ nanole eksplisitno stopiripe diskriminaciako pedo fundo seksualno orientacia siklovnengo, već ano djeno 44. savo sito pedo stopiripe diskriminaciako pedo aver-aver fundja, palo gendipe sa sakodivutne fundja diskriminaciakе, phenelape „sar ini pedo aver fundja zorakharde kanunea savea hraminelape stopiripe diskriminaciako⁹¹“.

Dikhlaripa thaj analiziripa pačavipe djuvljenje manušikane hakaja thaj hakaja LGBT persone kotar 2011. berš, Uluvutno dizutnengo adikharela kaj pana nane reslilo čhalardipasko niveli ani buti orgajnengo publikaka thagarutnake vaš te anglunisarolpe pačavipe hakaja dizutnengi thaj LGBT personengi. Djuvlya sar ini LGBT persone ini pana marginalizuime grupe dizutnengi thaj vaš odova siton ano pohari lačhipasko socialno-ekonomikano pašljoipe, so negativno sikavelape ano sa umalja thaj pedo sa nivelja čalardipaske olenge manglipe.

2.4.2. Statistikako dikhlaripe bukajko pedo anglodikhlaripe ano umal polesko jekh-jekhipe thaj hakaja LGBT

Ano 2011. berš ano umal polesko jekh-jekhipe lelide 34 anglodavie ini odova 27 hramime anglodavie kotar rig dizutnengi a ano 7 situacie lelili procedura pedo piri iniciativa. Gendo lelutne anglodaviengano 2011. berš sito potikno vaš paše 40% kana dikhola pedo jekh berš poangle.

Majvar čalavdipe hakajengo ano save sikavelape ano anglodavie kotar umal polesko jekh-jekhipe siton vaš hakaj kotar bukjake relacie thaj socialno uluvipe sar ini pedo baro gendo situacie o familiako pedozoralipe thaj ulavde čhalavdipe hakajengo save siton phande kotar marginalizuime kategorie djuvlya thaj LGBT populacia.

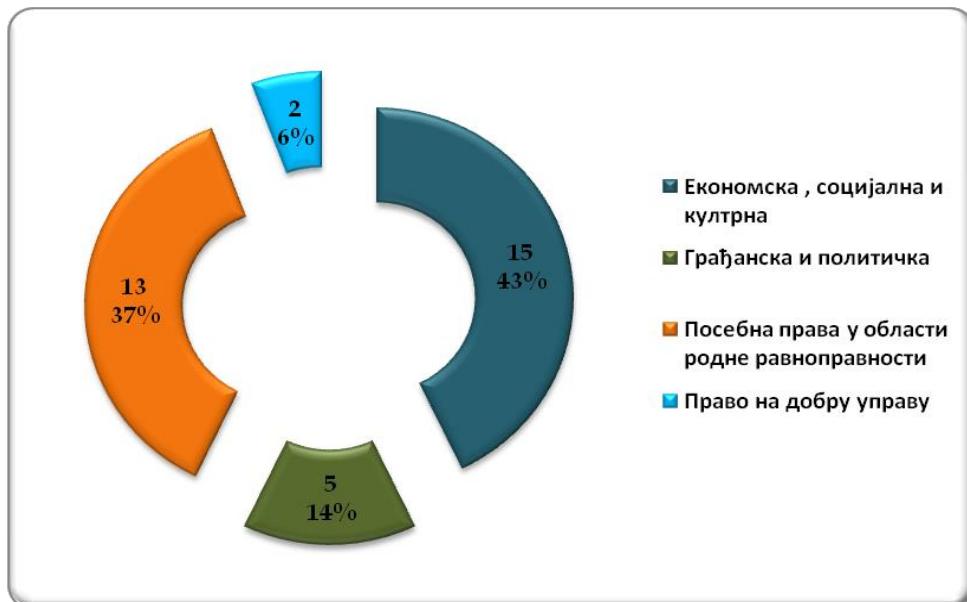
---

⁸⁹ Radoman, Marija Helsinkesko šerutnipe vaš manušikane hakaja ani Srbia, pustik gnd. 31. 2011. Prekal akava rodipe, atoska pedo na kobor manglape reprezentativno mustra kotar 630 siklovne ano maskarutne skole, 28,7% šaj te adikharenpe sar homofobiakе, 29,1% kvaš homofobiakе, a numa 27,9% bihomofobiakе. Uzo odova, 20% pučljutne pere jekha-jekh beršutnenge LGBT orientaciakе fulinela kotar e skola, a 21% sito ani dilema kotar odova pučipe. Ano jekh vakhti, akava rodipe sikavela kaj ani Srbia 20% siklovne ano maškarutne skole siolen ekstremno negativno pozicie pedo akava pučipe, a pohari kotar 20% liberalno thaj maškar po liberalno siton čhajorja. www.helsinki.org.rs

⁹⁰ „Službeni glasnik RS“ gn. 79/2005..52/2011

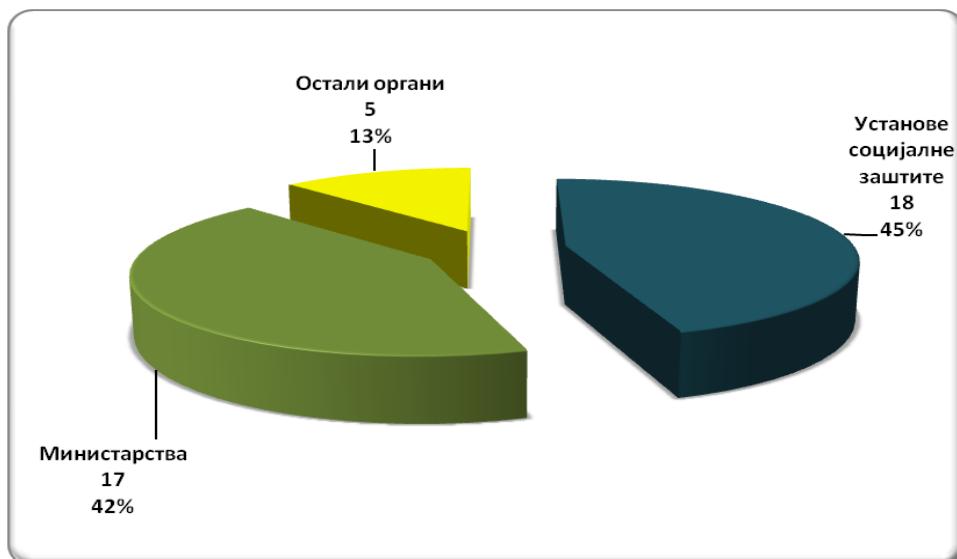
⁹¹ „Službeni glasnik RS“ gn. 46/2010..40/2011

Grafikoni 8. – Anglodavie prekal čalavdime hakaja

Anglodavie majbut sikavena pedo eventualno mukhlipe bukjako ministribjengo andrune bukjengo thaj buti thaj socialno uvluvipe (17) thaj instituciengo socialno uluvipaske jase centrjengo vaš socialno buti (18), dji aver so ačhile anglodavie phande siton pedo aver orgajna (5).

Grafikoni 9. – Anglodavie prekal orgajna prekal savengi buti siton

Kotar 34 anglodavie ano 2011. berš kotar umal polesko jekh-jekhipe, agorisalilo procedura pedo 15 anglodavie. Procedura kotar dendutne anglodavie ano 2011. berš agoriasalile fulipa ano 9 situacie, ini odova vaš bikompetencia (6), bivakhtune (1), biažurne (1) thaj bimandatno dendutno (1). Procedura agoriasalili ano 6 situacie ini

odova: ačhavipa procedura (2), cidipa kotar anglodavijutnesko (2) a ano duj situacie na sine fundo vaš podur te legarolpe procedura.

Procedure pedo anglodavie save legardile kotar nakhle duj berš (sa 14 aktja) agorisalile adjahar so procedura ačhavdili (7) adjahar so orgajna korkore cidinde nanipe ani buti save ande dji phagipe hakajengo ani akaja umal, anglodavia fulisali sar bifundomi (4) jase nane zorakhardile čalavdipe hakajengo palo kerdimi procedura thaj 3 anglodavie fulisale vaš bikompetencia Uluvutno dizutnengo te kerol buti pedo olende.

2.4.3. Reslime rezultatja ano 2011. berš ani umal jekh-jekhipe poljengo

Pedozoralipe pedo djuvlja

Kotar 2011. berš, problemi familiako, a majangle polesko bazirimo pedozoralipe, ačhilo prioriteti ani buti Uluvutno dizutnengo ani umal polesko jekh-jekhipe.

Keriba pedo piri iniciativa ano situacie familiako pedozoralipe ano nakhlo raportesco periodi, Uluvutno dizutnengo rodikargja keripe kompetentno orgajnengo pedo uluvipe, jase prevencia familiako jase partnerjeno pedozoralipe. Rezultati legardutne aktivipengo sito *Ulavdo rapporti kotar situacia familiako pedozoralipe pedo djuvlja ani Srbia⁹²* savo ikaldilo ano maškaripe 2011. berš. Ano rapporti phendilo kaj sito bajo vaš trendi barjaripe familiako pedozoralipe. Dikhlardilo ini nanipe maškaripe maškar centrja vaš socialno buti, policia thaj sastipaske institucie. Adjahar, praksa sikavgja kaj pedozoralipe but drom lela forma sebepeski thaj minimizirinelape. Sa odova verifikuinela kaj ini pana familia „biarakhutno than vaš djivdipaske“ djenengo, majangle vaš djuvljenje. Verifikuinelape ini nakhli praksa kaj aktivipe kompetentno orgajnengo legarelape palo odova so pedozoralipe eskalirinela, jase palo kana ovena konsekvence thaj agorisinelape e sankcia prekal kerututno. Preventivno napja uluvipaske kotar pedozoralipe sito vakhtesta po vakhti, birndipasko, biplanesko thaj majbut bikoordinišime.

---

⁹² Pašutno ano <http://www.ombudsman.rs/index.php/lang-sr/component/content/article/1563>

**CENTRI VAŠ SOCIALNO BUTI THAJ POLICIA SIOLEN OBLIGACIA TE
ULUVINEN DJUVLEN KOTAR PEDOZORALIPE ANI FAMILIA, PEDO ČHANE
SAVEA OLAKE NA UŠKAVELAPE ARAKHIPE**

Ano dendutni anglodavia komšije sikhavde pedo familiako pedozoralipe talo savo sitoj olengi komšika kotar olako rom. Kotar procedura, Uluvutno dizutnengo zorakhargja kaj Centri vaš socialno buti informišingja eventualno kerdutne kotar dendi anglodavia vaš pedozoralipe ani familia. Ačavdili maškhar olengo devipe informaciengo vaš djandipe kotar lelutne aktivipe pedo uluvipe djuvlako kotar pedozoralipe maškhar akala duj orgajna, vaš mukhlipe ani buti e policajcesko. Akana sito disciplinaki procedura opipe odova administrativno persona, palo savo Uluvutno dizutnegno ka anol pratsav kotar čhane agorisipe akale procesesko.

Pašloipe phure djuvlengo majšukhar ilustracia siolen ano akava misal:

**KHONIK NANOLE HAKAJ TE ANOL PRATSAV VAŠ BEŠIPE ANO KHER VAŠ
PHURE ANO ANAV AVER PERSONAKO**

Anglodavijutni ani dendoj anglodavia phenela kaj opipe poro manglipe, bi olako avazi čhivdela ano privatno domi vaš phurenge. Uluvutno dizutnengo legargja direktne kontrola, thaj zorakhargja kaj anglodaviutni na mangela te ačhol ano akava kher thaj kana čhivdili ano kher, bućarne khereske poangle na rodinde olako hramutno avazipe.

Istemalkeripe polesko senzitivno čhib

Istemalkeripe polno senzitivno čhib nane normativno lačhardo. Numa olesko istemalkeripe sito kotar baro semnipe thaj sikavela semno badjako ano astaripe polesko jekh-jekhipe. Polesko senzitivno čhib sito, majangle, pučipe amalikane zoralipasko thaj talohalovela pobaro dikhipe djuvljengo ani čhib, a oleski principijelno istemalkeripe ano medie thaj ano politikako vakheripe semno sine resela pobaro dikhlutnipasko djuvljengo ano srbikano amalipe.

Maškarparlamentarno unia lela *Plani vaš korekcia avdisutno bibalansi maškar leipe kotor djuvljengo thaj muršengo ano politikano djivdipe*, ano savo phenelape kaj: „Čhib savi istemalkerelape ani kanunipaskodevutnipe manglape djuvljen thaj muršen te čhivol ano jekha-jekh fundo thaj te našol kotar sa savi diskriminacia savi bazirimi pedo djendunipe disave poleske“.

Komiteti ministrjengo Konsili Evropako angja 1990. berš Propozalja vaš raštare kotar eliminacia seksizmi ani čhib ano savo šuže sikavelape pozicia kotar musajtne pharuvipe

lingvistikaka praksako pedo čhane savo resela kaj djuvlja ovena amalikano dikhavne ano publikako thaj administrativno istemalkeripe.

Uluvutno dizutnengo pana 2009. berš kergja *Direkcia vaš istemalkeripe standardizuimo vakheripe*, savo sine vaš interno istemalkeripe, hema našti te phenolpe kaj o modeli djivdisardilo ani praksa. Pana sito dominantno čhib ano muršengo gramatikako poli.

Kanunipaskodevutno šerutnipe Parlamentesko Republika Srbiako lela 2010. berš *Jekhutno metodoliako regula vaš e keripe aktjengo*⁹³. Djenumtna kotar djn. 43. hramimo si: *Alavja ano aktja istemalkerenape ano muršesco poli, sem te sine kaj natura šejengi na rodelna aver čhane* (djeno 43), adjahar našti te phenolpe kaj odova sito ano jekhavazipe e phendutne dokumentea kotar istemalkeripe čhibjako ano djuvljako poli.

SO SI ČAČIKANO: DAVIUTNI JASE DAVIUTNIKANI?

Anglodaviutno rodingja šužaripe si mi mukhlo, a te sine, savi norma regulišinela istemalkeripe polesko senzitivno čhib, ani situacia kana daj buti kerela djuvlji. Po misal: kana djuvlji kerela funkcia publikako daviutno, sitoj mi oj publikaki daviutnikani thaj sito mi odova mukhlo ano publikake dokumentja. Uluvutno dizutnengo sikavga kaj istemalkeripe polno senzitivno čhib nane lačhardilo normenca so si akana, hema resela te bajarolpe dikhlaripe djuvljengo ano amalipe.

Stopiribe maltretiribasko pi buti (mobing)

Raštra Srbia maškaripa 2010. berš lela *Kanuni vaš stopiripe maltretiribasko pi buti*⁹⁴, savesko realizuipe lelape ano septembri ano odova berš. Vaš odova kaj Kanuni hraminela krisutnesko uluvipe ko eventualno maltretiri pe ani buti, Uluvutno dizutnengo nane kompetentno institucia te kerol pedo anglodavie ano savo sikavelape pedo eventualno maltretiri pe pedo bukjako than, hema odolenge save vaš adjahar problemi rodona Uluvutno dizutnengo dela turvinutnipe kotar čhane so te kerolpe thaj save si orgjana save siton kompetentno. Pi dukh, nane ažuririme gendja kotar gendo personengo save siton viktima mobingeske ano bukjako than.

⁹³ „Službeni glasnik RS“ gn. 21/2010

⁹⁴ „Službeni glasnik RS“ gn. 36/2010

ULUVINENI MANDE KOTAR ŠEFI, ŠEFICA!

Disave anglodaviutne ano pere anglodavie e Uluvutno dizutnenge sikavde kaj devutnebukjake adkharenape pedozoralipe thaj adikharena on kaj siton uškavde ano bukajko than. Na pačavinelape olengo barikanipe, na denape informacie, na delape dromutnipe vaš bukjake, so sa kerela presia pedo olengo sastipaske situacia.

Istemalkeripa hakaj kaj turvinutnipa kotar piri kompetencia resela uluvutnipe thaj barjaripe juridikako, Uluvutno dizutnengo informišingja anglodavijutnen kotar čhane uluvipe hakajesko, sikavipa ini pedo semno reslige civilno amalipasko ko uluvipe kotar maltretiribe pi buti ano krisipaski procedura, arakhipa servisi juridikako ažutipe.

2.5. HAKAJ PERSONENGO E INVALIDITETA

2.5.1. Deskripcia problemeske ani specijalistikani umal kotar aspekti Uluvutno dizutnengo

Normativno fundo uluvipe hakaja personengo e invaliditetea čhivdilo, hema pana nane zorakhardile efikasno čhane vaš istemalkeripe kanuneske norme thaj praktikake napja. Vaš odova numa sano jekh kotor šaj te ova čhalarde e rezultatjenca save astardile phande e napjenca savanca zumavinelape amalikano jekha-jekhipe personengo e invaliditetea.

Registruba dizutnipasko thaj kherurnipasko ano 2011. berš, kedisale gendja vaš persone e invliditetea save manglape te oven fundo vaš planiribe praktikaki politika thaj barjaripe institucionalno suporti vaš realizuibe socialno inkluzia akale dizutnengo. Leipa ano dikhipe odova kaj ani Republika Srbia nane jekhutni baza gendjengi vaš persone e invaliditetea, gendja save kedingja RSZ prekal Registrube ano 2011. berš, poulavdipe kotar olengo funkcionisibe thaj socialno integrišibe ka resol sar pošukar planiribe napjengo, adjahar ini kotar olengo efikasno istemalkeripe.

Dji o rezultatja Registruibasko na iklona akala napja bazirinenape pedo rodipe amalipengo prekal save persone e invaliditetea sikavena 6,5% sasutni populacia ani Srbia, jase paše kvašo milioni dizutne, savenda paše 300.000 ano bujkako beršipe (15).

64 berša)⁹⁵. Rezultatja rodipaske EAP kotar 2006. berš sikavena pedo odova kaj ani Srbia djivdinela maškar 700.000 thaj 800.000 persone e invaliditetea, a kerelape nota kaj paše 330.000 ano bukjake berša.

Kanuni kotar profesionalno rehabilitacia thaj khuvipe pi buti⁹⁶, ano šukar kotor, pratinela djenutnipe Konvenciakne UN vaš hakaja personenge e invaliditetea save siton vaš buti thaj khuvipe pi buti. Kanunea reslilo vaš te istemalkerolpe principi inluzivno kana khuvela pi buti persona e invaliditetea devipa prioriteti ano khuvipe pi buti pedo putardo marketi, istemalkeripe kvota sistemi. Akale Kanunea dendilo ini obligacia e devutnebukjenge te čhiven pi buti personen e invaliditetea.

Nacionalno servisi vaš khuvipe pi buti (podur: NSB) prekal jekhutno metodologiako principi legarela evidencia vaš bibučarne persone e invaliditetea, hema vaš odova kaj nane obligacia registruibaski pedi evidencia akale servisesko, lepardi evidenacia, savi majangle legarelateva vaš dikhlaripe situaciako thaj phiripasko pedo marketi bukjako nane kompletno. Manglape te leparolpe kaj Ministribe ekonomiako thaj regionalno barjripasko siole baza gendjengi kotar firme vaš profesionalno rehabilitacia thaj khuvipe pi buti personengo e invaliditetea, sar poulavdo forma olengo khuvipe pi buti thaj bukjako angažipe. Po agor, Porezeski direkcia kontrolišinela obligacia khuvipe pi buti personengi e invaliditetea. Prekal gendja Centreske vaš orientacia amalipaski, Porezeski direkcia kotar starti istemalkeripe Kanuneske vaš khuvipe pi buti thaj profesionalno rehabilitacia personengi e invaliditetea kergja 3.080 kontrole kotar save andile 2.507 agorisibaske lila vaš pokibe penalja ano sa 953.739.237 dinarja thaj dendilo 965 informacie vaš leipe loke došalimaske procedure.⁹⁷

Prekal gendja NSB, ano paluno jekh berš tekvaš buti arakhla 5.290 persone e invaliditetea. Ini uzo odova, prekal gendja NSB kotar 31. oktobri 2011. berš, buti rodeli pana 20.470 persone e invaliditetea, a kotar odova gendo 6.644 siton djuvlja. Paše kvaš persone e invaliditetea ani evidencia NSB siolen fundono thaj maškarutni edukacia, diploma uča skolako siolen 349, a fakulteteski diploma 259 persone.

Prekal phendutne gendjengo, ani 2012. berš kotar budjetesko fondi vaš zumavipe khuvipe pi buti personengo e invaliditetea ka ovol ulavdo paše 800 milionja dinarja vaš aver-aver napja thaj programja devipe dumo vaš khuvipe pi buti, sar ini aver napja save siton ani funkcia khuvipe pi buti thaj barjaripe pašljoipasko personengo e invaliditetea ano marketi bukjako⁹⁸. Kotar semnipe vaš persone e invaliditetea siton napja profesionalno rehabilitaciakne thaj napja aktivno politika vaš

---

⁹⁵ „Persone e invaliditeta thaj maškaripe“ (2001) Handicep International and the Center for Research of Democratic Alternatives (CRDA), Beograd

⁹⁶ Sl. Glasnik RS 36/2009

⁹⁷ Publikacija “Khuvipe pi buti personengo e invaliditetea ani Republika Srbia“ 2011, Centri vaš orijentacija amalipaski, rig. 107

⁹⁸ Ministribe bukajko thaj socialno politikako sebepi leparnipe Maškarthemutno dive personengo e invaliditetea - 3. 12. 2011.

khuvipe pi buti save legarela Nacionalno servisi vaš khuvipe pi buti, save astarena servisja fokusirime pedo olengo motivišipe, barjaripe socialno djanglipaske, kvalifikuipe vaš adekvatno buti, khuvipe pi buti, adikharipe odoja buti, anglisaripe jase pharuvipe profesionalno karijera.

Bibaravalutni politika khuvipe pi buti thaj adekvatno profesionalno kvalifikuipe čhinadikharena odova kaj but persone e invaliditetea malavdinenape e čorolipa thaj trumime siton kaj pere manglape čhalarena prekal sistemi socialno uluvipe. Numa ni odola hakaja but drom našti te resen jase te uluvinen kotar arhitekturake barijere save ano baro gendo situaciengo na mukhena pašaripe institucienge vaš socialno uluvipe. Adjahar, akale institucie olenge na dena informacie kotar hakaja save olenge pačavisale, čhane sar olen te resen jase uluvinen. Kotar dujo rig, institucie vaš socialno uluvipe nanolen kotor manglape kapacitetja thaj manušikane resursja kaj pere servisja adaptirinena akale personenge. Problemi sikavela ini odova so ano budjeti nane reslide kotor manglape vastušea. Vaš odova hakaj pedo lovesko socialno ažutipe, jekhdromutno lovesko ažutipe, limitirinelape adjahar kaj o konzumenti šaj odova hakaj te istemalkerol majbut dji trin drom kotar o berš.

Ulувутно dizutnengo, pedo fundo anglodavie so ale, dikhlargja bare ulavipe ano pašloipe personengo e invaliditetea kana dikhlopae regioni ano save djivdinena. Pošukar pašloipe dizutnengo e invaliditetea save djivdinieno urgbanu maškaripe ze odola save djividnena ano tikne, jase ruralno regojna save siton durutne kotar bare dizake centrja. Prekal gendo anglodaviengano 2011. berš, kotar paše jekh kvaš dendili kotar dizutne kotar Beogradesko regioni odova našti te dolpe adjahar klidutnipe. Numa, sebepi potikno gendo anglodaviengo dizutnengo e invaliditetea save djivdinela avri Beogradesta nane vaš odova so siton ano polačho pašloipe već ano fakti kaj ano disave maškaripe persone e invaliditetea nane but pendjarde pere hakajenca, thaj but olenda nanolen djandipe kotar odova kaj si šajipe te roden daj hakaj savea anglunisarena kvaliteti pere djivdipasko.

Juridikako ažutipe, raštra musaj te kerol putardi sarenengi, a poulavdipe dizutnenge save arakhenlape e čorolipa jase siton ani situacia vaš socialno manglipaske. Prekal gendja kotar socialno thaj ekonomikano pašloipe personengo e invaliditetea, olenge, sar vaš olegno hendikepi, adjahar ini vaš odova so olenge nane pašutne jase phare pašutno servisi, akava ažutipe olenge pobut manglape ze aver dizutnenge, Republika Srbia pana nane andi kanuni savea lačharelape hakaj pedo bipokibasko juridikako ažutipe, vaš savo persone e invaliditetea, poulavdipe mentalno invaliditetea našti pere hakaja pedo adekvatno čhane te uluvinen ano ni krisipaski procedura, ni ano procedure save legarena aver raštrake orgajna. Akava fakti verifikuinela pobut kotar duj tritune lelutne anglodavie ano 2011. berš ano save anglodaviutne phenena kaj vaš bipendjaripe normengo thaj vaš nanipe vastušea vaš angažuipe advokatesko nane rodinde adekvatno juridikako uluvipe. Uluvutno dizutnengo dikhlargja ini odova kaj nane čhalardipasko keripe orgajnengo ano devipe ažutipe thaj informišibe anglodaviengo kotar hakaja thaj čhane olengo reslipasko thaj

uluvipasko, hema ini odova kaj dizutnen nane kober manglape informišime kotar buti servisesko vaš juridikako ažutipe.

Seriozno nanipe ani praksa djenengo publikaka thagarutnako thaj kanunipaskodevutnipe sito avdisutno agorisipe thaj praksa phande e zorakharipa bukjako djanipe. Atoska, biharmonia normengo thaj praksa krisjengo ani procedura cidipe bukjako djanipasko e djenea 12 Konvencia vaš hakaja personengo e invaliditetea činavdikarela problemja phande e reslipa aver manušikane hakaja. Fundono problemi siton odova so kompletno cidipe bukjako djanipasko siole vaš konsekvenca odova kaj baro gendo pherdo beršengo persone e invaliditetea, a odola siton majbut persone e mentalno thaj intelektualno invaliditetea, na delape reslige te realizuinen hakaj pedo buti thaj pedo fundo bukjako. Adjahar pašaripe, sikavela pedo odola kaj ini uzo harmonizacia nacionalno kanunipasko e maškarthemutne standardjenca uluvipe personengo e invaliditetea nane napja praktikake thaj koordinirimi politika thaj praksa savi šaj te anglunisarelapo intersektorsko maškaripa djenutnengo odola politikake thaj multidisciplinarno pašaripe vaš agorisipe problemja personengo e invaliditetea.

Ano anglodaviutne e Uluvutno dizutneske, persone e mentalno jase intelektualno invaliditetea sikavena pedo odova kaj ini uzo odova so olengo invaliditeti bidilemako, vaš te istemalkeren napja afirmativno akcia odoja situacia musaj te verifikuinen lilenca kotar eksperti ano rami sistemi penziako invalidjeno uluvipe, so poangle na sine. Numa akala anglodaviutne phenena kaj mentalno invaliditeti/čhalavdipe na zorakharlape pedo fundo Regulatornolil sar kerelape kana zorakharelape procenti trupesko čhalavdipe. Vaš akava mukhlipe ani buti e kompetentno raštrake organesko persone akala forma invaliditetesco našti te resen hakaj pedo fundo invaliditeti – pedo ažutipe thaj dikhlaripe aver personako, bajakardo kotor lovesko vaš ažutipe thaj dikhlaripe, khuvipe pi buti soske sistematikano olengo invaliditeti nane pendjardilo sar persona e invaliditetea.

Uluvutno dizutnengo kotar 2011. berš lela pobut anglodavie ze ano angle berša so sine, pedo buti orgajnengo dikhlardutnengo ani porcedura cidipe bukjaka kvalifikaciako, jase te delpe djeno sar dikhavutno, sar ini ano situacie kana bichanelape ano bešipe konzumentja ano institucie socialno uluvipaske. Anglodavie dende ini dikhavutne ini korkore persone e mentalno/intelektualno invaliditetea.

Uluvutno dizutnengo dikhlargja kaj centra vaš socialno buti, kana kerena sar organi dikhavutno na dena resipe e personake te khuvol ani procedura. Majbut drom kotar olengo djivdipe uzo kvalifikuime bućarne pratsav anena familiake pašutne, avutne dikhavutne. Kvalifikuime bućarne organi dikhavutnesko na dena pherde informacie e dikhavutnenge kotar čhane keripe rola dikhavutnengo, već piri kontrolno rola legarena numa dikhavipa raporti kotar buti savo o dikhavutno siole obligacia olenge te dol. Uluvutno dizutnengo klidutningja kaj organi dikhavutnipasko poro aktivipe majbut legarela formalno, pedo niveli kanunea hramimi procedura ano akala situacie, bi individualizacija šajipe personako thaj musajutne napja save manglape vaš te realizuinol peste ano amalikano gndipe, savea adikharelape praksa kaj cidipe kotar

bukjako kvalifikuipe pedo majšukar čhane uluvinenape hakaja thaj interesja personake.

Pašaripe publikake institucienge thaj servisjenge personenge e invaliditetea pana sito pharutno. Dikhlardilo anglunipe, poulavdipe ano Beogradi thaj dizja phande e cidipa arhitektonskie barijerena vaš o personenge e invaliditetea te resolpe pašutnipe objektjenje publikaka thagarutnake thaj te bajrol niveli pašutnipe servisjengo. Adjahar ano trolejbusi pi linia 22 ano Beogradi persone ano invalidjenje bešutni e rotanca kontrolorja ažutinena kana khuvelape, bešelape thaj ikljolape kotar trolejbusi. Trolejbusja siolen adekvatno rampa vaš khuvipe thaj ikljovipe personengo ano invalidjenje bešutne e rotanca, sar ini adekvatno than thaj mehanizmi vaš bešipe thaj arakhipe kana tradelpe jekh individualno persona. Manglpe te leparolpe ini misal beogradaska komunako Vračar savi finansirinela te čhivelpe lifti, numa ano jekh bazeni ani Srbia savo korkorutno šaj te istemalkeran persone e invaliditetea.

Numa, misalja šukar praksake nane pidukh formirimia procedura phando e lačharipa pašutnipe publikake institucienge tjak servisjenge personenge e invaliditetea. So pobut anglodavienca dizutne sikavena pedo odova kaj orgajna publikaka thagarutnake nane astarde pobaro daj anglunipe. Ano sakodivutno djivdipe persone e invaliditetea arakhenape e problema putardipe informaciengo ano orgajna publikaka thagarutnake soske nane čhivde taktilno table, našti korkore te den rodipasko lil orgajnenje soske formularja nane kerdile pedo Brajevesko lil thaj našti adekvatno te roden ažutipe vaš uluvipe hakaja soske kašuke thaj kvašokašuke našti prekal SMS te roden pm. intervencia policiaki. Sastipaske bućarne nane kobor manglape edukuime vaš simboljengi čhib a nane ano sa institucie interpretatorja vaš simboljengi čhib so sa sikavela pedo odova kaj nane reslige jekha-jekh šajipe vaš reslige thaj uluvipe hakajengo.

Ano anglodavie save dende Uluvutno dizutneske, individue jase organizacie civilno amalipaske, sikavena pedo ulavipe save si vaš reslige hakaj ano sistemi socialno uluvipe civilno thaj askeriake, marebaske thaj tehnipaske invalidjeno. Jekh gendo organizaciengo civilno amalipaske organizuingia protesti, 22. 09. 2011. berš anglo baro kher Thagarutna Republika Srbiako, rodinidoj te kerolpe jekh-jekhipe ano hakaja e marebaske askeriake invalidjenca. Uluvutno dizutnengo personalno dengja dumo akale protestesko, sar ini aver poangle aktivipaske e organizaciengo save sineton dromutne ko Ministribe bukjako thaj socialno politikako, ko leipe napjengo vaš te kherolpe jekh-jekhipa hakajengo.

Kotar o berš, uzo procedure pedo anglodavie poulavdi pačiv dendilo analizake bukajko orgajnengo publikaka thagarutnake. Vaš anglunisaripe olenga bukjako phando e reslipa hakajengo personengo e invaliditetea semno sito čačikano haljovipe definiciako invaliditeti savi dendi Konvencia vaš hakaja personengo e invaliditetea thaj socialno modeli invaliditeti savo kotor odoja definicia ikljola.

Konvencia definišinela persone e invaliditetea sar persone „save siolen lugovakhteske e fizikake, mentalno jase senzorno čalavdipe save ano khupatnipe e

aver-aver barijerenca šaj te phari keren pherdo thaj efektivno leipe kotor odole personengo ano amalipe pedo fundo jekh-jekhipe e averenca.“ Strategia vaš anglunisaripe pašloipe personengo e invaliditetea ani Republika Srbia zorakharela sar Generalno reso 3: „socialno sastipaske thaj aver servisja bazirime pedo hakaja thaj manglige konzumentjeno te kernepe pašutne, ano rami e moderno maškarthemutno-lelutne metode vaš te notirinelpe invaliditeti thaj manglige.“ Atoska, Strategia čhivela rodipe vaš fazaki hema obligaciaki transformacia sistemi notiribaski sar vaš te ovol funkcionalno, ano rami e sistemea savo dela šajipe thaj bazirinelape pedo kvalifikacie personake e invaliditetea.

Šužo muhklipe sistemi notiribaski savo kerelape ani procedura reslipe hakaja kotar socialno uluvupe jase penzia thaj medicinako pašaripe invaliditeteske ano umal bukjako resela sine sar tīknaripe čhalavdipingo disave manušikane hakajengo (pedo buti, khuvipe pi buti) adjahar ini barjaripe principesco uluvipe personengo e invaliditetea – bidiskriminacia thaj jekha-jekh šajipe.

Kanuni vaš penziengo thaj invalidjengo siguripe definišinela: „Trupeske čhalavdipe siton kana ko djeno sigurimo ovela našalipe, baro čhalavdipe jase semno cidipe funkciengo disave orgajnengo jase kotora trupeske, so phari kerela normalno aktivibe organizmesko thaj rodelo pobari zor ano reslipe djivdipaske manglige.“

Kana kerelape paralela phendutni kanuneski definicia e definicia invaliditeti prekal Konvencia, trupesko čhalavdipe thaj invaliditeti kupatne siton (luge)vakhteske thaj kaj si disave čhalavdipe, numa, sakova trupesko čhalavdipe nane musaj savakht te ovel ole vaš konsekvenca ini čhinavipe pherdo leipe kotor ano amalipe jase leipe kotor pedo jekha-jekh fundo e averenca. Sebepi odolesko so trupesko čhalavdipe, sar fundo relsipe hakajengo ano umal penziako siguripe kerdilo thaj barilo ano pašaripe e siguripaske vaš situacia čhalavdipe ani buti thaj profesionalno nasvalipe. Reso adjahar pašaripaske sine te resolpe kompenzaciacia bućarnenge ko socialno riziko phando e bukja, a vaš škodra save odola bućarnenge kerdile vaš sebepi buti pi direkcia thaj vaš logari olengo dendutno bućarnengo. Dikhlardilo kaj trupesko čhalavdipe ko reslipe hakaja pedo penziako siguripe ini podur tretirinelape sar kompenzaciacia, devipe lovo vaš našaldo poro lovo soske sito invalidi.

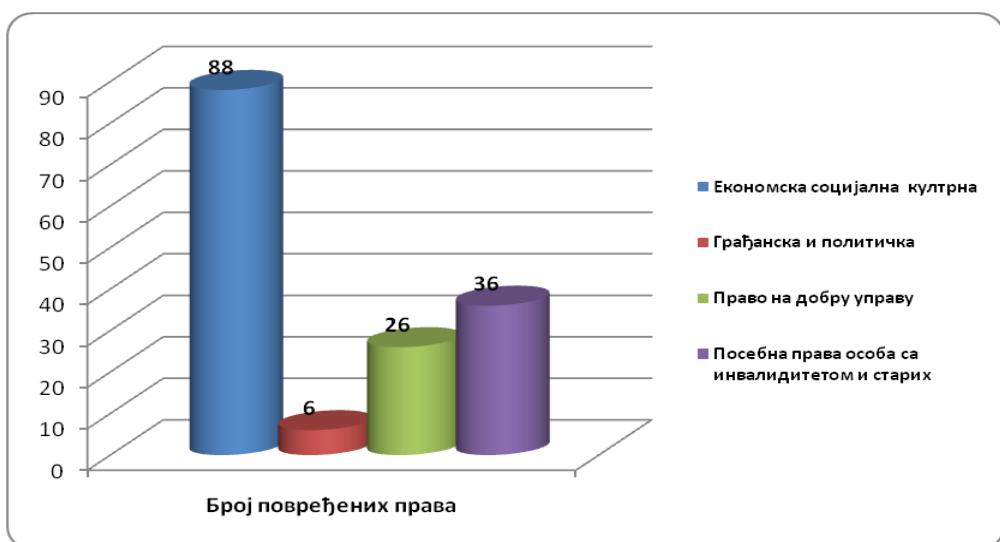
Kanuni vaš profesionalno rehabilitacia thaj khuvipe pi buti personengo e invaliditetea savo lelilo 2009. berš, cidsalilo kotar lepardo koncepti kompezaciako, jase čhvdilo socialno modeli savea insistirinelape pedo inkluzia personako e invaliditetea ano amalipasko djividpe prekal buti, prekal so ačhilo bukjako kapaciteti. Ani praksa sikavelape kaj akaja diferanca ani definicia sikavela kaj nane but haljovipe orgajnengo vaš ekspertiza, nane legardilo jekh vakhtuni edukacia doktorjengo vaš ekspertiza savo majangle sar regula legarena medicinaki ekspertiza prekal medicinake dokumentaciaki ekspertiza thaj nota sastipaski situacia personaki, so direktno vaš konsekvenca siole biresipe kanunesko reso, khuvipe pi buti personengo e invaliditetea, jase reslipe hakaj pedi penzia. Odolea putarelape jekh kotar majbari dukh/nanipe sistemi zorakharipasko individualno notiribe manglipasko save ikljona kotar čhalavdipe.

2.5.2. Statistikako dikhlaripe bukjako pedo anglodavie ano umalja personenge e invaliditetea

Sasutno gendo procedurengo Uluvutno dizutnengo ano 2011. berš phando e čalavdipa hakaj personengo e invaliditeeta sine 151. Kotar odova dizutne dende 145 anglodavia, a pedi piri iniciativa kerdilo ano 6 situacien. Uluvutno dizutnengo agorisingja buti ano 71 anglodavia (47%) a 80 anglodavie (53%) ini pana siton ani procedura.

Majbaro gendo anglodavieng (88) sito ani umal ekonomikane, socialno thaj kulturake hakaja, olenda 66 dendilo vaš odova so dizutne adikharena kaj olenge čhalavdile hakaja kotar penziako thaj invalidjengo siguripe, 11 anglodavie siton vaš čhalavdipe hakaja pedo lovesko devipe vaš ažutipe thaj dikhlaripe aver personako, a 3 anglodavie pedo mukhlipe bukjako vaš bipačavie hakaj pedo baripe devipe lovengo vaš ažutipe thaj dikhlaripe aver personako.

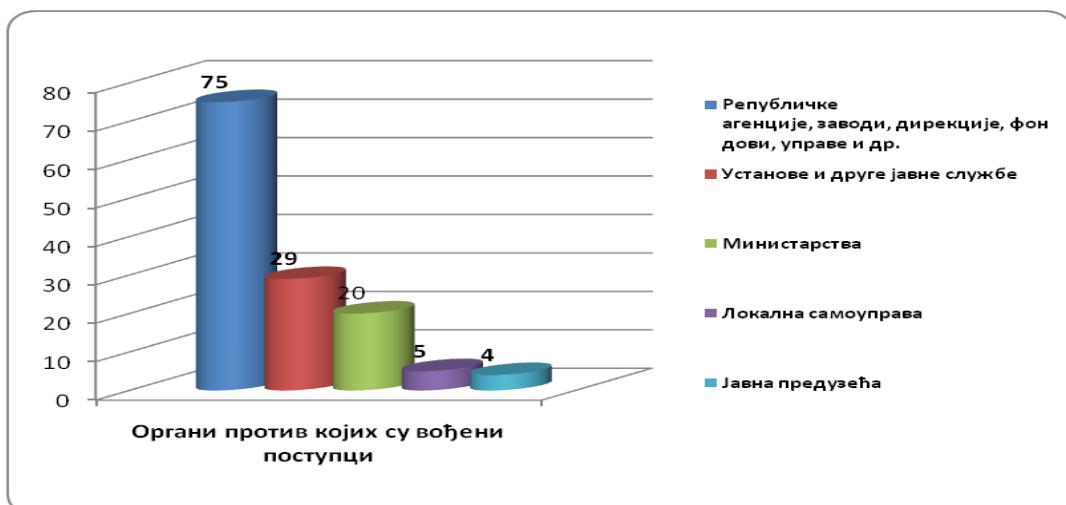
Grafikoni 10. Soj čhalavdime hakaja

Leparnipe: Gendo čhalavdime hakaja savakhti pobaro kotar gendo anglodavieng, soske but anglodavie sikavena pedo butrigutne čhalavdipe hakajengo.

Majbaro gendo lelutne anglodavieng sikavela pedo mukhlipe ani buti Republikako fondesko PIO (67), institucie socialno uluvipaske (27), Ministribe sastipasko (3) a aver siton pedo juridikako krisutne orgajna, institucie ani umal sastipe, edukacia, Nacionalno servisi vaš khuvipe pi buti, Ministribe bukjako thaj socialno bukjako, jase aver orgajna.

Grafikoni 11. Anglodavie prekal orgajna vaš saveski buti sitoj

Leparnipe: Gendo čhalavdime hakaja savakhti pobaro kotar gendo anglodaviengo, soske but anglodavie sikavena pedo butrigutne čhalavdipe hakajengo.

Kotar 2011. berš Uluvutno dizutnengo lela 56 procedure kontrola bukjaki e orgajnengo direkciake. Palo legardutne procedure kontrolake, agorisalili buti pedo 40 matrijalja ini odova: davia notirimi sar bifundomi (25), orgajna cidinde nanipe (7), andile propozalja (7) a ano jekh situacia anglodaviutno cidisalo.

Uzo procedure pedo anglodavie dende 2011. berš, Uluvutno dizutnengo kergja ini pedo anglodavie save dendile ano nakhle berša sa 31 situacia, save agorisalile pedo adjahar čhane: fuljisale sar bifundime anglodavie (12), cidime minusja kotar rig orgajnengo (8), bikompetencia uluvutno dizutnesko (7), andile propozalja (2) thaj cidipe anglodavijutnesko (2).

2.5.3. Reslime rezultatja bukjake ano 2011. berš

Ano angluno kvašipe 2011. berš ikaldilo *Ullavdo rapporti vaš situacia ano institucie socialno uluvipasko vaš bešipe phurengi*, savo kerdilo palo dikhlaripe situaciako ano 13 institucie socialno uluvipaske, gerontologiate centrja thaj khera vaš penzionerja thaj phure. Zorakhardilo kaj pučipe lovesko vaš servisi jekh kotar majhačipaske pučipe, a konzumentja generalno adikharena kaj o molipe but učo vaš standardi jase kvaliteti servisesko save olenge delape vaš odova lovo. Poulavdipe sikavdilo bičhalardipe kvaliteteta thaj kvantiteteta habasko. Majbaro problemi sito so jekh dive bešipe konzumentjengo ano institucie vaš bešipe phurengi siolen molipe 947 dinarja dji molipe bešipasko divesko ano sasutne dukhavnekhera 2900 dinari⁹⁹. Uzo odova, servisja save dena khera vaš phure sito but paše, thaj diferenca ano vastušea save siolen dramatikani. Odoleske vaš podur egzistencia gerontolijske centrjengo musaj olenge te pačavinjenpe hardjipe pedo niveli dukhavnokheresko dive ano sasutne dukhavnenkhera, soske odolea numa realno učharenape hardjipe so si. Phando odolea

⁹⁹ Moldipe ano 2010. berš

musaj o Ministribe sastipasko thaj Ministribe bukjako thaj socialno politikako te vakharenpe kotar odova.

Gatisarimo sito, pedo rodipe Uče komesaresko vaš manušikane hakaja KN, djevapja pedo pučipe kotar juridikako thaj socialno pašljoipe personengo e invaliditetea ani Srbia.

Jekh kotar rezultati Uluvutno dizutnengo sineto vaš putaripe problemi pašutnipe bankarjengo bukjengo thaj finansijengo servisi personenge e invaliditetea. Palem palo so BTO sikavde pedo problemi savea o persone e invaliditetea arakhenape ano sektori bankarjengo butipe thaj finansiengo servisi Uluvutno dizutnengo iniciringja diskusia thaj keripe orgajnengo savea manglape te resolpe agorisipe akale problemjengo. Zorakhardilo kaj akala persone nane ano šajipe korkore te adikharen vastušea pedo logari ano komercionalne banke, ini sar fizikako persona adjahar sar reprezentatori juridikako personako. Lafi sito kotar korole, persone bi uprune ektremitetjengo, pesone e cerebralno paraliza thaj aver soske bireslutne kaj pere vastea parafinena bankarjengi dokumentacia. Uluvutno dizutnengo adikhargja bešipe e djenutnenca Kedipe komercialno bankjengo, palo savo rodingja ini e guvernere Themutna bankako Srbiako, adjukaripa olesta te lol napja kotar pere kompetencie, savenca sine cidenape nanipe ani buti bankjengo klientjenca e invaliditetea.

2.6. LAČI DIREKCIA¹⁰⁰

2.6.1. Resori manušikane hakaja, raštraki direkcia, lokalno korkorodirekcia, dendutne bukja lokalno korkorodirekciake thaj Kosovo thaj Metohia

Ano rami akale resoresko ano raporteresko periodi majbaro gendo anglodaviengo dizutnengo sine pedo bikeripe orgajnengo lokalno korkorodirekciake pedo pere pratsavja, pana ano disave situacie ni palo bičaldi urgencia Uluvutno dizutnengoski. Adjahar, sine pharikano lačardipe registrupasko ano centralno bijandimaske pustikja vaš regiojna kotar Kosova thaj Metohia a bičalardipe dizutnengo mothavdilo ini pi buti lokalno komunalno firmengo.

I Orgajna lokalno korkorodirekciake na legarena pere pratsavja

Disavo gendo anglodaviengo savo Uluvutno dizutnengo lela ano 2011. berš sikhavela pedo bikeripe orgajnengo lokalno korkorodirekciake pedo pere pratsavja, jase realizuipe juridikake zoralikane thaj egzekutivne direkciake aktja. Akala situacie majbut sineton phande pedo bikeripe inspekciake orgajna lokalno korkorodirekciake pedo pratsavja save ande ano keripe inspekciaki kontrola, uzo savo anglodavijutne phende kaj avela dji čalavdipe fundone manušikane hakaja, a uzo dikhavno čalavdipe principesko lači direkcia thaj regule direkciaka procedurako.

Misal 1.: Lokalno korkorodirekcia korkori cidingja minusja palo direktno vakheripe Uluvutno dizutnengo

Anglodavijutno kotar Negotini dengja ko Uluvutno dizutnengo anglodavia pedo keripe Inspekciako vaš uluvipe djivdipasko maškharipe Komunako direkciako Negotin sosoke na legarela poro agorisibasko lil savea lokalno komunalno firmake stopirimo po dur te istemalkerol pumpe vaš tatipe dji na lela napja uluvipaske kotar čingaripe savo anglodavijutno trpinela već but berša ano poro kher. Palo lelutni procedura kotar rig Uluvutno dizutnengo, Inspekcia vaš uluvipe djivdipasko maškharipe Komunaki direkcia Negotin angja manglutne aktja vaš realizuipe akale agorisibasko lil thaj legargja pedozoralikano keripe, a sa problemi pozitivno agorisisalo kana lelide napja ini te cidolpe korkori hanig čingaripaski, jase kana ano than phurane pumpjengo vaš tatipaske, čivdile neve tehne pumpe. Adjahar akaja procedura anglo Uluvutno dizutnengo suksesea agorisalilo, jase ačavdilo.

¹⁰⁰ Ano 2011. berš alo dji ko disave organizaciakе pharuvipe ano čhane funkcinišipasko Uluvutno dizutnengo. Nakutnuto resor „lačhi direkcia“ akana ulavdo, prekal validno Kanuni kotar ministribja pedo 15 resorja direkciake, prekal save akana dikharenape alutne anglodavie dizutnenge ano rami „lačhi direkcia“.

Akana misal ano savo organi lokalnokorkorodirekciako ni palo bičaldi urgencia, na informišingja Uluvutno dizutnengo kotar keripe pedo propozalo.

Misal 2.: Organeske lokalno korkorodirekciake bičaldilo propozalo vaš cidipe minusja

Anglodavijutno kotar Ćuprija ko Uluvutno dizutnengo dengja anglodavia sebepi bikeripe Komunaki direkcia Komuna Ćuprija pedo poro agorisibasko lil vaš cidipe betonesko bar thaj devipe ano raštrako mangin, sar ini klidutnipe kotar mukhlipasko lil vaš keripe agorisibasko lil, save andile 1995. berš, jase 1997. berš, a saveske birealizuipa anglodavijutno bireslo ano musajutno pašaripe pere khereske.

Palo inicirimi procedura kontrola čačipaski thaj kanunipaski bukjaki Komunaka direkciako Komuna Ćuprija, Uluvutno dizutnengo e Komunaka direkciake Komuna Ćuprija bičalgja propozalo kaj organi bi nisavo trumibe vakhtesko lela sa musajutne napja, vaš te legarolpe egzekutivno agorisibasko lil thaj klidutnipe vaš muklipasko lil vaš te realizuinelpe agorisibasko lil, jase ano rami e kanunea anelape aver adekvatno direkciako akti, sar ini kaj organi ano poro avutno buti ano vakhti thaj efikasno legarela, jase te resol te realizuinol pratsavja pere orgajnengo.

Roki vaš keripe pedo propozalo nakhla ano 2011.berš, numa Direkcija Komunaki Ćuprija nane informišimi e Uluvutne dizutnengo kotar keripe pedo propozalo.

II Pharikano lačaripe registrupasko ano centralno bijandimaske pustikja vaš regijojna kotar Kosovo thaj Metohia

Disavo gendo dizutnengo sine ko Uluvutno dizutnengo sikhavipa pedo problemi savea arakhenape ani procedura lačaripe registrupasko ano centralno bijandimaske pustikja vaš regijojna kotar Kosovo thaj Metohia, save legarenape anglo kompetentno orgajna (matično servisjeno) e lokalno korkorodirekciako. Ano disave situacie kotar dende rodipe nane andilo pratsav polunge kotar jekh berš, vaš savo dizutne sine bireslutne te realizuinen pere hakaja (hakaj pedo personalno dokumentja, adresa bešipaski, lovengo ažutipe thaj aver).

Palo iniciripe procedura kontrola kanunipasko thaj čačikanipasko bukjako centralno servisjeno JLK, sebepi dende anglodavie, orgajna cidinde kerutne mukhlipe ani buti thaj ande pratsavja kodar dende rodipe. Jekh kotar adjahar misalja sito keripe Dizaki direkcija Diz Jagodina savi, palo intervencia Uluvutno dizutnengo, informišingja kaj kotar dendo rodipasko lil andilo pratsav thaj kaj agorisibasko lil bičaldilo anglodavijutneske.

III Bičalardipe dizutnengo bukja lokalno komunalno firmjengo

Disavo gendo dizutnengo sine ko Uluvutno dizutnengo sikavipa bičalardipe bukja e publikake komunalno firmjengo formirime kotar lokalno korkorodirekcie. Ano

2011. berš dizutne sinolen sugestie pedo firme save kotar rig komune jase dizja formirime vaš te keren bukja ano umalja tatipe, tatopajneskolegaripe, pajneskolegaripe, gaseskolegaripe, infostani, centrale tatipaske thaj elektrane, parking servisi. Bićalardipe sine vaš učo thaj bikanunipsko dende molipe servisjengo, bilačo devipe servicesko, bikeripe kontraktjenge obligacie, bikanunipe bukjako thaj aver.

IV Sikhavipe e lokalno korkorodirekciake pedo manglipe vaš agorisipe problemjengo save siton kotar keripaskotruj olenga hanigaka kompetenciata

Misal 1: Sikhavipe organeske lokalno korkorodirekciake pedo manglipe agorisipe problemesko

Anglodavijutno kotar Beogradi sikhavga e Uluvutno dizutneske pedo problemi savea arakhenape dizutne mahale Braća Grim ano Beogradi, soske ani lepardi lokalcia nane definišimo sistemi parkiribasko, jase nane linie parking thanenge, vaš savo dizutne tali škodra, a olenge rodipe ko kompetentno orgajna ačona binisavi reakcia.

Sebepi akaja situacia, Uluvutno dizutnengo dengja Sekretarijateske vaš dromutnophiripe dizako Beograd lil savea sikhavela pedo semnipe vaš agorisipe problemesko pedo savo anglodavijutno mothavela, interesи baro gendo dizutnengo akale kotor Beogradesko, sar ini sa dizutnengo save istemalkerena leparde droma.

Misal 2: Devipe gndipe organeske lokalno korkorodirekciake phando e keripa pere hanigake kompetencie

Ano disave situacie, Uluvutno dizutnengo dengja gndipe organeske lokalno korkorodirekciako sikhavipa pedo manglipe te lenpe napja, korkorutno jase ano maškharipe e aver raštrake orgajnenca, a vaš e dizutnenge te kerenpe šaipe vaš reslige thaj uluvipe olenge hakajengo. Adjahar situacia sito Komuna Ljig savake dendilo gndipe sosoke pere keripa resla bute beršengo bimandatesko astaripe bikategoriako drom kotar rig privatno persona, vaš savo e lokalno dizutnenge na reselape olesko istemalkeripe.

KLIDUTNIPE:

Fundone problemja pedo save e Uluvutno dizutneske sikavdilo ani akaja umal phando sito e birealizuipe pratsavja orgajnengo lokalno korkorodirekciake, jase birealizuipe juridikakozoralikane thaj egzekutivno direkciake aktja savenca fizikane jase juridikane personenge dendili direkcija vaš disave napja; pharipe vaš lačharipe registruipe ano centralno biandimaske pustikja vaš regiojna Kosovake thaj Metohiake; bičhalardipe keripa lokalno komunalno firmengo, sar ini pedo problemja kana realizuinenape hanigake kompetencie lokalno korkorodirekciake.

Ano situacie ano save orgajna nane peste korkore pendjarde thaj na cidinde mukhlipe ani buti (realizuipe pratsavja thaj lačharipe registruipe ano centralno bijandimaske pustikja), Uluvutno dizutnengo, ano rami pere kompetenciengo, orgajnenge lokalno korkorodirekciake bičhalgja propozalja vaš odova kaj dikhlardutne minusja manglape te cidenpe jase devipa gndipe kergja preventivno buti, ano reso anglunisaripe buti orgajnengno direkciake thaj anglunisaripe uluvipe manušikane tromalipe thaj hakaja.

Kana dikholape pedo bikeripe orgajnengo lokalno korkorodirekciake pedo pere pratsavja thaj problemja save dikhlardile ano odoja umal, orgajnenge lokalno korkorodirekciake ulavdo sikavdilo pedo principja lačhi direkcia thaj principja direkciaka procedurako save anglodikhlarena obligacia organeski direkciaki kaj personenge reselape so poloke uluvipe pere hakajengo thaj interesjengo, legaripa logari vaš reslige olenge hakajengo thaj juridikake interesjengo na ovela pedi škodra hakaja thaj juridikake interesja averengo, ni ano opipe e kanunea zorakharde publikake interesja. Adjahar sikavdilo kaj administrativno keripe reso anibaske direkciako akti thaj sasutno direkciako procedurako, sar ini kaj juridikako zoralikane agorisibaske lila savanca personi astargja disave hakaja, jase savanca e personake dendile disave obligacie šaj te kerolpe negacia, cadolpe jase pharuvolpe numa ano situacie save anglodikhlarde kanunea.

Uluvutno dizutnengo ano 2011. berš ano matrijalja pedo save vaš bikompetencia našti sine te kerol buti, istemalkergja pere medijatorjenge kompetencie, sar ini hakaj te dol lačho servisi thaj devipe turvinutnipe te kerol preventivno buti ano reso anglunisaripe bukjako orgajnengo direkciako thaj anglunisaripe thaj uluvupe manušikane hakaja, mandatno orgjanenge ano loklano korkorodirekcie bičhalgja lila thaj gndipe sikavipa pedo semnipe thaj sigipe agorisipe problemesko kotar keripaskotruj olenga kompetenciako.

Ano disave situacie ano save kompetencie Uluvutno dizutnengo sine limitirime, a odova poulavdipe phando e anglodavijutnengo dizutnengo pedo buti lokalno komunalno firmengo, akava organi ano rami pere turvinutnengo mandati, anglodaviutnen bičhalela ko kompetentno orgajna save šaj te roden.

2.6.2. Resori edukaciako thaj skieniako, ternengo thaj sportesko, kulturako, informišibasko thaj informaciako amalipasko thaj intelektualno manginesko

UMAL EDUKACIA THAJ SKIENCIA:

Majbaro gendo anglodaviengo dizutnengo sito pedo keripe učeskolake institucie kana hramisarde konkursi vaš studentjenje stipendie, studentjenje kreditja, vaš poejna thaj rangiriipe thaj registruipe pedo akademiate thaj strukake studie angluno thaj dujto stepeneske. Disavo gendo anglodaviengo sito ini vaš harmonizacia akademiate, ekspertjenje, jase skieniakte anava, palem pedo procedura akreditacia thaj leipe mukhlipasko lil vaš buti univerzitesko, sar ini pedo pačavipe avrijalutne učeskolake dokumentja.

Leiba ano dikhipe kaj direkciaki kontrola pedo buti učeskolake institucie kerela Ministribe edukaciako thaj skieniaki, keripe Uluvutno dizutnengo sito pedo kontrola buti kompetentno Ministrabasko, jase pedo zorakharipe sine mi o kompetentno Ministribe kerdoj buti ano rami e kanunea thaj leloj napja anglodikhlarde kanunea vaš te uluvinol hakaja studentjenje. Ano disave situacie, kana odova ro dela sigipe thaj kana sito lafi kotar baro gendo anglodavieng save sikavena pedo bičačikanipe thaj bikanunipe bukjako instituciako, a si šajipe te kerolpe bi inardutni škodra, Uluvutno dizutnengo inicirinela procedura kontrola kanunipasko thaj čačikanipasko bukjako e instituciako.

Hakaj pedo pačavipe kanuni thaj principja lačha direkciake

Misal 1: Studentja Elektrotehnikako fakultetesko Univerziteti ano Beograd, dende anglodavia e Uluvutno dizutnenge vaš, sar phendilo, phaglipo ZUP čhalavdipe principi lačho direkciako, bipačavipe pere informaciengo ikalde ano internet rigutne fakulteteske ano rami e Statutea Univerzitetesko. Ano dji pherdipe anglodaviako dendilo ini akti Univerzitetesko ombudsmanesko, ano savo palo legardimi procedura UO zorakargja mukhlipe ani buti Elektrotehnikako fakultetesko thaj dengja direkcia akala instituciake te cidol zorakhardo čhalavdipe hakajengo e djenenge save dende anglidavia, pedo savi direkcia na kerdilo buti. Leipa ano dikhipe sa so phendilo Uluvutno dizutnengo iniciringja procedura kontrola kanunipe thaj čačikanipe bukjako Elektrotehnikako fakultetesko Univerziteti ano Beograd thaj rodingja deklarišipe kotar phenipe kotar anglidavia. Procedura sitoj pana ano keripe.

Ano 2011. berš ano barjaripe sine gendo anglodavieng studentjengo save sine phande e bukja učeskolake instituciengo. Dikhladutno sito kaj dizutne but drom anglodavie dena akale organeske ini so poangle na rodona orgajnen save kerena kontrola bukjaki instituciengo ani umal edukacia, adjahar kaj procedura Uluvutno dizutnengo, numa ano semne situacie kana Kanuni odova mukhela, limitirimo, jase bazirinelape pedo kedipe gendjengo kotar situacia ano phendutni umal a vaš eventualno dikhlaripe thaj leipe napja pedo generalno plani, a anglodaviutne bičalenape pedo organi save kerela kontrola bukjaki instituciako ani umal edukacia. Adjahar, lelape impresia kaj rola Univerzitetesko ombudsmani save kontrolišinela buti Univerzitetesko ano Beograd, učeskolake instituciengo sar kotora ano Univerziteti, aver phande juridikake persone thaj organizaciono jekhutne Univerziteteske, jase olenge orgajna, trupja thaj servisja, pana nane haćardili thaj lelili pedo čačikane čhane a ano rami e validno normenca.

UMAL TERNENGO THAJ SPORTI:

Anglodavie save Uluvutno dizutnengo lela a save siton phande e bukja Ministrabasko ternengo thaj sporti sine vaš tehnipe administraciako, jase pedo bipratsavipe Ministrabasko pedp rodipe dizutnengo ano kanunea anglodikhlarde roki. Uluvutno dizutnengo, kana zorakharela kaj pherdile kanunea anglodikhlarde

čhinadipe lela procedura kontrola čačipaski thaj kanunipaski bukjako Ministribasko, palem savo majbaro gendo situaciengo, orgajna direkciake cidena mukhlipe bukjako a procedura anglo akava organi ovela ačhavdo.

Hakaj pedo leipe pratsav ano kanunipasko roki

Misal: Uluvutno dizutnenge bičaldili anglodavia ano savi phenelape, a kotar dendi dokumentacia odova iklola, kaj Ministribe ternengo thaj sporti andoj agorisibasko lil savea phando e direkciako procesea peravdoj poro agorisibasko lil vaš pharuvipe persona save siole mandati te reprezentuinol Fudbaljengo klubo „Jedinstvo“ kotar Stara Pazova. Ano jekh vakhti, Ministribe ternengo thaj sportesko mukhla kaj pedo poro administrativno buti, sar ro dela Kanuni vaš sasutno direkciaki procedura, te peravol ini konsekvence peravibaske odole aktesko, jase te peravol duj agorisibaske lil save andile pedo fundo peravdo agorisibasko lil. Direktne phenlape kaj dendutno anglodaviako bičaldoj Ministribaske ternengo thaj sportesko rodipe vaš informišipe kotar bivalidno phendutne agorisibaske lila, hema kaj dji ko dive save rodinde e Uluvutne dizutnengo ini uzo urgencia, Ministribe ternengo thaj sportesko nane andoj pratsav kotar akava rodipe.

Ministribe palo lelutni procedura Uluvutno dizutnengo, peravgja ini akala agorisibaske lila, palem hramipe dendutnosko save informišingja akava organi kaj sito čalardo keripa UD, procedura ačavdili.

Raštrako organi ne kerela buti pedo rodipe dizutnengo po principielno čhane thaj na pačavinela hakaj dizutnengo pedo informišipe

Misal: Anglodavijutne dende Uluvutno dizutneske anglodavia, savea sikhavdilo pedo bikeripe Ministribasko ternengo thaj sportesko (podur MTS) pedo rodipe vaš devipe nacionalno sportjengo todin, jase na dela informacie thaj mothovdipe podur keripe pedo olende. Dendutne anglodaviako, prekal kompetentno nacionalno ranikake sportjenje federacie, kotar 2007. berš rodinde MTS prekal rodipaske lila vaš devipe nacionalno sportjengo todin, sar sportistja save resle semne sportjenje rezultatja. Ano jekh vakhti, anglodavijutne direktne rodinde MTS te dol informacie kotar procedura pedo oelnge rodipaske lila vaš te dolpe nacionalno sportjengo todin, 2008. Thaj 2009. berš. Numa, kotar MTS nane lele nisavi informacia, sar vaš pere hakaja, adjahar ini vaš procedura pedo oelnge rodipe.

Palo legardutni procedura Uluvutno dizutnengo zorakhargja kaj MTS kerdoy mukhlipe ani buti pedo škodra hakaja anglodavijutnengo soske, phagipa principja lača direkciake, mukhloj te dol amboldipe pedo rodipe kompetentno nacionalno ranikenge sportjenje federacie kaj e anglodavijutnenge denpe nacionalno sportjenje todin, sar ini pedo lila save odole sebepeske bičalde anglodavijutne.

Pedo fundo zorakharde minusja ani buti, Uluvutno dizutnengo bičalgja e MTS propozalo kaj bi nisavo trumipe vakhtesko, ano rami pere kanunipasko mandati, buflardo dela amboldipe pedo rodipe kompetentno nacionalno ranikenge sporteske federaciake kaj e anglodavijutnenge denape nacionalno sportjenje todin, sar ini pedo lila save anglodavijutne odole sebepea bičalde.

Roki vaš keripe pedo propozalo nakhla ano marti 2011.berš, numa MTS nane, ni palo bičaldi urgencia, informišimoj e Uluvutno dizutnengo kotar keripe pedo propozalo.

UMAL KULTURA

Uluvutno dizutnengo lela disavo gendo anglodaviengo pedo buti Ministribe kulturako, informišibasko thaj informaciako amalipasko ani procedura anipe agorisibasko lil vaš devipe pačavipe vaš učo reslige nacionalno kulturake jase kulturake nacionalno minoritetjengo. Keripa buti pedo phendutne anglodavie, Uluvutno diziutnengo kotar phendutno Ministribe rodingja deklarišipe kotar phenipe ano anglodavia vaš te lol sa musajutne gendja vaš podur procedura thaj eventualno leipe najpa kotar kompetencia akale organesko. Procedura sitoj ini akana.

2.6.3. Resori bukjako

Ano rami resoresko bukjako, ano raportesko periodi sar ini nakhle berša, majbut sine anglodavie dizutnenge phande e reslipa hakaj pedo buti, našipe dendobukjengo te registruinen angažuime bućarne pedo obligaciako socialno siguripe, lugipe vakhti bukajko pedo jekh vakhtuni buti, bipokime masekeske love thaj aver.

Reslige hakaj pedi buti

Kotar 2011. berš, dizutne ano baro gendo anglodaviengo sine ko Uluvutno dizutnengo sikavipa pedo problemja ano reslige hakaj pi buti thaj hakaj pedo fundo bukjako. Majbaro gendo anglodaviengo sine vaš bipačavipe djenutnipe Kanunesko vaš buti kotar e rig privatno dendobukjengo, a ano diso potikno gendo situaciengo, dizutne sikavde bičalardipe vaš čalavdipe olenge hakaja po fundo bukjako ano orgajna raštraka direkciake, publikake serviceske thaj orgajna lokalno korkorodirekciake.

Dominantno pozicia dizutnengo sitoj ini akana kaj ani Srbia buti lela thaj adikharelape naisaripa partiako djenipe, familiako jase daj aver linia. Kana sito lafi kotar arakhipe adekvatno bukjako, disavo gendo anglodaviengo sineton pedo bičačipasko jase bikanunipasko legaripe konkursjengo vaš leipe ani buti, kote o angludaviutne, uzo sikavdo bičalardipe alosaripa kandidatesko, but var sikavde ini pedo formalno minusja, sar kaj organi na dela informacia kotar alosardo kandidati, jase na anla pratsav pedo sugestia jase rovipasko lil kandidatesko savo lela kotor ano konkursi.

Buti „ano kalipe“

Uluvupe diziutnengo but drom sikavga ini pedo sa buflardi problematika „buti ani kalipe“, jase cidipe vaš registruipe angažuime bućarnengo pedo obligaciako socialno siguripe. Ano adjahar situacie, angažuime bućarne siton birndome masekesko pokiba, bipokimo porezi thaj kontribucie, bielementarno hakaj pedo fundo hakaj, malavdime e dilema te mothaven e dendutno bukjako thaj adjahar te rizikuinen našalipe ini akaja buti, jase te ačholpe pi buti biregistruiamo, paše binisave hakaja.

Bućaripe ano jekh vakhti bukjako

Baro gendo anglodaviengo sito pedo lugipe vakhtesko bukjako pedo jekh vakhtuni buti. Ini kaj Kanuni vaš bujkake, bukjako phandipe pedo jekhvakhtuni buti limitirimo pedo jekh berš, bućarne adjahar statusi adikharena ini po but berša. Dikhlardilo kaj dendutnebukjake ano mangipe te našen kotar istemalkeripe akale djenutnipasko Kanunesko, kerena klidutnipe kontraktesko vaš buti e bućarnenca deniba than ano aver buti, a on lungarena faktikano te keren ani piri buti.

Bipokipe masekeske love thaj aver leipe lovengo thaj cidipe vaš te pokinenpe kontribucie

Baro gendoske dizutnengo uškavdi sitoj egzistencia bipokipa thaj birndomo devipe masekesko lovo. Akcenti ano baro gendo anglodaviengo sito pedo bipačavipe hakaja bućarnengo ini pedo aver leipe lovengo, sar love vaš vakhti jekhvakhtesco činipe vaš buti, love vaš prekal vakhteski buti, vaš rakjaki buti, bidevipe jubilarno todin, bipokipe agorisutne love thaj aver. Ini kaj kanunipaske obligacia denduno bukjako te sigurinol e bućarnen pedo obligaciako socialno siguriupe thaj te kerol devipe lovesko vaš kontribucia, but var siton phagipe odole kanunipaske obligacie, vaš savo baro gendo dizutnengo nanole kompletno regulišimo staži siguripasko thaj našti te resol pherdo hakaj pedi penzia.

Misal: Uluvutno dizutnengo keripa pedo anglodavie anglodavijutnesko kotar Vršaci, dendoj sebepi keripe, jase bikeripe Ministribasko arakhipasko pedo olesko rodipe vaš kalkulacia thaj pokibe kontribucie vaš penziako thaj invalidsko siguriupe, zorakhargja kaj Ministribe arakhipasko kergja mukhlipe ani buti vaš savo sebepi sine čhalavdipe hakaja anglodavijutnesko pedo fundo bukjako thaj penziako thaj invalidjengo siguriupe, soske na efikasno kergja buti thaj lela adekvatno napja vaš tekerolpe kalkulacia thaj devipe lovengo vaš kontribucia, a phando e kotorea bukjako staži savo ov resla sar civilno persona bičhaldo pi buti ano avrijalutne raštra. Uluvutno dizutnengo e Ministribaske dengja propozalo kaj bitrumipe vakhtesko lela sa musajutne napja vaš te cidolpe mukhlipe ani buti organesko direkciako kerdilo pedi škodra anglodavijutnesko.

Ministribe arakhipasko ano pherdipe khergja ano rami e propozalea Uluvutnu dizutnengo, palo savo kerdile činadipe vaš te agorisinolpe procedura.

Inspekcia bukjaki

Baro gendo anglodaviengo phando sito pedo keripe inspekciako bukjako, majbut vaš, sar phenelape, na kobor manglape angažuipe odole organesko jase bileipe adekvatno kanunipaske napja ano procedure inspekciaki kontrola. Anglodavijutne e Uluvutno dizutnenge rodena kana inspekcia bukjaki phenela kaj sitoj bikompetentno vaš keripe pedo olengo rodipe (majbut vaš maškaripe kaj anglodavituno ano momenti

devipe rodipasko lil veke nane ani buti) jase kana odova organi fuljinela olengo rodipe vaš trumipe vakhtesko te kerolpe agorisipe kotar cidipe kontraktesko bukjake, thaj ano situacie kana inspekcia e djeneske so dendoj rodipe, jase anglodaviutneske dela informacia kaj ani procedura legardutno inspekciaki kontrola nane zorakhardile bičačipe ko dendutno bukjako, kana anglodaviutno kotar Uluvutno dizutnengo adjukarela nota čačikanipe adjahar pratsavako, a so na pherela ano kompetencia akale organesko.

Analiza mandatesko Inspekciako bukjako Uluvutno dizutnengo zorakhargja kaj odole organeske manglape te bufljarolpe truj mandatesko thaj napja save inspektori bukjako siole mandatno te dol, sar vaš te ovol ano šajipe te resol efektivno uluvipe bućarnengo. Ano maškaripe e Inspekciaka bukja, bahami napjengo ka dolpe Thagarutna Republika Srbiake ani forma iniciativa.

Agorisipe kotar hakaja bućarnengo ani direkciaki procedura

Leipa ano dikhipe kompetencie Uluvutno dizutnengo, ano akava than manglape te leparolpe ini anglodavie save siton phande pedo orgajna raštrake direkciake thaj aver orgjana so siolen publikako mandati.

Ano adjahar anglodavie sikavelape pedo bičačikanipasko thaj bikanunipasko legaripe direkciaki procedura ano save anlape pratsav kotar hakaja thaj obligacie bućarnesko, inciripe thaj legaripe disciplinaki procedura, bikeripe pedo dujto stepenesko pratsavja organesko jase bileipe adekvatno napja ano reso anglunisaripe pašljoipe bućarnengo prekal save raštra siola disave obligacia.

Misal: Anglodavijutni kotar Užice phenela a ini kotar dendutni dokumentacia odova ikljola, kaj Republikako geodetsko fondi (podur RGF), agorisipa kotar anglodavijutnake hakaja thaj obligacie kotar buti, kotar starti odole beršesko disave droma andoj agorisipasko lil vaš olako rndipasko than ano andrunipe organesko thaj koeficienti vaš kalkulacia thaj devipe lovesko. Bičhalardi keripa organesko, anglodavijutni phenela kaj pedo sakova agorisipasko lil dendi rovipasko lil e Rovipaska komisiako Thagarutnako, savi ano dujtostepenski procedure pheravela jekhtostepensko agorisibasko lil thaj o matrijali inarela pedo popale procedura. Numa, kotar phenipe anglodaviako thaj dendutni dokumentacia podur ikhlola kaj RGF ani popali procedura nane adikhardope pedo direkcje thaj pozicie Rovipaska komisiako, aniba svako drom agorisipasko lil vaš savo anglodavijutni phenela kaj sitoj identikane jase pašutne tekstea odolanca so poangle pheravdile ano dujto stepeneske procedure, vaš savo procedura bisebepesko lungo vakhti sitoj thaj anglidavijutni trpinela škodra. Uluvutno dizutnengo iniciringja kontrola kanunipaski thaj čačikanipaski bukjaki RGF. Procedura sitoj ani akana.

Bikeripe pedo krisipaske decizie

Kotar dujto rig, ani situacia kana anglodavijutno ano krisipaski procedura šaj te resol uluvipe hakaj pedo buti, bikeripe pedo juridikakozoralikane thaj egzekutivno decizie ande ano interes (nakhle) bućarnengo kerelape kompletno sebepikano juridikako bisiguripe, savo ačhavela impresia kaj vaš čalavdipe kanunesko bi bare pharikanipe šaj te djalpe bisankcionisimo. Sar ulavdo problemi manglape te phenolpe bišajipe keripe juridikakozoralikane krisipasko dezicie vaš blokada logari dendutno bukjako.

Misal: Uluvutno dizutnengo keripa pedo anglodaviutnako kotar Banovci – Dunav, save ole rodingja bičhalardi vaš bikeripe pere dendutnobukjako, TK Banovci Dunav, komuna Stara Pazova, pedo krisipaski pratsav andi ano bukjako konflikti, zorakhargja kaj thaneski kupatni Banovcja Dunav nane kerdi pedo juridikano zoralikane thaj egzekutivno decizia e Apelaciono kriesko ano Novi Sad, sava e Thaneske kupatni Banovcja Dunav siola obligacia e anglodavijutna te čhivol pedo bukja thaj bukjake keripe, sar sitoj olaki kvalifikaciaki diploma, djanipe thaj kapaciteti, te pokinol škodra pedo anav bipokimaske masekeske love, te pokinol so ačhile kontribucie vaš obligaciako socialno siguripe thaj te pokinol krisipasko hardjipe.

Palo legardutni procedura kontrola kanunipaski thaj čačikanipaski bukjaki TK Banovcja Dunav, Uluvutno dizutnengo denja e Thaneska kupatnako Banovcja Dunav propozalo kaj manglape TK bitrumipe vakhtesco te lol adekvatno napja vaš keripe juridikako zoralipaski thaj egzekutivno decizia Apelaciono kriesko ano Novi Sad.

Ano mukhlo roki vaš keripe pedo propozalo, TK Banovcja Dunar informišingja e Uluvutno dizutnenge kotar napja save lela ano reso keripe pedo propozalo akale organesco thaj agorisipe anglodavijutnako bukjako – juridikako statusi. Ano konkretikani situacia, anglodavijutnake dendilo klidutnipe aneksesko ano kontrakti vaš buti.

Ačhavipe bukjako

But var siton anglodavie ano save dizutne sikavena pedo bikanunipasko ačhavipe bukjako. Ini akate musaj te lepara kaj dizutne adikharena kaj lele fulipe bukjata, jase kaj olenge na lugardilo kontrakti vaš bukjake pedo jekhvakhtuno buti, vaš daj kotar fundo diskriminaciako, so zorakharelape ani procedura anglo kompetentno krisi.

Klidutne

Pedo fundo empiriako thaj djandipasko dji save Uluvutno dizutnengo alo analiziriba anglodavie save sine phande pedo čhalavdipe hakaja po fundo bukjako thaj

deklarišipe orgajnengo prekal save lelilo procedura kontrolaki, šaj te anolpe klidutnipe kaj pharuvipe disave normengo šaj te anol dji polače čhinadipe vaš kontrola kanunipaski bukjako dendutnobukjengo thaj keripe lelutne kontraktjenge obligacie phande e bućarnenca, a manglape ini pobaro efikasipe ano legaripe loke došalipaske procedure, sar o phaglitutne kanuneske ovena sig ini misalutno sankcionišime vaš kerdimo phagipe. Vaš efikasno keripe inspekciako bukjako šukar sine ovela barjaripe gendo inspektorjengo, lačharipe tehnikake čhinadipe vaš buti, pharuvipe kanuneske norme, e ulavde akcentea pedo manglipe pharuvipe normengo savenca reselape poloke te dikhlarolpe thaj te sankcionišinolpe faktikaki buti - buti ano kalipe (kaj o kontraktja vaš bujkake arakhenlape ano bujkake kancelarie dendutnobukjako, kaj o klidutne kontraktja registruinenape ko kompetentno raštrako organi), sar ini kaj inspektorja lena pobaro mandati, sar mandati te roden personalno dokumentja pedo dikhipe.

Manglape te phenolpe kaj biistemarkeripe jase došalipasko istemarkeripe normengo save regulišinena khuvipe pi buti, buti thaj bujkake relacie siton kotar direktno presia pedo egzistencia dizutnengi thaj kotar odova sebepi musaj konstantno, vakhtuno kontrola realizacia alake normengo, leipe adekvatno napja ano reso činavipe sakoja soj olako bilačho istemarkeripe thaj zoralikano sankcionišipe vaš sasavo forma phaglipasko normengo.

2.6.4. Resori socialno uluvipasko

Ano umal socialno uluvipe anglodavijune dizutnenge ano 2011. berš sine vaš pedo sarphenlape bivakheripe orgajnengo, jase pedo bipratsavipe jekhtostepenesko organi pedo rodipe dizutnengo vaš reslipe hakaj kotar umal socialno uluvipe, sar ini pedo bipratsavipe dujtostepenesko organi pedo rovipeske lila dizutnenge ano kanunesko anglodikhlaro roki.

Keripe Uluvutno dizutnengo ano majbaro gendo situaciengo sine vašiniciribe procedura kontrola kanunipasko thaj čaćikanipasko bukjako dujtostepenesko organi, Ministribasko bukjako thaj socialno politikako vaš bipratsavipe pedo rovibaske lila pedo pratsav jekhtostepenesko organi, dji anglodavia save sine vaš pedi buti anglostepenesko organi vaš bipratsavipe pedo rodipe vaš reslipe hakaj kotar umal socialno uluvipe ano majbaro gendo situaciengo fulisale sar anglovakhtune, a dizutne bičhaldile ano kompetentno orgajna savenge šaj te djan.

Bipratsavipe pedo rovipeske lila ano kanunea hramimo roki

Misal: Uluvutno dizutnengo lela anglodavia pedo buti Ministribasko bukjako thaj socialno politikako, vaš bipratsavipe pedo rovibe savo dendilo po agorisipasko lila Centresko vaš socialno buti Preševo, ano kanunipasko anglodihlaro roki. Kerinindo pedo phendutni anglodavia, Uluvutno dizutnengo inicirngja procedura kontrola kanunipaski thaj čaćikanipaski bujkaki Ministribaski bukjako thaj socialno bukjako, palo savo kompetentno Ministribe angja pratsav pedo rovibe anglodavijutnako thaj angja adekvatno agorisipasko lila. Anglodavijutni informišingja Uluvutno dizutnengo kaj ano palutno keripe Ministripasko bukjako thaj socijalno politikako cidisale minusja

ani buti ano savo sikavgja ani anglidavia, thaj e procedura anglo akava organi ačhavdili.

Penziako thaj invalidjengo siguripe

Uluvutno dizutnengo ano april 2011. berš bičhalgja Republikake fondeske vaš penziako thaj invalidjengo siguripe (ano podur teksti: Fondi) propozalja vaš cidipe dikhlarde mukhlipe ani buti. Atoska, pedo fundo dji odote legardutne procedure kontrola čačipaski bukjaki Fondeski, dikhlardile disave nanipe save, vaš pedo olengo but vardipe, našti te adikharenpe mukhlipe bukjake disave organizaciono jekhutnipaske.

Zorakhardile akala minusja:

Procedure anglo anglunostepenske thaj dujtostepeneske orgajna Fondeske bisebepesko but vakhti siton

Uluvutno dizutnengo zorakhargja kaj anglodavijutne pedo pratsavipe po rodipe vaš reslige hakaja kotar penziako thaj invalidjengo siguripe, sar ini po dende rovibaske lila, adjukarena ini po disave maseka jase ini berša. Palo iniciribe procedura kotar rig Uluvutno dizutnengo, Fondi majbut var kergja pedo rodipe thaj andoj agorisibaske lila, vaš savo anglodavijutne lele e Uluvutno dizutnengo te hačaren sar daj so „urgirinela“ ko Fondi te anenpe agorisibaske lila kotar penzia, so sito bimukhlo, vaš odova so kompetencia Uluvutno dizutnengo, sar biphanglo raštrako organi savo uluvinela hakaja dizutnengo thaj kontrolišinela buti orgajnengo raštraka direkciako thaj aver orgajnengo thaj organizaciengo, firmengo thaj instituciengo savenge dendile publikake mandatja (dj. 1. par. 1. Kanuni vaš Uluvutno dizutnengo).

Ano reso cidipe phendutne minusja, Fondeske dendilo propozalo te resol kaj pratsav pedo sakova rodipe jase anglodavia anelape ano haljovipasko roki, bitrumipe a ano sakoja situacia majdur ano kanunipasko anglodihlardo roki. Jekha-jekh regula kaj istemalkerolpe vaš djevapja pedo lila dizutnenje jase djevapja pedo administrativno lila. Te sine kaj kotar objektivno sebepi, vaš kompleksno procedura, jase pučipe save inicirisale, pratsav nane šajipe teanolpe ano hramibasko roki, Fondi kotar odova musaj te informišinol dizutne thaj te lol sa napja save sile vaš e pratsav teanolpe so posig.

PHARIKANO RESLIPE HAKAJ PEDO FAMILIAKI PENZIA

Misal: Anglodavijutni dengja anglodavia savi sine vaš pedo bišajipe reslige hakaj po familiaki penzia vaš olaki čhaj, palo meribe dadesko. Anglidavijutni phengja kaj socialno administracia kotar avrijalutne phuvja but drom rodingja Republikako fondi vaš penziako thaj invalidjengo siguripe vaš biagorisipe pedo dendo rodipasko lil vaš familiake penzia, hema bi sukseseko. Palo iniciripe procedura kontrola kanunipaski thaj čačipaski bukjaki Fondeski, lelilo deklarišipe ano savo phendilo kaj procedura vaš reslige hakaj pedo familiaki penzia lelilo formularjenca ko Českako organi socijalno siguripasko 2007. berš, a save dendile Fondeske, Paviljoni vaš penziako thaj invalidjengo siguripe pedo maškarthemutne kontraktja. Vaš odova so nane dendili sa manglutni dokumentacia, rodisalo djipherdipe kotar českako organi

socialno siguripasko. Ano jekh vakhti, češkako organi sociajalno siguripasko rodingja verifikacia stažesko savo mulo manuš siguraniko resla ani Srbia, so ini dendilo. Vaš odova kaj kotar e Češka nane ale rodime ispatja, klidutnipa vaš arakhipe ispatjengo kotar 17. 6. 2010. berš, popale rodisale.

Vaš odova kaj e procedura lelili 2007. berš thaj nane agorisalilo dji 2010. berš, kana e anglodavijutni rodingja Uluvutno dizutnengo, kotar Fondi rodisalo te kerol buti prekal dendo propozalo thaj agorisinela procedura.

Fondi palo odova informišingja Uluvutno dizutnengo kaj palo devipe bipherdutne ispatja kotar češkako organi, 18. 10. 2011. berš andilo jekh vakhtuno agorisibasko lil savea zorakhardilo hakaj pedi familiaki penzia vaš čhavoro thaj te dolpe lovo kotar 27. 12. 2006. berš. Agorsibasko lil sitoj jekh vakhtuno dji kana delape askeriako dokumenti vaš mule manušesko thaj skolako verifikaciako lil vaš čhavoro savo lela familiaki penzia. Pedo adjahar čhane 2011. berš agorisalilo procedura pedo rodipe dendoj 2007. berš.

Biažuripe centralno evidencia rezultirinela kaj Fondi but var po dizutne nakhavela obligacia te anen gendja thaj/jase popale te pokhinen kontribucie thaj adjahar učarela nanipe gendjengo vaš savenge manglape te legaren evidencia

Pedo fundo phenipe kotar anglodavia thaj legardutne procedure, Uluvutno dizutnengo zorakhargja kaj kompetentno orgajna nanolen ažurno evidencia kotar pokhime kontribucie, data astaripe thaj čhinipe karakteri siguranikasko, staži siguripasko, učipe pokhima kontribuciako, vaš savo Fondi obligacia te denpe manglutne gendja nakhavela pedo dizutne, jase dizutnen pharikerela već pokhime kontribuciencia. Fondeske, ano dikhipe dikhlarde minusja, dendilo propozalo te legarel lačardi thaj ažurno evidencia kotar siguranikja, loveske lilenca pokhime kontribucie thaj konzumatjengo e hakajengo thaj dikharelala čačipe gendjengo save čivdile ano registaciakе lila vaš centralno evidencia, pedo čhane anglodikhlarde kanune.

Adjahar, jekh kotar baro problemi sito ini kana kontribucie nane pokhisale kotar rig dendutnobukjako, palem kotar siguraniko rodelape te pokhinel, soske organi save siton kompetentno te kontrolišinen pokhipe kontribuciako (dji 2003. RFPIO a kotar 2003. Porezeski direkcia), nane kerde buti ano rami e Kanunea.

Butivar sito problemi ini verifikacia stažesko siguranesko reslo ano aver republike jase ano aver raštре, sar ini verifikacia stežesko reslilo ani Srbia. Disave procedure but vakhti siton, soske avrijalutno idjardutno siguripasko na verifikuinela kerdimo staži, ani savi situacia Fondi PIO šaj numa te bičalol urgencie thaj ruidjipaske lil avrijalutne organeske. Palem ni Uluvutno dizutnengo našti te agorisinol procedura pedo anglodavia, soske anglodavijutno našti te ovol čalardo keripa orgajnesko, vaš odova so nane leloj agorisibasko lil vaš penzia.

Fondi dela obligacia dizutnenge po inaripe anglopokhimi penzia, dji savo alo vaš mukhlime ani buti Fondesko

Dikhlardilo kaj, mukhlipe ani buti Fondesko, avilo dji situacia ano save anglodavijutnenge andilo agorisibasko lil save pharuvisalo jekhvaktuno agorisibasko lil, hema ano po hari lovo ze soj penzia pedo jekhvaktuno agorisibasko lil. Ko adjahar situacie, Fondi informišinela anlodavijutnen kaj kerdilo bordži savo musaj te inaren. Ano situacie kana kerdilo mukhlipe ani buti administratoresko Fondesko, savo negativno reflektuinelape pedo hakaja thaj interesja dizutnenge, Fondeske dendilo propozalo te kerol jeftisaripe thaj konsekvence mukhlipaske te cidol ano majsig šaipeske čhane, a dizutnen te informišinol kotar hakaj pedo adekvatno juridikako vastušej.

Misal: Jekhevakhtune agorisibaske lilea došalipa zorakhardilo učipe penziako, anglodavijutni siola obligacia te inarol anglopokhimo lovo

Anglodavijutni sine ko Uluvutno dizutnengo e angladavia ani savi phenela kaj olake pedo definitivno agorisibasko lil zorakhardilo po tikno lovo penziako kotar odova so zorakhardilo jekhevakhtune agorisibasko lilea vaš penzia, vaš savo sine ani obligacia te inarol anglopokhipasko lovo. Anglodavijutni pana phenela kaj sine ano Filijala Kruševci, te rodol ažutipe, soske nane ani situacia te inarol akava kerdimo bordži, hema olake phendilo kaj musaj te inarol akala love. Phenela kaj olake administratori Filijalako mothavgja kaj na manglape te rovolpe soske akana lela „čačikano lovo penziako“, thaj kotar odova sebepi na dengja rovipasko lil.

Vaš odova kaj djenoa 25. paragrafi 5. Kanuni vaš Uluvutno dizutnengo hramimo kaj Uluvutno dizutnengo, eskluzivno, šaj te inicirinol procedura ini pana so istemalkerenape sa juridikake vstušea, kaj vaš dendutno anglodaviako na kerelape biinardipaski škodra jase te sine kaj angladavia sitoj vaš čalavdipe principi lača direkciako, ulavdo bikorektno relacia organesco direkciako prekal dendutno anglodaviako, bivakhtuni buti jase aver phagipe regulengo etikako keripasko bučarnengo ano orgajna direkciake, inicirisali procedura kontrola kanunipasko thaj čačikanipasko buti Fondesko. Filijala Kruševaci popale legargja procedura zorakharipaski, inaripaski thaj evidentiri pe anglopokhipasko lovo penziako. Zorakhardilo kaj e jekhevakhtune agorisibasko lilea došalipa zorakhardilo učipelovesko penziako, dji savo alilo vaš došalipasko zorakhardo masekesko pokhipe ano 1986. berš, savo zorakhardili ano but pobut baripe lovengo ze so sine čačikane thaj sar adjahar čivdili ana baza centralno evidencia aktivno siguranikengo. Leipa ano dikhipe kaj angladavia anavnuni sikhavela pedo mukhlipe ani buti Fondesko, savo već zorakhardilo thaj vaš savo Ulvutno dizutnengo bičalgja propozalo, kotar Fondi rodisalo te kerol buti pedo dendo propozalo. Fondi informišingja Uluvutne dizutnengo kaj Filijala Kruševac opipe anavnuni dengja davia Fundono krieske ano Kruševci, vaš kaj lelilo lovo bi fundo. Numa, anglodavijutni palem informišingja Uluvutno dizutnengo kaj e davia fulisali, so pana nane verifikuisalo kotar Fondi.

Procesi pana nane agorisalilo so ro dela pana pačiv thaj dikhlaripe, leipa ano dikhipe kaj Fondi, ini uzo odova so zorakhardilo kaj došalipe kerdilo kotar rig administratori Fon desko, pana na informišingja Uluvutno dizutnengo kotar ačavipe te inarolpe bordži.

Aktja Fon deske savenca agorisinelape hakaja thaj obligacie dizutnenge siolen nanipe jase na adikharena sa elementja anglodikhlarde kanuneske djenutnipenca

Vaš kaj e djenoa 199. Kanuni kotar sasutno administraciaki procedura hramimo save elementja agorisibaske manglape te oven, Fon deske dendilo propozalo te resol mothovdipe sakola deciziako savi šaj negativno te kerol pedo hakaja, obligacie thaj pedo kanuni fundome interesja dizutnenge, te adikharol sa relevantno faktja thaj maškharipe thaj konkretno sebepja vaš savo adjahar decizija andili. Fondi ka ačhavolpe te anol sasave decizie bi zoralo baza jase individualizime sebepja vaš anipe.

Administratorja Fon deske bisikavne strankake butvar na dena sa manglutne ekspertsко ažutipe, adikharenape bikorektno thaj bikamibasko thaj pedo adjahar čhane kerena opipe principja lači direkcia

Pedo adjahar čhane phagenape djenutne Kanunesko vaš penziako thaj invalidjengo siguripe savo anglodikhla rela kaj Fondi manglape kaj ani procedura vaš reslipe hakaja kotar penziako thaj invalidjengo siguripe thaj vaš zorakharipe penziako staži, sigurtnenge thaj konzumentjenje hakajeske dena ekspertsko ažutipe. Vaš odova Fon deske phendilo te lačarol thaj anglunisarel buti servisi juridikako ažutipe thaj te edukuinol administratorjen save dizutnenge dena ekspertsko ažutipe kotar umal penziako thaj invalidjengo siguripe. Fondi ka mothavol administratorjenje ano organizaciak je khutne kaj manglape ani komunikacia e dizutnenca te over servilno, korektno, kamipa thaj pašaripa, sar ini e dizutnenge pedo olengo rodipe te den informacie kotar procedura save legarela pe olende.

Dizutne save ko Uluvutne dizutnengo dende anglodavie pedo buti Fon desko sinolen bišukaripe vaš odova

Disave anglodavijutne phende kaj administratorja Fon deske sikhavde protesti prekal olende, soske dende ko Uluvutno dizutnengo anglodavie pi buti Fon desko, a ano disave situacie phendilo olenge kaj pere hakaj po sig resena, sine tana roden Uluvutno dizutnengo. Ano reso nakhavipe phendutne minusja ani buti, Direktori Fon desko ka bičalol hramimi informacie sa organizaciak je khutne savea ka leparolpe kaj dizutne našti te trpinen nisave konsekvence, ni ano nisavo čhane te kerolpe olenge sugestia so istemalkerde poro kanunipasko hakaj thaj rodinde Uluvutno dizutnengo, jase dende informacie kotar semnipe vaš procedura savo Uluvutno legarela. Musaj kaj keripe opipe akala obligaciak uluvipe thaj pačavipe hakajengo dizutnengo ovela disciplinsko sankcionisimo.

Situacie kana agorisipaske lilenca zorakhardilo karakteri sigurinipasko pedo fundo keripe korkorutno buti, a ano phandipe akalea Fondi pedo administrativno buti lela procedura reviziaki thaj te kerenepe popale individualne procedure, rodipa te denpe ispatja vaš keripe korkorutni buti

Leipa ano dikhipa kaj revizia thaj popale keripe procedurako regulisime djenutnenca Kanunesko vaš penziako thaj invalidjengo siguripe thaj Kanunea vaš sasutni administraciaki procedura, sar ini kaj odola procedure pana siton, a anglodavie fulisale sar anglovakhtune. Uzo odova phendilo kaj Uluvutno dizutnengo adjukarela kaj Republikako fondi vaš penziako thaj invalidjengo siguripe lelutne procedure reviziake, jase popale keripe individualno procedurengo ano sa ka legarol ano rami pere kanunipaske mandatea thaj kompetencienca thaj ka anol adekvatno, pedo kanuni fundome pratsavja, thaj palo agorisibe procedurako savo legarela kompetentno organi Fondesko, thaj eventualno istemalkeripe sa so si juridikake vastušea, šaj te lolpe šajipe te delpe anglodavia ko Uluvutno dizutnengo, ano rami e kanunea.

Keripe Republikako fondesko vaš penzijengo thaj invalidjengo siguripe pedo propozalja Uluvutno dizutnengo

Republikako fondi vaš penziengo thaj invalidjengo siguripe, ano roki vaš keripe pedo propozalja, dengja Informacia kotar lelutne napja thaj keripe pedo dende propozalja. Ani lepardi Informacia phendilo kaj sa aktivipe Fondesko siton vaš odova thaj astarolpe so pošukar rezultati kana dikholape pedo vakhtesko pratsavipe kotar dendutne rodipaske lila. Sar phenlape podur, rezultatja bukjake ano 2010. berš thaj anglune pondj maseka 2011. berš, kana vakharlape kotar angluno stepensko organi, sikavela kaj gendo rodipaske lilengo save agorisinenape ano kanunesko roki bairilo thaj kaj tiktarelape gendo biagorisime rodipaske lila.

Ano reso vakhtune informišipasko dizutnengo kotar bišajipasko agorisipe olengo rodipasko lil ano kanunesko roki, andile duj instrukcie: Instrukcia Direkciake Fondesko vaš obligaciako informišipe strankako, pedo lelutne urgencie, a phando e aniba direkciako akti pedo dendutne rodipaske lila vaš reslipe hakaja kotar penziengo thaj invalidjengo siguripe kotar 14. 6. 2011. berš, savo sito vaš angluno stepenesko organi thaj Instrukcia Direkciake Fondesko vaš obligaciako informišipe strankjengo, pedo lelutne urgencie, phande e aniba direkciako akti pedo dende rodipaske lila vaš reslipe hakaj kotar penziengo thaj invalidjengo siguripe kotar 14. 6. 2011. berš, savo sito vaš dujto stepenesko organi pratsavipasko.

Ano dendi Informacia, Republikako fondi vaš penziengo thaj invalidjengo siguripe phengja kaj ano periodi kotar 1. 7. 2011. dji 3. 12. 2011. berš ka legarol koriguibaske bukja, jase djipherdipe mothovdipasko e mehanografiake agorisipe save anenape kana pratsavinelape vaš hakaja kotar penziengo thaj invalidjengo siguripe.

Phando e problemea bidevipe ekspertsko ažutipe bisakovne strankjenge thaj bikorektno relacia administratorjengo Fondesko prekal stranke, adjahar lelilo aktivipe vaš lačharipe thaj anglunisaripe bukjako servisako juridikako ažutipe thaj korkore administratorjengo save dena ekspersko ažutipe thaj save siton ano direktne kontakti e dizutnenca, thaj kotar odova lungardilo e kontinuirimo insistiriba Direkcia Fondeski

pedo već lelutne napja thaj realizuipe disciplinjengi procedura prekal bučarne save pere bukjake obligacie na kerena pedo adekvatno čhane.

Palo devipe propozalo, Uluvutno dizuntnego informišingja Fonde kotar avutne anglodavie save siton phande kotar zoralikane mukhlipe bukjako. Fondeske dendili lista kotar 40 anglodavijutne save lelide kotar vakhti devipe propozalesko (aprili 2011), klidutno e 30. 9. 2011. berš, sar o Fondi te dol informacia kotar faza proceduraki prekal individualne anglodavie. Kotar lepardutne 40 anglodavie, 7 siton vaš obligacia dizutnengi pedo inaripe anglopokimo lovo penziako, dji savo alo vaš mukhlipe ani buti Fondesko, a aver 33 siton vaš bisebepesko so lugardili procedura. Akana sito dikhlaripe pedo akala anglodavie.

2.6.5. Resori sastipasko

Ulavdo raporti Uluvutno dizutnengo ani umal resori sastipasko

Uluvutno dizutnengno mangela te dol reslige ano sa dikhlaripe situaciako realizuipe hakaja dizutnengo pedo sastipasko siguripe thaj adekvatno sastipasko uluvipe, kotar jekh rig, sar ini pharipe thaj problemja savenca sastipaske institucie arakhenape ani piri buti, kotar dujto rig, dji save alo kotar procedure legardutne pedo anglodavie dizutnenge. Adjahar, Uluvutno dizutnengo mangela te sikavol faktja dji pe save alo legaripa poro rodipe prekal procedure kontrola buti sastipaski instituciengo sar ini te dol propozali vaš napjenje save ka čhinan kaj avdive thaj ano avutno vakhti, keranape situacie save dizutnen - pacientjen thaj/jase doktorjen anena ani situacia te čhinanpe disave hakaja jase pharipe te kerolpe olengo reslige.

Kotar 2011. berš ano baripe sito gendo lelutne anglodaviengo dizutnengo save siton vaš reslige hakajengo kotar sastipasko siguripe, sar ini anglodavie dizutnengo vaš reslige jase činipe hakajesko pedo sastipasko uluvipe kotar rig sastipaske institucie, hema ini pedo Ministribe sastipasko. Sastipaske bučarne amen rodena vaš bišajipe te resolpe hakaj pedo fundo bukjako - butberšengi buti pedo jekhvakhti, bimukhlipe vaš specializacia thaj aver. Sindikatja sastipaske bućarnengo, ano dende anglodavie phenena kaj ano sastipaske institucie o regulatorno lila, kontraktja thaj aneksja kontraktjengo vaš buti nane ano jekhavazipe e kanunenca thaj direkciencia ano kotor save siton vaš masekesko pokipe sastipaske bućarnengo, sar ini kaj alosarde doktorja siton talo pharipe e neve obligaciencia vaš legaripe administrativno evidencia so direktno tiktarela kvaliteti sastipaske servisesko save delape pacijentjenge.

Uluvutno dizutnengo, civilno sektori thaj amalipe pacijentjengo, sikavena pedo problemja savenca arakhenape dizutnen ani procedura reslige hakaja kotar sastipasko siguripe thaj sastipasko uluvipe. Adjahar, dizutne sikavena ini pedo bimisalutno lugaripe krisipaske procedure pedo davie vaš zorakharipe e djevapibasko sastipaske bućarnengo vaš sar phenlape kerdime diagnostikake jase doktorjenje došalipe save sinolen vaš konsekvenca meripe pacijentesko.

Dizutne ano 2011. berš rodinde Uluvutno dizutnengo ini anglodavienca save sineton vaš buti thaj keripe sastipaske komoreng.

Generalno impresia sito kaj Uluvutneno dizutnengo e resorno ministriba, sar ini e ministrea sastipasko, resla čalardipasko maškaripe vaš te kerolpe anglunisaripe bukjako orgajnengo thagarutnake ano reso popherdo, čačikano thaj efikasno reslige hakajengo thaj tromalipengo dizutnengo, sar ini te zorakharolpe pačavipe dizutnengo ano institucie olenga raštrako.

I. Hakaja kotar sastipasko siguripe

Dizutne ano anglodavie phenena kaj olenge čhinde thaj/jase limitirime disave hakaja kotar sastipasko siguripe keriba kompetentno filijalengo RZZO¹⁰¹, poulvadipe kana registruinelape pedo sastipasko siguripe, bičhalipe pedo saslaripe ano institucie sekundarno jase tercianlo niveli, te denpe love dromeske thaj aver hardjipe vaš saslaripe ano institucie avri e djivdipasko thanesta.

1. Pharikano reslige hakajengo pedo sastipasko siguripe

Misal: Anglodaviutne palo khuvipe pi buti kergja šajipe te dol registrabasko lil vaš sastipasko siguripe e dokumentacia Republikako fondesko vaš sastipasko siguripe, Filiala ano Novi Sad thaj te lol sastipaski karta. Numa, phendilo oleske kaj dokumentacia nane kompletno, adjahar kaj štar masek bisuksesea kergja šajipe te lol sastipaski karta, hema nijekh drom na lela pherdi informacia vaš odova so musaj te dol uzo registrabasko lil vaš siguripe. Uzo odova disave administratorja Filijke sineton but bikorektno prekal oleste.

Palo odova so Uluvutneno dizutnengo rodingja Republikako fondi vaš sastipasko siguripe, anglodavijutno resla hakaj pedo sastipasko siguripe thaj lela sastipaski karta, savea procedura anglo Uluvutneno dizutnengo ačhavdilo.

2. Verifikacia sastipaske karte e markenca

Poulavdipe dikhlardo gendo rodipe dizutnengo poagor 2011. berš ano vakhti verifikacia sastipaske karte vaš periodi savo avela, pali informacia save ikalde o medie, kaj vaš verifikacia sastipaska kartako musaj poangle te alosarolpe poro doktori. Ano sa dendutne anglodavie phendilo kaj adjahar keripe filijalengo RZZO sito bikanutno.

Anglodaviutnengo dendile hramime informacie kaj nane fundo vaš keripe Uluvutneno dizutnengo pedo dende anglodavijutne thaj uzo odova sikavdilo olenge pedo fakti kaj palo so pharuvisalo Kanuni vaš sastipasko siguripe¹⁰² ano kotor savea regulišinelape procedura verifikacia dokumentjengi vaš siguripe, hramimo sito kaj verifikacia sastipaska kartako kerela centralno filiala pedo fundo gendja save siola, jase pedo fundo ispatja kaj pokimo sito kontribucia so ali ano rami e kanunea, a kaj palutne verifikacie dokumentjengi šaj te kerolpe *thalo činadipe kaj o sigurimi persona kerdoj alosaripe pere doktoresko* ano rami e akale kanunea thaj normenca save andile vaš te

¹⁰¹ Kanunea kotar pharuvipe thaj djipherdipe Kanunesko kotar sastipasko siguripe („Službeni Glasnik RS“, gn.57/11), savo khuvgja ano zoralipe 09. Avgusti 2011.berš, anav Republikako fondi vaš sastipasko siguripe (RFSS) pharuvisalo ano Republikako fondi vaš sastipasko siguripe (RFSS),thaj kotar odova sebepi ano akava Raporti phenenape solduj anava, phando kotar vakhti leipe anglodavijako.

¹⁰² „Sl. glasnik RS“, gn.107/05, 57/11.

realizuinolpe akava kanuni. E phendutne Kanunea ano djando roki musaj te oven harmonizuime sa talokanuneske norme save regulišinena materija sastipasko siguripe, so kergja ini RZZO kana pharuvингja Regulatorno lil kotar dokumenti vaš sastipasko siguripe thaj ulavdo dokumenti vaš istemalkeripe vaš sastipasko uluvipe. Jekhvakhtea e anglodavijutnen sikavdile, te sine kaj adikharena kaj phendutne aktja – kanuni thaj talokanuneske aktja nane ano jekhavazipe e Ačimosea RS, šaj te den Ačimoske krieske iniciativa vaš nota olengo ačimoskibasko.

3. Bijekhtutni praksa anglunostepenska doktorjenga komisiako filialengo Republikako fondi vaš sastipasko siguripe kana delape jekhavazipe vaš bičhalipe pedo saslaripe ano institucie tercionalno niveleske

Misal: Anglodaviutne phenena kaj olenge čhalavdilo hakaj pedo saslaripe vaš odova so anglunostepenska doktorjengi komisija teritorialno kompetentno filialengo pere notenca poagor 2011. berš dende negativno gndipe vaš bičhalipe pedo stacinarno saslaripe ano Klinikako centri Niš. Ano jekhvakthi phenelape kaj pacijentja, e identikane medicinake indikaciencia – miltiple skleroza, ano nakhlo periodi bi nisavo problemi resena sastipasko uluvipe ano akaja sastipaski institucia, uzo poangle lelime jekhavazipe kompetentno doktorjenga komisiako. Anglodavijutne phende kaj ano filijale lele mujeski informacia kaj o pacientja veke na bičhalenape ani intervencia ano KC Niš.

Vaš odova kaj kotar phenipe anglodavijutnengo iklola kaj keripe filijalengo RZZO ano konkretikane situacia šaj te ovol ano bijekhavazipe angluna praksa thaj restriktivno kana dikholape reslipe hakaja dizutnengo pedo sastipasko uluvipe, a leipa ano dikhipe činadipe anglodaviako (nasvalipe kanunea dendi sar nasvalipe kotar ulavdo socio-medicinako semnipe), Uluvutno dizutnengo arakhla kaj sebepesko, istemalkeripa djeno 25. par. 5. Kanuni vaš Uluvutno dizutnengo, te inicirinol procedura kontrola kanunipaski thaj čačipaski bukjaki uzo pačavipe hakaj dizutnengo thaj te rodolpe pačavipe principi lačha direkciako ani buti doktorjenga komisiako, jase kerutne filijalengo vaš diz Republikako fondi vaš sastipasko siguripe ini pana so nane istemalkerdile sa juridikake vastušea.

Procedura sitoj pana. Ulavdi pačiv ka dolpe po dikhlaripe si mi doktorjenje komisie ano konkretikane situacie kerde ano jekha-jekh čhane sar so kerde jase kerde ano aver pašutne juridikake thaj faktikane situacie, a te sine kaj na, si mi kaj vaš aver aver keripe dengja mothovdipaske thaj pedokanuni fundone sebepja. Atoska, klidutno ka ovol sine mi prekal anglodaviutne kerdilo ano rami e principea jekh-jekhipe diziutnengo ano reslipe hakaja save siton garantuime republikake aktjenca.

4. Bipratsavipe pedo rovibaske lila ani procedura te denpe dromutne hardjipe save kerdile ano vakthi saslaripasko

Misal: Anglodaviutno dengja anglodavijutni sava sikavgja pedo problemi savea maladinelape ani procedura pokibe dromeske hardjipe savo kerdilo ano vakhti saslaripe oleske tikne beršenge čhavoro. Ano dendutni anglodavia phengja, so iklola

ini kotar dendi dokumentacia, kaj opipe agorisipasko lil Filijalako vaš pomoravsko regioni Jagodina čhivgja rovibasko lil direktoreske Republikako fondi vaš sastipasko siguripe, hema dji dive devipe anglodaviako nane lelilo djevapi.

Anglodavia fulisali sar anglovakhtuni soske anglodaviutno, poangle so rodingja UD, nane istemalkerdoj sa so si juridikake vastušea ano reso uluvipe hakaja. Ano jekh vakhti anglodavijutneske phendilo kaj siole šajipe, te sine kaj dujto stepenesko organi na anela agorisibasko lil ni ano podur roki kotar efta dive po olesko popale rodipasko lil dendo e dujto stepenesko organi, palo nakhibe odole rokesko šaj te dol davija Administrativno krieske vaš bianipe rodimasko akti thaj adjahar te lol administraciako procesi.

5. Bibičaldipe ani rehabilitacia

Misal: Anglidavijutni bičalardi keripa anglunostepenski thaj dujtostepeneski doktorjengi komisia Filiala RZZO vaš Sremesko administrativno regioni, hema ini čhanea thaj keripa reslipe hakaja kotar obligaciono sastipasko siguripe thaj hakaja pedo sastipasko uluvipe generalno, dengja anglodavia thaj rodingja kotar Uluvutno dizutnengo te arakhel agorisipe vaš problemi savea arakhelape palo komplikovano operacia.

Palo sa dikhlaripe phenipe anglodaviako, dendi dokumentacia thaj pozitivno juridikake norme, Uluvutno na arakhla mukhlipe ani buti e organesco so kerdoy buti. Anglodavijutni informišisali kaj anglodavia fulisali sar bifundomi thaj ano jakha-jekhvakhti phendilo olake kaj Uluvutno dizutnengo nanole mandati vaš devipe gndipe kotar kompetencia averengi, ano konkretikani situacia, ekspertjengo - medicinake orgajna, ni nane kvalifikuimo organi savea siole manglutne djanipe.

II. Hakaj kotar sastipasko uluvipe

Ano 2011. berš Uluvutno dizutnengo lela baro gendo anglodaviengano save dizutne sikavena pedo čhinavdipe olengo daj hakaj kotar umal sastipasko uluvipe jase adikharena kaj olenge nane dendilo ano adekvatno baripe ini ano adekvatno čhane. Disave anglodavijutnenca sikavdilo pedo but bikorektno relacia sastipaske bućarnengo prekal anglodavijutne. Adjahar, ano baripe sitoj ini gendo lelutne anglodaviengano save dizutne phenena kaj vaš mukhlipe bukjako ano saslaripe, kerdime dijagnostikake thaj/jase doktorjenje došalipe, alilo dji ko disave konsekvence thaj ini meripe pacientesco a disave anglodavijutne kotar Uluvutno dizutnengo rodinde turvinutnipe kaske te djanano reso te uluvinen pere hakaja, dji disave dizutne adjukarde te lolpe adekvatno krisipasko procesi ano reso zorakharipe djevapibasko e sastipaske bućarnengo. Anglodavijutne dende anglodavie ini pedi buti thaj keripe sastipenje komore, a ini bućarne ano sastipaske institucia, sar ini strukake sindikatja, sine ko Uluvutno dizutnengo rodipa uluvipe hakajesko pedo fundo bukjako.

1. Harnikanipe devipe sastipaske servisja thaj bikeripe uluvutnesko vaš pacijentjenge hakaja

Misal: Uluvutno dizutnengo lela anglodavia, sava anglodavijutno sikavgja bičalardipe keripa jase bikeripa uluvutnesko vaš pacijenteske hakaja thaj doktoresko ano Instituti vaš kardiovaskularno nasvalipe „Dedinje“, ano Beograd. Dikhipe ano anglodavia thaj dendi dokumentacia zorakhardilo kaj anglodavijutno, bičalardo keripa doktoresko ano akaja sastipaski institucia, dengja sugestia e uluvutneske vaš pacijenteske hakaja a ano jekha-jekh vakhthi ini anglodavia ko Uluvutno dizutnengo.

Leipa pedo fakti kaj, ano konkretikani situacia, anglo devipe anglodavia ko Uluvutno dizutnengo anglodavijutno na kergja šajipe te resol thaj/jase uluvinel reslige hakajengo anglo kompetentno organi direkciako - ko uluvutno vaš pacijentjenge hakaja thaj Ministribe sastipasko, informišisalo kaj e anglidavia sitoj anglovakhti dendi.

2. Ulavdo bikorektno keripe sastipasko bućarnengo

Misal: Uluvutno dizutnengo lela anglodavia, sava rodisalo kotar akava raštrako organi uluvipe, jase reslige hakaja thaj tromalipe save garantuinela juridikako režimi Republika Srbiako. Anglodavia phendilo kaj e anglodavijutni ano Kher sastipasko „dr Sima Milošević“, ano Beograd, kana legargja para tiknoberšenga čhaja pedo oftalmologiako dikhlaripe, sine talo šikaniripe kotar rig medicinaki phen kotar odova paviljoni, a uzo odova doktorka, savi sa o vakhti sine odote, na reaguingja.

Dikhlaripa phenibe anglodaviako, Uluvutno dizutnengo zorakhargja kaj ano olate sikavelape pedo ulavdo bikorektno procedura prekal anglodavijutni thaj olaki tikne beršengi čhaj, sar ini pedo harnikanipe hakaja dizutnengo kaj sastipasko uluvipe uzo pačavipe majučo šajipesko standardi manušikane hakajengo thaj molipasko, so garantuimo republikake aktjenca.

Uluvutno dizutnengo lela ano dikhipe kaj kotar phenipe ano anglodavijako šaj te klidutnolpe kaj ola sikavelape pedo čačikano bikanunipasko čhane bukjako sastipaske instituciengo savenca sako dive phagelape hakaj baro gendo dizutnengo - pacijentjengo thaj sebepikano sito, istemalkeripa djeno 25. par. 5. Kanuni vaš Uluvutno dizutnengo, inicirinela procedura kontrola kanunipasko thaj čačikanipasko bukajko ano pačavipe hakaja dizutnengo ini poangle so istemalkerdile sa so si juridikake vastušea.

Kher sastipasko ano dendo mothavdipe informišingja Uluvutno dizutnengo kaj e direktorka akala sastipaske instituciako, sig po haljovipe vaš akaja situacia, adikhargja kvalifikimo bešipe e personalea Servisesko vaš oftalmologiako, pedo savo sikavgja kaj bućarne prekal sa konzumentja sastipaske servisjengo musaj te keren buti e šukaripa thaj pačavipa, a ano direkttno telefonsko kontakti e anglodavijutna dengja jeftisaripe thaj ano jekh vakhti phengja kaj sitoj pačavni kaj adjahar jase paše daj keripe na ka kerolpe popale ani akaja sastipaski institucia. Ono odova mothovdipe phendilo

ini kaj medicinaki phen sankcionišimi lovenca.

3. Dijagnostikaki/doktorjengi doš

Anglodavijutne but var dena anglodavie ko Uluvutno dizutnengo ano savo sikavena kaj kana kerdilo olengo saslaripe, jase djenengo olenga familiako, vaš došalimaski dijagnoza jase kerdime doktoreske doš, ule disave konsekvence (peravdilo sastipe thaj aver), thaj ini meripe pacientesko.

DOŠALIPASKI DIJAGNOZA

Misal: Anglodavijutni ano dendi anglodavijutni sikavgja pedo mukhlipe ani buti doktoresko ano Urgentno centri KC Srbiako thaj Klinikako dukhavno centresko Zvezdara kana zorakhardili dijagnoza thaj saslaripe olake, akana mula, dake. Ano jekh vakhti phengja kaj ano reso reslige jase uluvipe pere hakajengo, anglo devipe anglodavijako, nane rodindi ni jekh kotar kompetentno orgajna (ni ano andrunipe sastipaka instituciako, ni avri olata) soske, sar phengja, sila dondo ano olengo objektivipe. Ko Uluvutno dizutnengo, sar phengja, pendjargja organi ano savo siola pačavipe, thaj vaš savo, pačavinela kaj šaj diso te pharuvinel ano sistemi sastipasko ani Srbia.

Anglodavijutnake bičhaldilo hramimi informacia ano savo phendilo kaj Uluvutno dizutnengo ano keripe bukjengo kotar piri kompetencia šaj te kerol numa ano rami e ačhavipaske thaj kanunipaske mandatea, a kaj musaj poangle te kerol šajipe te uluvinel pere hakajainiciripa adekvatno procedura anglo uluvutno vaš pacientjenge hakaja, a palo odova eventualno ini te djal ani sastipaski inspekcia ano Ministrike sastipasko.

Vaš odova kaj kotar anglodavia iklola gndipe kana kerdilo saslaripe olaka dako nane ano vakhti dijagnostiso sastipasko problemi jase kerdili doš, anglodavijutnake phendilo kaj Kanuni vaš sastipasko uluvipe hraminela kaj talo ekspertsko doš talo haljovelape bigndipasko saslaripe, jase ignorišipe profesionalno buti ano devipe sastipako uluvipe jase biadikhardipe ja bipendjaripe zoralikane regule thaj profisionalno djandipe ano devipe sastipasko uluvipe, save anena dji peravipe, rumipe, čalavdipe, našavipe jase phagaripe sastipasko jase kotora trupesko e pacientesko.

Adjahar, phendilo kaj doktori sito djevaptuno vaš odoja doktoreski doš savi iklola kotar olesko bidjanglipasko keripe – atoska vaš doš save iklide kotar phagliple standardja pačavipaske jase vaš nanipe manglutne djanipe thaj kvalifikacie. Si but soja djevapibaske vaš doktorjengi doš – dizutnengi, došalipaski, loke došalipaski thaj disiplinaki. Djevapibe doktoresko vaš kerdimo doktorjengo ekspertsko doš šaj te zorakharolpe ani procedura anglo aver-aver orgajna – juridikake krisutne thaj/jase strukake, esnafeske, thaj phando kotar kompetencia aver-aver orgajnengo šaj te zorakharolple aver-aver forme djevapibaske save pala peste cidena aver-aver sankcie, thaj e anglodavijutnake ano odova gndipe ini dendilo informacia.

4. Anglodavijutne phande e uluvipa pedo fundo bukjako

Bućarne ano sastipaski institucia dende anglodavia ko Uluvutno dizutnengo, ano save sikavde kaj olengo daj hakaj pedo fundo bukjako čhindilo jase limitirimo.

BIMUKHLI SPECIJALIZACIA BUĆARNENGI

Misal 1: Anglodavijutni rodingja Uluvutno dizutnengo sikavipa bičalardipe e keripa Kher sastipasko „dr Jovan Jovanović Zmaj“, Stara Pazova, kote ano savakhtuni buti jase sar doktori medicinako, vaš maškaripe save, ini uzo but ruidjibaske lila, nane mukhlili olake specijalicazia kotar klinikaki biohemia. Kotar Uluvutno dizutnengo rodingja kaj olake, ano „maškaripe e Ministriba sastipasko ažutinela te ovol bičaldi pedi specijalizacia thaj pharuvipe deciziako sava fulisalo olako rodipe“. Anglodavijutni informišisali kaj Uluvutno dizutnengo nanole mandati te reprezentuinol dizutnen anglo aver orgajna jase ano olengo anav te kerol bahami thaj aver juridikake aktja, ni aver mandati te pharuvvel pratsavja e kompetentno orgajnengo.

KORKOROILO MEDICINAKO BUĆARNESKO

Misal 2: Anglodavijutno dengja anglodavia ko Uluvutno dizutnengo ano savo phengja kaj bičačikane keripa thaj korkoroiloa disave medicinake bućarnengo ano Instituti vaš ortopediako - hirurgiake nasvalipe „Banjica“, ruminenape hakaja bućarnengo thaj oleske bikanunipa ačhavdili buti. Anglodavijutno informišinisalo kaj ano reso uluvipe pere hakajengo pi buti thaj po fundo bukjako, siole šajipe te dol davia kompetentno krieske vaš te pheravolpe agorisipasko lil kotar cidipe kontraktesko vaš buti, sar ini te djal ki Inspekcia bukjaki rodipa vaš te truminolpe te realizuinolpe akava agorisibasko lil.

Sindikati medicinake bućatnengo kotar 2011. berš majbut drom rodinde Uluvutno dizutnengo sikavipa pedo problemja savenca bućarne ano sastipe maladinenape, majangle ano reslipe hakaj pedo fundo bukjako (buteberšengo bukjako angažipe ano jekhvakhti, biharmonizacija kontraktesko vaš buti e kanunenge thaj talokanunenge normenca, butpharipe alosarde doktoresko kotar administraciake bukja...).

Ano 2011. berš. Uluvutno dizutnengo ulavdi pačiv ani piri buti dengja vaš kontrolaka čačipaski thaj kanunipaski bukjaki sastipaske bućarnengo kana dendile sastipaske servisja ano ekstravakhteski buti. Procedure kontrola čačipaske thaj kanunipaske bukja sastipaske servisjengo Uluvutno dizutnengo legargja keripa pedo lelutni anglodavia, hema ini pedi piri iniciativa.

Devipe sastipaske servisja ano Kher sastipasko Voždovac ano Beograđi ano ekstravakhteski buti

Misal: Uluvutno dizutnengo ano starti 2011.berš lela anglodavia ani savi sikhavelape pedo sarphenlape ulavdo bikorektno keripe Kheresko sastipasko Voždovac kana lelilo te resolpe hakaj kotar sastipasko siguripe. Anglodavia phendilo kaj, vaš pharuvipe pedi čuči savi dikhla, anglodavijutni geli pedo dikhlaripe ko alosardo doktori sasutna praksako, ano Kher sastipasko Voždovac ano savo sila putardo sastipasko kartoni. Alosardo doktori palo dikhlaripe dengja lil vaš specialistikano dikhlaripe- ultraašunipen dikhlaripe čučjako. Po bičaldipasko lil vaš specialistikano dikhlaripe savo dendilo ano decembri 2010. berš, ano Servisi vaš radiologiako thaj ultraašunipaski dijagnostika dikhlaripe phendilo kaj ka ovol paše šov masek palo odova. Pedo pučipe šaj mi o dikhlaripe, vaš natura nasvalipaski te kerolpe po sig, pacijentkake phendilo kaj ultrazvukesco dikhlaripe čučjako šaj te kerolpe ini ano roki kotar disave dive, hema ano ekstravakhteski buti, „avri bukjako vakhti doktoresko“ ani jekha-jekh sastipaski institucia, so sito servisi savo ulavdo pokinelape.

Anglodikhavutni adikharela kaj, vaš pedo sa maškharipe, čačikane sine trumimi te astarol termini vaš dikhlaripe ano rami ekstravakhteski buti, a na pedo oleste te adjukharol 6 masek. Kotar rig sastipasko bučarno Servisi vaš radiologiako thaj ultrazvukesco dijagnostika informišali kaj šaj te avol pedo dikhlaripe ano astardo termini. Kana popale sinolen telefonesko kontakti, sastipasko bučarno olake pharuvringja vakhti dikhlaripasko. Pacijentka odova dive geli pedo dikhlaripe, a kana kerdilo akava servisi olake pokhisalo thaj dendilo olake blok logari thaj fiskalno logari pedo savo sine hramimo angluno vakhti kana vakhardilo o termini.

Kerinindoj pedo lelutni anglodavia ani procedura kontrola čačikanipaski thaj kanunipaski buti Kheresko sastipasko Voždovac, ano Beograđi, Uluvutno dizutnengo zorakhargja kaj ano akaja sastipaski institucia kerdile mukhlipe bujkake pedi škodra hakaja dizutnengo- dendutno anglodaviako thaj averengo, sar ini hakaja bučarnengo ani sastipaski institucia.

Phagipe hakaja dizutnengo sebepi siton bikanunipasko thaj bičačikano čhane pedo savo organizuimo ekstravakhteski buti vaš te denpe sastipaske servisja- rentgeni thaj ultraašunipasko dikhlaripe. Ani akaja sastipaski institucia pacijentjenje e doktoreske bičaldutne lilea nane ano hramibasko roki kotar 30 dive kerdilo specialistikako-konsultativno thaj dijagnostikako dikhlaripe-ultraašunipasko, ni o pacijentja ano šukhar čhane na informišime kotar pere hakaja vaš situacia kaj o dikhlaripe našti te kerolpe vaš 30 dive, već dikhlaripe astardile vaš ini dji 8 masek poanglal, dji pacijentjenje ano jekh-jekh vakhti dendilo kaj dikhlaripe pedo savo bičalde te keren ano ekstravakhteski buti doktorjengo thaj aver medicinako personali, ano roki kotar disave dive, vaš savo manglape ulavde te pokhinjen. Ekstravakhteski buti kerdilo ano vakhti rndomo bukjako vakhti instituciako. Ekstravakhteski buti kerdilo bi Kanunea hramimo jekhavazipe Ministribasko sastipasko a kontraktja kotar ekstravakhteski buti klidutnisali e radiologjenca, save palem siole činardo bukjako

vakhti vaš škodripe činavdipengo bukjako pedo olengo sastipe.

Vaš cidipe dikhlardutne minusja bičaldile propozalja ko Kher sastipasko kaj bi nisavo trumipe vakhtesco ačavela e ekstravakhteska bukja bi normirimo formalno jekhavazipe Ministribasko sastipasko. Ini po eventualno leipe jekhavazipasko, Kher sastipasko Voždovac korkoro ka ačavol ekstravakhteski buti te sine kaj zorakharlape ačavipe te egzistirinol bilo savo kotar činavdipe vaš te dolpe jekhavazipe, a poulavdipe te sine kaj formirinelape lista astaripe terminesko, te sine kaj vakhti astaripasko po lungo kotar 30 dive, vaš pacijentja siguranikja obligaciako sastipasko siguripe, thaj kotar odova ka informišinen Ministribe sastipasko.

Adjahar, dendilo propozalo kaj Kher Sastipasko te inarol dizutnenge-pacijentjenje love save pokhinde vaš sastipaske servisja save siton astarde obligaciake sastipaske siguripa, a save kerdile ano ekstravakhteski buti kotar 01.06.2010. berš (kotar kana Kher sastipasko kerela ekstravakhteski buti bi hramutno jekhavazipe Ministribe sastipasko). Direktoreske dendilo propozalo te bičalol hramimi direkcia sa organizaciake jekhutnenje ano save kerelape dijagnostikake dikhlaripe – laboratoriakе analize, rentgen dikhlaripe thaj ultrazvučno dikhlaripe, savenca e bučarnenje ka sikhavolpe pedi obligacia devipe mugeske informacie pacijentjenje kotar olenge hakaja vaš situacia kana indikuimo medicinako servisi našti te kerolpe ano roki kotar 30 dive.

Kher sastipasko ano sa kergja prekal propozalja save dengja Uluvutno dizutnengo.

Kerdipe kontrola sastipaske instituciengo lelutne pedi piri iniciativa

Informacie dji save alo Uluvutno dizutnengo kotar keripe kontrola Kher sastipasko Voždovac, ano Beograd, sar ini ano Instituti vaš onkologia Vojvodina, ani Sremeski Kamenica sikavela pedo phagipe normengo ano disave sastipaske institucie. Odola informacie zumavinde bari pačiv publikaki thaj strukake amalipengo.

Startno informacie Uluvutno dizutnengo lela kotar Ministribe sastipasko Republika Srbiako¹⁰³. Atoska, ano reso zorakharipe šaj mi Ministribe sastipasko kerdioj ano rami e kanunea hramutne obligacie kana dikhelape keripe kontrola pedo buti sastipaske instituciengo ano save organizuinelape thaj kerelape ekstravakhteski buti, rodisale informacie kotar gendo situaciengo save Ministribe sastipasko ano nakhlo berš legargja kontrola pedi buti sastipaski institucengo astarde e Planea mrežako, a save sinole reso kontrola organizuibaski thaj keribaski ekstravekhteski buti, sar ini precizno gendja kotar odola sastipaski institucie. Ano jekh vakhti rodisalo ini informacia kotar rezultati legardutne procedure, sar ini adekvatno dokumentacia phandi vaš legardutni kontrola. Adjahar, rodisale informacie kotar sastipaske institucie pedo savenge rodipe vaš zorakharipe pherdipe činadipengo vaš keripe ekstravekhteski buti Ministribe palo 01. 8. 2010. berš dendoj pozitivno gndipe, sar ini periodi pedo save site dendo akava gndipe.

¹⁰³ 117-370/11 - Uluvutno dizutnengo – Ministribe sastipasko RS.

Aktea Ministribe sastipasko gn. 072-00-00145/2011-02 kotar 14. 3. 2011. berš phendilo kaj *resoski kontrola phande e ekstravakhteska bukja kerdile* 2008. berš thaj 2009. berš vaš *dikhlaripe sine mi thaj ano save institucie organizuisalo ekstravekhteski buti thaj devipe save sastipaske servisja, a kaj ano 201.* Berš inspektorja nane kerde resoske kontrole. Ano jekh vakhti, ano aneksi aktesko dendilo „...*disave kotar napja save sastipaske inspektorja lele...*“. Numa, informacie e precizno rodime gendjenca na dendile.

Leipa ano dikhipe kaj pedo fundo lelutne informacie bidujegndipasko iklola kaj Ministribe sastipasko, sar organi savo sito kompetentno te legarol kontrola pedo kanunipe bukjako sastipaske instituciengo ano gndipe e Kanunesko vaš sastipasko uluvipe¹⁰⁴, nane leloj manglutne aktivipe kotar pere kompetencie, Uluvutno dizutnengo ulavdi pačiv dengja vaš kedipe gendjengo phande e organizuipa ekstravakhteski buti thaj legaripe listjengo vaš terminja thaj adjukaripe vaš devipe sastipasko servisi, sar ini buti uluvutnesko vaš pacijentjenje hakaja.

Nakhipa kotar Ačhimos thaj Kanuni lačhardile obligacie thaj bukja Uluvutno dizutnengo vaš te dikhlarol kotar uluvupe thaj anglunisaripe manušikane tromalipe thaj hakaja¹⁰⁵, Uluvutno dizutnengo kergja ano februari/marti 2011. berš procedure kontrola bukjaki pondj sastipaske instituciengo. Majanglutno reso legardutne procedurengi te zorakharolpe sine mi kana kerdilo kanunea hramime bukja devipe e medicinake servisja pacijentjenje ano odola sastipaske instituce mukhlipe ani buti savi vaš konsekvenca sinola phagipe hakaja dizutnengo. Uluvutno dizutnengo ano odova poulavdipe sinole ano dikhipe kaj e Kanunea vaš sastipasko uluvipe zorakhardilo kaj sakova dizutne siole hakaj kaj sastipasko uluvipe resela uzo pačavipe o majučo šaj standardi manušikane hakajengo thaj molipe, jase siole hakaj pedo fizikako psihikako integriteti thaj pedo arakhipe oleska personako, sar ini pačavipe oleske moralno, kulturno religiake thaj filozofiate djandipe¹⁰⁶, sar ini hramimo hakaj pacientesko pedo sa forme informaciengo biphangle kotar situacia sastiaski, sastipaski servisja thaj čhane sar istemalkerena odova, sar ini pedo sa informacie save pedo fundo skieniaki rodipe thaj tehnologiake inovacie siton pašutne (djn. 27.).

Kriteriumja vaš alosaripe sastipaske institucie ano save legardile procedure kontrola čaćipaski bukjaki, sineton ano aver-aver nivelja sastipaska bujkake – kotar primarno dji tercialno niveli, thaj aver-aver administraciake regojna. Legardutne procedure kontrola čaćipaski thaj kanunipaski bukjaki sine ano akala sastipaski institucia:

1. Klinikako centri Niš¹⁰⁷,
2. Kher sastipasko Šabac¹⁰⁸,
3. Sasutno dukhavnokher Užice¹⁰⁹,

---

¹⁰⁴ Dj. 242. Kanuni kotar sastipasko uluvipe („Sl. Glasnik RS“ gn. 107/05 ... 99/10).

¹⁰⁵ Kanuni kotar Uluvipe dizutnengo („Sužbeni glasnik RS“ gn. 79/2005 u 54/2007), djeno 1. pr. 2.

¹⁰⁶ Prf. 25. ct. 1. Kanunesko kotar sastipasko uluvipe.

¹⁰⁷ 117- 225/11 - Uluvutno dizutnengo - Klinikako centri Niš

¹⁰⁸ 117-371/11 - Uluvutno dizutnengo - Kher sastipasko Šabac

¹⁰⁹ 117-519/11 - Uluvutno dizutnengo - Sasutno dukhavnokher Užice

4. Sastispako centri „Sveti Luka“ Smederevo¹¹⁰ thaj
5. Sastipasko centri Kladovo¹¹¹.

Procedura kontrola čačipe thaj kanunipe bukjako sastipaske instituciengo astarela:

- informišipe sastipaske institucie kotariniciripe procedurako;
- vizita e sastipaska instituciake thaj vakheripe djenutnego ano Ekspertsko servisi thaj Uluvutno dizutnengo e direktorea instituciako;
- dikhlaripe dokumentacia thaj gendja save sastipaski institucia sinola, a savi sitoj kotar semnipe vaš procedura savo UD legarela jase vaš reslige reso olesko preventivno keripasko;
- keripe nota vaš kerdimi kontrola ano sastipaski institucia thaj devipe e sastipaska instituciake;
- dikhlaripe kedima dokumentaciako thaj rodipe vaš pana devipe disave dokumentaciako;
- nota vaš čačipe bukjako sastipaska instituciako kana organizuisalo thaj kerdilo ekstravakhteski buti, sar ini legaripe evidenciako kotar liste adjukaribaske jase te kerolpe termini vaš sastipasko servisi;
- informipiše sastipaski institucia kotar rezultati procedurako.

Lelutne informacie:

Ekstravakhteski buti – Ano Klinikako centri Niš thaj Sasutno dukhavnokher Užice kerelape ekstravakhteski buti. Klinikako centri Niš dela sastipasko servisi ano ekstravakhteski buti bipoangle lelutno jekhavazipe Ministribe sastipasko pedo Plani vaš keripe ekstravakhteski buti. Aktea Ministribe sastipasko gn. 130-01-0046/2010-02 kotar 15. 7. 2010. berš zorakhardilo kaj Sasutno dukhavnokher Užice pherela činavdipe vaš organizuipe ekstravakhteski buti ano Servisi vaš ortopedia thaj traumatologia thaj Servisi oftalmologia.

Ano trin aver sastipaske institucie – Kher sastipasko Šabac, Sastipasko centri „Sveti Luka“ Smederevo thaj Sastipasko centri Kladovo, sastipasko servisi delape numa ano rami rndomo bukjako vakhti. Sar sebepi biorganizuipe ekstravakhteske buti direktorja jase ažutne direktoreske phende kaj organizuipe ekstravakhteske buti anela pobut pharipe, uzo daraipe kaj našti te kerolpe sa ano rami e kanuneske normenca.

Liste adjukaripaske – liste termimeske – ano SC Kladovo thaj KS Šabac na manglape te lolpe termini dikhlaripasko, a ano SC „Sveti Luka“ pedo sastipasko dikhlaripe, sar anglune adjahar ini kontrolno na adjukarela podur kotar 30 dive. Ano Sasutno dukhavnokher Užice, te sine kaj našti te dolpe disavo sastipasko servisi ano roki kotar 30 dive, pacijentjenje delape verifikacia vaš savesko ažurno legarelate evidencia.

¹¹⁰ 117-520/11 – Uluvutno dizutnengo – Sastipasko centri „Sveti Luka“ Smederevo.

¹¹¹ 117-646/11- Uluvutno dizutnengo – Sastipasko centri Kladovo.

Ano Klinikako centri Niš vaš devipe sastipaske servisja ano Centri vaš radiologia si *liste adjukaripaske*, adjahar kaj pedo lavavdipe pi magnetno rezonanca adjukarelape paše 2 te kvaš maseka, CT mejnaki paše 20 dive a trupo biphero 2 mase.,

Kadari - ano sa sastipaske institucie phendilo kaj nane doktorja e sa specialipaske, majbut specijalistja vaš radiologija hema ini sasutni praksa, patologia, ginekologia thaj aver.

Adjahar, ano sa sastipaske institucie lelide identikane informacie phande vaš bičalipe doktorjengo pedo specializacie, reslipe adekvatno javerutnipe ano vakhti dji sitoj specijalizacia thaj inaripe doktoresko palo agorisimi specijalizacia. Palem, sastipaska instituciakе delape specijalizacia disave profiliengo numa kotar sebepi kaj si manglipe ani odoja sastipaski institucia vaš konkretikano specializibe. Plani ekspertsko sikljovipe anela sastipaski institucia pedo fundo plani barjaripe kadrijengo ano sastipe savo anela ministri. Sastipaski institucia anela pratsav vaš bičalipe doktoresko pedi specijalizacia, pedo savi ministri dengja poro avazipe, majbut palo legardutno interno konkursi. Sastipaski institucia thaj doktori specijalizanti klidutninena kontrakti kotar bičalipe pi specijalizacia. Kotar soj specijalizaciako phando sito lugipe vakhtesko so nane konkretno doktori ani sastipaski institucia. Komisia vaš racionalizacia kadrjengi Ministribe sastipasko nakhipe doktorjesko vaš specijalizacia na pačavinela sar sebepi vaš manglipe vaš te bajrol gendo bućarnengo (doktori pedi specijalizacia sito pana ani buti ani odoja sastipaski institucia thaj gendoza khuvela ani kvota bućarnengo, ini kaj fizikane nane odote). Vaš vakhti olesko nanipe sastipaski institucia majbut drom e aver doktorea klidutninela buti pedo jekhvahkti. Republikako fondi vaš sastipasko siguripe na dela vastušea vaš te pokinolpe love doktoreske pedo javerutnipe e nanutnesko specijalizanti, adjahar kaj sastipaske institucie kotar pere haniga resena vastušea vaš pokipe odole doktorjengo.

Ulavdo problemi, prekal phenipe djenutnengo sastipaske instituciengo, save o sa sastipaske institucie malavdile kaj doktori, palo agorisimi specializacia, na pačavinela kontakteski obligacia thaj na inarelape ani sastipaski institucia save ole bičalgja ani specializacia, ini uzo fakti kaj pedo konkretikani specializacia bičaldilo numa vaš manglipe odola sastipaska instituciako.

Maškharipe e resorno ministriba – djenutne sastipaske instituciengo, numa na SC Kladovo, phende kaj na arakhena pedo halovipe Ministribe sastipasko kana dikholape agorisipe problemi kadaresko so nane. Pedo amboldipe Komisiako vaš racionalizacia kadrjengi, po rodipe vaš te mukholpe barjaripe gendo bućarnengo, adjukharelape but lunge, a majbut lenape negativno amboldipe.

Raštrake administratorja Ministribe sastipasko, prekal phenipe djenutnengo sastipaske instituciengo, dende mujeske mothovdipe djenutnenge sastipaske institucienge save siton opipe e kanuneske normenca. Kana kerdilo direktno kontrola kotar djenutne pobut sastipaske institucienda, sar pm. KS Voždovac, lelide mujeske propozalja vaš keripe ekstravekhteski buti. Konkretikano, informacia vaš šaipe biproblemesko te lungarolpe keripe ekstravakhteski buti palo nakhipe vaktesko vaš validacia poangle lelimo jekhavazipe, a lelilo „*kotar persona kotar Ministribe savi sitoj*

vaš ekstravakhteski buti" pedo bešipe djenutnengo Ministribe sastipasko e djenutnenca sastipaske institucienca savo kotar aprili jase maj 2010. berš adikhardilo ano Instituti vaš publikako sastipe „dr Milan Jovanović Batut“.

Pedo rodipe sastipaske instituciengo vaš deipe jekhavazipe pedo plani vaš keripe ekstravakhteski buti Ministribe na ambolidinela ni palo pobut maseka. Pmi. pedo rodipe Klinikako centresko Niš thaj Sasutno dukhavnokher Užice (vaš magnetno rezonanca), save dende ano novembri 2010. berš, nane lele amboldime dji dive kana kerdili kontrola.

Sastipaski inspekcia ano sa sastipaske institucie kergja inspekciaki kontrola, hema ani nijekh na kerdili kontrola vaš ekstravakhteski buti.

Maškharipe e Republikake fondea vaš sastipasko siguripe - sastipaske institucie nane sikhavde pedi **nedovoljno** maškharipe e RZZO. Hema dikhlaripe dokumentaciako savi lelili ano KC Niš, zorakhardilo kaj RZZO e akala sastipaska institucia klidutingja kontrakti vaš devipe sastipaske servisja save siton astarde obligaciakе sastipaske siguripa, vaš save formirime liste adjukharipaske, ano ekstravakhreski buti a kaj sastipaski institucia ano momenti klidutnipasko kontraktesko nane pherdi elementarno činadipe vaš te lolpe e ekstravakhteski buti.

Ulivotno vaš pacijenteske hakaja - ano sa sastipaske institucie juristi, uzo aver bukja, kerela ini pedo anglodavie pacijentjenje. Ano SC Kladovo uluvutno pacijenteske hakajengo sito numa jekh juristi ano odoja sastipaski institucia.

Čhane keripako pedo anglodavie, amboldipe dende pacijentjenje, sar ano dikhipe formako adjahar ini mothovdipe, but siton aver-aver. Keripe disave uluvutnengo pacijentjenje hakaja pedo lelimo sugestiako lil, sar pms. ano Klinikako centri Niš, perela numa pedo nakhavipe kopija sugestiako e doktoreske, jase aver sastipaske bučarneske pedo saveski buti sitoj, thaj olesko amboldipe pacijenteske, bi nisavo rodipe situaciako.

Sar misal lači praksa šaj te phenenpe keripe uluvutnesko pacijenteske hakaja ano KhS Šabac, SC „Sveti Luka“ Smederevo thaj SC Kladovo, kote kana lelape sugestiako lil pacijentesko legarelate procedura ano savi zorakharenape faktja vaš te dikholpe fundonipe sugestiako thaj kotar arakhipe, e juridikaka sikavipe, informišinelape pacijenti.

Gendo lelutne sugestiengo kotar 2010. berš nakhela kotar 7 (sastipasle centrja Kladovo thaj Smederevo) dji 50 (Klinikako centri Niš).

Periodikake rapportja, šovemasekenge thaj beršenge, sarev rndomo dena ano Ministribe sastipasko. Pedo poro mothovdipe beršeske rapportja siton aver- aver, khupatno vaš sarenenge kaj adikharena gendo lelutne hramime sugestie kotar pacijentja ano dikhutno periodi. Hema, numa rapportja uluvutnengo pacijenteske hakaja ano SC Kladovo thaj SC „Sveti Luka“ Smederevo adikharena ažurne gendja kotar gendo talo savo čivdilo sugestiako lil, data lelipaski, anav pacijentesko, vaš soske, lelutne napja thaj data kana bičaldilo amboldipe. Ano sa sastipaske institucie phendilo kaj khonik olenda nane leloj ni jekh inardipaski informacia, ni sito olenge pendjardo

kaj o gendja korar rig Ministribasko ano daj čhane lačarenape thaj sistematizuinena, sar ini ano reso istemalkerenape.

Kotar momenti formiripe uluvutno pacijentjenge hakaja, majangle 2002. berš, pedo fundo pratsavako ministresko sastipasko, thaj palo odova ini kana kanunea hramisalilo obligacia te formirinenpe uluvutne pacijentjenge hakaja ano sa sastipaske institucie, Ministribe sastipasko organizuingja numa duj edukaciakе bešipe olenca.

Dokumentacia, lelili kana kerdilo direktno kontrola ano sastipaski intitucia, šukhar dikhlardili kotar rig Ekspertsko servisi UD. Poulavdipe ano molipe sine harmonizacia lelutne dokumentjego e pozitivno juridikake normenca save regulišinena reslipe hakaja pedo sastipasko siguripe thaj sastipasko uluvipe. Sar e UD, palo dikhlaripe lelutne informaciengo thaj dikhlaripe ano dendutni dokumentacia, a ano reso te dolpe nota čačipaske thaj kaninipaske bukjako ano Klinikako centri Niš, akale organeske ačile disave pučipe bišužarde phande e keripa ekstravakhteska bukja sastipaske bučarnengo ani akaja sastipaski intitucia, thaj rodisali pana disave dokumentja. Palo kompletiripe relevantno dokumentacia, dikhlardilo kaj Republikako fondi vaš sastipasko siguripe e akala sastipaska institucia klidutingja kontrakti vaš devipe sastipaske servisja save siton astarde obligaciakе sastipaske siguripa, vaš save formirime liste adjukharipaske, ano ekstravakhteski buti a kaj sastipaski institucia ano momenti kana klidutingja kontrakti na pherela sine elementarno činavdipe vaš te startuinolpe e ekstravakhteska bukja, thaj kotar RZZO rodisalo te deklarišinelpe kotar akaja situacia.

Nota čačipaska bukjaki sastipaska instituciako - Sar so phendilo, kotar legaripe procedura kontrola bukjaki sastipaska instituciako ulavdi pačiv dendilo te dikhlarolpe organizuipe thaj keripe ekstravakhteski buti, sar ini legaripe evidenciako kotar liste adjukaripaske jase te kerolpe termini vaš devipe sastipaske servisja.

Vaš ano sa pherdipe te dikhlarolpe čačikanipe thaj kanunipe bukjako sastipaske instituciengo kana organizuinelape thaj kerelape ekstravakhteski buti, UD dikhlargja ini kanuneske thaj talokanuneske norme save regulišinena akaja umal.

Djenutnenca dj 199. (ano realizupe kotar 01.12.2010.berš.) jase dj. 200 (ano realzuipe kotar 01.12.2010. berš.) Kanunesko vaš sastipasko uluvipe hramimo kaj sastipasko bučarno ano sastipaski institucia thaj privatno praksa, savo kerela pherdo bukjako vakhti, šaj te kerol disave bukja sastipaske keripasta kotar piri struka ko poro dendutnobukjako, jase ko aver dendutnobukjako, avri rndomo bukjako vakhti, klidutnipa kontrakti kotar ekstravakhteski buti e direktorea sastipaska instituciako, jase fundotorea privatno praksako. Ano jekhvakhti hramimo sito kaj kontrakti vaš ekstravakhteski buti šaj te klidutnolpe, maškhar aver, vaš devipe sastipaske servisja sastipaski institucia dela vaš manglipo organizaciako sastipasko siguripe vaš save našti pedo aver čhane te resol adekvatno kadari, sar ini vaš devipe sastipaske servisja vaš manglipo personengo save nanolen statusi garantumeski persona ano rami e kanunea savea lačarelape sastipasko siguripe. Sastipasko bučarno savo kerela bukja pedo fundo kontrakti vaš ekstravakhteski buti, šaj te kerol odola bukja ano sa vakhti savo našti te ovol po lungo kotar jekh trituno pherdo bukjako vakhti. Djenutnenca dj. 25. jekha -jekh Kanunesko hramimo kaj sakova dizutno siole hakaja kaj sastipasko

uluvipe resela uzo pačavipe majuče šaj standardja manušikane hakajengo thaj molipengo, jase siole hakaj pedo fizikako thaj psihikako integriteti thaj pedo arakhipe oleska personako, sar ini pedo pačavipe oleske moralno, kulturako, religiako thaj filozofiako djanglipe. Ano jekhvakhti haramimo sito ini kaj pacienti siole hakaj pedo sasave forme informaciengo biphangle kotar statusi sastipasko, sastipasko servisi thaj čhane sar istemalkerolpe, sar ini pedo sa informacie save siton pedo fundo skieniakae rodipe thaj tehnologiakie inovacie pašutne (dj. 27.).

Regulatorno lil kotar čhane, procedura thaj čhinadipe vaš keripe ekstravakhteski buti sastipaske bučarnengo ano sastipaske institucie jase privatno praksa lačarelate čhane, procedura thaj činavdipe, sar ini aver pučipe kotar semnipe vaš organizuipe thaj keripe ekstravakhteski buti sastipaske bučarnengo ano sastipaske institucie jase privatno praksa. Sastipasko bučarno pi buti ano sastipaski institucia thaj privatno praksa, savo kerela pherdo bukjako vakhti, šaj te kerol disave bukja sastipaske keripasta kotar piri struka ko poro dendutnobukjako, jase ko aver dendutnobukjako, avri rndomo bukjako vakhti - ekstravakhteski buti, klidutnipes kontrakti vaš ekstravakhteski buti e direktorea sastipaska instituciako, jase fundotorea privatno praksako (dj. 2. Regulatorno lilesko). Regulatorno lil hramingja, identikane sar ini Kanuni vaš sastipasko uluvipe, vaš savi soj sastipaske servisja šaj te klidutnolpe kontrakti vaš ekstravakhteski buti - save nane astarde obligaciakie sastipaske siguripa ano dikhipe mothovdipe, gabariti thaj standardja, jase vaš sastipaske servisja save na resenape ano rami e čhanea thaj procedura reslipe hakaja kotar obligaciako sastipasko siguripe; save sastipaski instituca dela vaš manglipe organizacia obligaciako sastipasko siguripe, a vaš save našti pedo aver čhane te resolpe adekvatno sastipaske bučarnen sar ini vaš devipe sastipaske servisja save sastipaski institucia dela vaš manglipe personengo save nanolen statusi sigurimo personako ano rami e kanunea savea lačarelate sastipasko siguripe (dj.2. parg. 2.). Sastipaski institucia, jase privatno praksa manglape te organizuinol ekstravakhteski buti ano rami e kanunea save lačarelate sastipasko uluvipe thaj akale regulatorno lilea (dj. 2. Par. 3.).

Vaš sastipaski institucia kotar Plani mrežako sastipaske instituciengo Ministribe zorakharela kaj sastipaski institucia pherela mi kanunea thaj Regulatorno lilea hramime činavdipe vaš organizuipe ekstravakhteski buti, *jase vaš reslipe resja thaj bukja organizuipe ekstravakhteski buti. Sastipaski institucia šaj te lol te kerol ekstravakhteski buti kana Ministribe zorakharela kaj vaš odova pherela hramime činavdipe (dj. 5. Regulatorno lil).* Regulatorno lilea hramimo ini kaj sastipaski institucia šaj organiziripa ekstravakhteski buti te kerol odola sastipaske servisja, jase sastipaske uluvipe save na resenape kotar vastušeja obligaciako sastipasko siguripe ano rami e kanunea vaš sastipasko siguripe. (dj. 9.).

Kanunea vaš sastipasko siguripe hramimo sito truj fizikake persone astarde obligaciakie siguripa - sigurutne (dj. 17. – 22.), sar ini save sastipaske servisja resenape kotar obligaciako sastipasko siguripe. Djenuitenca dj. 45. akale Kanunesko hramimo kobor siton procentja kotar moldipe sastipasko servisi savo reselape kotar vastušeja obligaciako siguripe vaš reslipe taksativno gendune hakaja sigurime personenge pedo

sastipasko uluvipe. Akale Kanunea hramimo ini kaj vaš disave soj sastipaske servisja save resenape kotar vastušeja obligaciako sastipasko siguripe thaj save nane sigutne šaj te zorakharolpe rndo istemalkeripasko - liste adjukharipaske, ano phandipe kotar medicinake indikacie thaj sastipasko statusi sigurime personako, sar ini data kana rodisalo sastipaski institucia, hema o vakhti adjukaripasko našti te ovol akaboka kaj tangarela sastipe jase djivdipe sigurimo personako. Republikako fondi anela sasutno akti savea zorakharlape soj sastipaske servisjengo vaš save zorakharolpe lista adjukharipaski, sar ini kriterijumja thaj standardizuime napja vaš te kerolpe nota sastipaski situacia pacienteski thaj vaš čivipe pedi lista adjukharipaski, majlungs vakhti adjukharipasko vaš sastipaske servisja, musajutne gendja thaj metodologia vaš formiripe lista adjukharipaski (dj. 56. par. 1 thaj 2.).

Regulatorno lilea kotar čhane thaj procedura reslige hakaja kotar obligaciako sastipasko siguripe taksativno siton gende sastipaske servisja vaš save šaj te zorakharolpe lista adjukharipaski (dj. 64. par.3.).

Organizacia sastipasko siguripe lačardo sito *Kanunea vaš sastipasko siguripe*, savo dendoj hramimo kaj reslige thaj legaripe obligaciako sastipasko siguripe kerela Republikako fondi vaš sastipasko siguripe. Republikako fondi kerela publikako mandati ano arakhipe thaj legaripe sastipasko siguripe, sar ini ano agorisipe vaš hakaja thaj obligacie kotar o obligatorno sastipasko siguripe, ano rami e akale kanunea (dj. 208.). Vaš arakhipe thaj legaripe sastipasko siguripe ani teritoria Republikako formirinenape filijale thaj Krainako fondi (dj. 210. par. 1.). Mandati thaj djevaptunipe filjalako, teritorialno organizuope filjalako, mandati thaj djevaptunipe Krainako fondesko, sar ini aver pučipe kotar semnipe vaš buti filjalako, jase Krainako fondesko, lačarelape kanunea thaj statutea Republikako fondesko (dj. 210. par. 4.).

Djenutnipa dj. 186. Kanunesko vaš sastipasko siguripe sitoj hramimi obligacia Republikake fondesko vaš sastipasko siguripe te organizuinol thaj legarol kontrola realizuope klidutne kontraktjengo e davutnenca sastipasko servisi thaj legaripe klidutne kontraktjengo maškhar filijala thaj davutne sastipasko servisesko. *Regulatorno lilea vaš kontrola legaripe klidutne kontraktja e davutnenca sastipasko servisesko* lačardi organizacia, čhane thaj procedura legardipaski klidutne kontraktjengo maškhar Republikako fondi thaj davutne sastipaske servisjengo.

Kanunea vaš sastipasko uluvipe garantuinelape hakaj pacienteske vaš sugestia, saveske odova čindilo, jase pacienteske save nane čalardo e sastipaske serviseja, jase keripe sastipasko jase aver bučarnesko ani sastipaski institucia. Sugestia šaj te dolpe sastipaske bučarno save vastalutnela procesea bukjako jase personake save sito pi buti ani sastipaski institucia thaj kerela buti po uluvipe pacientjenge hakaja - uluvutno pacientjenge hakaja. Sastipaski institucia musaj te organizuinol e buti Uluvutno pacientjenge hakaja a direktori sastipaska instituciako alosarela uluvutne. Kotar piri buti dela masekeske raportja kotar dende sugestie e direktioreske, a šovemasekengo thaj beršesko rapporti e direkciake šerutnipaske ano sastipaski institucia thaj Ministribaske. Uluvutno pacientjenge hakaja sito korkorutno ani piri buti thaj

direktori sastipaska instituciako, jase aver sastipasko bučarno našti te kerol presia pedo oleski buti thaj pratsavipe (dj. 39.).

Palo legardutne procedure kontrola čačipaski thaj kanunipaski bukjaki phendutne sastipasko instituciengo (kedipe informaciengo ano direktne vakheripe e djenuutnenca sastipaske instituciengo thaj dikhlaripe ani dokumentacia phando e keripa ekstravakhteski buti thaj legaripe liste vaš termini thaj adjukaripe pedo devipe sastipaske servisja): nane zorakhardile bičačipe ani buti Kher sastipasko Šabac, Sasutno dukhavno kher Užice, Sastipasko centri „Sveti Luka“ Smederevo thaj Sastipasko centri Kladovo – palo legardutne procedure kontrola čačipe thaj kanunipe bukjako so ačile štar sastipaske institucie nane zorakhardilo bičačipe.

Zorakharde bičačipe ani buti Klinikako centresko Niš (KC Niš) thaj Republikako fondi vaš sastipasko siguripe (RZZO):

1. KC Niš bikanunipa thaj bičačipa kerela ekstravakhteski buti, pedi škodra hakaja pacijentjengo thaj bućarnengo. Ekstravakhteski buti lelape thaj kerelape bi aktesko Ministrike sastipasko save zorakharelape kaj ano KC Niš pherdile činavdipe vaš keripe ekstravakhteski buti, so norma fundomi pedo zakoni anglodikhlarela sar po anglunočchinadipe vaš keripe odola bukjako.

2. Vaš ekstravakhteski buti ano 2011. berš KC Niš angažuingja pere bućarne avri olengo rndomo bukjako vakhti, hema bi kontrakti vaš keripe ekstravakhteski buti, a ano 2010. berš angažuingja bućarnen prekal kontrakti vaš keripe ekstravakhteski buti, vaš savesko klidutnipe na sine hramime činadipe. E trine bućarnenca KC Niš klidutningja ano 2010. berš po duj paralelno kontraktja vaš ekstravakhteski buti, vaš jekha-jekh vakhtesko periodi, adjahar kaj ekstravakhteski buti kerdili dujdrom. Kotar 2010. berš, KC Niš klidutningja kontraktja vaš ekstravakhteski buti ini e bućarnenca save kerena harnikano bukjako vakhti vaš škodripe činavdipengo bukjako pedo olengo sastipe.

3. RZZO bikanunipasko klidutningja kontrakti e KC Niš vaš devipe disave sastipaske servisja save siton astarde obligaciake sastipaske siguripa a ano ekstravakhteski buti, ini kaj Ministrike sastipasko poangle nane zorakhardoj kaj si činavdipe vaš keripe ekstravakhteski buti, so kanunea hramimo sar činavdipe vaš klidutnipe kontraktesko odole sojesko e RZZO.

Uluvutno dizutnengo bičhalgja propozalo e KC Niš thaj RZZO vaš te cidolpe dikhlarde minusja ano buti, sar ini ano reso anglunisaripe reslipe hakaja dizutnengo thaj činibe adjahar mukhlipe ani buti ano avutno vakhti. *Klinikake centreske* dendilo propozalo:

1) bi nisavo trumipe vakhtesko te činavolpe e organizuiupa thaj keripa ekstravakhteski buti vaš save nane pherdile kanunea hramime činavdipe thaj Ministrike sastipasko nane zorakhardoj pherdipe odole činavdipe.

2) te inarol lovo RZZO savo pokisalo pedo anav kerutne sastipaske servisja kotar obligaciako sastipasko siguripe ano ekstravakhteski buti kotar 17. 6. 2000. berš dji ko dive kana lelilo akti Ministribasko sastipasko savea zorakharolpe kaj siton pherdime činavdipe vaš keripe ekstravakhteski buti.

3) Direkciako šerutnipe KC Niš dikhlargja stepeni individualno djevaptunipe vastalutnengo Centresko vaš zorakharde mukhlipe ani buti thaj te anenpe manglutne napja, ano odova ini cidipe bukjata djevaptune persone, a te sine kaj manglape te lolpe ini aver kanunea anglodikhlarde procedure thaj kotar odova informišinelpe Uluvutno dizutnengo.

4) Dureder, ini po eventualno leipe jekhavazipasko Ministribe sastipasko, naka klidutnolpe kontrakti vaš ekstravakhteski buti e bućarnenca save vaš škodripe činadipengo bukjako kerena harnikano bukjako vakhti.

RZZO dendilo propozalo te identifikuinol administrativno persone Fondesko savo sito djevaptuno vaš klidutnipe kontraktesko e KC Niš vaš devipe sastipasko uluvipe kotar obligaciako sastipasko siguripe vaš 2010. berš organizuipa ekstravakhteski buti sastipaske bućarnengo, vaš savesko klidutnipe na sine astardile kanunea hramime činadipe. Fondi, djevaptune personake, jase personenge, phando e stepena zorakhardlo djevaptunipe, ka dol adekvatno disciplinake sankcie thaj kotar odola ka informišinol Uluvutno dizutnengo.

Keripe pedo bičhalde propozalja – KC Niš kergja pedo propozalja, dji RZZO numa ano jekh kotor kergja.

Generalno nota

Kedime gendja, reslimo direktno kontrola thaj lelutne informacie kotar organi direkciako, dena kobor manglape fundo vaš klidutnipe kaj si pharikano reslipe disave hakaja pacijentjenge, kotar jekh rig, sar ini čhindipe disave hakaja sastipaske bućarnenge, kotar dujto rig. Dji harnipe jase pharipe reslipasko disave hakajengo kotar umal sastipasko uluvipe thaj sastipasko siguripe, sar ini pedo fundo bukjako, avela keripa kompetentno orgajnengo direkciake opipe normenje pozitivno juridika.

Dikhlardilo kaj sastipaske institucie ano save kerelape sastipasko keripe pedo primarno thaj sekundarno niveli, sar ini sastipaske institucie ano potikne thana ano andrunalipe pobut legarena logari kotar pherdipe kanunipaske činadipe vaš devipe disave sastipaske servisja a so sito ani direktno linia e pačavipa hakaja dizutnenje, sar pacijentjenge adjahar ini sastipake bućarnenge.

Kana sito ano pučipe mehanizmi uluvipe hakaja pacijentjenge, majsemni rola siolen uluvutne hakaja pacijentjenge. Vaš odoja rola angažuime siton juristja bućarne ano institucie sastipaske uluvipaske, save uzo aver „rndome“ bukja kerena ini pedo anglodavie bičalarde pacijentjengo. Leipa ano dikhipe kaj sito pučipe, čačikane, modifikacia instituciaki ombudsman savi siola implementirimo „minusi“ savea akaja institucia poangle anela ano pučipe poro reso. Problemi sito, palem, ano olengo objektivipe kana reprezentuinena interesja pacijentjenge soske, sar administratorja instituciake pedo savaki buti pacijentja šaj te rovenpe, sito na korkorutno. Problemi sito, uzo odova, ini but bidefinišimo mothovdipe bukjako Uluvutno pacijentjenge hakajengo sar ini olengo bukjengo. Po agor, adjahar, angažmani pacijentjengo uluvutno phando sito numa kotar personalno integriteti.

Ministribe sastipasko sito but pasivno, biinteresuimo vaš barabaripen praksako ani buti Uluvutno pacijentesko hakaja ano sastipaske institucie.

Obligatorno indikatorja čalardipe konzumenjtengo servisesko sastipaske instituciengo siton ini disave gendja phande vaš sugestije thaj roviye pacijentjengo¹¹², save sastipaske institucie jekh drom ano berš prekal kompetentno fondi vaš publikako sasljaripe dela fondeske vaš publikako sastipe formirimo vaš teritoria Republikaki thaj ini kompetentno filjalake Republikake fondesko vaš sastipasko siguripe, a Fondi vaš publikako sastipe odova legarela ko Ministribe sastipasko. Numa, ačhola bišužardo sitoj mi odova numa pro forme obligacia sastipaska instituciako. Uluvutne pacijentjeske hakaja ano sa sastipaske institucie ano save legardili kontrola, ini uzi obligacia te den gendja phendutne e Regulatorno lilea vaš indikatorja kvaliteti sastipasko uluvipe, rndomo perena piri kanunea hramimi obligacia thaj dena šove masekengo thaj beršesko rapporti Ministribaske kotar lelutne sugestie. Numa, sito normalno kaj nane inardutne informacie kotar Ministribe sastipasko.

Informacie save lelide kotar sa sastipaski institucie ano save o Uluvutno dizutnengo legargja kontrola bukjaki sikavela kaj standardja ano dikhipe struktura thaj gendo doktorjengo disave specijalizipaske, zorakharde Regulatorno lilea vaš paše činadipe vaš keripe sastipaske bukja ano sastipaske institucie thaj aver forme sastipaske servisja¹¹³, nane adekvatno čačikane manglipaske ano sastipaske institucie.

Norme savenga regulišinelape procedura harmonizipe manglipe e faktikaka situacia ano dikhipe gendo bućarnengo ano sastipaske institucie na resela sig thaj efikasno reakcia sastipaske instituciengo. Konkretikano, sastipaski institucia ano savi kotar starti kalendaresko berš, vaš barjaripe gabariti bukjako, sikavelape manglipe vaš khuvipe pi buti pana jekh gendo doktorja disave specijalizaciak, rodipe vaš leipe jekh avazipe vaš odova šaj te dolpe e resorno ministribaske kotar novembri odole beršesko, a vaš odolesko anglape pratsav ano starti beršesko savo avela. Uluvutno dizutnengo djanelo kaj budjeteske norme truminela e Ministribe sastipasko te pačavinol disave procedure kana dikhelape kadarjesko plani, hema sito ano gndipe kaj dikhlaripe čačikane manglipasko vaš gendo bućarnengo numa jekh drom ano berš nane kobor manglape sig adaptiribe.

Minusja save si ani buti e orgajnengo direkciak, jase ano institucie:

- Sastipaske institucie organizuinena thaj kerena devipe sastipaske servisja ano rami ekstravakhteski buti bi poangle lelutno jekhavazipe kotar Ministribe sastipasko.
- Sastipaske institucie klidutninena kontraktja kotar ekstravakhteski buti e medicinake personalea savo siole harnikano bukjako vakhti vaš škodripe činadipengo bukajko pedo olengo sastipe.

---

¹¹² Regulatorno lil kotar indikatorja kvaliteti sastipasko uluvipe - „Sl. Glasnik RS“ gn.57/07, [49/10](#).

¹¹³ „Sl. glasnik RS“, gn.43/06... 50/10.

- Sastipaske institucie na dena kober manglape pačiv e informišipaske pacijentjengo kotar šajipe reslige hakajesko pedo dijagnostikako dikhlaripe ano hramimo roki.

- Ministribe sastipasko na kerela ažurno buti pedo rodipe sastipaske instituciengo vaš zorakharipe pherdipe činadipengo vaš organizuimo ekstravakhteski buti.

- Raštrake administratorja Ministribe sastipaske bičhalde mujeske propozalja sastipaske institucienge phando e keripa ekstravakhteske buti, a save siton kontra e normenje save regulišinena akaja umal.

- Ministribe sastipasko nane andoj ano jekhavazipe talokanuneske aktja e Kanunea vaš pharuvipe thaj djipherdipe Kanuni vaš sastipasko uluvipe¹¹⁴ ano kanunesko hramimo roki (djn. 8.).

- Ministribe sastipasko na lela nisave aktivipe ano reso barabaripen e praksengo ani buti Uluvutno pacijenteske hakaja ano sastipaske institucie.

- Ministribe sastipasko na lela aktivipe kotar piri kompetencia ano reso kontrola harmoniziako e individualno aktjengo sastipaske instituciengo e kanuneske thaj talokanuneske normenca.

- Republikako fondi vaš sastipasko siguripe klidutningja kontraktja e sastipaske instituciencia vaš devipe disave sastipaske servisja astarde e obligaciake sastipaske sigurime personenge organizuipa ekstravakhteski buti, a kaj sastipaske institucie nane pherde kanuneske činadipe vaš keripe ekstravakhteski buti.

- Ministribe sastipasko, Republikako fondi vaš sastipasko siguripe thaj Instituti vaš publikako sastipe Srbiako na dikhlarena kober manglape manglipe sastipaske instituciengo vaš arakhipe optimalno manglutno gendjo doktorjengo disave specijaliziba, a so sikavela fundo vaš te kerolpe kadrovjengo plani vaš budjetesko berš.

Pedo fundo djanglipasko savo kedimoj kotar rodipe, a ano reso anglunisaripe bukajko orgajnengo direkciake thaj arakhipe vaš reslige kanunea hramimo hakaj dizutnengo vaš reslige sastipasko uluvipe uzo pačavipe majuče standardja manušikane hakajengo thaj molipengo, pedo fundo djenosko 31. par. 2. Kanuni vaš Uluvutno dizutnengo, Uluvutno dizutnengo bičhalela propozalja ko Ministribe sastipasko, Republikako fondi vaš sastipasko siguripe thaj sa sastipaske institucienge

PROPOZALJA

Ministribe sastipasko ka lol sa so si aktivipe thaj napja ano reso te lačharolpe pherdo uluvipe hakaja pacijentjenge, sar ini hakaj kotar thaj pedo fundo bukjako sastipaske bućarnengo. Poulavdipe ano durduripe:

---

¹¹⁴ „Sl. glasnik RS“, gn. 88/10.

- te kerolpe ažurno pedo rodipe sastipaske instituciengo vaš te lenpe disave kanunea hramime mukhlipe jase jekhavazipe;
- te bičhalolpe hramimo direkciako lil sa raštrake administratorjenge save siton pi buti ano Ministribe vaš ta na den mujeske propozalja sastipaske institucienge, kotar disave pučipe phande vaš olengi buti, a save siton kontra e pozitivno normenca;
- binisavo trumipe vakhtesko te kerene ano jekhavazipe talokanuneske aktja e Kanunea vaš pharuvipe thaj djipherdipe Kanunesko vaš sastipasko uluvipe ano kanunesko hramimo roki (djn. 8.);
- te kerolpe regulatorno lil vaš buti uluvutnesko pacijentjenje hakaja thaj te arakholpe olengi kontinuirimi edukacia;
- te legarenpe kontrola harmonizacija individualno aktjengo sastipaske instituciengo kotar Plani mrežako sastipaske instituciengo e kanuneske thaj talokanuneske normenca.

Republikako fondi vaš sastipasko siguripe angle so klidutninelape kontrakti e sastipaske institucienca save, pedo direktno jase indirektno čhane, kerena vaš pedo reslige hakaja pacijenteske thaj sastipaske bućarnengo, sar ini hardjipe vastušeengo kotar budjeti Republika Srbiako, te dikhlarolpe si mi konkretno sastipaski institucia so pherela disave angločinadipe vaš odova.

2.6.6. Resori andrunikane bukja

Ano rami resori andrunikane bukja ano 2011. berš dikhlardile akaja problemja:

Pharikani procedura vaš regulišibe raštranutnipe Republika Srbiako

Disavo gendo dizutnengo sine ko Uluvutno dizutnengo ano 2011. berš, sikavipa pedo problemi savea arakhenlape ani procedura deipe, čhinavipe jase leipe ano raštranutnipe Republika Srbiako jase ano procedura regulišipe raštranutnipe save legarelape anglo Ministribe andrunikane bukjengo. Ano disave situacie kotar dende rodipaske lila kompetentno ministribe nane ando pratsav polunge kotar jekh berš vaš save e dizutne sine bireslime vaš te astaren aver hakaja.

Palo iniciribe procedura kontrola kanunipaske thaj čaćipaski bukjaki ko ministribe andrune bukjengo, sebepi dende anglodavijutne, organi cidingja kerdime mukhlipe ani buti thaj angja pratsav kotar rodipe anglodavijutnengo (vaš popale devipe raštranutnipe, leipe ano raštranutnipe jase cidipe kotar raštranutnipe RS).

RODIPE VAŠ LEIPE ANO RAŠTRANUTNIP

Misal: Dizutno sine ko Uluvutno dizutnengo sikavipa bičhalardipe vaš bikheripe Ministribasko andrune bukjengo – Direkcia vaš administrativne bukja pedo rodipe vaš leipe ano raštranutnipe RS. Anglodavijutno phengja kaj ini palo so popale

dengja pana rodimi dokumentacia kompetentno organi kotar olesko rodipe nane masekenca andoj pratsav uzo savo ov našti te resol aver hakaja save oleske perena sar raštranutno Republika Srbiako. Palo inciribe procedura kontrola kanunipaske thaj čačikanipaske bukjake ano Ministribe andrunikane bukjengo, ano mukhlo roki, organi informišingja e Uluvutno dizutnengo kaj kotar dendo rodipe andili pratsav thaj kaj e anglodavijutneske dendilo agorisibasko lil savea lelape ano raštranutnipe Republika Srbiako.

Klidutnipe:

Fundono problemi pedo savo anglodavienca sikavdilo e Uluvutno dizutnengoske sito bikeripe ano haljovipasko roki pedo dende rodipe, kerelape mi buti kotar rodipe vaš leipe, deipe jase cidipe kotar raštranutnipe RS. Karakteristikano sito kaj ano butipe situacie organi direkciako (Ministribe andrune bukjengo) cidela kerdimo mukhlipe ani buti sig palo leipe procedura kontrola kanunipaski thaj čačipaski olenga bujkaki.

Butesatjengo adjukaripe ano rndja anglo šalterja policiaka direkciake Ministribe andrunikane bukjengo

Ano 2011. dendile 4 anglodavie save sine pedo keripe MAB (PD vaš diz Beograd, PD Novi Sad thaj PD Kikinda) vaš keripe kikidimata, jase vaš butesatjengo adjukaripe ano rndja vaš te dolpe rodipasko lil dizutnengo te ikalen dokumentja. Dizutnen ano anglodavie phende kaj satjenca adjukarde ano rndja vaš te den rodipe vaš registracia automobilesko, ikaldipe personalno karta jase paseporti, sar ini kaj vaš kikidimate sine trumime o dokumentja te len palo disave masekja.

Sebepi anglodavieng, Uluvutno dizutnengo incingja procedura kontrola kanunipaski thaj čačikanipaski bujkaki ano Ministribe andrunikane bukjengo, a adjahar djenutne ekspertsko servisjengo adikharde ano septembri thaj oktobri 2011. berš bešipe e djenutnenca akale Ministribasko, vaš te dikharenpe anglodavie dizutnenge ano konkretiakni situacia thaj raportiribe Ministribasko kotar lelutne napja sebepi anglodavia dizutnengi phande e procedura devipaski thaj keripaski rodipasko lil vaš keripe dokumentjengo.

Ano odoja situacia djenutne Ministribaske informišinde amen save napja ano rami olengo organi lele vaš te anglunisarol bukjako thaj te arakholpe pačavipe hakaja thaj tromalipe dizutnengo kana ano dikhipe siamen propozalja Uluvutna dizutnengo save olenge dendile kotar 2008. thaj 2009. berš, ano save olenge phendilo save napja musaj te len vaš efikasno legaripe procedura leipe thaj keripe rodipaske lilengo dizutnengo vaš iklovipe personalno dokumentja. Adjahar, informišinde amen kotar keripe Sektorja andrunikane kontrola policiaki sebepi odova, jase kaj odova organi kergja vaš te zorakharolpe situacia pedo tereni vaš pošukar sa dikhavipe situaciako thaj te arakhenpe sebepja soske si kikidimata kana ikalenape dokumentja, a ano savo ini zorakhardilo kaj disave sugestie dizutnenge sine fundome. Informišime amen kaj ani teritoria PD vaš diz Beograd čhivdilo sistemi te kerolpe termini prekal SMS, a palo

odova ini prekal E-direkcia; kaj informišinde publika vebsajti, tabla vaš informišipe, kaj čivdilo buti ano pharuvipe vakhteski buti thaj savatonea, sar ini kurkoa ani jekh policiaki stanica; thaj ano nakhlo periodi pharuvisalo ini kanuni vaš personalno karta sava, maškar sa, lungardilo vakhti molipasko odole dokumentesco, thaj kaj lelide adekvatno bukja pedo pharuvipe regulatorno lilesko kotar sistematizacie bukjake thana.

Ano konkretikane situacie, dendutne anglodaviengo informišisale kaj Uluvutno dizutnengo kotar 2008. thaj 2009. berš dengja Ministribaske andrunikane bukjenge propozalja, thaj kaj kotar akava berš adikhardile bešipe e djenuitenca Ministribasko vaš te lenpe adekvatno napja vaš anglunisaripe buti orgajnengo direkciake ano konkretikani situacia, sar ini kaj Uluvutno dizutnengo ano poro dureder buti, leipa ano dikhipe rodipe dizutnengo, ka dikhlarol aktivipe Ministribasko ani konkretikani situacia.

Klidutnipe:

Ministribe andrunikane bukjengo, haljovipa problemi savenca malavdinenape dizutne Srbiake, a pedo save sikavgja ini korkoro Uluvutno dizutnengo ano 2010. berš thaj kotar odova bičhalgja MAB-eske propozalo, lela disave napja vaš save dikhlardutne problemja nakhavenape, a dizutnenge lokorelapo iklovipe dokumentjengo.

2.6.7. Resori juridikakokrisipe

Kotar 2011. berš, sar ini ano nakhle berša, baro gendo dizutnengo sine ko Uluvutno dizutnengo vaš čalavdipe hakaja pedo krisipe ano haljovibasko roki thaj čalavdipe hakajesko pedo čačikano krisipe. Paše akaleske, raportesco periodi lepardilo ini po anglodavie na(re)alosardutne kandidatja vaš keripe krisipaski funkcie. Nevipe sikavema anglodavijutne bućarnengo ano krisja thaj ano davijutne vaš phagipe hakaj pedo fundo bukjako.

Čhalavdipe hakajesko pedo krisipe ano haljovipasko roki

Majbutvar sebepja vaš bičalardipe dizutnengo siton but var trumipe e rokesko, bisebepesko biavipe kriesko, biažurno dejipe akharipasko lil thaj aktjengo, biažurno keripe pratsavako thaj bipratsavipe po juridikake vastušea ano hramime rokja. Pedo fundo dikhlaripe lelutne anglodaviengo dikhavno sito kaj tikno gendo dizutnengo save istemalkerde adekvatno juridikako vastušej savo, ano rami e normenca kotar lačharipe krisjengo, siton olenge dende (poangle rodipe presidentja kompetentne krisjengo jase Ministribe juridikako), dji but pobaro gendo dizutnengo save odole sebepea nane rodinde nijekh institucia soske nane djande kase manglape te roden. Vaš odova kotar rig Uluvutno dizutnengo on bičhaldile thaj sikavdile kotar juridikake procedure so si thaj vastušea save on šaj te istemalkeren.

Ano rami angluna grupako dikhlardutno sito bičhalardipe dizutnengo keripa Ministribe juridikako po anglodavie save sitneton vaš buti krisjengo ani umal krisipaski administracia. Angluno sebepi bičhalardipasko sito bikeripe Ministribe juridikako pedo anglodavie thaj sugestie dizutnengo vaš savo Uluvutno dizutnengo ano disave droma iniciringja procedura kanunipe thaj čačikanipe bukjako akale Ministribasko. Phendune procedure ano majbaro gendo situaciengo agorisinenape adjahar so Ministribe juridikako pedo leipe informacia kotar Uluvutno dizutnengo vaš anglodavia pedo olengi buti, cidela minusja pedo savo sikavela anglodavia, palem odova kerela thaj bičhalela e dizutnenge hramime amboldipe.

Kontra odoleske, procedura savi legardili sebepi anglodavia kaj Ministribe juridikako nane amboldimo pedi sugestia dizutneski agorisalilo, ano reso cidipe dikhlardutne minusja, dejipa propozalo ko Ministribe juridikako sava phendilo kaj musaj te legarolpe ažurno evidencia lelutne anglodavieng thaj ano vakhtesko dikhlaripe sarenenego save ano dureder buti ovena dende.

Propozaloa dendili sama ini vaš manglipe kaj, palo rodipe olengo mothovdipasko, dendutne te oven informišime, ano rami e validno normenca, kotar gndipe Ministribasko phando e matrijalea pere rodipasko, sar ini kotar eventualno dureder procedura kompetentno orgajnengo, te sine kaj vaš odoleske astardile hramimutne čhinavdipe. Ano jekh vakhti, Ministribaske dendilo propozalo kaj ano dureder phendutni obligacia pherelape kontinuirano thaj principijelno, uzo ažurno legaripe evidencia thaj istemalkeripe normengo vaš kancelariako butipe, sar ano sakova momenti pedo zoralikano čhane šaj te dikhlarolpe ko thaj kana hramime dromea rodindoj Ministribe, jase pedo save čhane pedo sugestiake lila dizutnengo Ministribe kergja buti.

Ministribe juridikako kergja pedo Propozalo Uluvutno dizutnengo thaj informišingja akava organi kaj lela adekvatno tehnikake napja (čhivipe softveri) ano reso anglunisaripe evidentiribasko thaj dikhlaripe procedurengo pedo sugestie thaj anglodavie dizutnengo. Rezultati sa soske so phendilo dikharelape ano semno tiknaripe gendo anglodavieng save siton phande pedo sarsophenlape „tehnipe“ odole organesko direkciako ano 2011. berš.

Ano jekhvakhti, dizutne nasine čalarde ni lelutne amoldipa kotar Ministribe juridikako, adikharipa kaj siton biresoske, vaš odova so adjukarde kaj Ministribe, sebepi olenge anglodavie, kerela kontrola pedi buti odolengo pedo savenge buti kerelape davia. Kana dikhlardile odola davie sikavdilo kaj Ministribe juridikako na kerela thaj na lela pedo čačikane čhane kanunea zorakharde napja kontrola pedo buti krisipaski direkcia već lelutni anglodavia nakhavela presidentske kriesko so odova kerela pedo dikhlaripe thaj amboldipe, palo savo lelutno amboldipe dela anglodavijutneske. Adjahar keripe organesko anela dji ko phagipe fundone adjukaripe dizutnengo, pere normenca kerela formalipe anglodikhavne juridikake vastušea thaj procedure vaš uluvipe garantuime tromalipe thaj hakaja.

Sebepi čalavdipe hakaja pedo krisipe ano haljovipasko roki, Uluvutno dizutnengo, ano rami pere mandatesko thaj e avazipa faktea kaj nane kompetentno te kontrolišinol buti krisjengo, ano 2011. berš sikhavgja e kompetengno orgajnenge pedo ekzistiripe thaj but var akala čaladipe hakajesko, thaj manglipe olesko adekvatno agorisipe. Uzo odova, dendutne anglodaviengo pendjardile e šajipa te roden Ačhimosko krisi, te den ačhimosko rovibasko lil, savo, sar ekskluzivno, numa ano situacie čaladipe akale hakajesko, šaj te dolpe ini kana nane hardjisale sa juridikake vastušea.

Čalavdipe hakajesko pedo čačikano krisipe

Uluvutno dizutnengo ano 2011. berš lela baro gendo anglodaviengo savengo objekti sito bičalardipe dizutnengo keripa krisutnengo thaj krisjengo, poprecizno mothovdipa krisipaske pratsavjengo, uzo adjukaripe kaj Uluvutno dizutnengo ažutinela ano pharuvipe adjahar pratsavja. Leipa ano dikhipe kaj Uluvutno dizutnengo nanole ačhimosko ni kanunesko mandati te kontrolišinel kanunipe thaj čačikanipe bukjako krisjengo, ini uzo haljovipe vaš problemja pedo save ano phendutne anglodavie sikavelape, na sine fundo vaš pedo olende te kerolpe buti. Sebepi odola anglodavie, Uluvutno dizutnengo anglodavijutnenge sikavgja pedo juridikake vastušea thaj procedure save siton anglo olende ano uluvipe olenge hakaja thaj pedo kanuni fundome interesja.

Čhalavdipe aver hakaja save nane ani kompetencia ko Uluvutno dizutnengo

Uluvutno dizutnengo ini ano 2011. berš sar ini ano poangle berša mangla, kana vaš odova si šajipe, anglodavijutnenge te mothavol vaš juridikake procedure ano save šaj te resen daj poro hakaj jase pedo kanuni fundomo interesji. Jekhavazipa odoleske, Ekspertsko servisi Uluvutno dizutnengo lela sine aktivipe sebepi anglodavie dizutnengo pedo save Uluvutno dizutnengo na nole mandati te kerol leipa ano dikhipe kaj siton phande pedi buti orgajnengo thaj aver juridikake subjetnengo vaš saveski kontrola kanunipaski thaj čačipanipaski bukjaki Uluvutno dizutnengo nane kompetentno.

Ano raporteresko periodi dikhlardilo kaj baro gendo dizutnengo sine ko Uluvutno dizutnengo rodipa save na sinolen karakteri anglodaviako, već ruidjisaripe vaš devipe juridikako ažutipe (te hraminenpe lila, te reprezentuinelpe anglokrisi jase aver raštrake orgajna, interpretacia juridikake situacia thaj validno norme thaj aver). Akava problemi poulavdipe sito dikhlarido ko dizutne bilače matrijalno situacia, save našti te istemalkeren servisja e subjektjengo save kerena buti ani umal advokatura, a servisi juridikako ažutipe ano lokalno korkorodirekcie vaš poro servisi čhivena but kompleksno činadipe, save baro gendo dizutnengo našti te pherol. E jekha-jekh problemenca astarenape ini dizutne save naarakhenape ani situacia socialno ažutiasko već ani situacia kaj ni palo rodipe but orgajnengo thaj instituciengo nane lele amboldipe pedo pučipe savo organi, procedura thaj rok siton hramime vaš reslipe thaj uluvipe olengo hakajesko.

Vaš odova kaj Uluvutno dizutnengo na nole mandati te reprezentuinol dizutnen ano procedure anglo krisja thaj aver raštrake orgajna, ni ano olengo anav te hraminol bahamja, lila thaj aver juridikake aktja, anglodavijutne vaš te len juridikake turvinutne semne vaš podur istemalkeripe juridikake vastušea save šaj pana te istemalkereren, bičhaldile te roden servisi juridikako ažutipe ano komune kote djivdinena, jase daj kotar subjekatja save kerena buti ani umal advokaturja.

Čhalavdipe hakaja na(re)alosardutne kandidatja vaš keripe krisipaski funkcia¹¹⁵

Keripa pedo anglodavia Amalipe krisutnengo Srbiako savi lelili 2010. Berš, ano savo phendilo kaj Učo konsili krisipasko (podur UKK) kotar odova amalipe rodingja gendja kotar oleski buti akharipa pedo Kanuni vaš tromalipasko pašaripe informaciengе kotar publikako semnipe¹¹⁶, thaj uzo odova so Amalipe krisutnengo Srbiako na pherela ano truj subjekatjeno (orgajna publikaka thagarutnake) savi adjahar obligacia siolen, Uluvutno dizutnengo bičhalgja e UKK propozalo 17-2094/10 kotar 14. 01. 2011. berš, sava zorakhardoj muklipe ano oleski buti vaš odova kaj bičhaldo rodipe sito opipe obligacia pačavipe Ačhimoa thaj kanunea garantuime tromalipe e amalipasko. UKK-eske dendilo propozalo te bičhalol hramimo jefisaripe Amalipaski krisutnengo Srbiako vaš kerdo mukhlipe. Kotar 2011. berš UKK nane informišimoj Uluvutno dizutnengo kotar procedura prekal propozalo.

Uzo odova, pharuvipa Kanunesko vaš krisutne thaj Kanunesko vaš publikako davijutnipe, save lelilo po agor 2010. Berš, anglodikhlardilo kaj ačhimoske rovipaske lila thaj rovipaske lila vaš ačhavipe funkciako na(re)alosardutne kandidatjeno konvertuinenape ano sugestie, vaš savo savakhtuni kompozicia Učo konsili krisipasko thaj Raštrako krisi davijutnengo ka anol pratsav kotar olengo fundonipe, jase te rodol pratsavja anglune strukturako phendutne trupjengo¹¹⁷. Kotar disave dikhlardutne mukhlipe ani buti UKK-eske Uluvutno dizutnengo ano vakhthi sikavgja kotar 2010. berš, keripa pedo anglodavie 178 na(re)alosardutne kandidatjeno vaš keripe krisipaski funkcia, pedo fundo savo e lepardo organeske bičhalgja propozalo 17-32/10 kotar 03. 08. 2010. berš. Pi dukh, ni berš te kvaš palo bičhalipe propozalo Uluvutno dizutnengo nane leloj deklarišipe jase pozicia UKK phando e propozalea.

Palo alosaripe alosardutne djenengo savakhteski kompozicia UKK, lelilo procedura revizia sasutno alosaripe krisutnengo, savo kotar starti sinole sugestie kotar ekspertsko thaj sasutni publika. Anglodavia Amalipengo krisutnengo Srbiako peravdilo sito legalipe thaj legimiteti bukjako UKK, vaš odova so phendutno organi andoj pratsavja ano pherdo struktura numa ano jekh kotar 16 adikharde bešipe, jase so lungargja te kerol buti palo anglophandipe jekhe djenosko, mukhlipe funkcianta dujto

---

¹¹⁵ Oficielno, gndipe Uluvutno dizutnengosko dendilo ano starti 2011. berš, sa procedura legardili ano 2011. berš

¹¹⁶ „Službeni Glasnik RS“, gn. 120/2004, 54/2007, 104/2009 и 36/2010.

¹¹⁷ Djeno 5. Kanuni vaš pharuvipe thaj djipherdipe Kanunesko kotar krisutne thaj djeno 6. Kanuni kotar pharuvipe thaj djipherdipe Kanunipasko kotar publikako davijutnipe („Službeni Glasnik RS“, gn. 101/2010)

djenesko thaj juridikakozoralikano phenipe Agenciako vaš mareba opipe korupcia kaj trito djeno arakhelape ano konflikti interesesko. Adjahar phendilo kaj UKK ani procedura reviziaki ačhilo bibutipe kotar šov avazja vaš teanolpe pratsav (numa te sine djene angluna kompoziciako na avazinena kotar čačipe pere po angle pratsavja, so sito phagipe hakajesko pedo čačikano krisipe), thaj kaj UKK veke nanola ni butipe krisutnengo ani piri kompozicia, sar so e Ačhimoa hramisalo. Adjahar sine opipe juridikako cidipe publikako, ano odova ini korkore e kandidatjen, kotar bešipa Konsilesko pedo savo dikhlaenape pratsavja olenge komisijengo thaj anelape definitivno pratsav vaš fundonipe sugestiako, a lungardilo ini bikeripe direkciako Pačavutno vaš informaciengen kotar publikako semnipe thaj uluvipe gendjengo kotar persona.

Uluvutno dizutnengo kergja konstatacia kaj opipe pratsavja UKK vaš sugestie si efikasno juridikako vastuše - rovipasko lil e Ačhimosko krieske, savo sa kandidatjenje savengo sugestie fulisale sito olengo pedo isipen, thaj kaj sugestie pedo buti UKK majangle generalno karaktereske, thaj kaj siton phande pedo kompozicia, legitimiteti thaj legaliliteti bukjako odole organseko. Nakhipa kotar hakaj vaš devipe lačho servisi, mediacia thaj devipa turvinutnipe thaj gndipe vaš pučipe kotar piri kompetencia kerela preventivno¹¹⁸ ano reso anglunisaripe bukjako organesco direkciako¹¹⁹, Uluvutno dizutnengo e UKK-eske bičhalgja Gndipe 19-3635/11 kotar 11. 01. 2012. berš, vaš savesko mothovdipe informišingja Parlamenti, Thagarutni thaj publika, vaš te astaren pozicia prekal problemi pedo savo ano Gndipe phenelape, jase ano vakhti te len propozalutne thaj aver adekvatno napja kotar piri kompetencia vaš olengo agorisibe.

E Gndipa sikavdili pozicia Uluvutno dizutnengo kaj UKK ano lungo periodi kerela pedo čhane savo seriozno anela ano dondo kanunipe thaj čačikanipe, jase legitimiteti bukjako odole organesco, odolea so na arakhela butipasko reprezentuipe djenutnengo krisutnengo ano piri kompozicia; odolea so djene angluna kompoziciake UKK, save lele kotor ano anipe pratsavjengo angluna kompoziciako, leipa kotor ano sa faze procedura reviziako, a jekh olenda ini ano avazipe; odolea so UKK na kerela buti publikano kana dikhlaela bahamja para komisiako, so sito opipe direktne kanunipaska djenutnake kaj o bešutne UKK publikake; odolea so kandidatjenje ani procedura reviziaki na reselape ano sa situacie, jekha-jekh, pašaripe sa informaciengen pedo save sar akterja ani procedura siolen hakaj.

Vaš odova Uluvutno dizutnengo sikavgja pozicia kaj, ano majšukar interesi kanunipasko thaj čačikanipasko reslipe hakajengo thaj interesjengo e kandidatjengo, adikharipe autoriteti thaj legitimiteti bukjako UKK thaj interesi dizutnengo Republika

---

¹¹⁸ Djeno 24. paragrafi 2. Kanuni kotar Uluvutno dizutnengo („Službeni Glasnik RS“, gn. 79/2005 thaj 54/2007)

¹¹⁹ Učo konsili krisipasko perela ano truj orgajna thaj organizacie save Kanuni kotar Uluvutno dizutnengo (djeno 1.) vaš pošukar dikhlaripe, hema biprecizno, phenelape sar „organi direkciako“.

Srbiako, UKK manglape te čhinol e bukja ano avdisutni struktura, sig te lol sa napja thaj bukja kotar piri kompetencia vaš kaj oleski kompozicia pherelape ano rami e djenutnenca Ačhimoske thaj Kanuneske, piri buti lungarela ano pherdikani struktura, thaj čhivela avri zoralipasta pratsavja savo andoj kotar kana krisutne pedo savakhtuni krisipaski funkcia nanolen butipe ano odova organi, jase kaj ani procedura po eventualno dende rovipaske lila pedo odola pratsavja pačavinela fundonipe rovipasko.

Phendilo kaj krisutne, krisja thaj UKK siton vaš reslipe hakaja dizutnenge pedo fer thaj čačikano krisipe thaj efektivno pašaripe čačipaske, vaš so sito jekh kotar angločhinavdipe legitimno, ano sa šužo kanunipasko thaj čačikano buti organesko savo prekal Ačhimos arakhela thaj garantuinela biphanglipe thaj korkoripe krisjengo thaj krisutjengo.

Čhalavdipe hakajesko pedo fundo bukjako bućarnengo ano krisja

Nevipe sikavela anglodavia Sindikateski bućarnengi ano juridikakokrisipaske orgajna Srbiake sava sikavelape pedo mukhlipe bukjako ko Ministribe juridikako ano organizipe thaj buti juridikakokrisipaske orgajna. Prekal olaka phendipe, si jekh gendo so čivdile po than bućarne ano krisja pedo disavo vakhti (e avazipa djenutnenca Kanunesko vaš buti bukjaki relacia pedo disavo vakhti limitirimo pedo jekh berš), save adikharena statusi bućarnesco pedo disavo vakhti ano lungo periodi, disave ini pobut kotar deš berš, denape agorisibaske lila vaš činibe bukjako pedo jekh periodi, ano save djene so čivdile avena pi buti thaj kerena buti a na lena love. So pobut, disave olenda kerena bukja legaripaske thaj parafiribaske notesjengo kotar krisipasko procedura, so vaš sebepi šaj te ovol disave juridikake konsekvence phande e kanunipa thaj čačikanipa legaripaske odola krisipaske procedure. Kana dikhlardile phenipe leparda anglodaviako Ministribe juridikako e Uluvutno dizutnengo informišingja kaj sito pendjardo kotar phendutni situacia, sar ini e sebepjenca vaš olengo iklovipe.

Reslime rezultatja ano 2011. berš

Ano raportesco periodi anglunisardili relacia Uluvutno dizutnengo e Ministriba juridikako adjahar so ano so pobaro gendo situacie ov reslilo sar relacie maškaripaski. Pedo adjahar čhane kedipe informaciengo kotar procedure pedo anglodavie thaj sugestie dizutnengo sito but poloche, maj butvar reselape ano direktno telefonesko kontakti uzo devipe rodimi dokumentacia. Dikhlardilo kaj ano Resori vaš kontrola ano juridikakekrisutnenje thaj lokedošalimaske orgajna ano sakova momenti pedo sigurno čhane šaj te zorakharolpe ko thaj kana hramipaske dromea rodindoj Ministribe, jase pedo save čhane po sugestie dizutnengo Ministribe kergja buti.

Sigurno majsemno reslipe sito fakti kaj Ministribe juridikako, palo leipe propozalja dendutne kotar rig Uluvutno dizutnengo, lela adekvatno napja pedo anglunisaripe procedurengo ažurno legaripe evidenciako sugestiengo kotar dizutne save odova Ministribe rodena.

2.6.8. Resori avrune bukjengo

Ano djiavdisutni buti nane notirisalo baro gendo angodaviengo pedo buti Ministribasko avrune bukjengo. Maj butvar sebepi vaš rodipe dizutnengo siton čhalavdipe principesko lačha direkciako, so vaš sebepi siola sekundarno čhalavdipe hakajengo - čhalavdipe univerzalno hakaja dizutnengo, čhalavdipe hakaja nacionalno minoritetjengo, čhalavdipe hakaja čavoresko thaj aver.

ČHALAVDIPE HAKAJ PEDO REGISTRUIBE PERSONENGO ANI BUTI ANO DIPLOMATJENGE MISIE

Misal: Uluvutno dizutnengo lela anglodavia kotar raštrarutno Republika Srbiako savo siole funkcia ſefi misiako jekha maškarthemutna organizaciako ano avrijalutnipe. Anglodavia dendili vaš fakti kaj Ministribe avrune bukjengo para instrukcia, bičaldi sebepi realizuope Registruipe dizutnipasko vaš 2011. berš, na reslilo realizuope validno juridikake norme, jase hramosaripe raštrarutne Republika Srbiake save arakhenape pi buti ano diplomatiake misije maškarthemutne organizaciengo, a odote nane bičhaldile pi buti kotar rig Republika Srbiako.

Uluvutno dizutnengo zorakhargja kaj instrukcia Ministribaski avrutne bukjengo, bičaldi ko diplomatjengo-konzularne filijale, prekal savi kana kerelape registruipe vaš 2011. berš manglape te hramisarenpe numa raštrarutne save Republika Srbia bičaldi pi buti ano diplomatjengo filijale maškarthemutne organizaciengo, a na ini odolen ando olende save nane bičhaldile kotar rig Republikaki, sito minusi ani buti savea čhalavdilo hakaj baro gendo dizutnengo. Uluvutno dizutnengo sebepi anglodavia kergja e avazipa manglipo sigipasko - khuvja ano direktne kontakti e generalno sekretarea Ministribe avrijalutne bukjengo, thaj dengja propozalo kaj phenduno Ministribe akava minusi cidela.

Ministribe avrijalutne bukjengo lela propozali thaj diplomatjengo-konzularno filijalenge dengja nevi instrukcia pedo fundo savo e registruipa astardile sa raštrarutne Republika Srbiake, sar odola bičhalde pi buti, adjahar ini odola save nane.

Reslime rezultatja ano 2011. berš

Ano raportesco periodi e Ministriba avrune bukjengo lačardili relacia pedo fundo savo šaj te adjukarolpe efikasno agorisipe anglodaviengo, vaš kaj sikavdilo manglipo thaj zoralipe ano so poharno Šaipasko roki te lačarenpe minusja save zorakhargja Uluvutno dizutnengo.

2.6.9. Resori arakhipasko

Kotar raportesco periodi bičalardipe dizutnengo bukja e Ministriesko vaš arakhipe sikhavdilo but anglodavienca ane save ulavenape anglodavie vaš čalavdipe hakaja aktivno djenenge Askeria Srbiake kotar jekh rig, thaj kotar dujto rig, anglodavie

vaš čalavdipe hakaja djenengo save silen askeriake penzie. Kana sito lafi kotar anglunophendutni grupa, bičalardipe sito vaš bičačikanipe kana dikholape regulišipe statusno pučipe aktivno djenengo ani Askeria Srbiaki, dji sebepja bičalardipaske dujto grupake nanipe vaš reslige hakaja pedo penzia ano moldipe savo hramimo kanunipaske thaj talokanunipaske aktjenca.

Bireslige hakaj pedo oficielno vakheripe

Misal: Anglodavijutno sine ko Uluvutno dizutnengo sikhavipa kaj oleske na reslilo oficielno vakheripe ko oficiri, pedo ĉhane hramimo Regulenca servisesko ani Askeria Srbiaki, ini kaj but drom samadipen adjahar rodipa, ni kotar odova lela amboldipe. Ano jekhvakhti, anglodavia phendilo kaj Regulenca servisesko Askeria Srbiaki nane anglodikhlardilo šaipe istemalkeripe juridikake vastušeja ani situacia kana na kerelape po rodipe vaš oficielno vakheripe.

Kotar procedura kontrola čačikanipaski thaj kanunipaski bukjaki ko Ministribe arakhipasko Generalstabi Askeria Srbiaki informišingja Uluvutno dizutnengo kaj dikhlardile phendipe anglodavijako thaj kaj akana si pharuvipe Regulengo servisi Askeria Srbiako, thaj ka lenpe aktivipe vaš te anglunisarelpe talokanunesko akti ano reso te delpe reslige hakajesko djenutnenge Askeria Srbiaki pedo oficielno vakheripe. Palem odova, Uluvutno dizutnengo informišisalo ini kaj ano reso te agorisinolpe situacia phandi e anglodavija, kerdilo oficielno vakheripe e anglodavijutne, ano savo lele kotor pana pondj oficirja, savengo bešipe manglape pedo komandako thaj ekspertjengo linia.

Bikeripe pedo pere juridikakozoralikane thaj egzekutivno pratsavja

Ko Uluvutno dizutnengo sama čiven baro gendo dizutnengo, konzumentja askeriake penziengo, phenipa kaj Fondi vaš socialno siguripe askeriake siguritnengo uzo Ministribe arakhipasko nane kerdoj pedo pere agorisipe kotar hramonizacia penziengo vaš periodi kotar 1. 8. 2004. Berš dji 30.11.2007. berš. Sebepi phenipe ano anglodavie kaj leparde agorisipe na realizuinene pherde štar berš, thaj kaj konzumentja askeriake penzie bičaldile pere hakaja te resen ano krisipaki procedura Uluvutno dizutnengo iniciringja procedura kontrola čačikanipaski thaj kanunipaski bukjaki leparde organesko.

Pedo fundo ispatjengo save anglodavijutne dende, Uluvutno dizutnengo alo dji ko djanglipe kaj kotar hakaj konzumentjengo e askeriake penziengo pedo učaripe matrialno škodra, ano kanunesko anglodikhardi procedura, pratsavinde kompetentno krisja anipe krisipaske lila savea lelide davijutnenge rodipe e konzumetjengo, uzo jekhevakhtesco zorakharipe obligacia e Fondeske vaš socialno siguripe askeriake siguritnengo, pedo pokhipe, po hari pokhime masekeske moldipe, penzie save olenge perena vaš periodi kotar avgusti 2004. dji novembri 2007. berš.

*Dikhipa ano dende krisipaske lila, Uluvutno dizutnengo zorakhargja kaj Fondi vaš socialno siguripe askeriake siguritnengo kotar krisipaski procedura *sar sebe* vaš bipokhime penzie phengja fakti kaj Fondi vaš socialno siguripe askeriake siguritnengo našti te kerol presia vaš te mukhelpe lovenge vastušeja vaš te pokhinene harmonizuime penzie, soske vastušeja arakhenape kotar budžeti Republika Srbiako, savo na mukhla Ministribe finansiako.*

Pedo fundo sa so phendilo, Uluvutno dizutnengo bičalgja propozalo ko Ministribe arakhipasko, Sektori vaš manušikane resursja, Direkciake vaš tradicia, standardi thaj veterajna, Fondeske vaš socialno siguripe askeriake sigurutne kaj bi nisavo trumipe realizuinela agorisibaske lila, savenca harmonizuime penzie vaš periodi kotar 1. 8. 2004. Berš dji 30. 11. 2007. Berš thaj te kerolpe pokhinipe diferencia po hari pokhime masekeske moldipe e penziencia save perena askeriake penzionerjenje, ano moldipe savo zorakhardilo ano agorisipe vaš harmonizacia askerienge penziengo.

Palo dende propozalja phendutno organi informišingja e Uluvutno dizutnengo kaj na aćavela fundonipe anglodaviengo hema kaj vaš nanipe finansisko vastušeja nane ano šaipe te kerol pokhipe penzie save perene e konzumetjenje. Ano lil phendilo kaj ekspertsko servisi Fondesko ano reso agorisipe akale pučipasko kergja skica kanunesko thaj talokanunesko aktja save ka delpe čhane sar te učarolpe bordji prekal konzumentja askeriake penziengo.

Uluvutno dizutnengo lungargja te dikhlarol aktivipe Ministribe arakhipasko pedo reslipe hakaja konzumentjengo askeriake penziengo vaš pokhipe penziengo savo olenge perena. Pedo fundo informaciengo pašutne publikake, Uluvutno dizutnengo alo dji djanglipe kaj Thagarutni Republika Srbiaki dengja Parlamenteske Bahami kanunesko kotar nakhavipe so ale, a bi pokhisale obligacie prekal konzumentja askeriake penziengo ano publikako bordji Republika Srbiako, e propozaloa kaj te analpe po sig procedura.

Biprincipielno thaj bijekhipasko keripe prekal dizutne ano jekha-jekh jase pašutni situacia

Uluvutno dizutnengo lela baro gendo anglodaviengo konzumentjengo askeriake penzie, pi buti Ministribasko vaš arakhipe, Sektoresko vaš manušikane resursja, Direkciako vaš tradicia, standardi thaj veterajna, Fondesko vaš socialno siguripe askeriake sigurutne, ano savo sikhavdilo pedo mukhlipe ani buti po rodipe vaš harmonizacia penziengo pedo fundo *Agorisipe vaš avrirndomo harmonizipe penziengo, moldipe sasutno poenesko thaj lovesko devipe kotar januari 2008. berš, soske kergja pedo aver - aver čhane ano jekha - jekh juridikaki thaj faktikaki situacia.*

Uluvutno dizutnengo, deipa nota kaj pedo adjahar čhane čalavlape hakaj bare gendosko dizutnengo iniciringja procedura kontrola kanunipaski thaj čačikanipaski bukjaki lepardo organesko.

Dji sine procedura Uluvutno dizutnengo *informišisalo kaj Fondi* vaš socialno siguripe askeriake sigurutne pedo fundo pratsavako Direkciako ŝerutnipe Fondesko, harmonizuingja askeriake penzie leipa kotar 1. 4. 2008. Berš vaš 6,97% thaj kotar 1. 10. 2008. Berš vaš 14,13% vaš koboreske kerdilo harmonizacia penziengo vaš konzumatjenge ko Republikako fondi vaš penziako thaj invalidjengo siguripe; kaj harmonizacia penziengo ano moldipe kotar 11,06% sito vaš konzumentjengo ko Republikako fondi vaš PIS; kaj konzumentja askeriake penziake ano odova periodi na sine ano sistemi penziako thaj invalidjengo siguripe Republika Srbiako vaš savo olenge na perela hakaj vaš harmonizacia penziengo pedo fundo lepardo *Agorisipako lil.*

Dikhlaripa ano dende krisipaske lila, Uluvutno dizutnengo alo dji ko djanglige kaj krisja lele davijke rodipe thaj juridikakezoralikane, jase egzekutivno krisipaske lilenca zorakharde obligacia Fondeske vaš socialno siguripe askeriake sigurutne, pedo pokhipe učaripe škodrako pedo anav po hari pokhime masekeske moldipe dji moldipe harmonizuime penzijengo vaš periodi kotar 1.1. 2008. berš thaj po dur.

*Leipa ano dikhipe kanuneske thaj talokanuneske djenutne savenca regulišimo hakaj pedi harmonizacia penzijengi, sar ini fakti kaj lepardo Agorisipasko lil Fondesko PIS generalno karakteresco thaj kaj sito vaš sa konzumentja penziengo, Uluvutno dizutnengo bičalga propozalo Fondeske vaš socialno siguripe askeriake siguranikja kaj, konzumentjenge askeriake penziengo savenge pedo dende rodipe nane dendili hramimi pratsav, kerelape thaj delape hramimi mothavdutni pratsav, sar ini ano rami e kanunipaske šaipenca te rodlarol pere pratsavja thaj olen harmnizuinela e leparde *Agorisipaske lilea*. Uluvutno dizutnengo sikhavgja ini pedo manglige te rodlarenpe andine pratsavja, poulavdipe kana dikhola kaj akale krisipaske pratsavjenca zorakhardili obligacia Fondesko vaš socialno siguripe pedo pokhipe *po hari masekeske moldipe te den penzie ao perena konzumentjenge* savo odova hakaj resle ano krisipapaski procedura, vaš savo konzumentja askeriake penziengo savo odova na kerde, andile ano bijekhipasko pašloipe soske ini so arakhenape ani jekha – jekh juridikaki thaj faktikaki situacia, na dendilo pokhipe dji pherdo moldipe hramonizuime penziengo. Ministribe arakhipasko dji akana ne kergja pedo propozalo.*

Biefikasno keripe thaj bileipe napjengo vaš te kontosarelpe thaj te pokhinenepe kontribucie jekh kotor bukjako stažesko

Misal: Anglodavijutno phengja kaj ano disavo vakhtesko periodi, sar civilno persona ano bandukane zoralipe sine bičaldo pi buti ano avrijalutnipe. Palo so todisalo sar tehnologiako butipe, dikhlaripa ani filijala Republikako fondesko vaš penziako thaj invalidjengo siguripe, konstatungja kaj oleske vaš phendutno periodi nane pokhisalo kontribucia vaš penziako thaj invalidjengo siguripe, thaj vaš akava periodi na regulišimo ni bukjako staži. Ni palo but čivipe sama ko Ministribe arakhipasko pedo olesko rodipe na kerdilo diso.

Sebepi phendutni anglodavia Uluvutno dizutnengo iniciringja procedura vaš kontrola čačipaski thaj kanunipaski bukjaki ko Ministribe arakhipasko savo sine but

lungo sosoke sine tehnipe odole orgajnesko sebepi but rodipe kotar Uluvutno dizutnengo. Uluvutno dizutnengo palo bičalipe lilesko ko Generalštabi Askeriako Srbiako informišisalo kaj mukhlipe si ano zarakharipe savo servisi ano rami Ministribe arakhipasko kompetentno maj angle vaš pokhipe kontribuciengo, a palem ini vaš ikalipe manglutne gendjengo, sar ini kaj lelide napja vaš on te cidenpe. Numa, leipa ano dikhipe kaj ni palo odova, precizno pobut kotar duj te kvaš berš kotar čivipe sama anglodavijutnesko, organi nane leloj musajutne napja te cidol zorakhardo mukhlipe, numa rezultati sine durduripe procedurako thaj činavipe hakaj dendutnosko anglodaviako.

Ko Ministribe arakhipasko dendilo propozalo kaj, ano rami para andrunikana organizaciako, zorakharela organizaciaki jekhutni savi sitoj kompetentno vaš kontosaripe thaj pokhipe kontribucie vaš staži save dizutne resena pi buti ano avrijalutnipe thaj te len sa musajutne napja kaj kompetentno organizaciaki jekhutni bi duradipe kontisarel thaj pokhinel kontribucie save nane thaj te dol formularja vaš regulišipe stažesko savo anglodavijutno resla pi buti ano avrijalutnipe. Uluvutno dizutnengo sikhavgja ini pedi obligacia kaj Ministribe arakhipasko te dol jeftisaripe e anglodavijutneske vaš bičačevakhtesko keripe.

Palo dendo propozalo Ministribe arakhipasko informišingja Uluvutno dizutnengo kaj kompetentno orgajna Ministribe arakhipaske thaj Askeria Srbiaki ano maškharipe e Fondea PIS cidingja sa bičačipe thaj kerde kontisaripe thaj keripe manglutne formularja (M-4) phande e kontribucienca kotar umal penziako thaj invalidjengo siguripe vaš problemikano periodi, kotar savo informišinde anglodavijutne.

Reslime rezultatja ano 2011. berš:

Anglunisarsili relacia Uluvutno dizutnengo thaj Ministribe arakhipasko na numa vaš fakti kaj ano baro gendo situacie Ministribe arakhipasko na **osporiti** fundonipe anglodavieng, jase informišingja Uluvutno dizutnengo kaj dji sine procedura cidisale minusja ani buti orgajnengi, već ini vaš odova so ano baro gendo situacie pendjarde problemi pedo savo Uluvutno dizutnengo sikhavgja thaj informišingja ole kotar napja thaj aktivipe save planirinela te lol ano reso anglunisaripe bukjako orgajnengo direkciake thaj anglunisaripe uluvipe manušikane tromalipe thaj hakaja.

2.6.10. Resori urbanizmi, lačardipe thaj katastari, elementarno bilačipe thaj restitucia

I Katastari manginesko

Sar ano poangle berša, Uluvutno dizutnengo ini kotar 2011.berš lela baro gendo anlodavie pedi buti servisi vaš katastari manginesko ano Republikako geodetjengo fondi. Nevipe siton anglodavie pedi buti Ministribe djivdipasko maškharipe, ruderipe thaj thanutno planiripe, savo kotar 01. 1. 2010. berš kompetentno te kerol pedo rovipeske lila dende opipe jekhtostepenesko agorisipe kompetentno servisesko vaš katastari vaš mangin.

Kana sito lafi kotar anglodavie pedi buti servisesko vaš katastari manginesko, so sar problemi dikhlardilo ini ani praksa aver orgajna direkciengo, pačiv cidingja sikhavipe kaj kompetentno servisja vaš katastari manginesko sebepi rodipe dizutnengo vaš ikalipe kopia lilengo vaš mangin prekal gendja kotar katastari phuvjengo akale organesko na ikalena rodimi kopia ni anena adekvatno administraciako akti, ini uzo pozitivno norme so anglodikhlarde obligacie raštrake orgajnengo kaj, savakht kana lila save olenge dizutne bičalena adikharela disavo rodipe, pedo oleste anena administrativno akti, jase agorisipasko lil jase klidutnipe, e direkcia vaš juridikako vastušej. Pedo adjahar čhane dizutnenge na reselape hakaj pedo rovipe, jase te inicirinen mehanizmi kontrolako thaj palem te dikhlarolpe pratsav sava, eventualno, nane čalarde, so perela ano fundone Ačimoa garantuime hakaja dizutnenge.

Bičačevakhtuni procedura

Bičačevakhtuni procedura talohalovela sar bičačevakhtuno pratsavipe kompetentno servisjengo vaš katastari manginesko pedo rodipe dizutnengo adjahar ini bičačikanovakhtuno pratsavipe Ministribe djivdipasko maškharipasko, ruderipe thaj thanutno planiripe pedo rovipe dizutnengo.

Misal 1: Anglodavijutno anglodavia mothavgja pedo bičačikanovakhtuno pratsavipe servisesko vaš katastri manginesko savo na kergja pedo dujtostepenesko agorisipe, jase nane ano kanunea hramimo roki angja pratsav ano popale kerdimo jekhtostepeneski procedura. Palo iniciriipe procedura kontrola kanunipasko thaj čačikanipasko bukjako, phendutno servisi ano rami e sugestienca kotar dujtostepenesko agorisipe, angja nevo agorisipasko lil, saveski fotokopia e ispatea kotar ažurno bičalipe dendutnoske dengja ano aneksi mothovdipasko ko Uluvutno dizutnengo.

Misal 2: Anglodavijutno čivgja sama ko Uluvutno dizutnengo sikhavipa kaj pedo agorisipe servisesko vaš katastari manginesko po čačikanovakhti dengja

rovipasko lil. Numa, ini kaj nakhla roki vaš anipe pratsavako pedo rovipe, ini uzo but gendja mujeske urgencie, Ministribe djivdipaske maškharipaske, rudaripe thaj thanutno planiripe nane andoj dujtostepenesko agorisipe.

Palo iniciripe procedurako, Ministribe informišingja Uluvutno dizutnengo kaj peedo rovipe anglodavijutnesko andilo agorisipe sava rovipasko lil fulisalo sar bifundutne.

Prekalrndomo procedura kana pokhinelape

Misal: Pedo fundo bare gendosko anglodaviengo dikhlardilo kaj kompetentno servisja vaš katastri manginesko, na kerena pedo rodipe dizutnengo ano kanunea hramime rokja. Numa, ini kaj nane astardilo manglutno ažuripe ani buti, kompetentno servisja prekalrndomo kerena pedo rodipe dizutnengo vaš prioritetno agorisipe, vaš savo pokhimo bajardo lovo, 100% pobari kotar rndomo lovo, hramimo djenea 8a Direkciaki vaš učipe lovesko vaš istemalkeripe gendja merinipaske thaj katastari thaj devipe servisi Republikako geodetjengo fondesko, so anela dji pana po biažurno buti pedo odola rodipe vaš savo adjahar devipelovesko nane pokhisalo.

Leipa ani dikhipe kaj adjahar kerelape čalavdipe hakaja baro gendo dizutnengo, Uluvutno dizutnengo bičalgja propozalo Republikake geodetesko fondeske, Serviceske vaš katastar manginesko Novi Sad sava rodisalo kaj prekal rodipe dizutnengo kerelape bi trumipe vakhtesko, ano kanunea hramimo roki, sar ini kaj prekalrndomo agorisipe procedurengo pašarelape palem kana astarelape pherdo ažuripe, kana prekal rndo devipasko pedo sa rodipe kerelape ano kanunea hramutne rokja.

Uluvutno dizutnengo informišisalo kaj Servisi pobaro moldipe pokhikarla numa ani situacia direktne rodipe strankako thaj šaipo kaj adjahar rodipe agorisinelpo ano roki kotar pondj dive kotar dive devipe rodipasko. Ano jekhvakhti phendilo kaj akava organi siole obligacia te realizuinol phendutno djenipe Direkciako, vaš savo nane ano šaipo te fulinol te kerol pedo rodipe vaš prekalrndomo agorisipe uzo pobaro pokhipe, kana adjahar rodipe lela. Vaš nakhavipe problemi biažuripasko ani buti, kerdile organizaciako pharuvipe, adjahar so organi ulavdilo ano duj servisja e aver - aver teritorialno kompetenciencia.

Iniciripe procedura po rodipe durikano muli persona

Ano disave anglodavie, Uluvutno dizutnengoske phenelape ini ano šaj bilačo istemalkeripe mandati kompetentno administratorjengo.

Bimisalutno keripe po rodipe vaš lačaripe doš, savi kerdili mukhlipe bukjako djedjevaptuno administratoresko

Misal 1: Uluvutneno dizutnengo lela anglidavija sava sikhavela kaj Servisi vaš katastar mangipasko kotar anglodavijutno ro dela te dol rodipe thaj te pokhinol taksa, vaš sar ani oficielno evidencia lačarelate grafemeski doš ano personalno anav, kerdili bi oleska došalipa. Adikharipa kaj adjahar keripe nane korektno, anglodavijutno rodingja kaj olesko lil vaš lačaripe doš evidentirinelope bi pokhipe taksako, so fulisalo, uzo savo počekatuni Servicesko sinola bimisalutno keripe, so ko oleste zumavingja hačaripe uškavipasko. Sar na sinole alosaripe, dengja rodipe vaš lačaripe doš, uzo savo pokhingja taksa, palo savo hramingja anglodavia ko Uluvutneno dizutnengo.

Pedo fundo zorakharde faktja thaj činandipe Uluvutneno dizutnengo dengja propozalo ko Republikako geodetjengo fondi, Servisi vaš katastar manginesko, savesta rodisalo tana kerol mukhlipe ani buti, hema, te sine kaj on kerenape, te lačarenpe ano majefikasno čhane, uzo jeftisaripe dizutnenge thaj pedo čhane savo olenda ro dela majhari angažipe. Serviceske sikhavdilo pi obligacia te len manglutne napja kaj anglodavijutneske, sar ini sa aver dizutnenge save arakhenape ani jekha - jekh juridikaki thaj faktikaki situacia, kerena inaripe pokhime lovesko direktno ano oficielno kancelarie organesko jase prekal gendo logaresko savi persona anela. Rok vaš keripe propozalosko pana sito.

RB KOLUBARA LAZAREVAC- PROPOZALJA

Propozalo ekspropriacia bilegalno objektjengo

Leipa ano dikhipe kaj lokaliteti ano potezi buflaripe ugaleske kopja Rudaresko baseni „Kolubara“, sito biurbano gavesko than pedo savo tikno gendo objektengo siole urbanistikani thaj istemalkeripasko mukhlipe lili, Thagarutni Repbulika Srbiako, ko 17. decembri 2009. berš, angja klidutnipe 05 gn. 465-8001/2009-3, savea dengja poro avazipe te mukholpe ekspropriacia sa objektjengo registruime ano ortofoto pilta kotar 15. januari 2007. berš, biphanglo kotar odova siton mi registruime ano publikake pustikja kotar evidencia po mangin thaj hakaj pedo olende, te sine kaj ekspropriacia musaj vaš realizacia Strategiako barjaripe energetikako Republika Srbiako vaš periodi dji 2015. berš.

Numa, realizuope punkti 3. Phendutne klidutnipasko, procedura ekspropriaciako nane kerdilo vaš objektja vaš save po angle lelilo procedura inspekciako kontrola vaš olengo cidipe. Odova sinola sar konsekvenca bijekhipasko tretmani dizutnengo akale thanesko, soske disave dizutnenge aravdile objektja - bi

dilemako evidentirime ano ortofoto pilta kotar 15. januari 2007. berš, dji averenge adjahar objektja uzo devipe lovo ekspropriusalile.

Sar iniciripe procedurako inspekciaki kontrola phando kotar diskreciaki pratsav PD RB „Kolubara“, ano manglape te resol jekha-jekh tretmani thaj juridikako siguripe dizutnengo Uluvutno dizutnengo, 23. martea 2011. berš, dengja propozalo Direkciake GO Lazarevac kaj klidutno fakti vaš pratsav kotar hakaja pedi ekspropriacia manglape te ovol sine mi daj objekti evidentirimo ano ortofoto pilta, a na lelilo mi procedura inspekciaki kontrola.

Vaš odova, kaj anipa phendutno klidutnipe Thagarutni iklili kotar rami keripe anglodikhlaro normenca save regulišinena umal ekspropriaciako, olesko realizuope našti te ovol formirimo pedo diskreciako pratsavipe konzumentesko ekspropriaciako, več musaj te resolpe čačikano, jekh-jekh thaj bi nisavo rigutno keripe prekal sa dizutne ano jekha-jekh jase paše situacia.

Leipa ano dikhipe kaj ano akava than ini pana selektivno legarelate ekspropriacia, jase aravipe objektjengo lačarde bi mukhlipaske lilengo, savea punkti 1. Klidutnipasko ovela rumimo, Thagarutni manglape te lol napja kotar pere kompetencie, vaš te šužarenpe akala situacie thaj te činenpe ano avutno vakhti adjahar konfliktno situacie.

Ano odova gndipe, kotar Thagarutni ka rodolpe precizno, sar dela punkti 3. Klidutnipasko, manglape te mukholpe ekspropriacia objektjengo vaš save lelilo procedura inspekciaki kontrola vaš olengo aravipe, a save siton registrime ano ortofoto pilta kotar 15. januari 2007. berš.

Propozali vaš tradipe thanesko limorja ko bešipaskothan Vreoci

Uluvutno dizutnengo, 23. martea 2011. berš, dengja propozalo Direkciake DK Lazarevac, kaj manglape kaj akava organi thaj konzumenti ekspropriaciako PD RB „Klubara“ d.o.o. Lazarevac tradipe thanesko limorja thaj kompletno bešipasko than Vreoci legarena pedo čhane savo sa astarela thaj čačikane agorisinela problemja savenca dizutne arakhenape ano procesi bufljardipe kopjengo vaš eksploratacia ugaljeski. Ano odova gndipe e legardutnenca hakaj istemalkeripe limorjenge thanengo manglape te astarolpe e avazipa kotar čhane pedo savo ka ovol agorisimo problemi vaš dislokacia mulenge kotora olenge phurenge thaj dislokacia limorjengo.

Direkciake DK Lazarevac dendilo propozalo kaj dislokacia limorjengo thaj bešipaskothanesko ano sasutnipe, na manglape te dikhlarolpe numa prekal reslige zoralikano generalno interes, več ano sakova momenti manglape te legarolpe logari kaj reslige generalno interesesko na manglape te ovol pi škodra Ačhimoa thaj kanunea garantuime hakaja dizutnenge. Kana agorisinela problemi manglape te astarolpe jekh avazipe interesuimengo, leipa ano dikhipe kaj nijekh agorisipe našti te ovol but šukar te sine kaj anlape bi e avazipa dizutnengo, pedo save garantuime manušikane hakaja odova sito.

Uluvutno dizutnengo lela informacia kaj Administrativno krisi Republika Srbiako, Sektori ano Kragujevci, kripaske lilea I-1 Y. 8047/10 (2009) kotar 04. avgusti 2011. berš peravgja agorisipasko lil Thagarutna Republika Srbiako 05 gendo 465-865/2009 kotar 19. februari 2009. berš, savea zorakhardilo generalno interesi vaš eksproprijaciako, jase administrativno nakhavipe manginesko - phuvjeno thaj objektjengo, vaš podur eksplatacia ugaljeski ano kopi „Polje D“, lačharipe infrastrukturako koridori prekal bešipaskothan Vreoci thaj putaripe kopi thaj eksplatacia ugaljeski ano umal „Južno polje“, e avazipa juridikake aktjengo phendutne ano agorisibasko lil.

Leipa ano dikhipe phendutno fakti Uluvutno dizutnengo dengja propozalo kaj Direkcia dizaka komunaki Lazarevac ano Beogradi, ano rami e phendutne krisipaske lilea Administrativno Krisesko Republika Srbiako, ačhavela te anol agorisipaske lila thaj te lol bukja phande e ekspropriacija phuvjaki thaj aver manginesko save siton astarde peravde agorisibasko lil Thagarurna Republika Srbiako kotar zorakharipe generalno interesi.

Ano jekhvakhti sikahvdilo kaj, dji Thagarutni na anela čačikano thaj pedo kanuni bazirimo agorisipe kotar generalno interes, leipe napja thaj aktivipe ano podur ekspropriacia, khuvipe ano mangin ekspropriaciaki phuv, sar ini ekshumacia thaj dislokacia thanesko limorja ano Vreoci sito bikanunipasko keripe, čalavdipe fundone principja administrativno procedurake thaj principja lačha direkciake.

Uluvutno dizutnengo, 21. 9. 2011. berš, dengja mothovdipe publikake kotar phendutne čhinandipe thaj lil savo bičhalgja kompetentno orgajnenge phando e podur procedura pedo akava pučipe.

Počekatuno Direkciako DK Lazarevac informišingja Uluvuno dizutnengo kaj sig pedo haljovipe vaš peravipe phendutno agorisibasko lil Thagarutna RS ačhavilo ini leipa buti ani procedura ekspropriacia ano KO Vreoci.

Rezultatja:

Ano majbaro gendo situaciengo, palo so Uluvutno dizutnengo iniciringja procedura kontrola čačipaske thaj kanunipaske oleska bukjaki, kompetentno organi aniba adekvatno administrativno akti cidingja sikavde minusja.

II . ELEMENTARNO BIBAHTALIPE

Ini uzo fakti kaj ani Republika Srbia pedo zoralipe Kanuni vaš istemalkeripe vastušea vaš sanacia thaj uluvipe kotar elementarno bibahtalipe, dizutne save siton talo elementarno bibahtalipe malavdinena e but problemenca. Kana kerelape buti kotar škodra pobare gabaritesko, vaš savo raštra thaj/jase lokalno korkorodirekcia ulavdi disavo moldipe vastušejengo po anav ažutipe dizutnengo, ikljona akala problemja: nanipe aktja savea zorakhardile rokja, procedura thaj kriterijumja pedo fundo savengo kerelape zorakharipe rndosko vaš deviep vastušea vaš sanacia škodraki (rangiripe); nanipe orgajnengo kompetentno te anen pratsav pedo sugestie - rovipe dende pedo

pratsav kompetentno orgajnengo (savea putarelape dilema, si mi odolea, eventualno, činavdilo hakaj pedo duj stepenengo pratsavipe, sar jekh kotar fundone Ačhimoa garantuime hakaja dizutnenge); biavipe organesko kompetentno te kerol kontrola istemarkeripaske vastušea save siton vaš cidipe konsekvence elementarno bibahtalipaske.

FULJIPE SUGESTIENGO BI MOTHOVDIPASKO

Misal 1: Anglodaviutno phengja kaj Komisia vaš notiripe rumipasko dikhlargja olesko objekti savo čhalavdilo ani zerzelja thaj kergja nota škodraki. Pedo notesi Komisiako, dizutno dengja sugestia, savo e klidutnipa Dizako štabesko vaš avrirndone situacie diz Kraljevo fuljisalo sar bifundono. Vaš odova kaj klidutnipe na sinole mothovdipe, dendutnelilea rodisalo te dolpe oleske mothovdipe klidutnipasko savea fuljisalo oleski sugestia, akharipa pedo fakti kaj oleske Ačhimoa garantuimo hakaj pedo rovipe jase aver juridikako vastušej opipe pratsav savea anlape pratsavipe kotar olesko hakaj.

Ulувутно dizutnengo kotar informacia Dizaka direkciako informišalo kotar kriterijumja (sa trin) save Dizako štabi vaš avrirndone situacie angja sar činandipe vaš reslige hakaja pedo učharipe škodraki savi kerdili zerzelja thaj kergja konstatacia kaj anglodaviutno na pherela sa phendutne kritirijumja, vaš savo olesko rodipe vaš te dolpe lovo fulisalo sar bifundimo.

Numa, ani informacia nane si mi anglodavijutneske dendilo mothovdipe klidutnipasko Dizako štabesko vaš avrirndome situacie dizaki Kraljevo, sar ni informišimo mi sito pedo savo čhane thaj anglo savo organi šaj te uluvinol pere hakaja, te sine kaj sito bičhalardo phendutna pratsava, jase si mi opipe phendutno klidutno mukhlo rovipasko lil.

Dizutne save sinolen škodra potikne gabaritesko malavdinenape e aver-aver problemenca. Prekal bahamja kompetentno krisipaske thaj administraciakе orgajna on, majbut var, našti te adjukaren kaj e raštra lela kotor ano saniripe škodraki savi uli vaš elementarno bibahtalipe¹²⁰. Kana lena agorisipasko lil kompetentno dizaki jase

¹²⁰ komisia, na produkuinela obligacia daj raštrake orgajneske kaj škodra te pokinol thaj te sanirinol, leipa ano dikhipe kaj škodra kerdili sar rezultati činandipengo save našti sine te oven anglodikhlarde. Adjahar pozicia dendili ini ano agorisipe Majučo kriesko Srbjako Rev. gn. 2241/2007 kotar 11. 9. 2008. berš, ano savo phendilo kaj, kana sito ano pučipe škodra save kerdile vaš sar phenlape poučo zoralipe savesko keripe našti te anglodihlarelpe, validno sito generalno čačikanipe vaš tromalipe kotar djevapibe. Hema kana keripa pouče zoralipa ovela škodra pobare gabaritesko savi khuvela pobaro gendo manušengo Ministribe djivdipasko maškaripe, rudaripe thaj thanesko planiripe sikavgja, ani procedura pedo anglodavie dizutnenge, halovipe kaj numa fakti so ulo škodra vaš elementarno bibahtalipe thaj nota kotar učipe kotar rig kompetentno, palem raštra intervenišinela thaj peda peste thaj pere institucie lela obligacia arakhipe sa jase kotor vastušejengo vaš cidipe škodrake konsekvence pedo principi solidaripe.

komunaki inspeksiako vaš stopiripe istemalkeripe rumimo objekti, ani praksa olenge majbut drom ano harno periodi arakhelape jekhvakhtuno bešipe, a palo odova lokalno korkoro direkcia informišinela kaj ano poro budgeti nane vastušea savenda šaj te ulavenpe vastušea save manglape vaš sanacia rumime jase lačhardipe neve bešipaske objektja, palo savo on mukhenape korkoro te arakhenpe.

PHUVJAKO PUZALIPE

Misal: Anglodavijutni rodingja Uluvutno dizutnengo, vaš problemi ano savi arakhlii palo aktivipe phuvjako puzalipe olaki familia, vaš odova kaj urbanistikano inspektori angja agorisipasko lil kotar stopiripe te istemalkerolpe olako objekti, soske vaš aktiviripe phuvjako puzalipe, oleske podur istemalkeripa anlape ano riziko djivdipe thaj sastipe manušengo, pašutne objektjengo thaj arakhipe mašakripasko.

Sig palo iklovipe kotar objekti, Parlamenti dizako Beograd resla olenge jekh vaktuno bešipe ano hoteli, palo savo bičhaldile pedo podur dikhlaripe rodona kompetentno orgajna dizaki komuna Grocka, kotar savi lele lovesko ažutipe kober te pokinen kiria khereske vaš jekh berš. Sar savakhtuno agorisipe nane arakhlilo, anglodavijutni geli ko aver-aver orgajna. Ano amboldipe save lelile kotar Ministribe vaš raštraki direkcia thaj lokalno korkorodirekcia, Dizakopočekatuno Beogradesko thaj Sekretarijati vaš finansie Dizaki direkcia Beograd bičhalena ola te djal ki dizaki komuna Grocka, soske phendutne orgajna nane kompetentno vaš keripe. Kotar dujto rig, Direkcija vaš urbanistikani phuv thaj lačhardipe Beogradesko informišingja anglodavijutna kaj programea vaš 2011. berš nane anglodikhlardile aktivipe pedo lačhardipe thaj rekonstrukcia dromutnengi thaj komunalno infrastruktura ano phendutni lokacia, vaš savo akava organi na šti te kerol sanacia savi uli phuvjake puzakaripa. Anglodavijutni bičhaldili te čhivol sama ki Dizjaki direkcia Grocka, vaš te resenpe haniga finansiripe bukjengo ano odoja lokacia.

Ini Ekspertesko servisi Uluvutno dizutnengo arakhlape ani pašutni situacia keripa pedi phendutni anglodavia, soske o Štabi vaš avrirndoni situacia Dizaka komunaki Grocka phengja kaj ano budgeti komunako nane anglodikhlarde vastušea vaš adjahar diso, ano jekh vakhti sikavipa kaj e Statutea dizako Beograd (djeno 25. punkti 24.), sar jekh kotar kompetencia dizaki, anglodikhlardilo uluvipe kotar elementarno thaj aver bare bibahtalipe thaj keripe čhinandipe vaš olenge cidipe, jase te kovljargon olenge konsekvence, vaš savo anglodavijutni manglape te rodol kompetentno servisja dizake (bi precizno konkretno kaste). Uzo odova, PF Direkcija vaš lačhardipe Dizaki komuna Grocka, phengja kaj sitoj bikompetentno vaš keripe thaj lil anglodavijutnako nakhavgja ko Štabi vaš avrirndomi situacia Dizaki komuna Grocka. Ini kaj Ekspertesko servisi Uluvutno dizutnengo rodikargja, na sinola suksesi te zorakarol save organeske dizako manglape te djalpe vaš te agorisinolpe procedura pi anglidavia.

Procedura pedi anglodavia pana sitoj.

Situacia ani akaja umal pana komplikuinela fakti kaj Thagarutni Republika Srbia thaj kompetentno ministri sine ani obligacia te anen popašutne aktja vaš realizuipe phentudno Kanuni, ano roki kotar šov maseka kotar dive olesko khuvipe ano zoralipe, so prekal dji akana pašutne informacie nane kerdilo.

Numa, Uluvutno dizutnengo kana kergja buti pedo anglodavie malavdingjape ini jekh aver-aver pašaripa thaj hačaripa kompetentno orgajnegno.

BIČAČIKANOVAKHTESKO AGORISIPE PEDO RODIPE VAŠ UČHARIPE ŠKODRAKO

Misal: Anglodaviutno ikalgja bičhalardipe bukja Dizaka direkciako Loznica, Komisiaki vaš nota thaj zorakharipe škodra savi kerdili vaš elementarno bibahtalipe, vaš bičačianovakhtuno agorisipe pedo rodipe vaš te učharolpe škodra, savi pedo olesko agroekonomiaki phuv kerdili soske sine baro pani.

Palo leipe aktesko kotar Uluvutno dizutnengo, Dizako krisi dengja vastušea vaš lovesko ažutipe, adjahar kaj anglodavijuneske dendilo disavo lovesko moldipe thaj dendilo ini 500 kg. muruzi sar ažutipe vaš te sanirinolpe škodra savi uli vaš kaj iklilo pani leinako Jadar ano juni 2010. berš. Anglodavijutno verifikuingja ko Uluvutno dizutnengo kaj lela phendutno ažutipe palo savo procedura pedo oleski anglodavia ačhavdili.

III RESTITUCIA

Ano raportesko periodi dikhlardilo barjaripe gendosko anglodaviengi diziutnengo ano savo sikavenape but problemja ano reslipe hakaja pedo inaripe lelimo mangin, jase kompenzaciacia.

Misal: Kanuni vaš inaripe lelimo mangin thaj kompenzacacia khuvgja pedo zoralipe 06. 10. 2011. berš. Prekal djenutne akale kanunesko, Agencia vaš restitucia leipa ano februari 2012. berš ikalgja publikako akharipe vaš devipe rodipaske lila vaš inaripe mangin, a decembarea 2011. berš ikalgja formulari rodipasko vaš inaripe lelimo mangin, jase kompenzacacia (ZVIO). Uluvutno dizutnengo dji akana lela disave anglodavie savanca dizutne sikavena pedo disave problemja save iklona kana realizuuinolpe phendutno kanuni.

Ano majbaro gendo olenda phenelape kaj Republikako geodetjengo fondi thaj kompetentno servisja vaš katastari manginesko fulinena kaj nakhle manginutnengo lelimo mangin dena verifikasiaco lil kotar identifikacia katastarsko parcela phurano thaj nevo merinipe, save siton ano obligacia te den uzo rodipasko lil vaš inaripe mangin. Kotar procedura kontrola kanunipe thaj čačikanipe bukjako Uluvutno diziutnengo informišisalo kotar bahami Republikako geodetjengo fondi, prekal savo kompetentno servisja vaš katastri manginesko ani obligacia e personake savo ki Agencia vaš restitucia dendoj rodipasko lil vaš inaripe lelimo mangin, jase kompenzacacia, pedo olesko rodipe, ikalela binisavo lovo gendja phendutne ano kanunipasko djenutnipe, dji e persona manglape ko kompetentno servisi te dol ispati

kaj, palo khuvipe ano zoralipe phendutno Kanunesko, a pedo fundo hramimo publikako akharipe, Agenciakе vaš restitucia dengja rodipe vaš inaripe lelimo mangin (ispati sito fotokopia rodipasko e štambilea leparda Agenciako jase olako pačavipasko lil savea verifikuinelape kao odoja persona dengja phendutno rodipe). Numa, pedo fundo ispatjengo dendutne kotar e rig anglodavijutnesko Uluvutno dizutnengo informišisalo kaj direktori Republikako geodetjengo fondi dengja servisenge vaš katastar manginesko lil e aver mothovdipa, e instrukcienca sar te keren buti pedo dende rodipe dizutnenge vaš te ikalipe lil kotar registri manginengo, a savea ispatuinelape kaj kompetentno servisi vaš katastri manginesko ani obligacia kaj sakola personake savo dela rodipe vaš ikalipe phendutne dokumentjengo vaš manglipo reslipasko hakajengo vaš inaripe lelimo mangin, jase kompenzaciacia, odola ikalela bilovesko, a kaj pedo sakova dokumenti savo ikalela vaš phendutne manglipo, ano upruno sastuno kotor, musaj te čhivol, jase printisinol štambil e akale mothovdipa: „Akava dokumenti šaj te istemalkerolpe numa ano reso reslige hakajengo pedo inaripe lelimo mangin thaj kompenzaciacia, ano rami e Kanunea vaš inaripe lelimo mangin thaj kompenzaciacia“.

Vaš sa phendutno Uluvutno dizutnengo rodingja kaj o direktori Republikako geodetesko fondi ano majharno roki deklarišinelape kotar sebepja ano jekhvakhtuno egzistiribe duj aktjengo aver-aver mothovdipa thaj olengo maškar relacia, poulavdipe leipa ano dikhipe fakti kaj deklarišipe ko Uluvutno dizutnengo nane čhivdilo avri zoralipasta, sar ini kotar sa aver faktja thaj činandipe kotar semnipe vaš nota fundonipe e anglodaviako.

KLIDUTNE:

Restitucia sitoj umal ano savo ano periodi savo avela, pedo fundo djiavdisutne djanglipo, lelutne anglodavie thaj bešipa e Republikaka direkcia vaš mangin thaj djenutnenca amalipe dizutnengo „Mreža vaš restitucia“ šaj te adjukarolpe pozaralo aktivipe Uluvutno dizutnengo, jase kontrola pačavipe hakaja dizutnenge, thaj kanunipe thaj čačikanipe bukjako kompetentno administraciakе orgajnengo.

2.6.11. Resori porezeska direkciakе

Kotar 2011. berš Uluvutno dizutnengo lela, dikhipa ano nakhle berša, bajrisalo gendo anglodavie dizutnengo pi buti Porezesko direkciako savenca sikavelape pedo aver-aver čhalavdipe hakaja dizutnenge.

*Problemi leipe porezesko kotar dendutnibukjaki pedo bijandimasko
bešipe/cidipe kotar buti vaš dikhlaripe čhavoresko/ulavdo bajo čhavoreske,
save keripe bukjako kerena prekal mandatesko bukjakolegardutno thaj resena
hakaj pedo masekesko pokhipe*

Ulувутно дизутнеске англодавиа дengja e Unija dendutnebukjake Srbiaki¹²¹, sar ini 15 dendutnebukjake, jase djene olenge familiake, save sikavde bičhalardi faktea kaj Porezeski direkcia kerela bordji privatno dendutnebukjenge kontribucienca vaš obligaciako socialno siguripe pedo fundo korkorutno keripe bukjako, vaš vakhti kana resena hakaj vaš devipe masekesko lovo po fundo bijandipasko bešipe, cidipe kotar buti vaš dikhlaripe čhavoresko jase ulavdo bajo čhavoreske, a buti kerena prekal mandatno bukjakolegardutno. Kotar dikhavno problemi lelilo ini oficielno informacie kotar Ombudsmani Autonomno Krajina Vojvodinako.

Anglodaviencia poulavdipe phendilo kaj Porezeski direkcia kerela biprincipijelno buti, vaš odova so ano poangle periodi pedo jekha-jekh fundo dendutnebukjenge nane kerdilo bordji, uzo savo istemalkerde jekha-jekh norme. Palo legardutno procedura kontrolaki, Uluvutno dizutnengo zorakhargja minusi savo sito ano pharuvipe interpretacia normengo – interpretacia bilačhi po dizutne, ini kaj sine šaj thaj interpretirisale dji atoska pedo aver čhane, savea hovavdile olenge sebepikane juridikake adjukharipe. Porezeska direkciake dendilo propozalo kaj, po fundo oficielno kontrola, peravela sa agorisipe save andile leipa kotar 2010. berš, sar ini te kerol inaripe pokime lovesko ano roki kotar 60 dive, a dureder na kerela bordji e kontribucienca dendutnebukjake save arakhenape ani phendutni situacia, jase kaj, te sine kaj adikharena kaj kerdipe pedo fundo djiavdisutni praksa sine bičačikano, lena napja kotar pere kompetencie vaš pharuvipe norme savenca regulišimo sistemi kontribuciengo vaš obligatorno socialno siguripe.

Porezeski direkcia informišingja Uluvutno dizutnengo kaj nane ano šajipe te kerol pedo dendo propozalo, ačhavipa pedi poro interpretacia normengo thaj akharipa pedo phandipe orgajnengo direkciake principea kanunutnipe ani buti.

Problemi kaj kerdilo porezi e dendutnebukjengo cidingja semni mediaki pačiv, thaj putargja diskusia ani publika, palo savo Thagarutni Republika Srbiaki angja klidutnipe 05 gn. 553-5034/2011 kotar 30. 06. 2011. berš, savea kergja e avazipe kaj obligacie save avena pedo fundo kontribucie vaš obligatorno socialno siguripe privatno dendutnebukjengo lela Republika Srbia. Pedi dukh, dendutnebukjenge save zorakhardi obligacia već pherde na sinolen šajipe te inarolpe pokime vastušea, savea čhivdile ano bijekhutno pašloipe kana dikhelape pedo dendutnebukjenge vaš savenge obligacia lela Republika Srbia.

---

¹²¹ Unia bujkake devutne Srbiako ko Uluvutno dizutnengo dengja gendja kotar duj dromutno keripe porezesko bijandutnenge so siton privatno bujkake devutne.

Disave maseka palo odova, djenoa 4. Kanunesko vaš pharuvipe thaj djipherdipe Kanunesko kotar kontribucie vaš obligatorno socialno siguripe¹²², savo lela te realizuinolpe kotar 07. 01. 2012. berš, dendilo hramipa kaj na zorakharelape obligacia pokipe kontribuciengo vaš dendutne bukjako savo buti lungarela te kerol prekal mandatno bukjako legardutno ano savo o kontribucie kontosirinenpe thaj pokinininenape pedo moldipe lovesko savo dendutno bukjako resela prekal norme save lačharena finansijsko suporti familienge e čhavorenca.

Pharuvipa validno normengo pučipe dureder devipe porezi e dendutne bukjenge - so bijande lačhardilo pedo čhane savo na mukhela than aver-aver interpretacienge. Numa, dizutne save zorakhardi obligacia pherde (pere manglipa jase prekal procedura pedozoralipasko pokipe), ini podur čhivena sama ko Uluvutno dizutnengo e anglodavienca, čačikano sikavipa pedo bijekha-jekh pašljoipe e dendutne bukjenge vaš savenge obligacia phergja Republika Srbia.

Čhinavipe hakajesko pedo rovipe ani procedura pratsavipe kotar jekhvakhtesko leipe porezesko identifikaciono gendo

Ko Uluvutno dizutnengo anglodavia čhivja sama ekonomiako amalipe bičhalardo jekhtostepenske agorisipa Porezeska direkciako savo andilo ani procedura jekhvakhtuno leipe porezesko identifikaciako gendo, savea bičhaldilo pedo direktne iniciribe administraciako konflikti, bišajipe te istemalkerolpe ačhimosko thaj kanunipasko hakaj pedo rovipe. Dj i sine procedura anglo Uluvutno dizutnengo, Porezeski direkcija peravgja fundonipe anglodaviako, sikavipa kaj duj stepenja ano pratsavipe ano konkretikani situacia našti te resolpe vaš odova so jekhto stepensko agorisipe anela direktori Porezeska direkciako thaj te sine kaj porezeske obligatoreske reselape hakaj rovipe ko ministri finansiengo, ov sine dela mandati directoreske ani Porezeski direkcija, sar odova normalno ini kerela, adjahar kaj ano odoja situacia o direktori anela pratsav ini ano jekhtostepenski procedura ini ani procedura kana delape rovipe.

Uluvutno dizutnengo e Porezeska direkciake bičhalgja propozalo kaj ano poro dureder buti resela dujestepenengo pratsavipe ani procedura vaš jekhvakhtuno leipe porezesko identifikaciono gendo, a ano siklovipe kotar juridikako medikamenti bičhalelape stranka ano šajipe te dolpe rovipe ko ministri finansiako, thaj te cidenpe konsekvence phagipe hakaj ekonomikano amalipasko savo dengja anglodavia.

Porezeski direkcija informišingja e Uluvutno dizutnengo kaj nane ano šajipe te kerol pedo propozalo vaš odova so porezesko identifikaciako gendo dena ani centrala porezeska direkciako savi, ano reso čučavnipasko thaj sigipe procesi registracia ekonomikane subjektjengo, resela direktne komunikacia e Agencia vaš ekonomikane registrja thaj Themutna banka Srbiaki. Kotar phendutno sebepi Porezeski direkcija arakhela kaj ovela biekspeditivno te pharuvinolpe sistemi dejipe thaj leipe porezeske identifikaciake gendja. Čalavdipe hakaja dendutnosko anglodaviako pedo rovipe

---

¹²² „Službeni Glasnik RS“, gn.101/11

adjahar nane cidisali, uzo mothovdipe kaj opipe jekhtostepensko agorisipe anglodavijutno iniciringja administraciako konflikti thaj kaj kompetentno krisi, te sine kaj arakhela kaj vaš odova si fundo, ka sankcionišinel eventualno bikanunipe jekhtostepenesko agorisipe.

Uluvutno dizutnengo sito pi pozicia kaj akharipe pedo sebepja organizaciaktehnikake natura ani nisavi situacia našti te ovol sebepi vaš činavipe jase limitiripe hakaj pedo rovipe savo, uzo odova so pačavimo validno kherutne thaj maškarutne juridikake dokumentjenca, sikavela ini mangin juridikaka civilizaciako.

Phagipe principesko lachi direkcia thaj čačikano administraciako keripe kana kerelape tereneski kontrola, vaš bikorektno relacia prekal stranka, phagipe kanunesko thaj konzumiripe alkoholesko kotar poresko inspektori

Ko Uluvutno dizutnengo anglodavia čhivja sama dizutni bičhalardi keripa mandatno personesco ani Porezeski direkcia, kana kerdilo tereneski kontrola vaš evidentiriipe bikinipe prekal fiskalno kasa ani trgovinaki firma saveski sitoj bukjako legardutno. Ano anglidavia phengja kaj porezeske inspektorja nane kerde korektno thaj na pačavinde olaki persona, kaj olake thaj olaka bućarnake diktirinde sote hraminen sar pere deklaracie ano formulari „Notesi kotar deklaracia strankako - porezesko obligatori“, kaj olake rome sar pherdozoralikano bifundono durakarde kotar kancelaria ani savi kerdili kontrola, thaj kaj porezesko inspektori rodingja pivo, savo palo odova ini pila, uzo savo na dendilo fiskalno logari, ni ani fiskalno traka ano odova vakhti na evidentirisalo nisavo bikinipe.

Palo legardutni procedura kontrolaki, Uluvutno dizutnengo zorakargja fundonipe anglodaviako thaj Porezeska direkciake dengja propozalo kaj ani hramibaski forma jeftisarinelape anglodavijutnake vaš bikanunipasko thaj bičačikanipasko legaripe procedura tereneske kontrola, uzo savo ano poro dureder buti procedure te legaren numa ano rami e regulenca save siton zorakharde validno normenca. Uluvutno dizutnengo phengja kaj hramipe savo kerdilo adjahar so olesko mothovdipe diktirimoj oficielno persona, a porezesko obligatori pere vastea hramingja ano formulari thaj palem parafiringja, nana oleski deklaracia, thaj sar adjahar nane juridikako relevantno, bi negiribe kaj oficielno persona but var ažutinena strankenge te hraminen deklaracia ani procedura.

Poulavdipe dendilo sama kaj raštrake admistratorja siton ani obligacia te adikharenpe pedo čane savo resela garavipe thaj zumavipe pačavipe publikako ano integriteti, binisavo rigutno thaj efikasibe organesco. Konzumiripe alkoholesko ano bukjako than kotar rig raštrako administratori na čhivelape ano standardja adikharipaske save resena te adikharolpe barikanipe thaj integriteti raštrako servisesko.

Roki vaš keripe Porezeska direkciako pedo bičhaldo propozalo dji agor raportesco periodi nane nakhlo.

Kotar 2011. berš pi buti Porezeska direkciake ko Uluvutno dizutnengo dendilo 47 anglodavie, 3 rodipe sineton vaš te delpe informacia jase turvinutnipe kotar oleski buti, a jekh amalipe čhivgja sama akale organeske bahamea vaš pharuvipe validno norme ani akaja umal.

Majbut var čhalavdipe hakajengo phendile ano anglodavie save sineton phande kotar čhalavdipe hakaj pedi lačhi direkcia - 46. Kotar odova gendo, dizutne majbut sugestie dende pedo čalavdipe kanunesko ano porezeski procedura (26); biefikasno buti porezeske orgajnengo (6); bipačavipe kerdime juridikake adjukaripe (5); bikorektno keripe orgajenengo (4); bijekhipasko tretmani dizutnengo (2), thaj bilejipe pratsavako ano kanunipasko roki (1); biproporcia ani buti organeski (1) thaj bilačho istemalkeripe mandatesko (1). Pedo sph. „tehnipe administraciako“ sikavdilo ano 10 anglodavie, korkorutne jase ani kombinacia e čalavdipa daj kotar phendutne hakaja.

3) Reslime rezultatja ano 2011. berš:

Pedo fundo procedura kontrolaki savo Uluvutno dizutnengo legargja kotar 2011. berš, šaj te dolpe nota kaj maškaripe savi Porezeski direkcia resla akale organea nane ano čalardipasko niveli.

Ano disave situacia Porezeski direkcia nane negirimi fundonipe dendutne anglodaviengo, već palem iniciripe procedurako kotar Uluvutno dizutnengo cidingja minusja pedo save dizutne sikavde. Ini uzo odova so ano situacie sph. „tehnipe administraciako“ čhalavdipe hakaja anglodavijutnengo cidenape ano relativno harno roki palo iniciribe procedurako kotar rig Uluvutna dizutnengo, avipe anglodaviengo save sikavena pedo bičakanovakhtuni buti porezeska administraciako sito kontinuirimo, so bičhalela pedo klidutnipe kaj porezeski orgajna ačhavdutne matrijalja agorisinena *ad hoc*, jase kaj nane lačhardilo sistemi savo šaj te resol ažuripe ani buti kana anelape pratsavja kotar hakaja thaj obligacie dizutnengi.

Numa, ani situacie kana Uluvutno dizutnengo zorakharla mukhlipe ani buti Porezeska direkciako, vaš savesko cidipe bičhalela propozalo, kotar 2011. berš sikavdilo jekh pherdo bigatisaripe kaj argumentacia Uluvutno dizutnengo lelape, thaj kaj o čhalavdipe hakajengo cidenpe pedo propozalesko čhane. Kotar phendutne sebepja, šaj te klidutnolpe kaj aktivipe Uluvutno dizutnengo pedo anglunisaripe kanunipasko thaj čačikanipasko bukjako Porezeska direkciako ano 2011. berš sine numa ano jekh kotor suksesno, thaj ano periodi savo avela manglape po semno te anglunisarolpe kvaliteti maškaripasko, majangle ano reso leipe propozaljengo akale organesko thaj olengo realizuipe. Maškaripe savi reslili prekal devipe deklaracie, informacie thaj gendja savo Uluvutno dizutnengo rodingja nakhla bi bare problemjengo.

2.6.12. Resori agroekonomiako, trgovinako, vešutnipasko thaj pajneskoekonomiako, djivdipasko maškaripasko, infrastrukturako, energetikako thaj rudaripasko, dromutnengo, hidrometeorologiako thaj ſejenge rezerve

Kupatni karakteristika anglodaviengو lelutne ano rami akale aver-averesko soji resorja sito kaj ano sa olende sikavelape pedo aver-aver forme čhalavdipe principi lačhi direkciaki ano keripe kompetentno orgajnengo.

Biprincipielno jase bijekhipasko keripe prekal dizutne ani jekha-jekh jase pašutni juridikaki thaj faktikaki situacia

Ko Uluvutno dizutnengo čhivgјa sama pobut dizutne anglodavienca save siton pedo buti Ekonomiako amalipasko vaš distribucia elektrikaki energija, ano phandipe e problemea kana rodena te ovol olenge mukhlo pokhibe bordjesko vaš hardjimi thaj lelimi elektrikaki energija pedo rate. Jekhto problemi sito ano fakti kaj nane obligaciako akti savea regulišimo pučipe čhanesco thaj čhinadipengo pokhipe bordjesko pedo rate, već odova sito diskrecio mandati direktoriesko, vaš savo nane hramime kriterijumja čhinandipe thaj procedure pratsavipaske, so vaš konsekvenca si odova kaj devipe vaš pokhipe odole bordjesko pedo rate ini nane musaj te dolpe. Uzo odova, problemi sikavela ini fakti kaj diskreciako pratsavipe direktoriesko vaš odova ka dol mi thaj ano savo gendo ratengo te pokhinolpe bordji kotar anglodavijutno, savo siole verifikaciako lil kompetentno centresko vaš socialno buti kaj sito konzumenti materijalno arakhipe familiako savesko lovo na avela rndomo, čačikane tiktarelape gndipe thaj semnipe pačavipe odole hakajesko, uzo odova, anglo organi savo nane kvalifikimo, a ni kompetentno vaš adjahar procedura. Ni pohari problemi nane fakti kaj disave anglodavijutnenje kerdile davije vaš bordji palo so olenge phendilo kaj ka oven hramime dromea informišime kotar šajipe klidutnipe kontrakti vaš pokhipe bordjesko pedo rate.

Ano poro mothovdipe PF „Elektroprivreda Srbija“ informišingja Uluvutno dizutnengo kaj ka anolpe akti savea pedo jekhutno čhane vaš sa ekonomiake amalipe, ka ovol lačhardo pučipe eventualno cidipe bordjesko thaj reprogrami bordjesko. Odole sebepesko, Uluvutno dizutnengo bičhalgja gndipe PF „Elektroprivreda Srbija“ kaj kana anelape akti save ka lačharolpe te delpe reprogrami bordjesko e tarifno kindutnengo manglape te definišinolpe: truj personengo savo siolen hakaj pokipe pedo rate, čhinandipe vaš te delpe pokhipe pedo rate, čhane thaj roki procedurake e eknomikano amalipasko pedo rodipe, sar ini ispatja save phendutne persone ka den uzo rodipasko lil. Palem, PF „Elektroprivreda Srbija“ Beograd angja Pratsav savea zorakharelape jekhutno vaš sa ekonomikane amalipa vaš distribucia elektrikaki energija čhinandipe vaš regulišipe phurano bordji tarifno kindutnenge kotar kategoria bufljardi grupa „kherutnipe“ vaš lelimi elektrikaki energija.

Biefikasno keripe pedo rodipe dizutnengo vaš konekcia objektjengo pedo distributivno sistemi elektrikako energiako

Ulувутно дизутненко лела англодавиа сави сине ваš бути Економиако амалипаско ваš дистрибуция elektrikake energia phando e keripa jase bikeripa pedo rodipe ваš konekcia objektjengo pedo distributivno sistemi, одолеа со ано haljovipasko roki nane andili pratsav sebepi akava rodipe thaj nane šuže thaj precizno dendilo informacia kotar odova save siton konsekvence bikeripe dizutnengo pedo „akharipe ваš lačharipe e dendolilesko“.

Ano poro mohtovdipe Економиако амалипе ваš дистрибуция elektrikake energia informišingja Ulувутно дизутненко kaj pratsav sebepi rodipe nane andilo ваš fakti kaj anglodavijutne nane, ано mukhlo roki, ande verifikaciako lil kompetentno organesko kaj o objekti ŝaj te legalizuolpe, jase kaj sito legalizuimo, ваš саво nane ано ŝajipe te mukhel akava rodipe.

Ulувутно дизутненко zorakhargja kaj ано konkretikani situacia phendutno organi nane andoj pratsav sebepi rodipe savea anglodavijutneske činavdilo hakaj kaj prekal mothovdutni pratsav organeski e šuže phendutne definitivno faktjenca thaj činandipenca thaj sikavipa kotar juridikako vastušej, dikhlarena juridikake situacia phande e dende rodipa thaj lena adekvatno bukja. Vaš odova bičhaldilo propozalo e Економиаке амалипаске ваš дистрибуция elektrikaki energia kaj bi nisavo duradipe anela pratsav pedo rodipe ваš konekcia objekteski pedo distributivno sistemi, sar ini ано poro dureder buti lačharelа „akharipe ваš lačharipe dendolilesko“ adjahar kaj mothavela šuže thaj precizno leparnipe kotar konsekvence bikeripaske pedo odova, pedo сави економикано амалипе ваš дистрибуция elektrikaki energia kergja buti, anipa agorisibasko lil savea andilo pratsav kotar dendo rodipe.

Kotar 2011. berš dikhlardilo problemi nanipe aktjengo kotar kriterijumja, uluvipe, činadipe, rokja thaj procedure zorakharipe statusesko energetikane tangarel kinutnen.

Kanuni ваš energetika саво khuvgra ano zoralipe 2011. berš siole hramimo kaj Ministribe ваš infrastruktura thaj energetika ano roki kotar jekh berš kotar khuvipe pedo zoralipe kanunesko te gatisarinol Thagarutnako bahami phendutne aktesko, hemi adjahar akti pana nane andilo.

Pedo fundo procedura kontrolake саво Ulувутно дизутненко legargja kotar 2011. berš, ŝaj te dolpe nota kaj maškaripe save ekonomikane амалипе ваš дистрибуция elektrikaki energia resla e Ulувутно дизутненгоа nane ано čalardipasko nivel. Ано baro gendo situaciengo, organi korkoro na pendjargja thaj na cidingja mukhlipe ani buti (anipe pratsav pedo rodipe ваš konekcia objekteski pedo distributivno sistemi), ваš саво Ulувутно дизутненко bičhalgja propozalo ваš odova sar o dihlarde minusja manglape te cidenpe.

2.6.13. Resori finansiako, ekonomiako thaj regionalno barjaripasko, privatizaciako, direkciako vaš mangin, Nacionalno servisi vaš khuvipe pi buti, bankrotiri pe thaj Direkcia vaš publikake kinipe

Devipe bičačikane informacie dizutnenge kotar reslige hakaja pedo lovo thaj bilačaripe mukhlipe ani buti

Misal: Ko Uluvutno dizutnengo anglodavia pedo buti thaj keripe Nacionalno servisesko vaš khuvipe pi buti dengja grupa nakhle bućarnengo ekonomikano amalipasko „M.....“ savenge ačili buti vaš čhinipe kontrakti vaš buti, uzo pokipe jekh dromutno lovo prekal Opcia 1 Programesko vaš agorisipe butipe bućarnengo. Anglodavijutnesko rodipe vaš pačavipe hakaja pedo lovesko devipe fulisalo agorisipa kompetentno filijala, a sektori vaš siguripe vaš situacia bibućaripaske thaj juridikake bukja, fulingja rovipe pedo phendutno agorisipe, a mothovdipa kaj Opcia 1 vaš savo ov sine na anglodikhlarla šajipe te resolpe hakaj pedo lovesko devipe, jase kaj oleske nane kerdilo pokhipe agorisipaske love ano rami e Kanunea vaš buti , već pokisalo jekhe dromutne lovea.

Keripa sebepi anglodavia Uluvutno dizutnengo alo dji ko djanglipe kaj Majučo krisi Srbiako pere krisutnenca pačavingja davie opipe dujtostepeneske agorisipaske lila NSKB, uzo mothovdipe kaj ani situacia ačhavipe bukjako pedo fundo hramimo haljovipe e dendutno bukjako klidutno pi iniciativa dendutno bukjako, bućarno siole hakaj pedo lovo thaj binisavo semnipe siole fakti vaš savi opcia davijutne alosarde. NSKB phengja kaj problemi ulo vaš aver-aver krisipe Majučo krisi Srbiako ano administraciakonfliktja pedo davie bućarnengo, pedo jekha-jekh faktikano thaj juridikano fundo vaš savo e Majuče kriesko Srbiako bičaldili *Iniciativa vaš harmonizacija krisipaski praksa ko hakaj pedo lovesko devipe e bućarnenge save siton butipe save reslige daj kotar hakaja anglodikhlarde Pratsava vaš zorakharipe programi vaš agorisipe butipe bućarnengo ano procesi racionalizaciako, restrukturipe thaj gatisaripe vaš privatizacia Thagarutna RS thaj pedo aver fundo.*

Uluvutno dizutnengo bičhalgja propozalo kaj NSKB legarela procedura čhinibaske jase pharuvipaski juridikako zoraklikane agorisipe save andile pedo rodipe nakhle bućarnengo ekonomikano amalipe „M....“ savenge nane pačavisalo hakaj pedo love vaš situacia bibućanipaski vaš došalipasko istemalkeripe matrijalno juridipe, ano rami e Juridikane halovipa Majučo krisi Srbiako. Uzo odova, dendilo propozalo kaj ano dureder na anelape informacia thaj adjahar aktja savenca limitirinelape hakaj dizutnengo thaj savenca na delape šuže thaj halovipaske informacie kotar procedure thaj bukja save manglape te lenpe ano reso reslipasko pere hakaja thaj interesja. NSKB na kergja buti prekal propozalo.

2.7. STATISTIKA ANGLODAVIENGO ANI UMAL RESORI LAČI DIREKCIA

Resori lača direkciako majbut učharelape e resorno ministribjenca ani Thagarutni Republika Srbiaki a anglodavie save pedo poro matrijali evidentirinenape ano odola resorja siton paše duj tritune kotar sa lelutne anglodavie ano 2011. berš. Uluvutno dizutnengo kotar 2011. berš kergja ano **2459 anglodavie ano umal lači direkcia**, thaj odova ano 2443 hramime anglodavie bičalde kotar rig dizutnengi a ano 16 situacie lela keripe pedi piri iniciativa.

Uluvutno dizutnengo dji 31. 12. 2011. berš pherdo **agorisingja buti pedo 1563 anglodavie kotar umal lači direkcia**, dji ani po dur procedura pana 890 anglodavie kotar 2011. berš.

Tabela 4. - Ulavdipe anglodaviengo pedo resorja lače direkciake

Resori avrune bukjengo dijaspora, thaj juridipe	343	9.42%
Resori ačhimoipasko	88	2.42%
Resori andrune bukjengo	148	4.07%
Resori finansiengo, ekonomiako thaj regionalno barjaripe	298	8.19%
Resori agroekonomiako, trgovina, vešutnipe, pajenskiekonomia, djivdipasko maškaripe, infratruktura energetika thaj ruderipe	146	4.01%
Resori urbanizmi lačharipe katastri	244	6.70%
Resori manušikane hakaja, raštraki direkcia thaj lokalno korkoripe	335	9.20%
Resori bukjako	348	9.56%
Resori satipasko, socijalno uluvipasko, penzijako invalidjengo siguripe	392	10.77%
Resori arakhipasko	7	0.19%
Resori kultura, edukacia, skiencia, ternipe thaj sporti	110	3.02%
Sa	2459	

Majbaro gendo anglodaviengo, siton pedo čalavdipe hakaja kotar umal ekonomikane, socialno thaj kulturake hakaja (1257 anglodavie jase 51,12%), poulavdipe pedo hakaja kotar umal socialno uluvipe thaj hakaja kotar penziako thaj invalidjengo siguripe. Avena čalavdipe hakaja pedo lači direkcia (1083 anglodavie jase 44.04%) palem čalavdipe dizutnenge thaj politikake hakaja (495 anglodavie jase 20,13%). Majbut var čalavdipe kotar grupa ekonomikane, socialno thaj kulturake hakaja sine čalavdipe hakaja pedi buti thaj po fundo bukjako thaj hakaja pedo uluvipe manginesko, hema ini čalavdipe aver hakajengo kotar akaja grupe sine.

Tabela 5. – Majbut var čalavdipe ekonomikane thaj socialno hakaja

Hakaj pedo buti thaj pedo fundo bukjako	425	17,28%
Hakaj pedo uluvipe mangipasko	354	14,40%
Hakaj pedo penziako-invalidjengo siguripe	169	6,87%
Hakaj pedi sasto djivdipasko mašakripe	48	1,95%
Hakaj pedi sastipasko siguripe	44	1,79%
Hakaj pedo informišibe	33	1,34%
Hakaj pedo socialno uluvipe	20	0,81%
Hakaj pedo edukacia thaj siklovipasko barjaripe	17	0,69%
Aver hakaja	147	5,98%
Sa	1257	51,12%

Majbut var čalavdipe kotar grupa politikake thaj dizutnenge hakaja sineton vaš čalavdipe hakaja pedo juridikano krisipe (246) thaj hakaja pedo juridikano uluvipe, juridikako vastušea thaj juridikako ažutipe.

Tabela 6. – Majbut var čalavdipe dizutnenge hakaja

Hakaj pedo čačipasko krisipe thaj krisipe haljovipasko roki	246	10,00%
Hakaj pedo juridikako uluvipe, juridikake vastušea thaj juridikako ažutipe	89	3,62%
Hakaj pedo personalno dokumentja	50	2,03%
Hakaj pedo raštranutnipe	19	0,77%
Hakaj pedo bičalavdipe fizikako thaj psihikako integriteti	11	0,45%
Hakaj pedo intima thaj uluvipe gendo kotar persona	10	0,41%
Aver hakaja	70	2,85%
Sa	495	20,13%

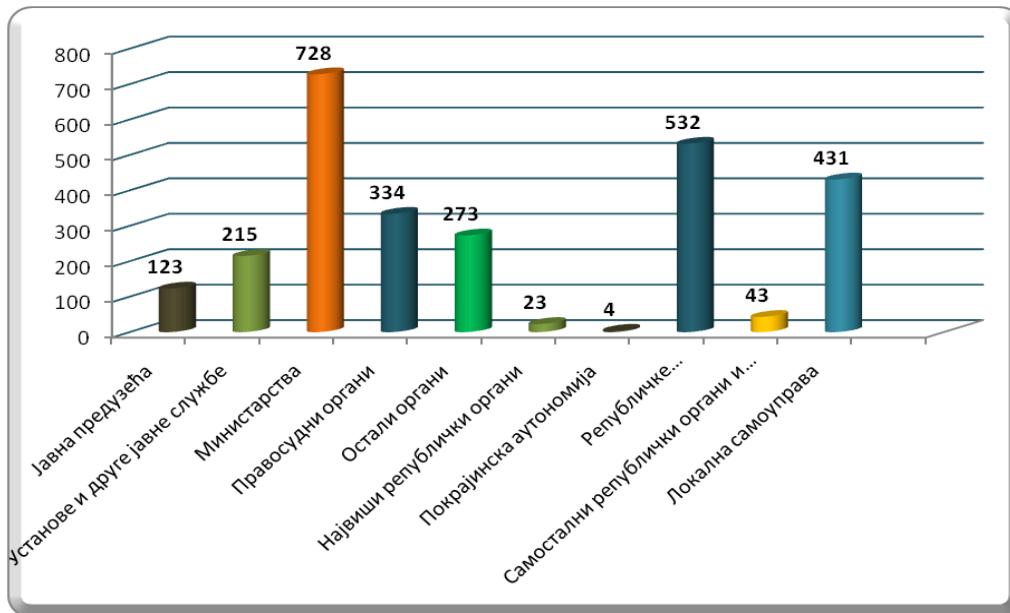
Majbut var čalavdipe hakaja dizutnenge pedi „lači direkcia“ sineton pedo čalavdipe hakaj pedo pačavipe kanunesko thaj hakja vaš te lolpe pratsav ano kanunesko roki, sar sikhavela Tabela 7:

Табела 7. – Majbut var čhalavdipe hakaja dizutnenge pedi „lačhi direkcia“

Hakaj pedo pačavipe kanunesko	349	14,19%
Hakaj pedo leipe pratsav ano kanunesko roki	173	7,04%
Hakaj pedo efikasno keripe orgajnengo	160	6,51%
Hakaj pedo uluvipe kotar bivakharipe administraciako	124	5,04%
Hakaj pedo korektno keripe orgajnengo	98	3,99%
Hakaj pedo jekh-jekhipasko tretmani dizutnengo	42	1,71%
Hakaj pedo uluvipe vaš čhalavdipe procedurako	50	2,03%
Hakaj pedo pačavipe kerdime juridikake adjukaripe	45	1,83%
Hakaj pedo cidipe bilačho istemalkeripe mandatjengو	21	0,85%
Hakaj pedo učharipe škodrako	19	0,77%
Hakaj pedo balansi ani buti orgajnengo	2	0,08%
Sa	1083	44,04%

Orgajna pedo savengi buti majbut sine anglodavie ano 2011. berš sine ministribja, pedo savengi buti sine 728 anglodavie, palem republikake agencije (532), lokalno korkorodirekcie (431) thaj aver orgajna.

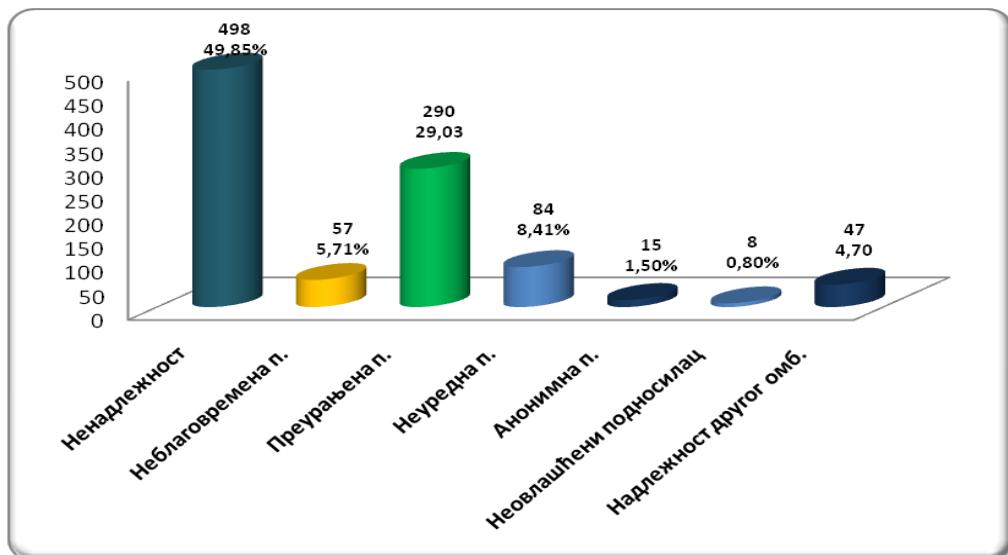
Grafikoni 12. – Anglodavie prekal orgajna pedo savengi buti sito

Kotar 2011. berš Uluvutno dizutnengo, keripa pedo anglodavie kotar resori lači direkcia, iniciringja 556 procedure kontrola bukjaki ko orgajna direkciakе thaj kergja 27 kontrolno vizite orgajnenge. Palo realizuime kontrole agorisalilo buti pedo 564 matrijalja pedo adjahar čhane: fulisale anglodavie sar bifundutne ano 337 situacie

(59,75%), ačavipe procedurako ano 95 situacie (16,84%), propozalea ano 86 situacie (15,25%), ačavipe dendutnosko kotar anglodavija ano 37 situacie (6,56%), ano 5 situacie gndipa Uluvutno dizutnengo, mothovdipa ano duj situacie thaj meripa dendutnosko anglodavijako adjahar ano duj situacie. Grafikoni sikhavela sebepja vaš fulinipe anglodavijako:

Grafikoni 13. – Fuljipe anglodavienco ani umal lačha direkciako

Ulувутно dizutnengo kotar 2011. berš agorisingja buti ini pedo 466 anglodavie nakhavde kotar 2010. berš pedo adjahar čhane so sebepi olengo iniciringja 74 procedure kontrola bukjaki orgajnengo direkciake, palo savo zorakhargja kaj ano 160 anglodavie na sine fundo vaš po dur legaripe procedurako, 206 anglodavie fulisale vaš bikompetencia thaj aver Kanunea zorakharde sebepja, ano 48 situacie orgajna korkore cidime minusja ani buti dji legardili procedura kotar UD, sebepi 41 matriali UD bičalgja propozalja thaj gndipe orgajnenge a ano 11 matrijali dendutne cidisale kotar anglodavija.

III MAŠKARIPE ULUVUTNO DIZUTNENGO

Leipa kotor ano but sikavipe, konferencie, seminarja thaj prezentacia instituciako, Uluvutno dizutnengo kotar 2011. berš dikhlargja te pašarol rola, funkcia thaj semnipe Uluvutno dizutnengo ano uluvipe thaj pačavipe manušikane hakaja thaj kontrola bukjaki raštrake orgajnengo thaj instituciengo save siton fokusirime pedo medie, amalipe, studentjengi populacia thaj djenutnenge orgajna thagarutnake ano sa nivelja.

3.1. MAŠKARIPE E ORGAJNENCA PUBLIKAKA THAGARUTNAKE

Nota kvaliteteski reslige hakaja dizutnenge anglo orgajna save kerena publikake bukja thaj maškaripe e Uluvutno dizutnengoa olenca, prekal statistikake parametrja, sikavela kaj odova maškaripe sito so pošukar, hema na ini pherdo čhalardipasko. Atoska, pačavipe hakaja dizutnenge kotar rig orgajna publikaka thagarutnake thaj olengi relacia prekal dizutne thaj olenge hakaja pana siton na kobor manglape kvalitetno, ini kaj raštrake thaj aver orgajna kotar akana već pondjberšengi buti thaj egzistiripe Uluvutno dizutnengo, ano sa pobaro gendo pačavinena propozalja Uluvutno dizutnengo thaj kerena prekal olende. Odova ano 2011. berš resla te vazdolpe niveli maškaripasko pedo poučo stepeni thaj popherdo te resolpe reso instituciako Uluvutno dizutnengo.

Pedo fundo anglodaviengo dizutnengo save lelide kotar 2011. berš, a save siton pedo buti orgajna direkciake ano situacie sar phenlape phagipe principja administraciaka procedurako thaj aver regule save lačharena relacia dizutnengi thaj orgajna direkciake, lelape jekh pilta kotar buti akale orgajnengo. Atoska, majbaro gendo anglodaviengo sito pedo buti djenutnenge egzekutivno thagarutnipasko, poulavdipe ministribja pedo savo si prekal 30% sa hramime anglodavie, sar ini buti orgajnengo ani umal penziako thaj invalidjengo siguripe, khuvipe pi buti, sastipasko uluvipe, publikake firme, porezeske orgajna, institucie ani umal edukacia, socialno uluvipe, juridikake krisutne orgajna thaj orgajna direkciake ano lokalno korkorodirekcie.

Tabela 8. – Anglodavie prekal aver aver orgajna pedo savenge buti sito

Ministribe	1099	30,19%
Institucie thaj aver publikake servisja	740	20,33%
Republikake fondja, agencie, direkcie, administracie thaj aver	643	17,66%
Orgajna lokalno korkorodirekciake	525	14,42%
Juridikake krisipaske orgajna	440	12,09%
Publikake firme	145	3,98%
Aver orgajna	355	9,75%

Leparnipe: Gendo orgajnengo savakht sito pobaro kotar gendo anglodaviengo, soske individualne anglodavie dajdrom sikavena pedo čhalavdipe hakaja dizutnengo kotar rig pobut ze jekh organi.

Ministrebe andrunе bukjengo sito tradicionalno organi pedo savo majbaro gendo dizutnengo rovelape ano sakova berš, soske kaj akava organi ini realizuinela majbaro gendo kontaktjengo e dizutnenca, hema musaj te leparolpe kaj sito ini organi savo ano majbaro gendo situaciengo, cidela pere minusja ano buti kana avela propozalo kotar Uluvutno dizutnengo. Klasifikacia anglodavijutnengo, dikholape kaj anglodavie majbut var sito vaš reslige hakaj pedo personalno dokumentja, raštranutnipe, thaj leipe mukhlipaske lila vaš te adikharolpe banduk thaj aver. Relativno hari anglodavie siton pedo situacie tortura dji si policiako ačhavipe.

Tabela 9. – Anglodavie prekal aver aver ministribja pedo savenge buti sito

Sa ministribja kana dikhelape sasutno gendo anglodaviengo	1099	30,18%
Disave ministribja ani relacia kotar sa ministribja		
Andrunе bukja	405	36,85%
Arakhipe	165	15,01%
Edukacia thaj skienca	113	10,28%
Finansie	84	7,64%
Buti thaj socialno politika	75	6,82%
Djivdipasko maškaripe, ruderipe thaj thanengo planiripe	72	6,55%
Sastipe	50	4,55%
Manušikane thaj min. hakaja, raštraki dir. thaj lok. korkoro dir.	44	4,00%
Juridikanipe	35	3,18%
Aver ministribja	56	5,10%

Akaja tabela sikavela umalja ano rami save Uluvutno dizutnengo lela majbut anglodavie (edukacia, socialano uluvipe thaj aver), sar ini tali soj orgajnengo andre bare grupengo orgajnengo savenge perena. Po misal, majbaro gendo anglodaviengo ani umal socialno uluvipe siton vaš anglodavie pedo buti Republikako fondi vaš penziako thaj invalidjengo siguripe, pedo savo ano 2011. berš ale 272 anglodavie (Tabela 10).

Tabela 10. - Anglodavie prekal aver- aver orgajna pedo savengi buti siton

Institucie thaj aver publikake servisja ani relacia pedo sa gendo anglodaviengo	740	20,32%
Ani umal edukaciako	254	34,32%
Ani umal socialno uluvipe	186	25,14%
Ani umal realizacia došalimaske sankcie	180	24,32%
Ani umal sastipasko	110	14,86%
Ani umal sciencia thaj kultura	10	1,35%
Rep. fondja, agencie, direkcie, thaj aver ani relacia pedo sa gendo davijengo	643	17,66%
Republikako fondi PIS	272	42,30%
Porezeski direkcia	85	13,22%
Republikako geodetesco fondi	75	11,66%
Agencia vaš privatizacia	51	7,93%
Republikako fondi vaš sastipasko siguripe	44	6,84%
Nacionalno servisi vaš khuvipe pi buti	33	5,13%
Republikako fondi vaš statistika	16	2,49%
Inspektorati bukjako	14	2,18%
Aver orgajna	53	8,24%

Dikhlaripa prekal geografiaki distribucia, majbut ano davie siton pedi buti diz Beogradeski thaj aver dizake komune.

Tabela 11. - Anglodavie prekal aver aver orgajna pedo savenge buti sito

Orgajna lokalno korkorodirekciake ani relacia pedo sa gendo anglodaviengo	525	14,42%
Diz Beogradi thaj dizake komune	210	40,00%
Aver dizja	141	26,86%
Aver komune	174	33,14%
Juridikako krisipaske orgajna ani relacia pedo sa gendo anglodaviengo	440	12,08%
Fundone krisja	213	48,41%
Uče krisja	64	14,55%
Davijutne	52	11,82%
Ekonomikane krisja	39	8,86%
Apelaciake krisja	37	8,41%
Administrativno krisja	18	4,09%
Majuče kasaciako krisja	17	3,86%
Publikake firme ani relacia pedo sa gendo anglodaviengo	145	3,98%
Republikake publikake firme	73	50,34%
Lokalne publikake firme	72	49,66%
Aver orgajna ani relacia pedo sa gendo anglodaviengo	355	9,75%
Ekonomikane amalipe	133	37,46%
Privatno bujkake dendutne	57	16,06%
Fizikake persone	49	13,80%
Orgajna avrijalutna raštrake	15	4,23%

Amalipaske firme	10	2,82%
Aver	91	25,63%

3.2. MAŠKARIPE E CIVILNO AMALIPENCA THAJ AKADEMIAKA KUPATNA

Ani umal **uluvipe hakaja nacionalno minoritetjengo**, maškaripe e bithagarutne organizaciencia kergja jekh pokvalitetno buti thaj pošukar informišipe Uluvutno dizutnengo. Poulavdipe sine semno maškaripe e bithagarutni organizacia „Praxis“ phando e bukja vaš anglunisaripe normengo save manglape te resen realizuipe hakaja pedo juridikako subjektiviteti thaj hakaja pedo adekvatno bešipe ano khera. Lačho maškaripe reslilo ini Centrea vaš rodipe etniciteti, poulavdipe phando e dikhlaripa buti konsilesko vaš maškarnacionalne relacie ano lokalno korkorodirekcie e nacionalno hamima struktura dizutnengo, reslige hakaj pedo administrativno istemalkeripe čhibjengo thaj lilengo thaj reslige hakaja Romengo. Poagor, informacie save rndomo kotar čalavdipe manušikane hakaja bičhalela Centri vaš barjaripe civilno amalipe kotar Zrenjanin sine semno hanig informacijengo. Uzo maškaripe e aver bithagarutne organizaciencia, reslilo maškaripe ini e aver organizaciencia civilno amalipaske - Iniciativa ternengi vaš manušikane hakaja, Centrea vaš hakaj minoritetjenge, Regionalno centrea vaš minoritetja, Edukativno centrea Romengo kotar Subotica, Romane djuvljikane centrea "Bibija" thaj aver.

Ekspertjengo ažutipe ani buti pedo pučipe phande e reslipa hakaja nacionalno minoritetjenge dende djene Konsili Uluvutno dizutnengo vaš pučipe nacionalno minoritetjengo, djenutne akademiske kupatnake, a poulavdipe profesori dr Ranko Bugarski thaj profesori dr Ljubica Djordjević. Suksesea sine maškaripe pedo akala pučipe reslili ini e aver ekspertjenca: prof. dr Nenad Djurdjević, prof. dr Marijana Pavjančić, prof. dr Vesna Rakić Vodinelić, dr Saša Gajin, mr Zlata Vuksanović Macura, dr Klod Kan, Bahram Gazi, dr Dragan Todorović, dr Božidar Jakšić, prof. dr Dragoljub Djordjević thaj aver.

Ani umal **hakaj čhavoresko** kotar 2011. berš, Uluvutno dizutnengo lungargja thaj horakargja maškaripe e organizaciencia civilno amalipaske save kerena ano umal hakaj čhavoresko, maj angle e Mreža organizacie vaš čhavore Srbiake (MODS), a poulavdipe e disave djenutnenca - Centri vaš hakaj čhavoresko, Centri vaš integracia ternengi, BTO BelikiMali, Iniciativa vaš hakaja personengo e mentalno invaliditetea Srbiako „MDRI-S“, Autonomno djuvljane centrea, Grupa 484, leipa ano kedipe ano olenge organizacia thaj kedipe ko Uluvutno dizutnengo.

Lungardilo maškaripe e Juridikake fakultetea ano Niš, ano savo javerutno Uluvutno dizutnengo ake dujto berš siola sikavipe pedi tema *Hakaja čhavoreske* kotar empirie ani buti instituciako Uluvutno dizutnengo ani umal hakaja čhavoreske.

Ani umal **jekh-jekhipe poljengo**, kotar 2011. berš Uluvutno dizutnengo resla thaj horkergja maškaripe e disave amalipenca dizutnenge, ini odova e: Autnomno

djuvljengo centrica prekal buti pedo kanunipaske iniciative vaš pharuvipe norme savenca lačharelape juridikako uluvipe djuvljengo viktima pedozoralipaske ano došalipasko kanunipe, Mreža „Žene protiv nasilja“ phando e lokalno budjetea thaj Viktimološko amalipa Srbia maškaripa pedo mapiripe dimenzie thaj karakteristike polesko fundome diskriminacia pedo marketi bukjako thaj amboldipe amalipasko pedo olate.

E djenutnenca amalipe dizutnengo, savengi misia uluvipe hakaja LGBT persone, GEJTEN thaj Gej strejt alijansa vakhardilo te kerolpe maškaripe ano periodi savo avela pedo analiziripe skolake pustikja ano dikhipe čhanesco sar sikhavelape LGBT persona save istemalkerenape ano angloskolake thaj fundonoskolake siklajvipe.

Ani umal **uluvipe hakaja personengo e invaliditeta**, Uluvutno dizutnengo ano 2011. berš malavdisalo e amalipenca vaš paraplegia thaj kvadriplegia Vojvodinako, vaš te arakholpe agorisibe pedo harmonizuipe učhipe moldipasko vaš civilno thaj askeriake sigurutne olengo hakaj po ažutipe thaj dikhlaripe aver personako.

Adikhardilo ini bešipe e djenutnenca relevantno organizacie civilno amalipaske save adikharenape problema personengo e invaliditeta (Centri vaš korkorutno djivdipe invalidjengo Srbia thaj MDRI), vaš te bufljarolpe maškaripe ano reso te arakholpe uluvipe thaj leipe napja vaš anglunisaripe pašloipe akale personengo. Prekal maškaripe, kotar jekh rig, arakhelape vazdipe stepeni dikhlaripasko instituciako Uluvutno dizutnengo, a kotar dujo rig, persone e invaliditeta ka oven ani situacia kaj prekal akale organizacie sikavena pedo čhalavdipe hakaja thaj mukhipe ani buti orgajnengo.

Lungardilo maškaripe ini e Ekipa korolengo thaj haridikhavnengo Srbia thaj organizacija „Iz kruga“ pedo cidipe bijekh-jekhipe personengo e invaliditeta, ani relacia e aver dizutnenca, kana mangena te keren bankarjenge bukja thaj finansijsko servisi.

3.3. MAŠKARTHEMUTNO MAŠKARIPE THAJ PROJEKTJA

Uluvutno dizutnengo kotar 2011. berš lungargja e intenzivno maškarthemutno maškaripe ano multilateralno thaj bilateralno plani. Kotar 2011. berš Uluvutno dizutnengo lugargja e rndomo aktivipa ano rami djenutnipe ano pobut ekspertsko mreže: Maškarthemutno koordinaciono komiteti Nacionalno instituciengo vaš manušikane hakaja, Maškarthemutno instituti Ombudsmani, Amalipe mediterajnenge Ombudsmajna, Evropako instituti Ombudsmanjnego thaj Evropaki mreža Ombudsmajnengo vaš čhavore.

Ano raportesko periodi Uluvutno dizutnengo sinole pobut bešipe e djenutnenca maškarthemutno organizaciengo. Ano juni malavdisalo e Komesarea vaš manušikane hakaja Konsili Evropako, Tomas Hamarbergea, ano rami oleski vizita ani

Srbia.¹²³ Uluvutno dizutnengo adjahar malavdisalo ini djenenca Monitoring komiteti Parlamentarno kedipe Konsili Evropako¹²⁴, jase ekspertjenge misijenca ani Evropaki unia.

Maškaripe e Konsili Evropa reslilo ini kotar keripe duj maškarthemutne instrumentja – *Propozalja Konsili Evropake kotar hakaja thaj juridikano statusi čavorengō thaj daj/dad-esko djevaptunipe*¹²⁵ thaj Direkcie Komitetesko ministarjengo Konsili Evropako vaš sastipe pedo napi čavoresko.¹²⁶ Uluvutno dizutnengo lela kotor ini ani diskusia kotar Skica strategiako Konsili Evropako vaš hakaja čavoreske 2012 – 2015¹²⁷, sar pedo nacionalno niveli, prekal devipe gndipe Ministribaske avrune bukjengo, adjahar ini ano rami maškarthemutno maškaripe, leipa kotor ani konferencia Konsili Evropako, savi sine kotar akaja tema, ano novembri 2011. berš.

Uluvutno dizutnengo thaj Pačavutno vaš uluvipe jekh-jekhipe, resle ini maškaripe ani umal editoripe thaj uzo devipe dumo Kancelariako Unicef ani Srbia, ikalde publikacia „Hakaj čavoresko ano maškarthemutne dokumentja“¹²⁸, angluni publikacia adjahar sojesko savi ikaldili pi srzikani čib, sar modeli olengo khupatno manglipe te promovišinen koncepti hakaj čavoresko thaj zumavin sa amalikane akterja pedo proaktivno keripe phando e čavorenca.

Uzo devipe dumo Misia OEBS ani Srbia Uluvutno dizutnengo ano 2011. berš gatisargja thaj ikgalja publikacia „Čavoro ano centro pačavipasko – Kedutne alosarde propozalja Konsili Evropake thaj krisutnenge lila Evropako kriesko vaš manušikane hakaja, ani umal edukacia“¹²⁹, savi sine vaš tema inkluzivno edukacia čavorengō ano tolerantno, arakhipasko thaj pačavutne maškaripasko.

3.3.1. Aktivipe Uluvutnengo sar Nacionalno institucia vaš uluvipe thaj promocia manušikane hakaja (NHRI)

Uluvutno dizutnenge dendilo sertifikati Nacionalno instituciako vaš promocia thaj uluvipe manušikane hakaja (angl. NHRI) e „A“ statusea vaš periodi kotar 2010. dji 2015. berš, pedo bešipe Maškarthemutno koordinaciono komitetesko, savo adikhardilo 17. thaj 18. maji 2011. berš ani Ženeva. Akava barikano statusi, e Uluvutno dizutnenge, dengja Maškarthemutno koordinaciono talokomiteti vaš akreditacia Nacionalno

---

¹²³ Raporti Komesaresko kotar vizita ani Srbia pašutno pedo:
http://coe.org.rs/def/news_sr_def/?conid=2215;

¹²⁴ Raporti “Pačavipe obligaciengo thaj bukajko Srbjako” Parlamentarno kedipe Konsili Evropako pašutno pedo: <http://assembly.coe.int/Documents/WorkingDocs/Doc12/EDOC12813.pdf>;

¹²⁵ Recommendation on the rights and legal status of children and parental responsibilities. Propozalo sito ano gatisaripe, a olaki skica pašutno pedo: <http://www.coe.int/family>;

¹²⁶ Guidelines of the Committee of Ministers of the Council of Europe on child-friendly health care, paštuno pedo: <http://www.coe.int/t/dg3/health>;

¹²⁷ Konferencia adikhardili ano Monako 20. thaj 21. novembri 2011. berš. Pobut informacie pedo: <http://www.coe.int/t/dg3/children>;

¹²⁸ „Hakaj čavoresko ano maškarthemutno dokumentja“, redaktorka prof. dr Nevena Vučković Šahović, Uluvutno dizutnengo, Pačavutne vaš uluvipe jekh-jekhipasko, 2011;

¹²⁹ „Čavo ano centri pačivako – Kedipe alosarde propozaljengo Konsili Evropako thaj krisipaske lila Evropake krieske vaš manušikane hakaja, ani umal edukacia“, lačharde Tamara Lukšić – Orlandić thaj Nataša Jović, Uluvutno dizutnengo, 2011;

instituciengo vaš manušikane hakaja Maškarthemutno koordinaciono komitetesco (podur ICC). ICC sito globalno mreža instituciengi vaš uluvipe thaj promocia manušikane hakaja savesko interno akreditaciako sistemi, bazirimo pedo Parizeske principja, pačavinela Khedutne nacie. ICC koordinirinela relacia maškar NHRI thaj Khedutne nacie ani umal manušikane hakaja.

Ulувутно dizutnengo kotar leipe akava statusi, april 2010. berš, lela but aktivipe ano regionalno thaj maškarthemutno niveli ano rami trujkeribasko sar nacionalno institucia vaš promocia thaj uluvipe manušikane hakaja.

Ulувутно dizutnengno kergja thaj bičhalgja Komiteteske vaš eliminacia rasengi diskriminacia (podur CERD) Khedutne naciengo „Dihlaripa kotar disave pučipe kanuneske thaj normengo savenca lačhardilo pašloipe nacionalno minoritetjengo“ kana dikhelape pedo istemalkeripe Maškarthemutni konvencia vaš eliminišipe sa forme rasengi diskriminacia. Komiteteske vaš manušikane hakaja (podur CCPR) Khedutne naciengo, Ulувутно dizutnengo, dengja pere „Dihlaripe vaš istemalkeripe Maškarthemutno pakti kotar dizutnenge thaj politikake hakaja“ ano dujto raportesko periodi vaš Srbia, savo ini mujea mothavga ano bešipe Komitetesko ano Njujork. Ulувутно dizutnengo lela kotor ini ano sikavipe Skicako alternativno raportesko vaš pašloipe personengo e invaliditetea, savo sine sikavdilo anglo Komiteti vaš dikhlaripe realizacia Konvenciako KN vaš hakaja personengo e invaliditetea.

Ano rami pere rndome aktivipe ano umal maškarthemutno maškaripe, a majangle ano kapaciteti nacionalno instituciako vaš uluvipe thaj promocia manušikane hakaja (NHRI), Ulувутно dizutnengo gatisargja thaj bičhalgja amboldipe pedo averaver pučalutne lila Kancelariake uče komesariatesko vaš manušikane hakaja (podur OHCHR) thaj Kancelaria vaš demokratikane institucie vaš manušikane hakaja (podur ODIHR) OEBS-eske pi tema rola prevenciaki ani promocia thaj uluvipe manušikane hakaja, hakaj personengo e invaliditetea, phure personengo, poljengo jekh-jekhipe thaj hakaja djuvljengo (ano odova ini pedozoralipe pedo djuvlja thaj čhajorja) thaj čhavorikano manglipo ano mahale. Ombudsmani gatisargja ulavdo artiklo vaš reslimo anglunipe raštra Srbiako ani realizacia djenosko 33 ratifikuimi Konvenciako vaš hakaj personnego e invaliditetea.

Ulувутно dizutnengo ano reso vazdipe pere kapacitetjengo vaš pherdipe obligaciengo save iklona kotar statusi NHRI, lela kotor ano seminari pedi tema dikhlaripe rezultatjengo univerzalno periodikako recenzia (podur UPR) thaj propozalja aver mehanizmengo vaš uluvipe thaj anglunisaripe manušikane hakaja, jase strategiako planiripe thaj bajraipe komunikaciono planesko vaš NHRI.

3.3.2. Projektja

Ulувутно dizutnengo lela kotor ani realizacia pondjoberšengo programi reforma juridikako krisipasko thaj djevapibe thagarutnako savo legarela Amerikaki

agencia vaš maškarthemutno barjaripe (USAID) ano reso zoralipe thagarutnipe juridikako, vazdipe djanglipasko kotar reforme ano sektori juridikako krisipasko thaj zoralipe kapacetetja thagarutnake instituciengo, civilno amalipasko thaj biphangle instituciengo vaš pendjaripe thaj činavipe korupcia. Aktivipe save ano rami projektesko legarela Uluvutno dizutnengo siton vaš promocia principi lačha direkciako thaj efikasno thaj djevaptuni thagarutni, palem zoralipe maškaripasko e aver biphangle instituciencia thaj organizaciencia civilno amalipaske, sar ini zoralipe kapaceteti instituciengo ani umal promocia thaj uluvipe manušikane hakaja. Jekh kotar majsemno aktivipe ano angluno berš projektesko sitoiniciripe kampanjako vaš promocia principi lačhi direkcija maškar bućarne ani raštraki direkcija savi sitoj bazirimi pedo propozalo Kodeksi lačha direkciako savo Uluvutno dizutnengo gatisargja ano juni 2010. berš. Kampanja ka ovol legardi ano maškaripe e Ministriba vaš manušikane thaj minoritetjenje hakaja, raštraki direkcija thaj lokalno korkorodirekcija.

Ano rami regionalno projektesko „Prevencia eksploraciona čavorengano Mesmerjavinutni Evropa“, ano save lele kotor štar institucie ombudsmajna - djenutne Mrežake ombudsmajnjeno vaš čavore Mesmerjaverutni Evropa (engl. CRONSEE) thaj uzo devipe dumo maškarthemutno organizaciako Save the Children Norway, Uluvutno dizutnengo legargja rodipe vaš čavorengano manglipe ano mahale ani Republika Srbia, savesko rezultati sito Raporti Uluvutno dizutnengo „Čavorjengano manglipe ano mahale ani Republika Srbia“ e zoralikane prioritetno problemenca thaj propozaljenca bičhalde relevantno orgajnenje, institucienge thaj organizacienge. Uluvutno dizutnengo lela kotor ini ano beršeske bešipe CRONSEE, savo ano 2011. berš sineto vaš uluvipe čavorengano kotar ekonomikani eksploraciona.

Misia OEBS-eski ani Srbia dengja dumo e realizaciake vaš vizita Uluvutno dizutnengo romane bešipaske thanenje ani Srbia ano reso barjaripe pašutnipe instituciako romana populaciake thaj vazdipe djanglipasko akala populaciako kotar rola thaj kompetencie Uluvutno dizutnengo. Projekti legardilo uzi konsultacia e Nacionalno konsili romano nacionalno minoriteti thaj ano maškaripe e 13 romane bitagarutne organizacie thaj romane koordinatorjenca ano 16 lokalno korkorodirekcije. Djene timesko Uluvutno dizutnengo vizituinde 47 romane bešipaske thana ani teritoria 27 dizja thaj komune, ano odova ini 5 beogradeske bešipaskethana.

Uzo devipe dumo e Amasadako Bari Britania ano Beograd thaj OHCHR, Uluvutno dizutnengo iniciringja projekti vaš devipe dumo te resolpe hakaja romana kupatnako ani Srbia. Projekti realizuinelape ano reso anglunisaripe normativno rami manušikane hakajengo Romengo ani Srbia prekal analiza momentalno pašloipe akala populaciako sar ini evaluacija dji akana lelutne napja inkluziake ano rami programi inkluzia Romengi. Ano rami projektesko kerdile ini rapporta vaš realizuipe programi inkluziako Romengo ano umalja khuvipe pi buti, bešipe ano khera, edukacija, sastipasko uluvipe, readmisija thaj anti-diskriminacija. Pedo fundo akale reportjengo Uluvutno dizutnengo kergja sasutno rapporti e propozaljenca vaš raštrake orgajna vaš anglunisaripe pašloipe romana populaciako ani Srbia.

3.3.3. Organizacia thaj leipe kotor ano maškarthemutne kedipe

Ano maškarthemutno plani, 2011.berš lepardilo po organizacia duj bare keripa, sar ini leipa kotor ano but ekspertjenge kedipe ano avrijalutnipe ano savo sikhavdilo rola thaj aktivipe Uluvutno dizutnengo ano specifikane segmentja bukjake.

Uluvutno dizutnengo Republika Srbiako thaj Ženevako centri vaš demokratikani kontrola bandukane zoralipengo (podur DCAF), uzo devipe dumo Ministribe arakhipasko Republika Srbiako organizuingja, kotar 13. dji 15. aprili 2011. berš ano Beogradi **Trituni maškarthemutni konferencia ombudsmajnengi vaš bandukane zoralipe.** Konferencia e anglune mothovdipa putarde Boris Tadić, presidento Republika Srbiako, Dragan Šutanovac, ministri arakhipasko Republika Srbiako, ambasadori Teodor Vinkler, direktori DCAF- esko thaj Saša Janković, uluvutno dizutnengo Republika Srbiako. Ani konferencia lele kotor ombudsmajna vaš bandukane zoralipe, generalno inspektorja thaj presidentja parlamentarno trupjenje kompetentno vaš uluvipe hakaja djenuutnenge bandukane zoralipengo kotar dešuina raštare, sar ini djenuutne raštrake institucieng, akademiake kupatnake, bithagarutno sektori thaj medie. Po agor trindivengi buti Trituni maškarthemutni konferencia ombudsmajnengi vaš bandukane zoralipe, lela **Beogradesko memorandumi.** Raporti kotar Konferencia, savi adikharela klidutne elementja diskusiake thaj Memorandumi stampisale pedo srzikani thaj anglikani čib¹³⁰.

Sebepi sikavipe raportesko vaš situacia manušikane thaj minoritetjenge hakaja ani Srbia, ani Palata Srbia 16. novembrea, Evropaki komisia opipe rasizmi thaj bitolerancia (podur EKRI) Konsili Evropako ano maškaripe e Uluvutno dizutnengoa Republika Srbiako thaj Pačavutnea vaš uluvipe jekh-jekhipe organizuide trujalutno astali „Mareba opipe diskriminacia ani Srbia“. Reso trujalutno astalesko, savo kedingja prekal šel akterja, sine te definišinol čhane vaš arakhlipe te resolpe EKRI-eske ulavde propozalja vaš Srbia.

Uluvutno dizutnengo adikhargja sikhlovipe vaš rola Ombudsmaneski ano koncepti moderno thagarutnipe juridikako ano Evropako forumi ano Albah (Austria), pado maškarthemutno kedipe ano Baku (Azerbejdžan) vakhargja pedi tema pašaripe Ombudsmanesko e informacieng kotar semnipe vaš keripe procedure thaj pašaripe informacieng kotar publikako semnipe a pedo maškarthemutni konferencia ano Hag thaj Tirana kotar rola Uluvutno dizutnengi thaj aver bipangle kontrolno institucie ani reforma arakhipasko sektori, jase kompetencie thaj mehanizmja Uluvutno dizutnengo ani kontrola bukjaki arakhipasko-informativno sektoresko ani Srbia. Uzo odova, Ombudsmani lela kotor ani regionalno konferencia „Uluvipe manušikane hakaja thaj tromalipe djenuutnengo bandukane zoralipengo“ ani Sarajeva, ani organizacia parlamentarno askeriako pačavutno ki Bosna thaj Hercegovina.

---

¹³⁰ Raporti pašutno pedo <http://www.ombudsman.rs/index.php/lang-sr/component/content/article/1590>

3.4. MAŠKARIPE E MEDIJENCA

Palo savakhtuno baripe gendjengo ikalde artikljengo ano stampime medije kotar Uluvutno dizutnengo Republika Srbjako kotar olesko formiripe dji 2010. berš, ano 2011. berš ikaldilo jekh pondjtuno pohari tekstja ze ano nakhlo berš. Kana vakharlape kotra elektronsko medie, gendo emituime artikljengo pedo televizije e nacionalno učharipa sito pedo jekha-jekh niveli sar ano 2010. berš.

Gendo hramibaske ano 26 nevipe, save akala institucia rndomo dikhlarena, sito 726 (ano odova ini deklaracie, raportja, nevipe, komentarja, mothovdipe), so sito paše 20% pohari kotar nakhlo berš. Majbut tekstja ikalde divutne nevipe Politika, Blic, Danas thaj Pravda.

Vaš jekh berš ikaldilo 18 komentarja kotar žurnalistja phando e bukja thaj aktivipa Uluvutno dizutnengo, majbut ano divutne lila Politika thaj Blic. Maškar olende arakhenape ini autorsko tekstja ombudsmajnesko thaj oleske javerutnengo. Žurnalistja ano pere tekstja komentarišinde teme lobi ano sastipe, ekstravakhteski buti doktorjengi, čhivipe sph. „muzikako dinari“ pedo tehnikake aparatja, ano save dende dumo bahameske Uluvutno dizutnengo vaš cidipe kanuneske djenuutnipe thaj regulatorno lilengo save phagena hakaja dizutnenge. Korkoro Uluvutno thaj oleske javerutne rndomo reaguinde pedo aktuelipe kotar poro trujkeribasko, sar so sitoj reforma juridikakokrisipaski, polesko jekh-jekhipe, kanuni vaš socialno uluvipe, uluvipe djenengso alarminena, kanuni vaš elektronsko komunikacie, Anglišema kanunesko vaš hakaja čhavoresko thaj aver. Lepardo anglišema ulavdo kergja interesuipe thaj ulavgja gndipe medijengo thaj publikako.

Kana sitoj televizija, gendo artikljengo aver-aver žanrja ano nakhlo berš sito 283, thaj sikhavela stagnacia kana dikhola nakhlo berš. Majbut artiklja emituingja RTS, palem B92 thaj Pink. Emituisalo prekal šel deklaracie uluvutno dizutnengo thaj oleske javerutnengo, so paše duj drom pobut ze poangle. Adjahar, gendo dostoipasko ombudsmanesko thaj javerutnengo ani televizija adjahar duj drom pobut ze ano nakhlo berš, so sikavela pedo fakti kaj medije rodena thaj pačavinena gndipe akala instituciako kotar teme savenca kerela buti.

Ikalde žurnalistjenge artiklja thaj emituime televizake artiklja lokalno medijengo kotar bufljardi Republika nane astardile statistika, vaš odova manglape te leparolpe kaj lokalno medije sineton but interesuime vaš sikavipe thaj promocia projekteski Elektronsko pašaripe Uluvutno dizutnengo, savo realizuinelape ano biblioteke ano deš komune ani Srbia.

IV KLIDUTNE DIKHLARIPE

4.1. SA GENDO THAJ KLASIFIKACIA ANGLODAVIENGO PREKAL SOJ THAJ ČHALAVDIPE HAKAJENG

Uluvutno dizutnengo ano 2011. berš rela 15.782 kontaktja e duzutnenca. Kotar sa lelutne mujeske anglodavie ano 2011. berš evidentirime ano lelutne kancelarie Uluvutno dizutnengo, 23% sine ano kompetencia Uluvutno dizutnengo¹³¹, adjahar kaj ano 2011. berš dikhlardilo sa 3640 anglodavie save lelile ano odova berš, ini odova 3456 hramime anglodavie thaj 184 lelile para iniciativa. Ano jekh vakhti dikhlardilo ini paše 1000 anglodavie kotar nakhle berša, savenda agorisali buti pedo 766 anglodavie.

Uluvutno dizutnengo ano 2011. berš kotar 3640 anglodavie, agorisingja buti pedo 2203 anglodavie, adjahar so 1319 anglodavie fulingja vaš nanipe fundo vaš prekal olende te legarolpe procedura, dji ano aver so si situacie (884) legardilo procedura savo agorisisalo pedo adekvatno čhane¹³². Aver lelutne procedure ano 1427 anglodavie kotar 2011. berš siton pana.

Tabela 12. – Agorisipasko keripe Uluvutno dizutnengo pedo anglodaviutne kotar 2011. berš dji 31. 12. 2011. berš

Anglodavie fulime sar bifundime	502	56.79%
Matrijalja astarde propozaljenca -individualno thaj kedime	187	21.15%
Ačhavdili procedura - organi direkciako cidingja minusja ani buti	118	13.35%
Anglodaviutne cidisale kotar anglodavie	65	7.35%
Gndipja - pedo djeno. 24. par. 2 Kanuni kotar Uluvutno dizutnengo	9	1.02%
Mothovdipe Uluvutno dizutnengo sebepi procedure save legargja	3	0.34%
Sa:	884	

Sa 1181 anglodavie (32%) sineton pedo resori vulnerabilno kategorie dizutnenge (čhavore, persone e invaliditetea thaj phure, djenutne nacionalne

¹³¹ Pedo leipe anglodavieng save pere mothovdipa perena ani kompetencia Uluvutno dizutnengo, dizutnenge delape turvinutnipe te den hramimi anglidavia akale orgajneski. Ani situacia kana anglodavia nane kotar kompetencia Uluvutno dizutnengo, dizutne bičhalenape pedo orgajna savenge manglape te čhiven sama thaj sikavelape pedo procesno bukja save manglape te len ano reso agorisipe pere problemesko. Pedo adjahar čhane ano podur buti instituciako tiktarelape gendo hramime anglodavijengo vaš savesko agorisipe nane kompetentno Uluvutno dizutnengo.

¹³² Sa anglodavie dizutnenge vaš save nane kompetentno Uluvutno dizutnengo, save nane vakhtune, poanglutne, anonimno, biažurno jase dende kotar rig bimandatno persona, fulinenape, ano rami e djenea 28. Kanuni kotar Uluvutno dizutnengo. Ano amboldipe anglodavijutnenge, savenge anglodavia fulinelape vaš jekh kotar kanunea zorakharde sebepja, anglodavijutno savakht bičhalelepa ano adekvatno juridikako procedura jase kompetentno orgajna.

minoritetjenje, persone cidime tromalipasta, anglodavie kotar umal polesko jekh-jekhipe) a 2459 (68%) anglodavie pedo resori lačha direkciako¹³³. Resori lačha direkciako majbut učharenape e resorno ministribja ani Thagarutni Republika Srbiake a anglodavie save siton phande pedo resorja siton paše duj tritune kotar sa lelutne anglodavie ano 2011. berš.

Tabela 13. – Ulavdipe anglodaviengo pedo resorja, olengo gendo thaj procenti ani relacia pedo sa gnedo anglodaviengo

Hakaj personengo cidime tromalipasta	384	10.55%
Polesko jekh-jekhipe	34	0.93%
Hakaja čhavoreske	391	10.74%
Hakaja personenge e invaliditea thaj phure	151	4.15%
Hakaja nacionalno minoritetjengo	221	6.07%
Resori avrune bukjengo, dijaspora thaj juridikako	343	9.42%
Resori arakhipasko	88	2.42%
Resori andrune bukjengo	148	4.07%
Resori finansiengo, ekonomiako thaj regionalno barjaripasko	298	8.19%
Resori agron., trgovinako, vešutnipasko, pajnsekoekonomiako, djivdipasko maškaripe, infrastruktura, energetikako thaj rudaripe	146	4.01%
Resori urbanizmesko, lačhardipasko, katastri	244	6.70%
Resori manušikane hakaja, raštrake direkcie thaj lokal. kor.	335	9.20%
Resori bukajko	348	9.56%
Resori sastiapsko, socialno uluvipe, penziako-invalidjengo siguripe	392	10.77%
Resori arakhibasko	7	0.19%
Resori kulturako, edukaciako, skieniako, ternengo thaj sportesko	110	3.02%

Sar gendja sikavena, anglodavijutne si kotar sa regiojna ani Republika Srbia, hema majbut kotar Beogradi, dureder kaj Beogradi si ole majbaro gendo dizutnengo thaj bešutno, sar šerutni diz, e majbaro gendosko orgajnengo direkciako (Tabela 14):

¹³³ Sa anglodavie savo Uluvutno dizutnengo lela ano berš jase lela para inciativa, vaš efikasno keripe pedo olende thaj olengo precizno statistikako lačharipe, evidentirinenape, kotar jekh rig, ano resorja save perena vulnerabilne kategorijenge dizutne thaj kotar dujto rig, ano resorja save perena sar phenlape lačhi direkcia.

Tabela 14. Gendja kotar procentesko leipe kotor anglodaviengo kotar aver aver regiojna

Aver kotora Srbiake	1056	29.01%
Beogradi	1306	35.88%
AK Vojvodina	610	16.76%
Raškako	153	4.20%
Nišavako	151	4.15%
Braničevako	142	3.90%
Zlatiboresko	101	2.77%
Preševo, Bujanovac thaj Medvedja	41	1.13%
Avrijalutni raštra	55	1.51%
AK KthajM	25	0.69%
Sa	3640	

4.1.1. Klasifikacia anglodaviengo prekal čhalavdipe hakajengo

Dikhlaripa sa 3640 anglodavie save dendile ko Uluvutno dizutnengo ano 2011. berš, zorakhardilo kaj majbaro gendo čhalavdipe hakajengo pedo save sikavena dizutne, siton vaš ekonomikane thaj socialno hakaja, situacie čhalavdipe principi „lačhi direkcia“ thaj čhalavdipe dizutnenge thaj politikake hakaja.

Tabela 15. Soj čhalavdime hakajengo, olengo gendo thaj procentesko leipe kotor ani relacia pedo sa gendo dendutne anglodaviengo

Umal hakajesko	Gendo čhalavdime hakajesko	% ani relacia pedi sa anglodavie
Ekonomikane, socialno, kulturno hakaja	1708	46.92%
Hakaja pedi lačhi direkcia	1404	38.57%
Dizutnenge thaj politikake hakaja	903	24.81%
Hakaja čhavoreske	391	10.74%
Hakaja personengo cidime tromaliapsta	384	10.55%
Hakaja nacionalno minoritetjengo	221	6.07%
Hakaja personenge e invaliditeata	153	4.20%
Umal polesko jekh-jekhipe	34	0.93%
Sa	5172	

Leparnipe: Gendo čhalavdipe hakajengo savakht pobari kotar gendo anglodaviengo, soske but anglodavie sikavena pedo butesojengo čhalavdipe hakajesko.

Tabela 16. Sikavipe čhalavdime ekonomikane, socialno thaj kulturno hakaja olengo gendo thaj procentesco leipe kotor ani relacia pedo sa gendo anglodaviengo

Hakaj pedo uluvipe manginesko	362	9,95%
Hakaj kotar penzienco-invalidjengo siguripe	235	6,46%
Hakaj pedo fundo bukjako	224	6,15%
Hakaj pedo edukacia thaj barjaripe	211	5,80%
Hakaj pedi buti	141	3,87%
Hakaj pedo sastipasko uluvipe	114	3,13%
Hakaj pedo socialno uluvipe	59	1,62%
Mangineska thaj bukjake hakaja ani procedura privatizaciako	44	1,21%
Hakaj pedo sasto djivdipasko maškaripe	40	1,10%
Hakaj pedo sastipasko siguripe	26	0,71%
Stopiripe maltretiripasko ani buti	24	0,66%
Hakaj vaš situacia bibućaripaski	13	0,36%
Hakaj pedo uluvipe familia, daj thaj korkore habaske daj/dat	8	0,22%
Aver hakaja	153	4,20%
Našti te zorakharolpe čhalavdimo hakaj	54	1,48%
Sa	1708	

Tabela 17. Sikhavipe čalavdime hakaja kotar umal „lači direkcia“, olengo gendo thaj procentesco leipe kotor ani relacia pedo sa gendo dendutne anglodavije

Hakaj pedo pačavipe kanunesko	432	11.87%
Hakaj pedo efikasno keripe orgajnengo	204	5.60%
Hakaj pedo leipe pratsav ano kanunesko roki	163	4.48%
Bivakheripe administraciako	147	4.04%
Hakaj pedo korektno keripe organesko	142	3.90%
Hakaj pedo uluvipe vaš čalavdipe procedurako	84	2.31%
Hakaj pedo cidipe bilačoistemalkeripe mandatesko	68	1.87%
Hakaj pedo pačavipe kerde juridikake adjukharipe	56	1.54%
Hakaj pedo jekha-jekh tretmani dizutnengo	50	1.37%

Bikeripe orgajnengo pedo admin.agorisipe thaj kris. pratsavja	47	1.29%
Hakaj pedi proporcia ani buti orgajnengi	11	0.30%
Sa	1404	

Sikavipe čhalavdipengo dizutnenge thaj politikake hakaja, save ano 2011. berš sine 903, dena drom pedo relativno jekha-jekh kotoripe čhalavdipengo akale hakajengo, numa odolea kaj majgendune čhalavdipe siton pedo hakaj vaš juridikano krisipe thaj krisipe ano haljovipasko roki.

Tabela 18. Sikhavipe čalavdime dizutnikane thaj politikane hakaja, olengo gendo thaj procentesko leipe kotor ani relacia pedo sa gendo dendutne anglodavije

Hakaj pedo čačikano krisipe thaj krisipe ano halovipasko roki	289	7.94%
Hakaj pedo personalno dokumentja	101	2.77%
Hakaj pedo juridikako uluvipe thaj juridikako vastušej	80	2.20%
Hakaj pedo juridikako ažutipe	59	1.62%
Hakaj pedo bičalavdipe fizikano thaj psihikano integriteti	44	1.21%
Hakaj pedo informišipe	43	1.18%
Hakaj pedo uluvipe kotar diskriminacia	36	0.99%
Hakaj pedo uluvipe kotar tortura, bimanušikanipe thaj degradiripasko keripe	35	0.96%
Hakaj pedo raštranutnipe	21	0.58%
Hakaj pedo pokhipe škodrako	19	0.52%
Hakaj pedi čhib thaj lil	17	0.47%
Hakaj pedo uluvipe tradime thaj interno našutne persone	16	0.44%
Hakaj pedo uluvipe kotar zumavipe rasno, nacionalno thaj religiako bikamipe	15	0.41%
Hakaj pedo uluvipe kotar bifundono cidipe tromalipasta	15	0.41%
Hakaj pedo uluvipe gendjengo kotar persona	15	0.41%
Hakaj pedo tromalipe thaj arakhipe	14	0.38%
Hakaj pedo pačavipe barikanipe thaj tromalutno barjaripe personako	12	0.33%
Hakaj pedo intima	12	0.33%
Tromalipasko phiripe	11	0.30%
Hakaj pedo djivdipe	9	0.25%
Aver hakaja	40	1.10%
Sa	903	

Majbaro gendo anglodaviengo ano 2011. berš sine pedo buti djenutnengo egzekutivno thagarutnako, poulavdipe ministribja pedo savo sito prekal 30% sa hramime anglodavie, sar ini pi buti orgajnengo ani umal penziako thaj invalidjeno siguripe, khuvipe pi buti, sastipasko uluvipe, publikake firme, porezeske orgajna, institucie ani umal edukacia, socialno uluvipe, juridikake krisipaske orgajna thaj orgajna direkciake ano lokalno korkorodirekcia.¹³⁴

Klidutne reslime rezultatja Uluvutno dizutnengoske ano 2011. berš¹³⁵

Ani umal **hakaja nacionalno minoritetjeno** ano 2011. berš reslili iniciativa vaš pharuvipe thaj djipherdipe Kanunesko vaš personalno karta thaj Kanunesko vaš savakhtuni adresa thaj jekhvakhtuni adresa, savea reslilo dizutnenge maškar save majbut sine Roma, te len personalno dokumentja ini uzo odova so nanolen registruimo jekhvakhtuni adresa.

Dujto, reslili realizacia Propozali Uluvutno dizutnengo kotar humano dislokacia Romengo thaj trumipe dislokaciako Romengo kotar bešipasko than ano Bloki 72, dji kompetentno raštrake orgajna na lačharena adekvatno regule thaj čhane procedurake kana kerelape dislokacia.

Adjahar, vizita romane bihigijenake bešipaske thanenge thaj analiza gendjengo, reslilo zoralikano čačikane gendja kotar realizacia Strategiako vaš anglunisaripe pašloipe Romengo Thagarutna Republika Srbiako.

Ano 2011. berš **ani umal uluvipe hakaja čhavoreske** Uluvutno dizutnengo lungargja **buti pedo gatisaripe Kanuni kotar hakaja čhavoresko**, savo ano saastardutno thaj jekhutno čhane lačharelpe pašljoipe čhavoresko ano kherutno juridikako sistemi. Propozalo teanolpe saastardutno Kanuni kotar hakaja čhavoresko, Republikake Srbiake bičhalde Komiteti vaš hakaj čhavoresko, kana dikhlardilo Inicialno reporti Republika Srbiako kotar realizuipe Konvenciako kotar hakaja čhavoreske¹³⁶ thaj Komesari vaš manušikane hakaja Konsili Evropako.¹³⁷ Anglošema akale kanunesko tektstesko sikavdilo ani konferencia savi organizuingja Uluvutno dizutnengo, a poro gndipe kotar oleste dende ini maškarthemutne ekspertja prekal ekspertiza, sar ini ekspertiza Konsili Evropako. Ekspertiza sikavela ekskluzivno reslige vaš te lačharolpe teksti Anglošemako kana dikhenape konkretikane bahamutne agorisipe.

Anglošemako kanuni kotar hakaja čhavoreske sito pašutno publikake ano internet rigutne Uluvutno dizutnengo thaj internet rigutne akale organesko savo sito

---

¹³⁴ Vaš buflardo statistikako sikavipe gendja thaj klasifikacia anglodaviengo prekal orgajna pedo savengi buti siton, dikh kotor kotar maškaripe UD e orgajneca publikaka thagarutnake

¹³⁵ Klidutne reslime rezultatja ano umalja resorjengo arakhenape ano dujto šero pustikako, ano rami sikavipe resorjengo

¹³⁶ Committee on the Rights of the Child, Forty-eighth session, Consideration of Reports Submitted by States Parties under Article 44 of the Convention, Concluding Observations: Republic of Serbia, CRC/C/SRB/CO/1, 20 June 2008; pašutno pedo www2.ohchr.org/english/bodies/crc

¹³⁷ Report by the Commissioner for Human Rights, Thomas Hammarberg, on his visit to Serbia (13-17 October 2008), pun. 138 Raporti thaj 19. propozalo, pašutno pedo <https://wcd.coe.int>

vaš čavorenge¹³⁸. Ekspertjengi thaj sasutni publika akharde siton kaj pere komentarja, propozalja, sugestie thaj kritike dena ko Uluvutno dizutnengo ano sa bukjake faze pedo akava kanuni. Podur buti pedo teksti ka ovol e dikhlaripa kotar konsultativno procesi e ekspertjenca, djenutnenca orgajna thagarutnake, civilno sektorea thaj e čavorenca.

Dešto decembrea 2011. berš phandili **jekhto berš bukjako Paneli terne konsulutne ko Uluvutno dizutnengo**. Kotar akava jekh berš adikhardilo štar bešipe e djenenca ano Paneli. Paneli ano 2011. berš lela kotor ano konsultativno procesi ani procedura gatisaripe Propozalja Konsili Evropake kotar hakaja thaj juridikako statusi čavorenge thaj daj/dadesko djevaptunipe¹³⁹ thaj Direkcie Komitetesko ministarjengo Konsili Evropako kotar sastipe pedo napi čavoresko¹⁴⁰. Majsemno aktivipe Paneli terne konsulutnengo sine rodipe kotar pedozoralipe ano skole. Uluvutno dizutnengo thaj djene Paneleske publikane prezentuinde Raporti pedo Dive manušikane hakajengo 10. 12. 2011. berš.

Disave djene ko Paneli terne konsultnengo sinolen šansa kaj ano beogradesko Sajmi pustikjengo, oktobrea 2011. berš adikharena prezentacia para bukajko čavorenge kotar fundone skole ani Srbia, save vizituinde Sajami.

E duj Ulavde raportja ano 2011. berš¹⁴¹ save sine vaš tema čavorikano manglipo ano mahale thaj uluvipe čavorenge kotar pedozoralipe, Uluvutno dizutnengo čhivga sama publikake, orgajnenge, institucienge, publikake servisjenge, organizacienge thaj majangle profesionalcjenge save kerena buti čavorjenca pedo fakti kaj pedozoralipe pedo čavore thaj eksploatacia čavorenge rodelo momentalno, efikasno thaj adekvatno amboldipe savoreng.

Maškar klidutne rezultatja bukjake ko Uluvutno dizutnengo **ano umal polesko jekh-jekhipe** sigurno siton trin ulavdutne raportja: LGBT populacia ani Srbia - situacia manušikane hakaja thaj amalikano pašloipe¹⁴², Ulavdo raporti kotar situacia familiako pedo zoralipe pedo djuvlja ani Srbia¹⁴³ thaj Ulavdo raporti Uluvutno dizutnengo vaš kerutne kontrole ano institucie socialno dikhlaripasko vaš bešipe phurengo.¹⁴⁴ Uluvutno dizutnengo, ikalipa raportja, mangela te inarol thaj te adikharol pačiv publikaki, thaj ano odova konteksti, majangle raštrake orgajnenge publikaka thagarutnake, a odolea ini profesionalacjenge angažuime ano uluvipe akala duj populacie, sikavela kaj djevapi thaj relacia amalipaski prekal akale trin grupacie dizutnipaske nane adekvatno thaj kaj sito biefikasno, soske konsekvence siton

---

¹³⁸ www.zastitnik.rs thaj www.pravadeteta.rs

¹³⁹ Recommendation on the rights and legal status of children and parental responsibilities, skica dokumenteski pašutno pedo <http://www.coe.int>

¹⁴⁰ Guidelines of the Committee of Ministers of the Council of Europe on child-friendly health care, pašutno pedo <http://www.coe.int/t/dg3/health>

¹⁴¹ „Dečje prosjačenje u Republici Srbiji“ thaj „Zaštita dece od nasilja u školama“

¹⁴² <http://www.ombudsman.rs/attachments/Raporti%20LGBT.doc>

¹⁴³ <http://www.ombudsman.rs/index.php/lang-sr/component/content/article/1563>

¹⁴⁴ Pašutno pedo <http://www.ombudsman.rs/attachments/Domovi%20za%20stare.doc>

ignorišipe, a poulavdipe pedozoralipe ano lungo roki, bidikhavne thaj khuvena amalipe ano sasutnipe.

Ulavdo raporti kotar situacia familiako pedozoralipe pedo djuvlja ani Serbia sito kotar familiako pedozoralipe sar forma poljengo bazirimo pedo zoralipe. Startuinelape kotar definicia pedozoralipasko savi sitoj ani KN Deklaracia vaš eliminacia pedozoralipe pedo djuvlja,¹⁴⁵ Palem, Uluvutno dizutnengo zoralo bešela pedo aspekti kaj pedozoralipe ani familia publikako, a na privatno problemi, thaj e raštra siola obligacia te uluvinol viktima pedozoralipaske ani familia. Kontraoj pedozoralipe tehnična mukhela. Baza vaš adjahar sito aspekti Evropako kriesko vaš manušikane hakaja kaj raštra nane numa te resol adekvatno juridikako rami vaš mareba opipe pedozoralipe ani familia, već manglape te sigurinol olengo efektivno realizuipe.

Raporti Uluvutno dizutnengo dengja rezime šajipaske napja thaj direkcio keripaske vaš ačhavipe thaj prevencia familiako/partneresko pedozoralipa sikavipa poulavdipe pedo vazdipe amalikano djanglipo thaj zorakharipe viktimjengo, vaš saveske reslige manglape te den ini medije prekal hramipe thaj sikavipe „misalja lačha praksake“.

Ulavdo raporti „LGBT populacia ani Serbia - situacia manušikane hakaja thaj amalikano pašljoipe“: ano raporti phendilo kaj na rodenape disave „ulavde hakaja“, već numa te kerolpe jekh-jekhipe LGBT persone e aver djenenca amalipaske kana dikholape istemalkeripe manušikane hakaja thaj tromalipe, garantuime Ačhimoa Republika Srbiako. Pedo fundo djanglipasko dji save alo ano piri buti, Uluvutno dizutnengo ano raproti dengja bahami thaj disave napja vaš te nakhavelpe dikhlutne mukhlipe ani buti, a maj angle: kontinuirimo istemalkeripe hakaj pedo tromalutno kedipe thaj siguripe arakhipasko akterjengi/o ano kedipe; procesuiripe sa situacie pedo zoralipasko, sar ini presia pedo LGBT persone; te bajarolpe programi e resoa edukacia thaj senzibilisipe bućarnengo ano raštrake institucie vaš pučipe seksualno orijentacia thaj manušikane hakaja, majangle vaš bućarnenge ano institucie krisipaske, davijutnipaske, policiake thaj sastipaske; pharuvipa fundono skolake thaj maškarutno skolake edukacijske programje te resolpe kaj egzistiripe LGBT persone jase jekha-jekh polesko seksualno orijentacia na ignorišinena, već tretirinena pedo sociologijsko, juridikano thaj medicinako lelutno čhane; sar ini saastardutno kanunipasko regulišipe pučipe save dikhlarena pharuvpe polesko.

Akava raporti, sar rezime djiavdisutna bukjako Uluvutno dizutnengo ani akaja umal, čhivdilo ano sajti Uluvutno dizutnengo vaš dikhlaripe kotar majbuflardi publika a poulavdipe prezantuisalo djenutnenge LGBT organizacija sebepi 10. decembri - Mašarkthemutno dive manušikane hakajengo.

---

¹⁴⁵ Lelil ano Generalno kedipe Khedutne naciengo 1993. berš, Rezolucia 48/104. Prekali savi pedozoralipe ani familia, „sakova akti fizikano, seksualno thaj psihikano pedozoralipe savo kerelape ani familia jase kherutnipe jase bilo savo aver partnerjeng, jase intimno relacia, bi dikhipe pedo odova kaj djeno so kerela pedozoralipe ulavela jase na ulavela jekha-jekh kher e viktimea“

Ulavdo raporti Uluvutneno dizutnengo kotar kerdimi kontrola ano institucie socialno dikhlaripe vaš bešipe phurengo: Kotar 2011. berš, palo monitoring ano 13 institucie socialno uluvipe vaš bešipe phurengo, Uluvutneno dizutnengo analiziringa pašloipe phurengo ano odola institucia thaj dengja konstatacia kaj ano vizituime institucie, duj tritune konzumentja serviseske siton djuvlja. Sar o djuvlja pedo tradicionalno polesko stereotipno rola pobut kotar djivdipe dikhlarena čhavoren, fakti dominantno gendo djuvljengo ano institucie vaš bešipe phurengo, sikavela kaj odoja „djuvljikani“ djivdipaski investicia but djenenge sar dikhola nane „pokisali“, soske nane ano phuripe lele inardutno dikhlaripe thaj pačiv pere čhavorenko thaj aver djenengo familiako. Kherutne direkcie odova fakti aver interpretirinena, jase kaj djuvlja „polokhe“ anena pratsav „te ačhaven čhavorenge apartmani jase kher“, sar ini kaj „nanice pomukhlardutne, navakharena thaj disar djivdisarena“. Adjahar ano disave aver institucie dikhlardilo problemi bipačavipe thaj degradacia konzumentjengo.¹⁴⁶ Akava sito startno lavavdimo situaciako savo Uluvutneno dizutnengo kergja vaš ano podur buti thaj prekal Nacionalno preventivno mehanizmi šaj te resol vaš anglunisaripe situacia phurengo ano institucionalno bešipe.

Ani umal hakaja personengo e invaliditea ikaldilo Poulavdipasko raporti kotar situacia ano institucie socialno uluvipaske vaš bešipe phurengo, savo kerdilo palo dikhlaripe situaciako ano 13 instistucie socialno uluvipaske, gerontologiaké centrja thaj khera vaš penzionerja thaj phure. Zorakhardilo kaj pučipe moldipasko servisesko jekh kotar majhačaripasko pučipe, a konzumentja generalno adikharena kaj moldipe but uče vaš standardi jase kvaliteti servisesko savo vaš odova lovo dena. Poulavdipe sikavdilo bičhalardipa kvalitetea thaj kvantiteta habasko. Majbaro problemi so ano kontoribasko dive bešipasko konzumentjengo ano institucie vaš bešipe phurengo notirinelape kaj sito 947 dinarja dji moldipe bešipasko divesko ano sasutne dukhavnekhera 2900 dinarja¹⁴⁷. Uzo odova, servisja savo dena khera vaš phure sito but paše, thaj diferenca ano vastušea sitoj drastikani. Odoleske vaš dureder egzistencia gerontologiaké centrjengo musaj te pačavinolpe hardjipe dukhavno divesko ano sasutne dukhavnekhera, soske numa odolea realno učharenape save si hardjipe. Phande odolea musaj Ministribe sastipasko thaj Ministribe bukjako thaj socialno politikako te vakharenpe kotar odova.

Gatisarime siton, pedo rodipe Uče komesaresko vaš persone e invaliditea KN, amboldipe pedo pučipe kotar juridikako thaj socialno pašloipe personengo e invaliditea ani Srbia.

Jekh kotar rezultati Uluvutneno dizutnengo sineton ini putaripe problemi pašaripe bankake bukjenge thaj finansijsko serviseske personenge e invaliditea. Atoska, palo odova so amalipe sikavde pedo problemi savenca persone e invaliditea malavdinenape ano sektori bankengo bučaripe thaj finansijsko servisja, Uluvutneno

---

¹⁴⁶ Ano Kragujevac i pobut konzumentke thaj konzumentja sikhavde pedo adjahar keripe personalesko dji direkcia pedo adjahar sugestie na reaguingja.

¹⁴⁷ Moldipe ano 2010. berš

dizutnengo iniciringja diskusia thaj keripe orgajnengo save manglape te resen poagorisipe akale problemesko. Zorakhardilo kaj akala persone nane ano šajipe korkore te ovelolen vastušea pedo logari ko banke, ni sar fizikako persona ni reprezentanti juridikaka personako. Svato sito kotar korole, persone biuprune ekstremiteja, persone e cerebralno paraliza thaj aver soske nanolen reslige pere vastea te parafinen bankengi dokumentacia. Uluvutno dizutnengo adikhargja bešipe djenutnenca Amalipe ekonomikane bankjenca, palo savo rodingja ini guvernere Themutna banka Srbiako, adjukaripa kotar olesta te lol napja kotar pere kompetencie, savenca cidenape minusja ano ekonomikane banke e klijentanca e invaliditetea.

4.2. PROPOZALJA THAJ KANUNIPASKE INICIATIVE ULUVUTNO DIZUTNENGO THAJ BAHAMJA VAŠ NOTA AČHIMOIPASKO

4.2.1. Propozalja Uluvutno dizutnengoske

Statistika propozaljanegi

Ano 2011. berš Uluvutno dizutnengo keripa pedo anglodavie dizutnenge jase pedi piri iniciativa ano 181 matrijalja (kotar 2011. berš thaj poangle berša) zorakhargja mukhlipe ani buti orgajnengo direkciake save ande dji čhalavdipe hakaja dizutnenge thaj odole sebepesko bičhalgja 217 propozalja e orgajnenge savenda rodelape te ciden dikhlarde minusja. Uzo phendutne propozalja Uluvutno dizutnengo bičhalgja ini prekal 70 bahamja napjenge vaš cidipe mukhlipe ani buti orgajnengo.

Dji 31. 12. 2011. berš orgajna kerde ano roki 116 propozalja (53%), nane kerdile 54 (25%) a ko 47 (22%) propozalja dji phendutno data pana nane nakhlo roki savo dendilo orgajnenge vaš keripe.

Tabela 19. – Orgajna savenge bičaldile propozalja

Minstribja	51	23,50%
Institucie ani umal edukaciako	27	12,44%
Direkcie ani struktura ministribaski	26	11,98%
Lokalno korkorodirekcia	22	10,14%
Institucie ani umal socialno uluvipe	19	8,76%
Institucie ani umal sastipe	17	7,83%
Policiake direkcie	15	6,91%
Org. obligaciako socialno siguripe	14	6,45%
Ulavde organizacie	13	5,99%
Korkorutne raštrake orgajna	5	2,30%
Publikake firme	3	1,38%
Republikake direkcie thaj agencie	3	1,38%

Institucie ani umal kulturaki	2	0,92%
Sa	217	

Tabela 20 sikavela save orgajna ano raportesko periodi nane kerde pedo propozalja. Sar so tabele 20 thaj 21 sikavena, orgajna savenge majbut sine bičhaldile propozalja thaj save, ano jekh vakhti, majhari kerde pedo propozalja Uluvutno dizutnengo siton ministribja, save paše ano jekh vaš situacie nane kerde prekal propozalja Uluvutno dizutnengo. Kotar dujto rig, proporcionalno kana dikhelape, propozalja Uluvutno dizutnengoske majbut pačavinde edukaciake institucie save lele 27 propozalja a na kerde predo propozalja ano numa trin situacie.

Tabela 20. – Orgajna save nane kerde po propozalja thaj gendo propozaljengo

Ministribja	23	45,28%
Direkcia ani struk. ministribaski	7	9,43%
Ulavde organizacie	6	11,32%
Orgajna lok. korkorodirekcie	5	7,55%
Institucie ani umal socialno uluvipe	4	5,66%
Institucie ani umal edukaciako	3	7,55%
Org. oblig. socialno siguripe	2	3,77%
Republikake direkcie	2	3,77%
Korkorutne orgajna	1	1,89%
Instituci ani umal kulturaki	1	1,89%
Sa	54	

Tabela save avela sikavela save ministribja nane kerde pedo propozalja Uluvutno dizutnengosko.

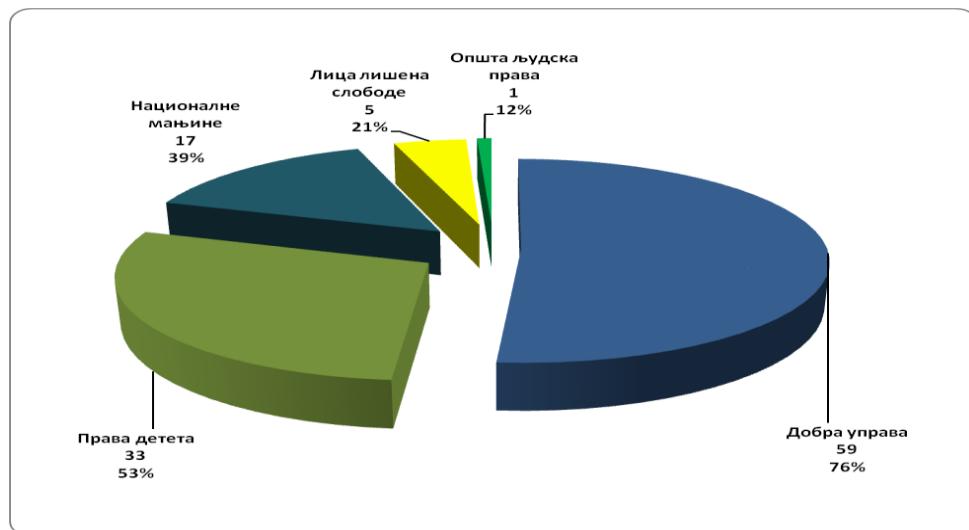
Tabel 21. – Ministribja save nane kerde po propozalja ani relacia pedo sa gendo ministribjengo

Ministribe vaš manušikane thaj minorit. hakaja	8	34,78%
Ministribe edukaciako	5	21,74%
Ministribe arakhipasko	4	17,39%
Minist. djiv.maškharipe,rudaripe thaj than.planiripe	3	13,04%
Ministribe sastipasko	1	4,35%
Ministribe religiako thaj dijaspora	1	4,35%
Ministribe andrune bukjengo	1	4,35%
Sa	24	

Prekal umalja hakaja pedo savo sito buti, majbaro gendo propozalengo sito kotar umal lačhi direkcia (78), hakaj čhavoresko (62), hakaja nacionalno minoritetjengo (44), hakaj personako cidime tromalipasta (24), generalno manušikane hakaja (8) thaj jekh propozalo kotar umal persona e invaliditetea. Ano rami umal polesko jekh-jekhipe, ano 2011. berš na sine propozali.

Ano rami odolea, majbaro gendo realizuime propozalja adjahar sine ano rami lačha direkciako (Grafikoni 14):

Grafikoni 14.- Gendo thaj procenti realizaciako propoz. ano disave umalja

Propozalja Uluvutneno dizutnengo ano reso lačharipe bukjako orgajnengo direkciake

Umal uluvipe hakaj personenge cidime tromalipasta:

1. Te resolpe te ovol efikasno sistemi pedodikhlaripe policiako anglephanglipasko sar ini adekvatno čhinandipe ano objektja ano save adjahar anglophanglipe kerelape.
2. Lačharipe neve objektjengo ani funkcija instituciako vaš realizuipe došalimaske sankcie. Saniripe, pedolačhardipe thaj/jase rekonstrukcia objektjengo.
3. Te lenpe podur badjakja ano reso lačharipe tretmani phanglutnengo thaj čhinandipe ano phanglipe ano rami e Minimalno regulenca KN vaš keripe prekal phanglutne manuša.
4. Sistematikani regulacia jase anipe kanunengo savenca ka lačharolpe uluvipe mentalno sastipasko, saslaripe thaj pašloipe personengo e mentalno nasvalipa.
5. Lačharipe sistemesko vaš devipe sastimasko thaj socialno uluvipe vaš persone savenge ačhilo manglipe vaš saslaripe ano psihiatrijake dukhavne khera thaj institucie.

6. Akharipe pedo djevapibe ano sakova individualno situacia tortura thaj aver forme bimanušikane jase uškavdipaske sankcie thaj keripe pedo persone cidime tromalipasta.

Umal uvulipe hakaja nacionalno minoritetjengo:

1. Te kerolpe pharuvipe thaj djipherdipe Kanunesko kotar nacionalno konsilja nacionalno minoritetjengo;
2. Te bajarenpe napja thaj aktivipe savenca nacionalno minoritetjenge ani centralno Srbia te resolpe jekha-jekh šajipe thaj činadipe vaš barjaripe thaj garavipe identitetesko save siolen nacionalno minoritetja ano AK Vojvodina;
3. Kaj ano publikake skole ani sa teritoria Republaki Srbiaki arakholpe siklovipe srbikana čibjako savo resela amalikani integracia, a ano lokalno korkoro direkcie e hamima struktura dizutnengosko kaj ano publikake skole čhivelape obligaciako alosaribasko tema „Čib (nacionalno minoritetesko) e elementjenca nacionalno kulturake“ vaš siklovne savenge odoja čib nane angluno (dajaki) čib;
4. Te gatisarolpe thaj te lolpe norme savenca efikasno lačharelape statusi religiake khupatnengo, organizacia religiako siklovipasko thaj statusi religiako sikavnosko;
5. Te kerolpe pharuvipe Kanunesko vaš administrativno istemalkeripe čibjengo thaj lilengo vaš te resolpe realizacia administrativno istemalkeripe čibjengo thaj lilengo nacionalno minoritetjengo, hema ini uluvipe administrativno istemalkeripe srbikana čibjako thaj čirilicako lili;
6. Te kerolpe pharuvipe Kanunesko kotar avrikrisipaski procedura vaš te resolpe efikasno procedura palo vakhtesko registuripe ano centralno pustikja personengo savo odova hakaj našti te resen ano dende hramime direkciake procedura;
7. Te arakholpe čhinandipe vaš realizuipe Strategiako vaš anglunisaripe pašloipe Romengo thaj te formirinolpe specijalizuimo trupo vaš olaki realizacia.
8. Te zorakharolpe kadrovjengo, matrijalno thaj aver kapacitetja Direkciake vaš manušikane thaj minoritetjenge hakaja uzo Ministribe vaš manušikane thaj minoritetjenge hakaja, raštrako direkcia thaj lokalno korkorodirekcia, sar ini kaj ano kompetentno raštrake orgajna save siton vaš reslipe thaj uluvipe hakaja nacionlano minoritetjengo zorakhargona činandipe bukjako thaj angažuininenape manglutno gendo bućarnengo musajutne vaš realizacia, uluvipe thaj anglunisaripe hakaja nacionalno minoritetjengo.

Umal hakaja čhavoreske:

1. Manglape o dureder Šerutnipe vaš hakaja čhavoreske Themutno kedipasko direktno kvalifikovano thaj organizaciono lela kotor ano anibe Kanuni vaš hakaja čhavoreske,

savo ka del Uluvutno dizutnengo ano rami pere kanuneske mandatea, savo čhivelja jekhutne standardja ani umal hakaja čhavoreske.

2. Manglape institucie edukaciake thaj barjaričaske, ano uluvipe čhavorengi thaj siklovnengo kotar pedozoralipe, principijelno thaj ano pherdo gabariti istemalkerena Kanuni kotar fundonipe sistemesko edukaciako thaj barjaričasko, Regulatorno lila vaš protokoli procedurengi ano institucie ano amboldipe pedo pedozoralipe, tortura thaj ignorišipe, kaj obligatorno zorakharena nivela pedozoralipasko thaj legarena preventivno, interventno thaj napja devipe dumo pedo čhane thaj pedo badjakja save siton hramime Regulatorno lilea thaj Poulavde protokolea;
3. Manglape Ministribe edukaciako thaj scienciako, ano maškaripe e aver orgajnenca, te resol sa siklovnenge, sikavnenge thaj aver bućarnenge rndomi edukacia vaš barjaripe toleranciako thaj bipedozoralipaski komunikacia, fenomeni formengo pedozoralipasko, tortura thaj ignorišipe thaj efikasno čhane save siton kontra thaj činavipe pedozoralipasko thaj periodikano te legarolpe participativno rodipe čhavorengi kotar pedozoralipe ano skole.
4. Manglape institucie edukaciake thaj barjaričaske kana realizuinena napja vaš uluvipe kotar pedozoralipe, lena korkore jase ano maškaripe e aver orgajnenca napja save siton vaš devipe dumo, rehabilitacia siklovnengo viktima thaj olesko/olaka reintegracija, sar ini rehabilitacia thaj reintegracia siklovnesko save kergja tortura.
5. Kaj Ministribe juridikako lungarela te harmonizuino Došalimasko kanuniko e Konvencia Konsili Evropako kotar uluvipe čhavorengi kotar seksualno eksploraciona thaj seksualno tortura, e avazipa dendi Iniciativa Uluvutno dizutnengo.
6. Manglape Themesko khedutnipe Republika Srbiako, prekal pharuvipe thaj djipherdipe kanunengo so si, čhivena hakaj pedo ulavdo matrijalno ažutipe thaj devipe dumo daj/dadeske save direktno kerena bajo vaš poro čhavoro save vaš nasvalipasko, invaliditeti jase pharipe ano barjaripe musaj kontinuirimo daj/dadesko dikhlaripe (hakaj pedo statusi daj/dadesko - dikhardutno).
7. Manglape kaj Ministribe juridikako te lungarol e bukja pedo pharuvipe thaj djipherdipe Došalipasko kanuniko ano dromutno olesko harmonizipasko e Konvencia Konsili Evropako vaš uluvipe čhavorengi kotar seksualno istemalkeripe thaj seksualno torturipe, e avazipa denda Iniciativa Uluvutno dizutnengo.
8. Manglape Ministribe sastipasko, Republikako fondi vaš sastipasko siguripe thaj Instituti vaš publikako sastipe Srbiako „Dr Milan Jovanović Batut“ inarena astardutno niveli servisesko sastipasko uluvipe vaš čhavore e psihofiziologiak problemenca thaj/jase patologija vakheribaski, te lačharen čačikani evidencia akale čhavorengi thaj te inicirinen procedura te len kotor kapacitetja aver sistemjenje (edukacija, socialno uluvipe) ano arakhipe, prevencia thaj saslaripe psihofiziologiak problemenca thaj vakheribasko patologija, ano rami e *Nacionalno programi preventivno sastipe čhavorengi e psihofiziologiak problemenca thaj vakheribaska patologija*.

9. Manglape Konsili vaš hakaj čhavoreske thaj Thagarutna Republika Srbiaki te gatisarinen thaj te den Parlamenteske ano leipe saastardutni nacionalno stategia vaš uluvipe čhavorengo savengo djivdipe thaj/jase buti phando vaš mahala („čhavore mahalake“), a kompetentno raštrake orgajna thaj orgajna teritorjalno autonomiake thaj lokalno korkorodirekciake kotar čhavrikano manglape thaj djivdipe thaj buti čhavorengo ani mahala lena kompletno, planea, resipa thaj efikasno, uzo pačavipe hakaja čhavoreske thaj participacia „čhavore mahalake“ thaj majangle uzo pačavipe faktesko kaj akala čhavore savakht thaj pedo čačikane viktima eksploataciake, torturake thaj ignorišipaske.

Umal polesko jekh-jekhipe:

1. Thagarutni Republika Srbiaki manglape so posig te gatisarinol Kanuni vaš ratifikacia Konvenciaki Konsili Evropako kotar prevencia thaj mareba opipe pedozoralipe pedo djuvlja thaj pedozoralipe ani familia, a Parlamenti manglape so posig odova kanuni te lol.
2. Ministribe andrune bukjengo, juridikako, bukjako thaj socialno politikako kaj binisavo trumipe vakhtesco anena Ulavdo protokoli savea ka definišinolpe keripe administrativno personengo ani situacia registruipe partneresko/familiako pedozoralipe, a ano rami e Sasutne protokolea Thagarutna Republika Srbiako kotar keripe thaj mašakripe instituciengo, orgajnengo thaj organizaciengo ano situacie pedozoralipaske pedo djuvlja ano familia thaj ano partnerenge relacie,
3. Ministribe juridikako te lunagarol buti pedo pharuvipe Došalimasko kanuniko savea anglunisarelapo došalimaskojuridikako uluvipe viktjmjengo familiako pedozoralipasko thaj zorakharlape sankciaki politika thaj čhivelape ano sistemi došalimasko juridikako uluvipe „mudaripe kotar bikamipe“.
4. Sastipaske institucie manglape te len napja vaš obligaciako fotografišipe čhalavdinengo, pedo savo viktimi familiako/partnerengo pedozoralipe sikavela kaj kerdile sar rezultati familiako/partnerjengo pedozoralipe, sar kotor doktoresko reporti kotar čhalavdipe.
5. Ministribe andrune bukjengo te legarol napja savenca ka resolpe LGBT personenge te ovelolen hakaja pedo tromalipasko kedipe thaj siguripe arakhipasko akterengo pedo kedipe, sar ini arakhudutnenge vaš manušikane hakaja.
6. Ministribe edukaciako thaj skieniako te inicirinol pharuvipe fundonoskolako thaj maškarutnoskolako edukaciako programi ano reso vazdipe djanglipasko čhavorengo thaj ternengo kotar LGBT persone thaj olengo hakaj pedo jekha-jekh uluvipe.

Umal hakaja personenge e invaliditetea thaj phure personenge:

1. Te intenzivinerolpe napja avriinstitucionalno uluvupe phureng, barjaripe thaj anglunisaripe kherutno dikhlaripe thaj ažutipe ano khera odole manušengo, bi olengo pharuvipe kotar naturalno maškaripe.

2. Te intenzivinerolpe aktivipe vaš formiripe thaj barjaripe specijalizuime khera vaš phure persone, tipi psihogerijatria.
3. Te pharuvinalpe Regulatorno lil kotar ortopedsko aparatja thaj vastušea thaj pedo adjahar čhane te resolpe kaj konzumentja siolen hakaj pedo pelene (a na numa konzumentja save siton nasvale kotar multiple skleroza, paraplegia thaj kvadriplegia).
4. Kaj Ministribe vaš raštraki direkcia, lokalno korkorodirekcia, manušikane thaj minoritetjenje hakaja dela bahami vaš pharuvipe Kanuni kotar savakhtuni adresa thaj jekhvakthuti adresa dizutnenge, adjahar te resolpe konzumentjenje save siton ano institucie socialno uluvipaske kaj olenge sar savakhtuni adresa, registruinelape adresa instituciaki ani savi bešena.

4.2.2. Kanuneske iniciative

Ano 2011. berš Uluvutno dizutnengo dengja sa 40 kanuneske iniciative. Kotar odova jekh iniciativa sine vaš bahami kanunesko a 39 pi iniciativa vaš pharuvipe jase djipherdipe kanunesko thaj aver normengo, bičhalde kompetentne orgajnenge jase aver trupjenge. Ani procedura si pana 26 iniciative, 11 fulisale a trin lelide: iniciativa phande e prevencia familiako pedozoralipe ano Pharuvipe thaj djipherdipe Došalimasko kanuni, iniciativa phande e procedura ikalipe jekh vakhtuni personalno karta vaš personenge save nanolen čhinandipe vaš ikalipe personalno karta ano Pharuvipe thaj djipherdipe kanunesko vaš personalno karta thaj iniciativa Uluvutno dizutnengo kaj e personenge bi savakhtuni adresa delape sar savakhtuni adresa ano savi arakhelape Centri vaš socialno buti.

Uluvutno dizutnengo pedo fundo djensko 18. paragrafi 2. Kanunesko kotar Uluvutno dizutnengo dengja Parlamenteske - Šerutripe vaš buti, mardutnengo thaj socialno *pučipe iniciativa vaš devipe 11 amandmajna pedo bahami Kanunesko kotar socialno uluvipe*. Uluvutno dizutnengo ulavdo akcenti čhivja pedo čhivipe nevo hakajesko vaš daj/dat save direktno kerena bajo vaš pere čhaveske saveske vaš nasvalipe, invaliditeti jase pharipe ano barjaripe musaj kontinuirimi daj/dadesko dikhlaripe. Kompetentno šerutnipe Parlamentesko na dikhlargja iniciativa Uluvutno dizutnengo.

Ano reso te arakholpe so po adekvatno institucionalno mehanizmi vaš uluvipe čhavorengo thaj djuvljengo kotar sa forme pedozoralipengo, Uluvutno dizutnengo ano rami e djenoa 18. parg. 2. Kanuni kotar Uluvutno dizutnengo, e Ministribaske vaš juridikanipe dengja *iniciativa e 24 amandmajna vaš pharuvipe Došalimasko kanunipe*.

Uluvutno dizutnengo ano 2011. berš pedo fundo djanglipasko dji save alo ano piri buti, lelutne strategiake dokumentja pedo nacionalno niveli, ratifikuime thaj parafirime maškarthemutne dokumentja, sar ini čhivipe sama kotar amalipe Autonomno djuvljikano centri, dengja bahami te buljarolpe lafi djeno familiako, ko došalimasko keripe familiako pedozoralipe, pi kategoria nakhlo rom/romnji,

avriprandipaske partnerja, jase nakhle avriprandipaske partnerja; persone save sine jase siton pana ani emotivno jase seksualno relacia, jase siolen kupatno čavoro jase već djuvlji sitoj khamni, ini kaj khonik na djivdinde ano jekha-jekh familiako kherutnipe. But majphare keripe familiako pedozoralipasko e meribasko rezultatea kerenape ano adjahar situacie kana čhinelape prandipe jase pana so prandipe na kerdilo.

Iniciativa sinola ini propozalo te bufljarenpe napja arakhibaske vaš viktimi pedozoralipasko pana trin napjenca, ini odova: čhivipe napi duraripe kotar familiako kherutnipe, stopiripe pašaripe e interneteske thaj obligaciako psihosocialno tretmani e pedozoralipnasko. Adjahar, propozalilo ini čhivipe došalimasko keripe *Tradipe*, thaj aver. Ano Bahami kanunesko vaš pharuvipe thaj djipherdipe Došalimasko kanunipe khuvgja bahami Uluvutno dizutnengo vaš lungaripe rokesko phuripe vakhtesko vaš tradipe akterjeno došalimaske keripaske opipe poljesko tromalipe save kerdile prekal čhavore.

Ini kaj Uluvutno dizutnengo adjukargja kaj Ministrike juridikako, sar ini phendilo, ka lungarol buti pedo pharuvipe thaj djipherdipe Došalimasko kanunipasko thaj ka lol aver bahamja kotar Uluvutno dizutnengo save siton vaš poljesko bazirimo pedozoralipe thaj pedozoralipe prekal čhavore, dji kerelape buti pedo akava Raproti, Thagarutni zorakhargja bahami pharuvipe Došalimasko kanunipasko, savea nane astarde pučipe polesko bazirimo pedo zoralipe, thaj adjahar nane čhvdile ni bahamja savo iniciringja Uluvutno dizutnengo, sava savo Uluvutno dizutnengo ini podur ka dikhlarol kanunipasko aktivipe Ministribasko thaj Thagarutnako ani akaja umal.

Uluvutno dizutnengo dengja e Šerutnipaske edukaciako ko Parlamenti Republika Srbiako iniciativa vaš devipe trin amandmajna pedo Bahami kanunesko kotar pharuvipe thaj djipherdipe Kanunesko kotar fundo sistemi edukaciako thaj barjripasko, ano reso uluvipe astardutno niveli reslime hakaja čhavoreske ano kotor savo sito vaš barjripasko edukupe – disciplinaki procedura prekal siklovno. Numa, amandmajna Uluvutno dizutnengoske nane ni dikhlardile, soske peravena vakheribe Ministribasko thaj edukaciake bućarnengo. Atoska, akaja pharuvipe sine jekh kotar čhinavdipe vaš ačhavipe štrajkesko edukaciake bućarnengo ano anglonilaj 2011. berš, so kerela but bilačhi pilta kotar haljovipe skolako, olaki edukaciaki rola, a majangle rola edukaciake bućarnengo, djenengo sindikatesko, save vaš adjahar agorisipe sineton.

Uluvutno dizutnengo pedo fundo djenesco 18. paragrafi 1. Kanunesko kotar Uluvutno dizutnengo, dengja Parlamenteske Bahami vaš pharuvipe Kanuni kotar autorsko thaj pašutne hakaja („Sl. Glasnik RS“, gn. 104/2009) adjahar so rodingja kaj djeno 39. odole Kanunesko koselape. Akava bahami ini pana sitoj ano parlamenteski procedura.

Ano jekhvakhti, ano rami e djenoa 24. paragrafi 2. Kanuni kotar Uluvutno dizutnengo, Uluvutno dizutnengo e Thagarutna Republika Srbiake dengja iniciativa te lol sa olake so siola napja vaš, dji Parlamenti na anela pratsav kotar bahami Kanunesko

kotar pharuvipe Kanunesko kotar autorjengo thaj pašutne hakaja savo o Uluvutno dizutnengo dengja Parlamenteske, te truminol istemalkeripe talokanunesko akti savo iklola kotar djenutnipe djenesco 39. paragrafi 1. Kanuni vaš autorjengo thaj pašutne hakaja („Sl. Glasnik RS“, gn. 104/2009).

Ani umal hakaja čavoreske Uluvutno dizutnengo dengja e Ministribaske djivdipasko maškaripe, ruderipe thaj thanesko planiripe Iniciativa vaš te mukholpe kotar obligacia pokipe lovengo vaš melalipe djivdipasko mašakripe vaš manginutnenge automobiljenge savenge čavore siole daj soj invaliditeti, ano napi hramimi vaš aver personenge e invaliditea save već mukhlile kotar pokipe lovesko, hema amboldipe kotar lelipre iniciativako pana nane bičhalde.